

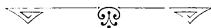
VZDĚLAVACÍ
KNIHOVNA KATOLICKÁ

POŘÁDÁJÍ:

Dr. JOS. TUMPACH. * Dr. ANT. PODLAHA.

— Se schválením —

nejd. kniž. arc. konsistoře v Praze ze dne 22. května 1896 čis. 4884.

Svazek I.

APOLOGIE VÍRY KŘEŠŤANSKÉ

na základě

věd přírodních,

V PRAZE 1897.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

Apologie

   VÍRY NA KŘESŤANSKÉ

ZÁKLADĚ VĚD PŘÍRODNÍCH.

Napsal

F. Duilhé de Saint-Projet,

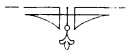
kanovník, rektor katolické university v Toulouse.

— ČTVRTÉ VYDÁNÍ —

se svolením spisovatelovým přeložil

Dr. ANT. PODLAHA.

Περὶ ἀρχῶν.

V PRAZE 1897.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKARNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

List sv. Otce Lva XIII.

spisovateli tohoto díla.

DILECTO FILIO

DUILHÉ DE SAINT-PROJET, CANONICO

LEO PP. XIII.

DILECTE FILI, SALUTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM

Operis a te nuper editi, quod inscripsisti *Apologie scientifique de la foi chrétienne*, exemplum accepimus libenter et grate. Eo vel magis quod isti tuae lucubrationi duae nominatim res, ut videntur, pretium arrogant: excellentia propositi, et commendatio opportunitatis. Hoc enim vis, hoc sapienter verissimeque contendis, nihil esse in variis scientiarum disciplinis, quod fidei catholicae minuere possit auctoritatem; imo vero quaecumque a Deo ipso tradita sunt, praeclare cum iis cohaerere quae mentis humanae peperit investigatio et labor. Id tamen multi, pernicioso errore decepti, nimis saepe non vident; atque hac aetate plures fortasse quam antea, omnem prope philosophiam detorquere conantur ad mysteria et praecepta Christiana coarguenda, ad sacrarum litterarum elevandam fidem.

Nobis igitur non sine causa probatur, quod industriam tuam ingenique facultatem in eiusmodi

VI

argumento exercueris, quod est cum magni momenti per se, tum ad naturam temporum valde aptum. Ceterum non dubitamus, quin, quantum opera et contentione vales, in tuenda fide Christiana elaborare, dicendo, scribendo pergas; is enim est ingenii doctrinaeque fructus maximus.

Divinorum autem munerum auspicem, benevolentiaeque testem, tibi Apostolicam benedictionem peramanter in Domino impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die VIII julij, anno MDCCCLXXXV. Pontificatus Nostri octavo.

Leo PP. XIII

PŘIPOMENUTÍ PŘEKLADATELOVO.

Překlad přítomného díla pořizován byl z počátku dle 3. vydání originálu. Vldp. spisovatel, dav dne 5. dubna r. 1896. nížepsanému ochotně svolení k překladu díla svého do češtiny, vyslovil přání, aby za předlohu vzato bylo *čtvrté* vydání originálu, jež právě se tisklo. Sám pak s nevšední ochotou zasílal překladateli vývěsné archy nového vydání a i jinak o zdar českého překladu pečovati sobě neobtěžoval. Budiž mu za to vzdán zde dík nejsrdečnější! Poněvadž však tisk čtvrtého francouzského vydání poněkud se opozdil, bylo překladateli možno teprve počínajíc třetím tiskovým archem ho užiti; první dva archy obsahují tedy překlad třetího vydání originálu. Důležitý odstavec *„Ruch idejí a nauk v letech 1886—1896“*, jež p. autor do první kapitoly nejnovějšího vydání spisu svého byl zařadil, podává překladatel dodatkem na konci díla.

Dr. A. Podlaha.

PŘEDMLUVA SPISOVATELOVA KE ČTVRT- TÉMU VYDÁNÍ.

V tomto novém vydání »Apologie vědecké« snažili jsme se, tak jako ve vydáních předešlých, zvláště o to, abychom jednu každou část, z nichž se dílo to skládá, uvedli na úroveň posledních pokroků vědeckých, a vyhověli nejnovějším požadavkům apologie křesťanské. Metoda, kterouž jsme sobě byli zvolili, a již jsme se důsledně řídili, ¹⁾ usnadnila nám velice dostáti tomuto svému úkolu, jenž jest pro studium tohoto druhu velice důležit.

V oboru zajištěných pravd — ať věroučných, ať vědeckých — nemohla během času ovšem nastati změna žádná; jsouť to světla, jichž jasná, klidná zář trvá bez proměny.

V nižším oboru hypotheses, teorií dosud úplně nezjištěných, mínění svobodných, více nebo méně pravděpodobných, bylo možno shody již dříve naznačené lépe objasniti; jiné harmonie možno bylo tušiti, aby později tím jasněji vysvitly, až lépe vysvitnou některé pravdy samy. A takž v pevně stanovených rámcích tohoto spisu nalezneme rozřešení nových námitek na místech jim příslušných. Přechasto stačila nám pouhá poznámka k tomu, bychom krátce nastínili a ocenili nějaký nový systém, nový objev nebo nové dílo. Laskavý čtenář snadno o tom se přesvědčí. ²⁾

Přestaneme na tom, že naznačíme některé věci, k nimž poutá se nyní živý zájem vědecký nebo doktrinní, jimiž toto čtvrté vydání jsme doplnili.

¹⁾ Sro n. níže výtah z předmluvy k prvnímu vydání, str. XIII.

²⁾ Viz na př. poznámku na str. 220 nebo na str. 252.

Na prvních stránkách ¹⁾ pokusili jsme se o spravedlivé ocenění ruchu idejí a nauk v posledních deseti letech 1886—1896. Bylo nám možno konstatovati mezi duševní elitou tužby dosud sice nejasné, avšak nepopíratelné, jež příznivě kloní se k věcem víry a k evangeliu. Avšak v širokých massách lidu, od té doby, kdy vyučování bezbožecké stalo se nedotknutelným zákonem státním, jest tomu pohříchu jinak. Taková jest plná pravda s nadějeplnými stránkami svými i se stránkami smutnými; uvedli jsme o této věci více dokladův. Ve vyšších kruzích společenských po drahnou dobu vášnivě blouznili o právech rozumu a o svobodě vědy. Dlužno tedy více než kdy jindy přispívati k tomu, aby čím dále tím lépe patrna byla shoda rozumu a víry, harmonie mezi zjištěnými pravdami vědeckými a mezi nepochybnými pravdami zjevenými.

V kapitole páté, jež jedná o vzájemných vztazích mezi Biblí a přírodou, věnovali jsme zvláštní paragraf encyklice *Providentissimus Deus*, učení, jež v ní se podává o principu, methodě a svobodě exegese. Tento okružní list ze dne 18. listopadu 1893 má a podrží vždy pro křesťanského apologetu nesmírnou důležitost. Shrnuli jsme stručně hlavní poučky jeho tak věrně a přesně, jak jen nám možno bylo; při tom řídili jsme se nejlepšími komentáry k encyklice té vydanými.

Svoji studii o původu a rozvoji života — již v dřívějších vydáních dosti obsáhlou — doplnili jsme zběžným přehledem nejnovějšího vývoje darwinismu. A takž máme tu od Lamarcka až k Weismannovi dějiny »hypothesy transformistické«, jež dala podnět ke vzniku ideje víc a více se šířící o mechanickém vývoji všeobecném, kterážto idea stala se heslem filosofie i přírodovědy positivisticke. Herbert Spencer spojil se s Huxleyem, aby odmítl útoky lorda Salisburyho, a věda francouzská vmísila se v hlučnou tuto šarvátku, při čemž dospěla k tomuto prapodivnému závěru: »princip transformistický jest dnes základem biologie

¹⁾ V překladě našem na stránkách posledních (str. 373—378).

vysvětlovací, jež ze všech biologii jediná může činiti nároky na cenu vědeckou; . . . avšak v okamžiku, kdy proniknouti chceme k mechanismu evoluce, v tomto okamžiku, kdy náleželo by podati vysvětlení vlastně tak řečená, počínají se neshody, i ocitáme se v chaotickém zmatku.«¹⁾ Jaké to doznání! Není-liž to opravdový bankrot pozitivistického transformismu?

O problému anthropologickém pojednává se ze všech problémů nejhojněji a nejživěji.²⁾ Zdá se, že věda materialistická má jediný jen cíl: setřítí ony význačné rysy, jež z duše lidské činí zvláštního tvora Božího ve přírodě, a ukázati, že člověk jest pouhým posledním stupněm v neustálém vývoji. Vyvrácení tohoto základního bludu jest předmětem čtvrté části naší Apologie přírodovědecké; ba, můžeme směle říci, že vlastně celá naše Apologie jím se zabývá. Pečovali jsme o to co nejvíce, abychom stránky anthropologii věnované oděli v roucho nejnovější. Lidé »ryzé vědy« naleznou tu ke své potřebě »experimentální« důkaz existence duše.

O tom, co se týče původu, přirozenosti a cíle člověka, máme zajištěné pravdy metafysické i zjevené, proti nimž nevzpírá se a nemůže se vzpírati nižádná zjištěná pravda vědecká. Co se týče pradějin a stáří

¹⁾ Revue générale des sciences, únor 1896.

²⁾ Viz Kirwanovo pojednání »Anthropologie au Congrès scientifique des catholiques tenu à Bruxelles 1894.« Bludy a kolísavost některých mužů vynikajících učeností svou a jinak upřímnou věrou naplněných dokazují zajisté s dostatek, jak nutno jest studium anthropologie k účelům apologetickým. Quatrefages ve svém mistrovském díle o člověčenstvu, když byl vědecky stanovil obor říše lidské, vidí mezi inteligencí lidskou a inteligencí zvířeí rozdíl pouze stupňový. Gaudry, jehož výmluvná slova o Bohu osobním, stvořiteli a pořadateli přírody se zálibou jsme uvedli (srv. str. 234), neváhal napsati ve spise svém *Essai de paléontologie philosophique*: »Sledujeme-li vývoj bytostí během věků geologických, není snadno vytknouti hranici mezi bytostmi bezvědomými a intelligentními . . . Možno připustiti, že intelligence lidí liší se od intelligence zvířat i tehdy, když by mezi nimi objeveny byly těsné vztahy, jež by předpokládaly společný původ.« (Revue des Deux Mondes, 1. března 1896.)

pokolení lidského, zůstává pole otevřeno svobodnému badání, i dlužno tu dotazovati se vědy. Soudný čtenář uzná zajisté, že jsme svědomitě uvedli veškerý odpovědi více nebo méně přibližné, jež nám věda touto dobou dáti může ve příčině sláří člověčenstva . . .

Původ a utváření se všehomíra hmotného, čili problém kosmický; — vznik a rozvoj života, čili problém biologický; — původ, přirozenost, dějiny a cíl člověka, čili problém anthropologický: — veškerý možné konflikty mezi přírodními vědami a věrou křesťanskou, jež v obor tento spadají, veškerý zajímavé otázky v našem století poprvé pronesené a podnes vášnivě projednáváné naleznete v knize této.

Nevím, postačí-li tento zběžný výčet k ocenění důležitosti a časovosti našich apologetických studií? . . . Budiž mi dovoleno pronést již zde slova, jež na jednom místě knihy mé se nalézají: kdo nedá odstrašiti se namáhavým vystupováním, bude štědře odškodněn, když dostoupí vrcholu. Obsáhlejší a jasnější obzor poskytne mu možnosti, aby spatřil cestu, jež navzájem pojí obě pole našeho poznání, vědu pozitivní i zjevené náboženství. Při velikolepém tomto pohledu, v té míře, v níž vidíme, kterak se rozednívá, kterak veškerý pravdy ve vzájemném jsou souladu, kterak nejdražší články víry a nejbláživější naděje, jež skýtá víra křesťanská, novými ozářeny jsou paprsky, bezděky vyvine se z hloubi srdce našeho výkřik: Ó světlo, světlo, jaká to slast!

VÝTAH Z PŘEDMLUVY K PRVNÍMU VYDÁNÍ.

— — — — —
»Kdož nebyl by dojat«, dí kardinál Newman, »při pomýšlení na onu četnou třídu lidí, kteříž, jsouce nezřídka ducha bezelstného, jsou jednak znepokojeni, jednak poděšeni a zarmoucení zmatkem, do něhož jistě nejnovější theorie vědecké byly uvedly jejich ideje i články víry, jež jim byly dosud posvátnými a drahými!«

Kojíme se nadějí, že prokážeme dobrou službu této »třídě lidí«, jež nad pomýšlení jest čtenější, a že přispějeme k obraně víry náboženské; tato naše naděje zakládá se zvláště na methodě, jíž jsme se v tomto našem Nástinu přidržovali. Methodu tu lze shrnouti v tato slova:

— V čelo každé otázky, každého článku věroučného, na nějž činí se útok, o nějž se spor vede, nebo jenž jakkoliv jest ohrožen, klademe nejprve pravdu křesťanskou vyjádřenou slovy co možno nejkratšími a nejpřesnějšími, tedy učení víry,¹⁾ avšak výlučně a přesně jen to, čemu věřiti jsme povinni. Bezprostředně potom podáváme o téže otázce konkluse vědy pozitivní, resultáty dokázané a definitivně zjištěné. Tolik co do pravd zjištěných; vzájemná jejich shoda sama sebou jasně se ukáže.

— Na druhém místě vykládáme přírodovědecké hypotesy a theorie, více nebo méně pravděpodobné;

¹⁾ K učení víry, k zajištěným pravdám věroučným čítáme: 1. definice dogmatické; 2. nauky, jichž pravdivost vysvítá buď ze zřejmého svědectví Písma sv., buď (ve věcech víry i mravů) ze stálé a jednomyslné tradice veškeré církve.

a zároveň podáváme z oboru metafysiky, exegese a theologie mínění volná a výklady větší nebo menší autoritou podepřené.¹⁾ Také zde uvidíme, kterak nejedno nedorozumění v níveč se rozplyne. Na všechny způsob neoddávej se tu svědomí úzkostlivosti, neboť jde tu o otázky, jež nedotýkají se podstaty víry

— Na třetím konečně místě zmiňujeme se — za tím účelem, abychom je vyvrátili — o systémech pseudovědeckých, o forinálních bludech, hláсанých učenci positivistickými a materialistickými, jež stejnou měrou víře i rozumu se protíví.

Touto velice prostou a zároveň velice racionální methodou snadno lze dokázati, v jak klidném míru, v jak jasném světle mohou shodnouti se navzájem pravdy i náboženské i filosofické i přírodovědecké, víra křesťana i svobodné badání učence, a to o všech otázkách za našich dob pronášených a tak živě přetřáсанých.

Tuto knihu svou věnujeme jinochům našim, kteří nuceni jsou nezřídka poslouchati přednášky, jež hubí víru jejich; věnujeme ji mužům žijícím ve světě, mužům zaměstnaným v různých úřadech, i těm, kdož praktickému povolání se věnovali — všem těm z nich, jimž záležitosti duševní nejsou věcí lhostejnou. Kdož dnes může vyhnouti se tomu, aby každého dne, za každým takorba krokem, v knize, v novinách, v renomovaném měsíčníku, ve spolku, na cestách, v obyčejných stycích společenských, ano i v samém lůně rodinném nesetkal se s tvrzeními a negacemi oděnými v hlučná slova, s výroky, jež více nebo méně v tak zv. učeném světě jsou akkreditovány, a jež jsou s to, aby porušily jeho víru? Obvyklé vyučování náboženské, jež dosavad považováno bylo za postačitelé, neposkytuje vždy tolik světla každému, aby dovedl rozpoznati sofisma v nové roucho oděné a strhnouti lživou masku, kterou se lživá věda ráda zastírá.

¹⁾ Čím mocněji některá nauka tradicí jest podepřena, s tím větší šetrností dlužno o ni diskutovati a s tím větším úsilím ji hájiti; přes to však zůstává pravdou, že tam, kde není jistoty, má svoboda plné právo své. Velice nám na tom záleží, aby tato zásada byla každému úplně jasna.

Také žena křesťanská, — aby dostáti mohla vznešenému a posvátnému poslání svému, aby pravého světla poskytnouti mohla těm, kdož jejímu srdci jsouce blízcí, na cesty bludu snad zabředli, — musí povznést úroveň vědomostí svých v oboru náboženském. Oproti novým zásadám bezbožeckým má ona stavěti prohloubené zásady křesťanské, jež nad ony mnohem bohatší a plodnější jsou, a jež mohou zdokonaliti vychovávání tradiciální, aniž by je znetvořovaly. Sebe vytrvalejší zbožnost, sebe hrdinnější obětivost nedovede vždy odvrátiti od domácího krbu nájezd nevěrecké vědy. V tomto apoštolátu, jež Prozíratelnost uložila matce, manželce a dceři, vroucí zbožnost vždy ovšem jest užitečná, avšak toliko jen zbožnost vroucí s náležitými vědomostmi náboženskými sloučená dobytí může jistého vítězství.

Věnujeme tento náčrtek studií svých bratřím svým ve stavu kněžském. Budova apologetická spočívá ovšem na základech neměnitelných, avšak její vnější formy mění a obnovují se tak, jako lidé a doby.

Na počátku moderní doby bylo pole, na němž apologetické boje se sváděly, ještě theologické, později stalo se filosofickým; ve druhé polovici tohoto století jest bojiště to především přírodovědeckým, a přírodověda sama se zcela změnila. Šik válečný, povšechná taktika, povaha zbraní, hesla válečná i mluva sama — vše se změnilo.

Není tedy divu, že kněz, věnovavší se úmorné práci ve správě duchovní, ač jinak zevrubně je obeznámen v dogmatice i morálce, může přece překvapen, ne-li dokonce ve zmatek uveden býti námitkou pronesenou z brusu novým způsobem mluvy, námitkou, jež opírá se o nějaký fakt překroucený, o objev špatně vyložený; není divu, že jeho knihy, obsahující pouhou theologii, že jeho scholastická argumentace, kterou z dob seminářských studií svých v paměti chová, nepostačí mu vždy k tomu, aby upokojiti mohl ty, kdož za oběť padli nebezpečnému kouzlu lživé vědy, a kdož k němu přicházejí, svěrujíce mu pochybnosti své a mučivý nepokoj duševní.

»Doby, v nichž žijeme,« dí sv. Otec Lev XIII., »vyžadují vědomosti, jež netoliko vztahují se k vědám posvátným, nýbrž i k vědě filosofické, obohacené všemi objevy fysikálními i historickými . . . Pro filosofii naznačil okružní náš list »Aeteri Patris« nejvhodnější cestu i metodu. Avšak i oněch přechetných krásných a užitečných objevův a vynálezů, jež za dnů našich bystrostí a důmyslem lidským byly učiněny, dlužno sobě bedlivě všimati, a to tím spíše, jelikož nevěrci chápou se dychtivě každodenních pokroků těchto, aby sobě z nich utvořili zbraně proti pravdám zjeveným. Jest tedy třeba, aby obránce víry obíral se více nežli kdy jindy studiem nauk přírodních . . . «¹⁾

S těmito napohled vědeckými námitkami a důvody čerpanými z nových výzkumův a objevů proti pravdám zjeveným setká se kněz dříve nebo později při vykonávání svého úřadu; jsouť kolportovány ve knihách vědeckých i v laciných brožurkách populárních; rozšiřují je nedoukové, jichž všude je plno, ba i dívky, jež plní školy laicisované; námitky ty mohou se každé chvíli vynořiti neočekávaně v lůně rodin křesťanských, ano i při vyučování katechismu.

Konečně neváháme prostou tuto příručku podati učencům z povolání, oněm mužům, kteří zasvětili život svůj zkoumání tajemství přírodních. Oniť zajisté poznají z knížky té, že se vši možnou ochotností a horlivostí brali jsme v potaz jejich práce, že upřímně vyhledávali jsme světlo, že pečlivě sebrali jsme každý drobet pravdy přírodovědecké. Možná, že naše apologetická methoda svojí jednoduchostí dojde souhlasu jejich. Oni podiví se zajisté onomu nedorozumění, z něhož vzniknouti mohlo tvrzení, že víra a filosofie křesťanská nedají se ve shodu uvésti se svobodou vědy.

Člověk, jak kdosi trefně pověděl, znepokojován jest dvojí zvědavostí: malichernou a důležitou. Veškerý poznatky čistě lidské, nechať jsou sebe krásnější a poutavější, náležejí v obor zvědavosti malicherné. Onyť baví, rozčilují, povznášejí ducha i srdce, avšak nikdy člověka zúplna neuspokojují. Zvědavost důležitá vzta-

¹⁾ Encyklika z 15. února 1882.

huje se k jedinému jen předmětu: k problému vzniku a cíli člověka. A k rozřešení tohoto problému za našich dob nejsnáze a nejvhodněji dospějeme tím způsobem, že o pravdě učení víry, problému toho se týkajícího, přesvědčíme se (tak jako to činíváme při výpočtech svých) »opačnou zkouškou« na základě zjištěných pravd přírodovědeckých.

Tot jest cílem naším, toť naším programem.

VÝTAH Z PŘEDMLUVY K TŘETÍMU VYDÁNÍ.

Msgr. d'Hulst, výtečný organisator mezinárodních vědeckých sjezdů katolických, napsal v lednu r. 1887. v pamětním spise týkajícím se těchto sjezdův a podaném Sv. Otci tato slova: »První myšlenka pořádati takovéto sjezdy nenáleží mně, nýbrž zrodila se v mysli... profesora katolické university Toulousské, téhož profesora, jenž jest autorem znamenité knihy *Apologie scientifique de la foi chretienne*, kterouž Vaše Svatost ráčila poctiti listem plným pochvaly.«

»Po vydání knihy své, rychle se rozšířivší a do několika jazyků přeložené, ... obdržel autor její přecetné dopisy, v nichž mužové zasvětivší se nejrůznějším oborům vědeckým mu díky vzdávali za to, že jim ve známost uvedl způsobem stručným a jasným výsledky věd, jimiž nemohli sami se obírat, jakož i poměr těchto věd v nynějším jejich stavu k víře křesťanské. Překvapen jsa těmito projevy, pomyslnil sobě onen autor: způsobila-li jediná kniha záměnu idejí a užitečné styky mezi pracovníky vědeckými, kteří dosud sobě úplně byli cizími, oč více dobrého přineslo by shromáždění, v němž by tyto mužové osobně se viděli, spolu mluvili a navzájem poučiti se mohli? I sdělil tuto svoji myšlenku několika přátelům svým, a návrh jeho došel všeobecného souhlasu ...«

Sv. Otec Lev XIII. odpověděl dne 20. května: »... List, jejž jste Nám zaslal, vysvětlil Nám plán váš... Podniknutí vaše jest za našich dob vhodnější nežli kdykoliv před tím. Neboť zastancové racionalismu a naturalismu, byvše poraženi důvody metafysickými,

změnili bojiště i taktiku svoji: uznalif za dobré, sestoupiti s oboru rozumu v obor věcí smyslných... Vy sjednocujete síly své a organisujete je, i můžete tím způsobem dáti činnosti své větší účinnost i rozsah... I ukáže se opět, kterak mezi oběma obory poznatků (náboženských a přírodovědeckých) nejen není nižádné neshody, nýbrž že mezi nimi panovati má a vskutku i panuje dokonalá harmonie...»

Nechceme zde připomínati stkvělý průběh a netušené úspěchy těchto mezinárodních vědeckých sjezdů katolických. Za přílišné nadsazování našich zásluh ponecháváme plnou zodpovědnost blahosklonnému přátelství Msgra d'Holsta. Než, získala-li sobě příručka naše skutečně nějakých zásluh o šťastný ten ruch v oboru studií apologetických a přírodovědeckých, vzdáváme z toho vroucí díky Bohu; naše touhy nesáhaly nikdy tak daleko.

ČÁST PRVÁ.

Úvod povšechný. Methodologie.

..

KAPITOLA PRVNÍ.

§ I. Jaké smýšlení, ideje a nauky ovládají dobu přítomnou.

§ II. Krise víry a myšlení zvláště ve Francii. § III. Převládající ráz náboženského zápasu za doby naší.

»Jest třeba, bychom, rádi či neradi, stanuli vůči novým problémům... jest třeba, bychom popatřili na skutečnost vědeckou v celé její velebnosti i v celé hrůze její.«

E. C a r o v časopise »Revue de Deux-Mondes«.

»Kdokoliv uváží ráz přítomné doby, uzná zajisté, že není včasnějšího cíle, než aby všelikým způsobem a se všemožným úsilím hájena byla shoda víry křesťanské s vědou.«

Le v XIII.

§ I.

Jaké smýšlení, ideje a nauky ovládají dobu přítomnou.

Bychom lépe ocenili hned na samém počátku důležitost úvah, jimiž se obíráme, jakož i vhodnost našeho programu, nutno jest, abychom nejdříve objasnili některé praktické otázky, nad jiné důležité, a přechasto mysl naši znepokojující, jež týkají se idejí a nauk převládajících v době, v níž žijeme.

Kde stanul v této chvíli duch lidský ve věcech víry náboženské a v oboru názorů filosofických? Kam dospěl hrozný boj svobodného myšlení proti smýšlení křesťanskému? Zdaž pravda jest — a vznešené postavení zaujímá ten, jenž slova ta pronesl —, že »žijeme v úplně novém období osudů člověčenstva,

Apologie víry křesťanské.

uprostřed hnutí, jež rovná se opovážlivému propuknutí haerese? Jak veliký jest počet, jak veliká jest síla těch, kteří nevěří více a kteří vypověděli boj víře všeliké? A co činíme my katolíci a filosofové spiritualističtí k odrazení útoků, jež činí náboženský skepticismus a materialismus na duše lidské?

Zdaž postarali jsme se o to, by zbrojnice naše apologetická byla dle potřeb současných obnovena, by novými příhodnými zbraněmi nahrazeny byly staré nástroje válečné, jež sice zasluhují úcty naší za platné služby, které kdysi byly prokazovaly, jež však nyní již staly se nepotřebnými a zbytečnými? Jsou-liž obranné zbraně naše vhodně pozměněny vzhledem k útočným zbraním našich nepřátel? Jaká jest naše věda u přirovnání k vědě protivníků našich? Jaké váhy požíváme v tak zvaném učeném světě? Zdaž stojíme, jako kdysi předkové naši ve slavných dobách křesťanských, v čele všeho pokroku duševního?

Odpověď k těmto otázkám trudno jest slyšeti. Možno, že bychom obviňováni byli z pessimismu, kdybychom především vyslovili o té věci svoje opravdové mínění. Pročež podáváme raději několik svědectví, jež velice se různí jak původem tak i rázem svým, a jimž těžko nepřiznati veliké váhy.

V měsíci říjnu r. 1882 uveřejnil Luvanský časopis *Revue catholique* v čele svých sloupců pozoruhodný článek bez podpisu autora, čímž snad naznačeno bylo, že v něm zračí se smýšlení celé skupiny učených theologů, kteří časopis ten redigují. Toto poplašné volání a důtklivé vyzvání došlo mocné a dlouhotrvající ozvěny v tisku náboženském. Uvedeme tu několik vyňatků, z nichž vysvitne veliká důležitost a pravý význam řečeného svolání:

»Nelze neuznati, že dnes věda ovládá svět myslící, a že ona tvoří ideje a veřejné mínění. Nebylo by to ovšem nic zlého, kdyby věda byla zachovala přirozenou svoji povahu a přirozené místo své; než, pohříchu není tomu tak. Učiniliť odpůrcové všeho náboženství z vědy protivu *wíry*. Jejich úsilí až příliš dobře se zdařilo. Bylo by dětinské, ano nebezpečné toho sobě tajiti,

neboť kdo nezná choroby, nemůže hledati proti ní příhodného léku.«

»P● nedlouhém čase úspěchu a lesku, jemuž se těšilo uprostřed tohoto● století, utrpělo náboženství ztráty nad míru žalostné; víra vyhasla úplně v srdcích velmi mnohých lidí. Toto zlo jevílo však ráz ještě daleko horší... V době přítomné rozhlašují nejhlubší pohrdání náboženstvím; křesťanství jest prý ze všech náboženství vůbec nejabsurdnějším; bible — toť prý pouhá sbírka pohanských bezcenných bájek.«

»Sekera přiložena jest ke kořenu stromu; vždyť i nejhlavnější dogmata náboženská strhují do bláta. Každého dne rodí se nový systém, jenž k tomu směřuje, aby pobořil některou část budovy biblické a aby podkopal některý článek víry. Není ani jediné stránky Písma sv., není ani jediného článku naší víry nebo naší bohoslužby, jež by nebyly vydány těmito útokům.«

»Na sta učených časopisů sděluje občasně vědu celému světu, a vytváří vládnoucí názory, jež jiné nesčetné listy šíří mezi lidem. Než, z těchto časopisů, které vytváří povšechné mínění, a jichž četba učenému světu jest nutná, kolik jest jich, které by byly v rukou katolíkův a sloužily jejich věci?...«

»Zjeví se nějaký nový náhled vědecký, jenž ničí víru naši; tu povstane některý jednotlivec, nezřídka spíše horlivostí nadšený, nežli náležitě obeznalý v dotyčné věci, a podá nám apologetické vyvrácení, jímž se širší obecenstvo naše spokojí, a věc pokládá se za šťastně odbytou. A nikdo toho nedbá, že zatím nebezpečný onen náhled dále trvá a zhoubný vliv svůj šíří přes hlavy podobných obránců, jichž si učené listy ani nevšímají. To jest jedna z příčin, a to příčina hlavní, úpadku křesťanství.«

»Mnozí z našich čtenářů budou snad pokládati tyto obavy za přehnané, a budou snad si mysliti, že zmíněné zlo nesahá tak hluboko a že není tak hrozné. Námitka tato nás nepřekvapuje, neboť přemnozí neznají skutečného stavu věcí, aniž jej mohou znáti, stojíce mimo pole, na němž boj se vede. Čítajíce výhradně knihy a časopisy katolické, obcujíce důvěrně pouze s věřícími katolíky, kterak by mohli učiniti sobě správný

pojmem o tom, co děje se mimo naše území a na oné hranici, kde dějí se deserce a odpadlictví?»

»Úžas vzbuzuje radikální a cynická bezbožnost těch, kdož postavení jsou ve veřejných úřadech ve Francii. S úžasem a hrůzou se pozoruje, kterak ruší kláštery a vztahují svatokrádežné ruce své i na krucifix. To snad překvapuje toho, jenž nezná skutečný stav převládajícího smýšlení; není to však s podivem těm, kdož při svých studiích a při svém speciálním povolání udržují neustálý styk s vědci, a kdož bezděky a neustále stojí takorba jednou nohou na území nepřátelském.«

»Ach, kdyby tací optimisté, mezi nimiž pohříchu nalézají se lidé velikého vlivu, odhodlali se opustiti svůj okruh a pohlédnouti na to, co se děje mimo jejich sféru, rychle by zajisté nabyli přesvědčení, jak včasné a jak potřebné jsou výstrahy, jež jim dávají mužové, beroucí přímé účastenství v zápasech vědeckých... Mnozí nepoznávají dostatečně úsilné a horečné propagandy atheismu, kterouž on provádí netoliko ve svých knihách a svých časopisech, nýbrž především ve stycích důvěrných, v kavárnách, ba i v salonech, a kterouž neušetřuje ani žen ani mladých dívek. »Co jest ta vaše víra?« říká se jim; »kdož pak ji hájí? Hle, mezi vědci není nikoho, kdo by ji ještě bral v ochranu.«

»Jest mezi optimistickými katolíky rozšířeno vůbec mínění, že pošetilosť a malichernosť útokův a námitek činí je neškodnými, a že není tedy třeba jimi se obírat, pokud jsou takového rázu. Než to jest mínění rovněž tak bludné jako záhubné: nejnejpapnější námitky bývají často nejnebezpečnější.

»Kdož by ještě pochyboval, nechať odhodlá se přihlédnouti k věci té z blízka, nechať vyjde z ozamocení svého, a otáže se těch, kteří způsobili jsou poznati dobu i lidi, potřeby přítomnosti, i budou zajisté přesvědčeni. Naše neznalost panujícího zla a jeho rozšíření zavinila, že mohlo záhubné to zlo do té míry vzrůsti a způsobiti tak veliké zpustošení.«¹⁾

¹⁾ »L'apologétique et les Sciences orientales« v Revue catholique, říjen 1882.

Ve knize nedávno vydané, kteráž vzbudila v Anglii sensaci a také i ve Francii obrátila na sebe pozornost vážné veřejnosti, vykládá autor »prostý všech předsudků mystických nebo křesťanských« na několika místech s dojemnou, a nezřídka originální upřímností povšechný dojem, jež budí dvojí krise, intelektuelní a náboženská, v níž se nalézáme:

»Žijeme,« praví doslova, »v době, kteráž nemá v dějinách sobě rovné. Jdeť o skutečné zlo, jež zapustilo hluboké kořeny a každým dnem šire větve svoje rozkládá, jest to dalekosáhlé rozpadávání se někdejších článků víry, jest to transformace doby, která ke konci se chýlí, v éru jinou, kteráž se začíná. Po dlouhé věky brala se víra spolu se vznešenými pomysly, jež k ní se pojí, určitě vytčenou cestou; říše myšlení lidského jí náležela. Než tohoto bývalého stavu věcí není více: na tuto říši, podobně jako i na mnohé jiné, přikvačilo neštěstí; horda barbarův intelektuálních do ní učinila vpád a zcela ji opanovala.

»Víra v Boha a v nadpřirozený řád byla netoliko uvedena v pochybnost za našich dnů, nýbrž byla takorůzka zničena pod nátlakem vědy. Dnes honosí se lidé skepticismem vzhledem k víře; za pochybné mají vše, cožkoliv pokusem nedá se dokázati... Mluví se o křesťanství a o jeho snahách a cílech nadpřirozených jako o zjevu chorobném nebo blouznivém, jako o zmateném snu, z něhož se konečně probouzíme....

»Dr. Newmann míní, že sotva lze se nadíti, — leč by ovšem stalo se tak intervencí zázračnou, — že navrátí se lidstvo k bývalému všeobecnému přesvědčení náboženskému, k endémické víře středověké.¹⁾ Učený kardinál předpovídá, jak se zdá, že positivisnus a náboženství budou stále kráčet vedle sebe, bez ustání spolu svádějíce boj, v němž jeden nad druhým nedosáhne vítězství. Než, máme dosti příčin, bychom se domnívali, že nové formy nevěry, jež v plné činnosti spatrujeme, nemíní vykonati dílo své toliko z polovice: nýbrž že buď stanou se vševládnými, anebo rozpadnou

¹⁾ Newmannův list ke knížeti Norfolkovi.

se v niveč. Ti, kdož je hájí, tvrdí, že nabudou převahy, a svět vůkol nás čím dál tím více tomu počíná věřit.¹⁾»

Mezi nejrozhodnějšími zastanci vědeckého atheismu, mezi těmi, kteří pokládají »další šíření se i dokonání hnutí positivistického za nezbytné« a zaniknutí všeliké víry náboženské za nevyhnutelné, jsou přece někteří, jižto s hrůzou couvají před obludou, kterouž sami byli odpoutali. Vyznání lidí takových jsou velice výmivná. »Nikdy ještě,« tak volá jeden z nich, »nestihla děsnější pohroma pokolení lidské; nikdy ještě v dějinách lidstva nebylo pohromy, podobné pohromě, kterouž může nyní předvídati každý, kdo patří v budoucnost: onať blíží se jako potopa, zkalená tím, co byla zničila a neodolatelná ve své síle, vyvracejíc z kořene nejdražší naše naděje, pohlcujíc nejdrahocennější články víry naší, pohřbívajíc vše, co žití naše má nejvznešenějšího, v trosky hrozné spousty.«²⁾

A jestliže konečně sestoupíme až do hlubin revoluce intelektuální a doktrinální, i tu nabudeme poučení neméně instruktivního, zároveň však neméně děsivého. Volní myslitelé dílen a továren mají taktéž svoji surovou logiku. Není možno bez zachvění pomníti onoho hrozného vyznání víry s pochvalou přijatého v kterémisi socialistickém sjezdu dělnickém, vyznání, jež učiněno bylo sice již dosti dávno, jež však, jak se zdá, dodnes vane většinou manifestací dělnických: »Mluví se nám o životě budoucím, mluví se nám o nebi: věda dokázala, že jest to prelud a klam. Nestojíme o život posmrtný ani o nebe. Žádáme sobě pekla, rozplynutí se v niveč, před tím však veškerých rozkoší života zdejšího.«³⁾

¹⁾ William Hurrell Mallock, *Is live Worth living*, str. 9, 15, 25, 210.

²⁾ *A Candid Examination of Theism*, citovaný W. Mallockem na str. 212.

³⁾ Z Gentského časopisu »*Bien public*« 12. září 1877. Dvanácte let později tisk radikální a socialistický, probíraje zásady oekonomie křesťanské, hlášané Lvem XIII., opětuje totéž rouhání: »Kdyby dělníci měli ještě víru, očekávali by trpělivě, nevědomě, bezmyšlenkovitě, jako tažný dobytek, nevýslovné radosti rajske. Ale nejsou to již ubozí duchem: víra zhynula, skončily se doby almužny.« Časopis »*La Justice*« ze dne 24. října 1889.

§ II.

Dvoji krise víry a myšlení ve Francii.

Slova, jež jsme citovali, vystihují věrně jádro tisíce výpovědí jiných, jež snadno bychom mohli u velkém množství nashromáždit. Slova ta vyňali jsme z publikací cizích. Dlužno však ještě doplniti je konstatováním fakta, které jest pro katolíky francouzské tím bolestnější, ježto nelze pravdivost jeho popřiti.

Nebezpečná ona krise, která zachvacuje veškeren moderní svět a veškerý civilisované národy, nejeví se nikde v podobě tak hrozivé, jako ve Francii. Není žádné jiné země, v níž by krise tato byla tak mocně přirostlá spolupůsobením vlády, jež stala se pánem a udílečem veškerého vyučování, a která dokonce i zapřísáhla se, že vytvoří ve Francii »jednotnost morální«. »Avšak, vytvořiti morální jednotnost Francie,« napsal Julius Simon, »jest buď prázdnou, bezvýznamnou frází, nebo značí vytvořiti jednotnost v nihilismu... Byli jsme druhdy věřícími, stali jsme se skeptiky, zítra budeme nihilisty.« Ubohá Francie! Viděli jsme ještě poslední zářné paprsky onoho období let padesátých, jež bohužel nadobro již minulo. a kteréž bylo nejzdárnějším i nejskvělejším z tohoto století; vzpomínka na krásnou dobu tu tím trpčími činí smutné poměry současné i hrozivé předzvěsti budoucnosti.

V oné době zápas o pravdu čili zápas o život, jdeť tu zajisté o člověka i o společnost lidskou, boj o pravdu náboženskou sváděl se aspoň na výšinách spiritualismu filosofického. Ve veřejném tisku i při krbu domácím, ve škole obecné i na katedrách škol vysokých, věřilo se ještě v Boha i Prozřetelnost jeho, v nesmrtelnost duše, ve svět neviditelný.¹⁾ Čtvrt století postačilo k přivození úpadku, k porušení víry v duších, k připravení vítězoslávy úpornému positivismu, pod jehož tíží klesáme. Positivisté snaží se starý materialismus

¹⁾ Jací byli tenkrát mezi katolíky učitelé a jací pracovníci! jaké to byly hody pro ducha a pro srdce! jaký požitek pro duše bohumilé a věřící poskytovaly na př. konference Lacordairovy, brožury biskupa Orleanského, přednášky Ozanamovy, rozpravy Montalembertovy, články Veuillotovy!...

novějším jakýmsi materialismem ještě překonati; nemohouce jinak snížit vědu, vynalézají barbarská jména, která kalí průzračnost naší krásné mluvy filosofické: monismus, mechanismus, nihilismus. Zdá se, že každý z těchto názvů označuje pokrok k naprosté negaci, a dosud ještě nelze dohlédnouti konce. Není to již pouze krise náboženská, kterou proděláváme, jest to krise metafysická; není to již pouze starobylá víra v Boha, jež jest ohrožena, nýbrž samo myšlení lidské.

K dokonání svého díla má stát tři strašlivé zbraně: universitu, gymnasium i školu obecnou. Universitou a gymnasiem tvoří sobě stát tak zvané třídy směrodatné.

Francie poskytuje ve chvíli přítomné vzor katolické země, v níž mladý muž katolický může zdarma nabyti, ano právně od státu požadovati, a to za podmínek nejpriznivějších, vyššího vzdělání ve všech odvětvích věd lidských, vyjímajíc toliko vzdělání ve vlastním svém náboženství, v náboženství, k němuž se hlásí většina jeho spoluobčanův. Rozličné fakulty právnické, filosofické, přírodnické a lékařské jsou obsypávány náramnými subvencemi. Jediná fakulta katolického bohosloví jest z toho vyloučena, s opovržením odmrštěna. Než na tom není dosti; stát nejen že odpirá veškeren příspěvek a odmítá spravedlivé požadavky vyučování bohosloveckému, onť stará se všemožně o rozkvět vyučování analogického, zjevně nepřátelského, prováděje znenáhla, ale jistě laicisaci fakult theologických.¹⁾

Což jiného značí rozličné ty výklady násilně vpravené do filologie, filosofie, nauk přírodních a lékařských, jež o překot hledí podati kusy, membra disjecta, nauk theologických? Což jiného značí ony stolice srovnávacích dějin náboženství, zřízené jako nový odbor nauk universitních? Představitelé této speciální vědy, professorové jmenovaní vládou, bývají úředně instalováni v Sorbonně na katedry theologie

¹⁾ Ostatně byl program této operace přesně formulován, i provádí se krok za krokem. Srv. »La Théologie considérée comme science positive, et sa place dans l'enseignement laïque« od Moïse Vernesa (Revue scientifique z 1. února 1879.)

katolické. Arnošt Havet, děkan-senior fakulty, neváhal v inaugurační své řeči, překrucuje a zneužívá slova evangelia, prohlásiti: »Přicházíme, nesouce nikoliv boj, nýbrž pokoj.« Břítka a nepřiliš šlechetná to ironie; pokoj, kterýž oni vnesli do té síně, z níž teprve před chvílí byli vypovězeni představitelé nauky křesťanské, jest mír, jak ho užívá vítězná přemoc, hledíc podrobené vyhubiti a zahladiti: *Ubi solitudinem faciunt, pacem appellant.* Jest to nová fáse v dějinách zápasu o křesťanství, i jest záhodno, bychom si jí důkladněji povšimli.

Později, není tomu dávno, byla odedávna existující katedra »Práva přirozeného« čili »Filosofie práva« v Collège de France zrušena a nahrazena katedrou »Psychologie zkušební a srovnávací«. Jeví se v tomto zařízení význačná evoluce doktrinální, nové zneužití vysokého učení k materialistickým snahám nynější doby. Ve vstupní přednášce své podal Ribot »v povšechných rysech kvetoucí stav současné psychologie, pěstované podle metody nauk přírodních, beze všeho předsudku metafysického.« — Již dříve pravil Zola: »Člověk metafysický ustoupil, i zůstal toliko člověk fysický.« — Ribot s potěšením konstatuje triumf badání materiálního nad přemýšlením spekulativním, úpadek spiritualismu, zmatek ideologie, zbavené oněch sfér vznešených, kdež sami již toliko metafysikové staré víry ještě se přidržují.¹⁾

Málo kdo ví, jak obratně byly osnovy vyučování středoškolského ustrojeny, jimiž by zjednány byly naukám pozitivistickým prostředky k neodolatelné činnosti. Není zde místa k tomu, bychom šířili se o předmětu tak závažném; dotkneme se jednoho toliko bodu, kterýž vztahuje se úžeji k našim studiím apologetickým, a jenž jasněji ještě ukáže naléhavost těchto studií.

V gymnasijských třídách filosofických přednáší se srovnávací fysiologie, při čemž professor vzhledem k nesmírné obšírnosti látky toho předmětu, jak každý nahlédne, musí obmeziti se především na výklad fysio-

¹⁾ Srv. *Revue scientifique*, duben 1888.

logie lidské. Nemluvíce ani o choulostivosti podobných přednášek konaných před posluchačstvem nedospělým, předpokládejme, a Bohu jest známo, zdaž hypotéza naše jest bezdůvodná, že na některém gymnasiu professor filosofie i professor fysiologie jsou oddáni nejnovějším názorům positivistickým, tak velice dnes oblíbeným: pak jest nemožno, aby víra mladíkova, opředaná dvojím tímto vyučováním, jež vztahuje se i na rozum i na smysly, nebyla pokalena a zatemněna, ba snad pro vždy zničena.

Třetím nástrojem k dosažení »jednotnosti morální« jest škola obecná. Bylo by zbytečno šířiti se o nebezpečnosti školy »neutrální« (bez náboženské, bezkonfesijské), a počátečního vyučování zorganizovaného a řízeného státem. Učitelé jest uloženo, by šířil jed, jehož recepty má po ruce v tak zvaných příručkách vychování občanského (»manuels civiques«). Dítě přijímá v sebe tento jed, rozšiřuje nákazu kolem sebe, a způsobuje knězi, katechetovi, bolestná překvapení a trapné úzkosti v jeho práci beztoho již velmi neděčné.

Před několika lety veden byl v Německu mezi učením tuhý spor o vyučovací osnovy školské. Tři strany, tři náčelníci přívrženců různých mínění: Virchow, Haeckel, Oskar Schmidt se v něm utkali. Co do zásad byli celkem svorní; spor točil se toliko o otázku vhodnosti a míry vyučování školského. Hádali se o to, zdaž výklad vědy bezbožecké, monistické soustavy světové a pod. zůstaviti dlužno vyučování vyššímu, či snad jest již na čase, aby zaveden byl ve školy střední? Či zdaž snad dokonce nebylo by prospěšno vmísiti jej v postupných dávkách také i do školství obecného, a rozšiřovati tak sítě nevěry i do lůna rodin, a způsobiti, by děcko již od kolébky jemu přivykalo? Virchow váhal, Haeckel a O. Schmidt nerozmýšleli se toho žádati. A ve Francii jest škola učencův a politiků, kteří ještě méně váhají, i mohu uvéstí místa z publikace velice rozšířené, kdež se rozpráví o nejpůsobivějších prostředcích, jimiž by dítě vštípeny býti mohly hlavní zásady materialismu, »když puze jsouc vrozenou svému

věku zvědavostí, se táže: Kdo učinil svět? nebo: Kam přijde člověk, když umře?¹⁾

A náboženská »neutrálnost« ve středních školách dívčích, hrozící, že ženu učenou, která byla nanejvýš pouze směšnou, nahradí ženou positivisticou, která bude ohyzdnou a protivnou, zdaž neklesí ona do škol budoucích matek cestu bezbožectví podle srdce Haeckelova, Oskara Schmidta a jejich žáka Pavla Berta?

V Německu ideje, doktriny, odvážné a výstřední utopie nezřídka dlouho se zdrží, ano i zdomácní v oboru spekulace, a setrvají v hrozivých mračnách, aniž způsobují bouři; a proto také jsou méně škodlivé. Naproti tomu ve Francii uváděny bývají rychleji a s velikou škodou ve skutek; jsou dokonce děsné chvíle, kdy doktriny překotně se uskutečňují, puzeny jsouc jakýmsi zrádnými proudy, prudkými vášněmi, ctižádostí, nenávistí, nezdravými choutkami; jest to takořka parné léto, jež urychluje přespříliš vzrůst bylin, avšak přivozuje zároveň jejich zkázu. Smutných dob se dožijeme: předchozí známky jejich se již jeví.

Komuž by se srdce bolem nesevířelo, kdo by neužasl nad neslýchanou naukou, kterou jsme nedávno slyšeli hlásati ve sporu vyvolaném Bourgetovým »Žákem«? Nalezli se »vědečtí moralisté«, kteří hájili bezvýjimečnou nezodpovědnost myslitele a učenice, poněvadž prý »žádná abstraktní theorie nebyla s to, aby přivodila vzbuzení vášně, a žádný pomysl náboženský nebyl s to, aby koho zadržel od vykonání zločinu.« — »Osudné to slovo« — odpovídá na to jiný, nevěrecký, ale nezřídka poctivý časopis — »Věda, jakmile dotekla se otázek, od nichž závisí celý směr života lidského, tím samým vzala na se odpovědnost za duše... Svatoušková ona, jak nám ji hlásají, deuce k všeliké theorii vědecké vedla by konečně k o d č l o v ě č e n í duší.«²⁾

¹⁾ »Dlužno-li věsti pozvolna dítko od anthropomorfismu ku theorii nevědomého? Či zdaž snad lépe by bylo říci mu, že zhola nevíme, odkud se vzal tento svět, aniž co se stane s námi po smrti? Já míním, že by to bylo radno.« (*Revue scientifique* 18. května 1878.)

²⁾ Srvn. *Revue scientifique* seš. srpnový, a *Revue des deux Mondes* z 1. září 1889.

To, co dosud jsme řekli, postačí zajisté plnou měrou k odpovědi na otázku položenou v čelo této kapitoly: jak daleko pokročila ve chvíli přítomné, zvláště ve Francii, válka volného myšlení proti smýšlení spiritualistickému a křesťanskému. Postačí to také k ospravedlnění těchto slov, jimiž kardinál Newmann vykládá a rozvádí myšlenku sv. Otce: »Tiché a hrozné rozšiřování se pozitivismu, jeho postupné se přetvořování, jeho logický a náhlý vývin v nihilismus, vše to jest zjevem dalekosáhlejším a strašlivějším nežli vypuknutí nejdůležitějšího kacířství.«¹⁾

§ III.

Převládající ráz náboženského boje v době přítomné.

»Zastáncové racionalismu a naturalismu, jsouce přemoženi důvody metafysickými, přenesli boj na jiné pole a změnili taktiku svoji: z oboru rozumu přešli na pole věci smyslných.«

»Jest nutno, ať chceme či nechceme,« dí Caro, »bychom stanuli vůči těm problémům, které zaměstnávají nejznamenitější duchy této doby; jest nutno popatřiti na výsledky vědy v celé jejich velikosti a v celé jejich hrůze...«

Tot vlastní ráz náboženského boje sváděného ve druhé polovici našeho věku; jest to boj především »vědecký«. Tot jest případné označení stavu duší i povahy choroby, i jediného účinného proti ní léku.

¹⁾ Kardinál Guibert, vykládaje rovněž slova Lva XIII., vyslovil nejnověji tutéž myšlenku a skorem týmiž slovy: »Útvořila se liga k vykořenění víry náboženské. Mužové, beroucí účast v tomto bezbožném spiknutí, jsou četní a mocní, zastoupení ve všech různých třídách společnosti lidské; setkáváme se s nimi i ve vysokých oborech moci státní. Nestojíme dnes před bludem nebo heresí částečnou, jako ve stoletích minulých; ateismus vypověděl boj všemu, což jest nadpřirozené, jsa jeho úplnou a absolutní negací. Jestliže tyto snižující nauky kdy nabudou převahy, pak sklesne člověk na úroveň zvířete a nebude mít jiného cíle, leč ten, jež má tvor nerozumný.«

Oproti učitelské autoritě církve, oproti tradicím zdravé filosofie postavily blud i negace před očima lidstva, nedávno ještě věřícího, autoritu vědy, oné věci abstraktní, nepostižitelné, kterou nazývají vědou, a s níž by žádná věda pozitivní nechtěla mít nic společného. A v tom jest skutečné a veliké nebezpečí.

Od počátku náboženství křesťanského byly, a, Bohu díky, ještě jsou veliké zástupy věřících, kteří věří, kteří se modlí, kteří umírají posílnění jsouce nadějí v život posmrtný, opírajíce se o autoritu víry. A naproti tomu jsou dnes lidé, jichž počet, nad pomyšlení veliký, každým dnem ještě se množí, lidé náležející všelikým třídám společnosti lidské, kteří již nevěří, kteří se nemodlí, kteří netouží leč po smyslných požitcích, kteří s chladnou myslí odřikají se království svého, vši naděje, života budoucího, nesmrtelnosti, opírajíce se, jak říkají, o autoritu vědy!

Dějiny různých poblouzení lidských nepodávají smutnějšího divadla. Toť jest, znovu to opětuji, nebezpečí doby přítomné; bylo by dětinské je popírat, bylo by zločinem nedbatí ho. Osudným illusím by se odával, kdo by mínil, že vždy a všude postačí dovolávat se zdravého rozumu, anebo užívati vtipných žertů o člověku-opici a jakéhokoliv jiného lehkého způsobu odbývání námitek. K ochraně své vlastní, k ochraně bližních, k osvobození svědomí znepokojených nebo již porobených není leč jediný toliko bezpečný prostředek: postavit se totiž vůči novým problémům, a proti vědeckému bludu postavit vědeckou pravdu.

KAPITOLA DRUHÁ.

§ I. Strany válčící; trojí obor vědy lidské: věda empirická, metafysika, theologie. § II. Podružné rozdělení vědy empirické: vědy historické, vědy přírodní. § III. Vlastní předmět tohoto nástinu Apologie křesťanské.

»Často pokrývá mlha střední část pohoří, kdežto údolí jest ozářeno, a vrcholky hor koupají se v záři sluneční. Mýlil by se, kdo by, stoupaje na vysokou horu, a došed do střední části zamžené, domníval se, že i vrcholy hor mlha pokrývá.«

E. Naville, »La physique moderne«.

§ I.

Strany válčící; trojí obor vědy lidské: věda empirická, metafysika, theologie.

V širém oboru našich vědomostí skutečných nebo dosažitelných snadno lze rozeznati tři různé okresy, jakkoliv jejich meze jeví se býti často méně určitými, a jejich hranice společnými.

Zjevy hmotné, fakta pozitivná, smyslům přístupná, jejich bezprostředné příčiny, zákony, jež je ovládají, věci neznámé v minulosti, věci neznámé v přírodě, vše to tvoří zvláštní obor vědy empirické. Obor ten zahrnuje čas i prostor, zahrnuje věci neskončeně veliké i neskončeně malé, to jest celý vesmír hmotný.

Fakta duševní a morální, která lze pozorovati pomocí sebevědomí, pravdy základní, příčiny substanciální, otázky o vzniku a konci, o bytosti nutně bytující, o bytosti nahodilé, nehmotné a svobodné, jež poznáváme přirozeným světlem rozumu, tvoří vlastní obor filosofie.

Vzájemný poměr tvora ke stvořiteli, posmrtný cíl člověka, jež poznáváme světlem nadpřirozeným.

»Bůh«, jak dí sv. Tomáš Aquinský, »uvažovaný jako přičina nejvyšší, netoliko jak Ho pouhý rozum může poznati, nýbrž především a hlavně jakým sebe sama poznává a jakým oznámil se tvorům svým zjevením,« tvoří obor theologie.

Toť jsou ony tři obory, jež duch lidský probádal, a v nichž bádá dosud neustále a bedlivě. Není ani jediné z vědomostí našich, která by nepocházela z jednoho z těchto tří oborův, a všechny tyto tři obory mají svoji oprávněnost. Výměr vědy empirické vzal jsem od učenců, výměr filosofie od filosofů, výměr theologie od theologův. Dosud není žádné nesnáze.

Ale jakmile jde o to, aby stanoven byl hierarchický poměr mezi těmito třemi mocnostmi, aby stanovena byla jejich vzájemná práva, nároky jejich na vážnost, na uznanost pokolení lidského, aby stanoveny byly hranice, jichž každá z nich má šetřiti, tu ihned propukají neshody, nároky se rodí a rostou, nejpotvrnější bludy vznikají na hranicích společných; zvláště od několika let jsme téměř svědky neustálého překročování hranic vytčených, bezprávného zasahování v obor cizí, útoků, zmatků, slovem vědecké anarchie.

Jest známo, kterými různými fásami došlo k tomuto stavu válečnému, tak záhubnému pro všechny. Věda posvátná panovala dlouho pokojně a bez soupeře, a nikdo, ani nejodpovědnější její nepřítel, neodvážil se popřiti nezměrné služby, jež věda ta prokázala civilisaci, krásné literatuře a ostatním vědám vůbec, jež po dlouhé věky neměly jiného útulku, než právě pod jejími mateřskými křídly.

Filosofie byla první, která se vymanila z poručnické moci náboženství; nejsouc spokojena s tím, by hájila nezávislost svoji v určité spravedlivé míře, kterouž sama theologie uznávala, nespokojujíc se, by zaměnila dosavadní svoji úlohu služby za úlohu mocné spojenky, jala se filosofie popírati veškerou autoritu, veškerý zdroj světla, který nebyl jejím, ona popírala nadpřirozené, a důsledně i theologii.

Za to stihl ji, spravedlivým obratem věcí vezdejších, krutý trest odplaty. Odevšad povstali více nebo méně závažní zástupcové vědy empirické, jižto nepři-

pouštěli nic, co by přesahovalo nebo toliko jen bylo mimo poznání zkusné, nic, co by nespadlo v obor zjevů smyslům přístupných.

Škola pozitivistická, »živější a mocnější než kdy jindy, aspoň co do tendence,« považuje otázky o původu, o podstatě, o prvotní příčině, o příčinách účelných za »nespadající v obor smyslného pozorování«, což jest ovšem pravda; ona však tvrdí, že otázky ty jsou rozumu naprosto nepřístupny, a to právě jest její hlavní blud.

Škola materialistická jde ještě dále. Také ona odpírá vědám morálním všelikou autoritu, avšak ne za tím účelem, aby prohlásila trůn jejich za uprázdněný, nýbrž aby sama mohla na něm se usaditi. Ona se zmocňuje všech problémů metafysických nebo náboženských a chce je rozluštit; filosofie v jejich očích jest pouze fysika jemnější, jejíž prvky jsou totožné, ať se nazývají ideami či atomy, silou či vůlí, inteligencí či pohybem. Jedni i druhí, pozitivisté i monisté, zavrhuji nehmotné beze všech okolků, jako dříve racionalismus zavrhl nadpřirozené, a tím způsobem jednou ranou boří veškerou metafysiku i veškerou theologii.

Zdaž tyto žalostné hádky, jichž jsme svědky, zdaž tyto nesmyslné vzpoury vědy empirické proti metafysice a proti zjevení, vyplývají nutně ze samé přirozenosti věcí? Zdaž nutno jest připustiti, že skutečně jest neodstranitelná protiva mezi pozitivními poznatky zkušenosti a mezi tím, o čem nás poučuje svědomí morální a víra, mezi svědectvím smyslů zevnějších a mezi svědectvím smyslu vnitřního? Zdaž záhodno jest, bychom nezůstali za pokrokem moderním, odvrhnouti jakožto neužitečné a přetěžké břímě to, čemu celé pokolení lidské věřilo? Zdaž třeba jest, chceme-li ukázati se hodnými věků budoucích, bychom odřekli se veškerých slavných věků minulých, všech velikých geniů, veškeré slávy doby minulé?

Nepodávám žádných smyšlének, nýbrž prostě vypravuji o skutečnosti. Mohl bych uvéstí mnoho mužů, kteří těší se hlučné popularitě a kteří necouvají před takovými důsledky, kteří odpovídají ke každé z těchto smutných otázek smělým, pevným a nezřídka výsměš-

ným. »ano«! Avšak ti lidé mluví nepravdu; víme to a dokážeme, že jest to nepravda. Pravda vědecká, pravda filosofická a pravda náboženská podávají trojí různý pohled na jednu a touž pravdu věčnou; onyť jsou papsky téhož slunce, různotvárnými projevy jednoho a téhož zdroje světelného.

Věda empirická pozoruje zjevy přírodní a hlásá zákony, jimiž zjevy ty se řídí; věda filosofická vystupuje k počátku jejich a hlásá zákonodárce; víra inspiruje se slovem Božím a hlásá vykupitele a odplatitele. Toť jsou tři pojetí rozličná, nikoli však sobě navzájem protivná. Jsou mezi nimi vztahy podivuhodné; nejen že neničí se navzájem, nýbrž vzájemně se doplňují, jedno na druhém spočívá a vzájemně se pronikají posilující se navzájem, podobně jako vrstvy zemské, které tvoří naši kouli zemskou, a které, čím výše vystupujeme, tím jsou bohatější a obsažnější, počínajíc žulou prahorní, azoickou, mrtvou, až k povrchu zalidněnému, plnému života, stápějícímu se ve světle a teple.

Zdaž jest tak příliš nesnadno nazíratí na tuto obrovitou budovu věd v celosti její i v krásných jejích proporcích? Zdaž jest nesnadno viděti, kterak věda empirická, metafysika a víra trojaké svoje světlo v jediný slučují jas, a spočinouti na této synthesi doktrinální, nad niž nelze sobě přáti obsáhlejší, úplnější a jasnější? Zdaž takováto rozkoš má navždy zakázána býti duchu lidskému? Zajisté nikoliv, a my právě k těmto skvělým hodům osmělujeme se zváti laskavého čtenáře. Vybízíme ho, by s námi vystoupil na tyto jasné výšiny, vysoko povznesené nad bouře v údolí zuřící, odkudž budeme moci pozorovati, kterak širý obzor jasně před námi se rozkládá, a kterak veškery protivy ztrácejí se v úchvatné harmonii.

§ II.

Podružné rozdělení vědy empirické: vědy historické, vědy přírodní.

Vzhledem k stanovisku, jež hlavně zaujímati budeme v této apologii víry křesťanské, a k jasnějšímu vytknutí dráhy, jíž se nám bude bráti, jest nezbytno

rozeznávají v oboru vědy empirické dva okresy, jež spolu sice hraničí, a přece od sebe velice se liší, dvě ohromná pole, jejichž vzdělávání i plody v mnohém ohledu se různí. Kdybychom směšovali jedno s druhým ve sporu náboženském a filosofickém, vydávali bychom se v nebezpečí, že dopustíme se škodlivého nedorozumění a mnohých chyb. Chceme promluvit zde o rozlišování odedávna zavedeném a všeobecně přijatém mezi vědami historickými a vědami přírodními.

Vědy historické zahrnují všeliké způsoby badání a vědomostí, které se týkají minulosti, jak se jeví badatelovi v památkách písemných nebo figurálních; náleží sem: rozlehlá skupina věd archeologických a filologických, historická kritika a diplomatika, zkrátka erudice v nejširším slova smyslu. Vědy přírodní zahrnují veškeré vědy fyzikální a biologické. Všeobecná fyzika v tom smyslu, jak ji tu bere, počíná se zjevem hmoty, čímž se liší od věd čistě abstraktních;¹⁾ ona zastavuje se u zjevu světa organického, a tu počíná biologie.²⁾ Důležitost rozlišení věd historických a přírodních vylíčil živě Renan v následujících řádkách, jež napsal v různých dobách života svého:

»Zde, na břehu moře, žal mne pojímá nad tím, že vyvolil jsem sobě vědy historické a nikoli vědy přírodní... Kdysi zajímaly mne exaktní vědy v nejvyšším stupni, ale filologie a historie mne od nich odvedly. Než, kdykoliv mluvím s přírodopytci, tážám se sama sebe: zdaž, oddav se dějinám člověčenstva, zvolil jsem částku nejlepší?«

»Ba, což značí ty tři nebo čtyři tisíce, jež známe, oproti neskončenosti věků, které nás předcházely!... Dějiny, v obyčejném slova toho smyslu, toť jest tolik jako řada známých nám událostí v rozvoji pokolení

¹⁾ Ernest Naville. »La Physique moderne.«

²⁾ V nejdávnějších obdobích dějin lidských stýkají se vědy historické a vědy přírodní v mnohých bodech s sebou navzájem. Praehistorie, nešťastný to název vědy nové, veliké vážnosti se těšící, musí se zabývatí archeologií, kritikou, anthropologií, geologií, paleontologií. Ti, kdož píší o dějinách starých národů východních, nemohou vyhnouti se, chtějí-li podati dílo důkladné, těmto nesnadným studiím.

lidského, toť není leč nepatrná částka skutečných dějin, jimiž rozumíme obraz toho, co můžeme věděti o rozvoji všehomíra.«¹⁾

»Oddal jsem se vědám historickým, těmto nepatrným vědám konjekturálním, jichž výsledky bez ustání, jedva že vznikají, již zase zanikají, a jichž za sto let nikdo dbáti nebude. Zříme v pravdě vznikati dobu, v níž člověk nebude se zajímati příliš o svou minulost. Obávám se, že naše zevrubné spisy, uveřejněné v aktech »Akademie nápisův a krásného písemnictví«, v nichž některé temné body historické důkladně byly objasněny, setlí nebyvše ani čteny.«

»Jednak pomocí chemie, jednak pomocí astronomie, a zvláště pomocí všeobecné fyziologie rozluštíme tajemství jsoucnosti, světa, Boha, jakkoliv je kdo chce nazvati. Po celý život svůj neustanu želeť, že jsem sobě ke studiím svým zvolil obor zkoumání, jenž nikdy nenabude velikolepé důležitosti, a jenž povždy záležiti bude toliko v zajímavých úvahách o skutečnosti dávno minulé.«²⁾

Nazýváje historii »nepatrnou vědou konjekturální«, měl autor »Počátků v křesťanství« (»Origenes du christianisme«) bezpochyby na zřeteli onu školu historického kriticismu a skepticismu, k níž sám náležel. Jeho ocenění, velice ovšem spravedlivé, týká-li se této školy, nedotýká se nikterak velikého a pravého badání vědeckého o osudech a rozvoji pokolení lidského na zemi. Vímeť, že na př. důkaz o pravosti náboženství křesťanského spočívá konečně na faktech historických; jestli to historie, jež jasně dokazuje apoštolskost, svatost a božský původ Církve, její nadpřirozený a civilisační vliv na lidstvo. Proto také papež Lev XIII. v listě svém k učeným kardinálům Hergenrötherovi a Pitrovi doporučil katolíkům, by bez ustání se cvičili v ovládání této zbraně, již možno užiti k dobrému i zneužití ke

¹⁾ Dialogues et fragments philosophiques, 1876, str. 153.

²⁾ Revue des Deux Mondes 15. prosince 1881.

zlému, a již odpůrcové víry užívají s převelikou smělostí a úskočnou obratností.

Než, pravda jest, že současný ruch a směr myšlenkový nese se zřejmě k vědám přírodním, jejichž úloha stává se čím dále tím důležitější v boji nové, monistické a nihilistické víry s tradiční vírou člověčenstva.

Tohoto pozoruhodného obratu v táboře nepřátelském nebylo si s naší strany dosti povšimnuto. Když byla nevěra po drahý čas hlavní útočné své zbraně se zálibou brala ze zbrojnice historické kritiky, z racionalistické exegese a z filologie, poznala, že na této cestě a těmito prostředky ničeho nezmůže, i přivolala k pomoci vědy fysikální a přírodní, aby dokonaly dílo zkázy. Není to pouhá aliance racionalismu s naturalismem, nýbrž naprostá abdikace racionalismu ve prospěch naturalismu. David Strauss, náčelník německé kritické školy theologické, napsal v knize, kterou nazval svým »význáním«, tato významná slova:

»K vědám přírodním dlužno se uchýliti, a k nim se také uchýlíme, neboť nad nimi vlají korouhve vítězné. My filologové a theologové kritičtí marně jsme prohlašovali, že doba, v níž v zázraky bylo věřeno, již minula; naše mínění nedocházelo ohlasu, poněvadž nedovedli jsme zjednati průchodu přesvědčení, že možno obejiti se bez zázraku, poněvadž jsme nemohli poukázati k nějaké síle přírodní, která by jej mohla nahraditi, zvláště tam, kde zázrak jeví se býti nezbytným. Teprve darvinistická přírodověda ukázala tuto sílu, tuto činnost přírodní; ona otevřela bránu, kterouž šťastnější nad nás potomstvo na vždy vyžene nadpřirozené.«¹⁾

Slyšeli jsme o něco dříve, s jakým pohrdáním věrný žák Straussův, Renan, vyslovil se o »nepatrných vědách konjekturálních«, jež tvoří historický criticismus, a kterak i on chemii, astronomii a všeobecné fyziologii připisuje čestný úkol rozlušiti tajemství bytí a světa. Psychologie, morálka, »dějiny náboženství«, vše to po-

¹⁾ David Friedrich Strauss, *Der alte und der neue Glaube. Ein Bekenntniss*; § 54.

kládá se nyní již za pouhé součásti přírodopisu člověka, čili »zoologie člověka«. Takový jest proud, jenž čím dále tím zřetelněji se jeví v literatuře positivistické a protikřesťanské.

§ III.

Vlastní předmět tohoto nástinu Apologie křesťanské.

Přítomné dílo apologetické jest výhradně věnováno vědám přírodním v jejich vztahu k filosofii spiritualistické, k víře křesťanské. Uvedli jsme již krátce mocné důvody, jež nás přiměly k tomu, bychom zvolili sobě tento předmět a napsali přítomný nástin apologie křesťanské. Chceme je ještě, ježto mnoho na tom záleží, aby dobře byly poznány, zevrubněji oceniti.

Jest to na prvním místě populárnost věd fysikálních a přírodních. Jsou to vědy velice poutavé, širokému obecenstvu snadno přístupné, a rovněž i velice praktické, neboť jsou v úzkém svazku s průmyslem, zemědělstvím a řemesly. Vystupují okázale v knihách illustrovaných i v obrázkových časopisech. Dráždí zvědavost a častokráte nenápadně různé bludy vpravují do mysli návštěvníků rozličných muzeí, sbírek, veřejných výstav tím, že staví tu na odiv v bezprostřední blízkosti kostry lidské a zvířecí a seskupují šikovně různé pozůstatky z dob geologických a předhistorických. Podivuhodná díla, jimž vědy přírodní daly vznik, a nepopíratelná dobrodružná hmotná, jimiž hojně posypávají dráhu člověčenstva, vzbuzují nadšení a rozněcují touhu po nových objevech; až konečně nyní zaujímají široké místo ve vyučování všech stupňův. Zdi obecných škol jsou pokryty živě kolorovanými obrazy přírodopisnými a sbírkami přírodnin; ve školách středních, počínajíc již nejnižšími třídami, obeznamují se hoši již se soustavami různých geologů, s nesčetnými námitkami, vyvraceními a sofismaty, jež zrodivše se v obskurních hlubinách empirického badání, utkvívají v paměti žákův a stávají se tím zhoubnějšími, čím povrchnější jest vzdělání, jehož nabývají.

Druhý ještě důvod, neméně závažný, přiměl nás k tomu, bychom zvolili sobě zmíněnou látku apologetickou. Zhoubný vliv špatně porozuměné vědy přírodní vzniká daleko hlouběji nežli vliv jiných věd do duší lidských a končívá úplnou negací. Lež historická a kriticismus racionalistický mohou ovšem víru náboženskou ve zmatek uvést, božské zjevení s mytologiemi na roveň postaviti, počátky různých projevů bohopocty úplně překroutiti, a tím přivoditi skepticismus ve věcech víry. Toť jest ovšem škoda veliká. Než historické a racionalistické nauky nemohou dotknouti se podstatného rázu člověka, samého základu řádu mravního, existence principu duchového, totiž duše lidské, takže není neseznamno znetvořenou jimi pravdu od přídavek historické kritiky tendenční očistiti.

Jinými slovy: historický kriticismus usiluje uvést víru náboženskou ve zmatek, kdežto bludná přírodověda směřuje ke zničení metafysické víry; historický kriticismus znetvořuje a bludně vykládá vznik křesťanství, bludná přírodověda činí tak se vznikem všehomíra a člověka. Nynější materialismus, opíraje se o vědy přírodní, tvrdí, že, »jelikož prý člověk a zvíře jedné a téže jsou přirozenosti, musí býti také určení obou totožné«. Není to již pouhé odkřesťanění, nýbrž, jak kdosi velmi trefně pověděl, »odčlověčení« duší lidských.

Posléze jeden ještě důvod doporučí horlivosti kněze a dobré vůli katolíka, jenž církev brániti jest ochoten, apologii přírodovědeckou, studium problémů fysických a biologických v jejich vztazích k víře. A důvod ten jest, že studium toto bylo až do nynější doby velice málo pěstováno i od obráncův úřadem svým k tomu povolaných i od dobrovolných obhájců pravdy náboženské.

Dosti často nalézáme mezi laiky, obírajícími se pracemi vědeckými, badatele, učence, znamenité spisovatele, kteří oddávají se badání o minulosti, kteří statečně sobě vedou v zápase o sporné nebo překroucené otázky historické. S druhé strany zaujímá historie také v osnově vyučování theologického místo sice velmi obmezené, nicméně však velice čestné; onať jest podstatným doplňkem všeho vyučování humanistického.

Jinak má se věc s vědami přírodními. Kromě professorův a posluchačů přírodních věd málo kdo odává se ze záliby těmto vědám. Když byly ve Francii zřízeny »svobodné fakulty«, bylo pořidku těch, kdož dosáhli hodnosti doktorů věd přírodních, zvláště z kleru skorem nikdo nesnažil se jí dosíci. kdežto licenciátův a doktorů filosofie bylo a jest nepoměrně hojně.

Pokládal bych se za šťastného, kdyby se mi poštětilo, přesvědčující silou a vřelostí těchto několika slov o základních otázkách kolem nás přetrásaných a o těžisku těžkých problémů, jež velice živě, a to právem, zaměstnávají pokolení nynější, roznítiti v čtenáři zálibu k apologii přírodovědecké, vzbuditi nové šířitele a nové obhájce pravdy náboženské; kdyby nějaký aspoň paprsek světla, nějaká úrodná myšlénka z této nepatrné práce do širších kruhů pronikly, a navrátily dušem, znepokojeným odvážlivými tvrzeními a podvodnými soustavami bludné vědy, klid ztracený.

Opakujeme ještě jedenkrát: nejzáhubnějším bludem naší doby, bludem takořka panujícím, neboť z něho rodí se a pod jeho ochranou bují veškery jiné bludy, jest předstíraný antagonismus mezi poznáním pozitivním neboli přírodovědeckou jistotou a mezi vírou náboženskou. Jestliže tato potvorná absurdnost, kterouž oficielní vyučování veškerých stupňů snaží se přechoť bráti v ochranu anebo jí zjednati vážnosti, bude přijata nynější společností lidskou, vše bude ztraceno; pakliže však bude vítězně vyvrácena a přemožena, bude to triumfem víry, a vše dá se ještě napravit.

KAPITOLA TŘETÍ.

Rozumem odůvodněná autorita každého ze tří oborů věd:

- § I. Autorita věd přírodních. § II. Autorita metafysiky.
§ III. Autorita víry. § IV. Hranice pravomoci jednotlivých
oborů; práva a povinnosti vzájemné.

»Snažíme se pohlížeti na věci dvo-
jima očima: okem vědy a okem
víry;... nechceme zavděčiti se
strannickým kritikům ať z tábora
vědy, ať z tábora víry, kteřížto člo-
věka s dvěma očima pokládají za
obludu.«

(Balfour-Stewart a Tait
»Neviditelný vesmír«)

V badáních o velikých problémech týkajících se přírody, života, duše, počátku a cíle, do nichž budeme hleděti vniknouti a je objasniti, setkáme se za každým krokem s trojím rozličným tvrzením: s tvrzením vědy empirické, s tvrzením filosofie a s tvrzením víry. Jest tedy třeba správně označiti a přesně vytknouti skutečnou autoritu každého z těchto tří způsobů poznávacích, vymeziti pole, které jest mu vlastní a odůvodniti jeho nepopíratelnou legitimitu. Jest nutno, aby na nesmírném poli vědění lidského provedeno bylo rozdělení pravomoci a práce.

Tato kapitola má, jak patrně, velikou důležitost; jdeť tu o to, aby prokázána byla podstata a platnost různých kriterií jistoty ve sporu vědeckém; jdeť tu o to, aby položen tu byl vědecký základ, na němž stavěti budeme další své důkazy a závěry. Aby výklad náš v této kapitole byl co možno jasný, budeme postupně vyšetřovati autoritu vědy empirické, autoritu metafysiky a autoritu víry.

§ I.

Autorita vědy empirické.

Jest známo, jaké stanovisko zaujímá chemik Berthelot mezi současnými učiteli. Poslyšmež, kterak tento učenec definuje »*positivní vědu*«, to jest vědu pravou, chtěje ji odrůzniti od »*vědy ideální*«, spočívající na hypotézách a fantasii. Zúmyslně volím tu svědectví tohoto učence, jenž vůbec uznáván jest za odborníka a jenž nikterak není v podezření mysticismu: »*Positivní věda nezkoumá, které jsou první příčiny, aniž který jest poslední cíl věcí, nýbrž snaží se objasniti jednotlivá fakta a ukázati vzájemnou jejich souvislost . . . ; duch lidský konstatuje fakta pozorováním a zkušeností; on je srovnává mezi sebou, a hledá vzájemné jejich vztahy, to jest fakta všeobecnější, kteráž opět, a to jest jedinou zárukou jejich skutečnosti, potvrzují se zkušeností. Řetěz těchto vztahů, jenž každým dnem zvětšuje se snahou badavého rozumu lidského, tvoří předmět i obsah vědy pozitivní.*« ¹⁾

Není možno vyjádřiti správněji, aniž možno případnějšími slovy popsati přísnou, logickou, nezvratnou metodu pravé vědy, a my předem ve jménu filosofie a theologie přijímáme všelikou pravdu přírodnickou, všeliký pokrok, všeliký objev uvedenou methodou konstatovaný, dokázaný a zkontrolovaný.

Nejváženější učenci, kteří pojednávali o pravé methodě vědecké, jež jediná vede k jistotě, vyjadřují se podobným způsobem. Mohli bychom uvésti množství dokladův, avšak vybereme z nich toliko některé výroky znamenitých badatelův.

»*Podstatný ráz každého fakta vědeckého,*« napsal Claude Bernard, »*záleží v tom, že jest určený nebo aspoň určitelný. Určiti nějaký fakt jest tolik jako ukázati jeho souvislost s příčinou bezprostřední a vyložiti jej z této příčiny.*« »*Experimentální věda,*« dí Pasteur, »*jest v podstatě své pozitivní v tom smyslu, že mezi*

¹⁾ La Science idéale et la Science positive, Lettre à Renan.

koncepce své nepřijímá úvahy o podstatě věcí, o původu světa a o jeho cíli.*

Vědy empirické mají tedy svoji vlastní, přesně logickou metodu, která, jestliže se jí správně užívá, vede k opravdové jistotě. To platí o všech pozitivních vědách bez výjimky:

Vezměme na př. geologii, jednu z nejmladších věd, o níž možno říci, že vznikla v našem století; věda ta jest jednou z nejspletitějších, neboť dovolává se přispění velikého počtu jiných věd podružných, a jest také jednou z nejdůležitějších ve sporných otázkách náboženských. Jest to věda, která jest a dlouho ještě bude obklopena nejasnostmi, naplněna problémy, přetížena hypothesami a teoriemi kontradiktorickými; nicméně jest v držení zajištěných pravd a nepopíratelných konklusí, jež přesně jsou dokázány, jako jsou na př.: veliké stáří zeměkoule, existence období azoického, jež předcházelo před obdobím organickým, postupný rozvoj života, poměrně nedávné vyskytnutí se člověka a p.

To však není ještě vše. Vedle zajištěných výsledků věd empirických jsou tu ještě hypothesy založené na závažných důvodech pravděpodobných, na správných analogiích, jimž přesná metoda váhy dodává. Jsou to často intuice, geniálního ducha, které každým dnem docházejí dosvědčení nějakým novým faktem, nějakou novou zkušeností. Jest ovšem důležité, aby zachovaly sobě svůj ráz hypotetický, a aby nebyly směřovány s pravdami přesně dokázanými; ale bylo by nemoudré, bylo by nebezpečné, naprosto je zavrhovati a nepřihlížeti k nim v kontroversách filosofických nebo náboženských a ve výkladech exegetických.

Tam, kde není možna bezprostřední intuice, dí Ampère, »není větší jistoty nad onu, která opírá se o odůvodněnou hypothesu«. »Idea anticipovaná čili hypothesa,* dí Claude Bernard, »jest nutným východištěm všeho rozumování experimentálního... Veškerá pravda vědecká jest v prvopočátečné své podobě hypothesou, která nabývá ceny teprve pak, když ukázala se býti pravdivou... Veškerá věda o faktech skládá se z počátku z hypothes, které později mění se v zákony více nebo méně jisté, podle toho, v jaké míře

došly potvrzení experimentálního.* Myšlenka o prvotné mlhovině kosmické, zrodilší se v mysli Descartově, přijatá Kantem a Herschellem, učeně zformulovaná Laplacedem, rektifikovaná Fayem, avšak ještě vědecky »nedeterminovaná«, jest skvělá a úrodná hypotéza, která vrhá jasné světlo na záhadu utváření se světův. »Hypotéza jest podstatným činitelem věd... Moderní fysika, pohlížíme-li na ni jako na celek, jest velikou hypotézou blížící se k svému potvrzení.«¹⁾

Než, je-li rozumno a nutno, i v samém zájmu pravdy náboženské, uznati autoritu vědy pozitivní, přijímati jako nové obohacení každý z jejích zajištěných výsledků, sledovati pozorně verifikaci jejích vážných hypotéz, jest zajisté neméně nutno a potřebno míti se na pozoru před všelikými výmysly podvodnými, a jménem pravé vědy je odmítati. Berthelot nazval trefně »ideální a dobrodružnou« onu vědu, jejíž výsledky — jediné to výsledky vědecké, jimž metafysika křesťanská na odpor se stavěla — »opírají se hlavně o osobní a libovolné domněnky,«²⁾ to jest o fantasii.

Methoda této »ideální« vědy, jestliže ovšem tato věda může míti nějakou metodu vůbec, jest přímou protivou pravé metody experimentální. Jest toho daleka, aby dbala bezprostředních vzájemných svazků v a sledovala železný řetězec determinismu vědeckého, článek za článkem, nýbrž skokem dospívá k nejvýstřednějším výsledkům; ona neváže se přesným rozbořem faktů, kterýž jest nezbytnou podmínkou každé řádné indukce; zbavuje se starosti o verifikaci svých tvrzení opačnou zkouškou experimentální, jež jest jedinou zárukou veškeré jistoty induktivní; buduje bez ustání nové soustavy, přetvořuje bezpodstatné, nezřídka groteskní hypotézy v definitivní theorie, a předstírá, že vniká v podstatu, v první příčiny, ve vznik i cíl všech věcí.

K tomu, co jsme právě řekli, jest na snadě hojnost dokladů; rozlehlé pole vědy jest poseto hypothe-

¹⁾ Arnošt Naville, *Logique de l'hypothèse*; — *La Physique moderne*, str. 11.; P. De Smet, *Principes de la critique*, kap. XV.

²⁾ Berthelot, loc. cit.

sami ztroskotanými a přeplněno hypothesami znovu budovanými; všude setkáváme se s odvážnými tvrzeními, s předčasnými konklusemi, s dobrodružnými synthesesami; jest to pravá nákaza, řádící ve vědě moderní opojené svými úspěchy. Nejslavnější a nejmoudřejší její představitelé neustávají tento fakt konstatovati a politování své nad ním vyslovovati. Nalézáme tu mnohé školy výstředné, žádné autority neuznávající, anarchické, v nichž dle slov Fichtových »vlastní ‚já‘ buduje sobě svět a tvoří přírodu«, vykládá fakta podle idejí předjatých, a neváhá »vymýšleťi sobě typy ve skutečnosti neexistující, kdykoliv toho theorie jeho potřebuje«. A vše to činí se a prohlašuje se oním tonem dogmatickým a nadutým, který tak snadno imponuje naivnosti nezkušených mass, a jenž připomíná onu postavu ze hry divadelní, jež o sobě praví: »Jsem pan Orakl; kdykoliv já ústa otevru, není dovoleno psu štěkati.«

Několik málo příkladů stačí nám úplně, bychom učinili sobě správnou představu o těchto smělostech a fantasiích vědeckých. Obšírnější sbírka takových příkladů tvořila by jednu z nejzajímavějších kapitol soudobé apologetiky.

Haecel, typický vzor učeného materialismu v Německu, chtěje ideu duše neboli síly životní se svojí monistickou a mechanickou teorií ve shodu uvéstí, hájí se vši opravdovostí následující šprýmovnou hypothesu: Každý organický molekul, jež nazývá Haekel »plastidulem«, jest obdařen duší; sjednocením těchto malých duší plastidulních tvoří se duše buňky, a sjednocením duší buňkových tvoří se to, »co zvykli jsme nazývati duší bytostí organických, ať člověka, ať zvířete, ať rostliny. »Mozek, jemuž svěřeny jsou funkce složitější, známé pode jmény »myšlénka, intelligence, rozum.« zavírá v sobě privilegované plastiduly které tvoří společně »buňky psychické.«

Otázeme-li se: v čem vlastně záleží podstata těchto duší plastidulních, infinitesimálních, odpoví nám Haekel jinou hypothesou, ještě bizarrnější a ještě temnější nežli jest hypothesis první: duše plastidulní jest »pohyb vlnitý, rythmický, rozvětvený...«, který

lze vždy uvést na mechaniku atomův«. Jest patrné, že materialismus tímto učeným objasněním ničeho neztrácí; toliko vědecká logomachie získává tu novou formuli.

Jiný příklad. V otázce tak živě rozbírané o souvislosti objemu a váhy hmoty mozkové s inteligencí, svedla pozorování neúplná nebo překotná nejednoho učenice k bizarrním generalisacím, jež za nedlouho opět byly vyvráceny fakty jim odporujícími. Tak na př. francouzský učenec Dr. Le Brun jal se měřit rozum v mozku zcela tím prostým způsobem, jímž měří se tekutina v nějaké nádobě; i uvádí tyto cifry: obsah lebky gorilly obnáší 148 krychlových centimetrů; lebka černochova 204; lebka starověkého Egyptana 363; lebka Pařížana z doby Ludvíka XIV. 472; lebka moderního Pařížana 593. A takž od doby »velikého věku«, jak Francouzové zívou věk Ludvíka XIV., intelligence Pařížana vzrostla o 25%.

Anglický učenec Flower jal se zase dokazovati, že obyvateli Londýnskému náleží prvé místo vzhledem k superioritě jeho mozku, neboli, což prý jedno jest, vzhledem k jeho inteligenci. Patrně není stanovena ještě mezinárodní míra k měření intelligence, ježto každý učenec užívá národní své míry.

Než, kranio-metrické pokusy vedly také k jiným neméně zajímavým »výsledkům«. Panu G. Delaunayovi podařilo se »konstatovati, že průměr klobouků jest značně menší u alumnů semináře sv. Sulpicia nežli u žáků vyšší školy normální a nežli u jiných studentů vůbec«. Výzkumem tím měl dán býti ovšem podnět k závěru na snadě jsoucímu a pro inteligenci seminaristů, nebo-li kleru francouzského nikterak pochleb-nému. Jest však příliš patrné, že podobné »výzkumy« jsou toho daleky, aby činiti mohly nárok na přesnost vědeckou; neboť již průměrné číslo kloboukových měr sebraných u kloboučníků Pařížských dává výsledek kranio-metrické »vědě« poněkud nepohodlný. Ukázalo se, že objem lebky venkovanův Auvergneských, jak jej Broca na místě samém byl vyměřil, jest větší nežli objem lebky Pařížanův; proto dle zásad kranio-logických i sami normalisté Pařížští jsou nuceni s úctou se po-

kloniti před dobře známým hranáčstvím (*carrure*) Auverňanů ze Saint-Nectairu. ¹⁾

Vizme ještě třetí příklad této vědy fantastické, »ideální«, jež nemá jiné opory leč individuální domněnku a libovůli. Mortillet, professor na anthropologické škole Pařížské, končí své dílo »*Le Préhistorique*«, jež mělo podati ve stručném přehledu nynější stav vědomostí našich v tomto oboru, teorií chronologickou, nyní již z módy vyšlou, která však svého času požívala nemalé vážnosti: teorii tuto možno uvést jako typický vzor oné idealistické vědy. Šlo mu o to, aby vědecky stanoveno bylo stáří pokolení lidského. Jest nesnadno představit si důmyslnější kombinaci libovolných hypotheses, větší zdánlivou nevinnost čísel a výpočtův.

První hypothesis: intensita sil přírodních a energie příčin účinných byly úplně tytéž v období ledovém jako v době přítomné. — Druhá hypothesis: čtvrtohorní periodu možno rozdělití přesně v několik období dle útvaru Madeleinského (Dordogneského), Solutréského (Saône-et-Loire), Moustierského (Dordogneského), Chelleského (Seine-et-Marne), a dle toho určiti poměrné trvání různých období předhistorických. — Třetí hypothesis: perioda ledová a perioda tak zvaná moustierská, to jest epocha medvěda jeskyňového, druhá z epoch útvaru čtvrtohorního, jsou totožny. — Čtvrtá hypothesis: Trvání této periody ledové lze přesně stanoviti počtem let. Tato poslední hypothesis jest nejdůmyslnější a nejpłodnější na podivuhodné výsledky; ona poskytuje chronometrický základ celé soustavě. Nejedná se tu o přibližné udání, jak dlouho asi perioda ledová trvala, nýbrž o udání přesné, vyjádřené číslicemi a roky; aby cíle toho bylo dosaženo, bylo nutno odstraniti veškerý překážky, nahromaditi příznivé podmínky, uspořádati přiměřeně tvoření se ledovcův i pohyby jejich, rychlost pohybu jejich, sklon půdy, dobu zastavení se i zpětného pohybu horského ledu, místa, kde bludné balvany spočinuly atd.

¹⁾ Viz *Revue scientifique*, 3. června 1882.

Po stanovení řady libovolných tvrzení a praemis jest pak ovšem snadno seřaditi číslice a obdržeti klamný výsledek. Autor sám praví s roztomilou nenuceností: »Víme-li, že doba ledová nebo moustierská trvala sto tisíc let«, můžeme, přiberouce ještě několik století a hypotheses, dospěti k patrnému výsledku, že »pokolení lidské jest dvě stě třicet tisíc až dvě stě čtyřicet tisíc let staré.«¹⁾

Apologeta křesťanský nemusí se žádnou měrou obávati zajištěných výsledků vědy »pozitivné« v závažné otázce o stáří pokolení lidského na zemi — myslíme, že ze spisu našeho dostatečně to vysvitne —; má však právo i povinnost, aby protestoval proti takovýmto tvrzením libovolným a domyšlivým, proti »individuálním domněnkám vědy ideální«.

Na sjezdu přírodopytců německých r. 1882 dal Virchow, jeden z nejváženějších učenců v oboru materialismu, svým vědeckým souvěrcům tuto radu rozumnou a přátelskou, jakkoliv oděl ji v roucho žertovné: »Zkušenost let minulých,« pravil, »dostatečně nás poučila, že nesmíme činiti předčasných konklusí. Kdo mluví nebo píše pro veřejnost, měl by, po mém mínění, dvakráte uvažovati, kolik jest v tom, co praví, pravdy skutečně vědecké; měl by dáti vytisknouti drobným písmem v poznámkách veškera tvrzení pouze hypotetická, a neponechati v textu leč pouze to, co jest skutečná pravda.« Kdyby tato moudrá rada nalezla sluchu u těch, jimž byla dána, jaká revoluce nastala by v typografii nynějších vědeckých spisův! . . .

Práce Virchowem naznačená, rozlišiti totiž dokázanou vědeckou pravdu od pouhých domněnek, jest velice nesnadná; nicméně odhodlali jsme se v přítomném spisku ji podniknouti, aspoň pokud se věc ta týká zdravé filosofie a víry křesťanské.

Věda, jako každé dílo ducha lidského vůbec, má své slabé stránky a svoje nejasnosti, jest vydána různým manipulacím podvodným; avšak to není překážkou, bychom neuznali závažnosti a přesnosti doká-

¹⁾ Le Préhistorique, antiquité de l'homme, str. 627.

zaných výsledků vědeckého badání a logičností oprávněných hypotes. Jeden ze současných theologů, vyznamenávající se zdravým a širokým způsobem, jímž vykládá Písmo sv., dí správně: »Stačí-li k zavržení některé vědy, nalezneme-li v ní nějaké temné body, o něž se dosud vede spor, jakým právem směli bychom my exegeté vytýkati přírodníkovi nevěru theologickou? Zdaž jsme již vše objasnili ve vlastním svém oboru? Člověk žádné věci nepoznává ihned úplně; on patří na pravdu skrze mlhy, jež ji zahalují. Nepoznati pravdu, když se nám zjevuje, bylo by nedostatkem ostrovtipu; báti se jí, když byla poznána, bylo by známkou malomyslnosti.«¹⁾

Kdosi pravil, žertovně ovšem, nicméně však dosti filosoficky: »Polovice světa trpí sobě smích z druhé polovice světa.« Pravdivěji ještě bylo by možno říci: Polovice učeného světa zaměstnána jest potíráním, opravováním, vyvracením bludův a efemerních soustav, jež namáhavě nahromadila druhá polovice učeného světa. Než, středem těchto odporův a půtek ubírá se královský pochod vědy vítězně v před; nechávaje v pravo i v levo rozpadávati se v niveč theorie zastaralé, dobrodružné hypotesy, sny materialistův a atheistů, bere s sebou z rychle míjejících dob bohatý poklad zaručených faktů, zákonů, jistot i nejmenších zrnek pravdy, vždy v harmonii s rozumem filosofickým a s vírou křesťanskou.

§ II.

Autorita metafysiky.

Ode dávna již existuje v Evropě a v nejvzdělanějších krajích Nového Světa velice četná škola vědeckých pátratelů — mysliteli je nazvati nemůžeme — výlučně se oddávších vědám fysikálním a přírodním, kteří nepřipouštějí jiných pravd a jiných jistot leč ty,

¹⁾ »Moïse, la Science et l'Exégèse,« napsal Motais, str. 18 a 19.

jichž lze nabyti vnějším smyslným pozorováním. Oni neuznávají jiné autority leč toliko autoritu vědy experimentální.

Velice zábavno by bylo, kdyby to zároveň a především nebylo ponižující a bolestné, poslechnouti některé naše moderní učence, i mnohé z těch, kteří se těší nemalému věhlasu, když rozprávějí o metafysice, o prvních zásadách myšlení, o pravdách a priori, o pravdách universálních, nutných; to vše pokládají tito učenci za »pojmy pouze sentimentální«. Každý z nich, ať velký či malý, musí kopnouti nohou do ubohé, zastaralé metafysiky. Ludvík Büchner prohlásil na počátku této vzpoury materialistů: »Metafysika Platonova, Descartesova, Malebrancheova, Bossuetova, Fenelonova, Leibnitzova, Clarkeova a j. může způsobiti illuse toliko nezasvěceným nováčkům; za vědu ji však vážně pokládati nelze.«¹⁾

Ve Francii nakládají s metafysikou ještě s jakousi slušností. Ochotni jsou ji připustiti »jakožto zábavu vybroušených myslitelů«; dodávají však, že dlouho tomu tak býti nesmí: »panství fysiologie musí vzrůstat na újmu starších její sester, metafysiky a psychologie. Za nedlouho dokonáno bude jejich pohlcení fysiologií, a nebude po nich ani památky... Badání biologická případnou posléze zcela fysiologii. Pole badání metafysického bude každým dnem více a více obmezováno, až konečně nezbude z něho leč pouhý sen, jenž v pořádku věcí duchových řaditi se bude k poesii, k esthetice a k jiným pojmům, jež budou pouhou zábavou duševní.« Nová škola »experimentální psychologie« vylučuje ze své metody veškeru metafysiku. Po mínění profesora Lange, autora velikých Dějin materialismu, »postrádají metafysika a náboženství všeliké objektivné reálnosti.«²⁾

Slovutný fysiolog Helmholtz ukázal řečí svou, pronesenou v Berlíně ve shromáždění učenců, jež obsahuje jakési úhrnné vyznání víry, kam až vybočiti může krajnost pozitivistická i u duchů jinak výtečných.

¹⁾ Büchner, Kraft und Stoff.

²⁾ Histoire du Matérialisme, sv. I., str. 3.

Ve svém »kritickém výkladu zřidel poznání a principů metody vědecké« staví Helmholtz oproti sobě učence, který se opírá o pozorování a zkušenost, a »filosofa, který vznáší se na Ikarových křídlech metafysiky«. Helmholtz zavrhuje s opovržením netoliko »nároky pouhého myšlení, intuici a priori, která se stala tvrzí metafysiků«, nýbrž odsuzuje i ty, kdož »geometrii přiznávají, co metafysice odpírají, a pokládají ještě axiomy za zásady existující dříve nežli zkušenost«. »Pokládám tedy,« dokládá, »za veliký pokrok, že někteří novější učenci došli v badáních svých k přesvědčení o logické možnosti změny axiomů geometrických, a že podali toho důkaz, že axiomy jsou proposice, jež mohou býti nabyty nebo popřeny experimentálním badáním. Hněv, s jakým všechny sekty metafysické přijaly výsledky badání těchto učenců, svědčí neklamně o tom, že výsledky ty podtínají poslední, poněkud aspoň bezpečný útulek, jenž zbyl jejich preten-
sim «¹⁾

Když byl Helmholtz prohlásil, že metafysika jest u přirovnání k badání přírodovědeckému a k vědě experimentální tím, čím druhdy byla astrologie u přirovnání k astronomii, doporučuje pozitivistickým učencům, »povolaným k tomu, aby hráli přední roli v pravdivém vysvětlování světa«, tuto maximu, kterou žákům svým bez ustání opakoval: »Všeliká konkluse

¹⁾ Avšak axiomy vlastně tak řečené, mající bezprostřední a naprostou evidenci, nesmí býti mateny s theoriemi geometrickými ještě nedokonalými, na př. s teorií o rovnoběžkách atd., s tvrzeními, jež připouštíme bez důkazu (postulata). Nejzasluzilejší matematikové poukazovali k těmto mezerám a nejistotám geometrie (Gauss, Lobaczewski, Riemann, de Tilly, P. Carboneille a jiní. Viz *Revue des questions scientifiques*, říjen 1883.) Ale z toho nikterak nevyplývá, že axiomy jsou pravdy toliko přechodné, které dnes jsou ve své fási axiomatické, a zítra mohou ustoupiti novým axiomatům, a nalézati se tak v neustálém rozvoji, tak že by na příklad, kdežto dnes ještě jest celek větší nežli část, zítra nějaký experimentátor, mocnější nežli lékařové Molierovi, mohl by pravdu tu obrátiti na ruby. Tvrzení, že by práce zmíněných učenců, konané za tím účelem, aby odkryty a doplněny byly mezery vědy geometrické, mohly v čemkoliv oslabiti autoritu metafysiky, jest absurdní.

metafysická jest buď sofisma nebo zakuklený výsledek zkušenosti.«¹⁾

Máme tu před sebou záměnu úloh, jejíž vznik snadno lze vyjádřiti takto: »fysika přeměnila se ve filosofii, to jest věda partikulární přeměnila se ve vědu universální.«

Nejobyčejnější příčinou této povšechné snahy, odloučiti se od metafysiky a zavrhovati celou filosofii vůbec, bývá nedostatek správných pojmů filosofických, to jest známé ono sofisma, jež záleží v tom, že někdo mluví o věcech, jimž nerozumí, sofisma, jež filosofové scholastičtí nazývali »ignoratio elenchi«. Učený positivistický nebo materialista skládá se přecasto takorška ze dvou lidí: jest v něm badatel, experimentator, fysik, astronom, přírodník . . ., a jest v něm také i myslitel, nebo, chcete-li, hloubatel, filosof theoretický. Jakožto badatel, experimentator, fysik a p. může býti učenec positivistický výtečníkem, při tom však může býti toliko prostředním nebo dokonce žádným myslitelem. Veřejnost nedovede rozloučiti tyto dvě osoby v badateli positivistickém, a připisuje oběma touž autoritu; toť jest smutná genese intelektuálního a doktrinálního zmatku za našich dob.

Kdo by se chtěl ještě lépe přesvědčiti o této pravdě, nechať nahlédne do knihy anglického spisovatele W. Mallocka, jež jsme již výše byli citovali, i najde tam důvody tak přesvědčivé a živě podané, že mu zajisté úplně dostačí. Zvláště v kapitolách pojednávajících o pověře positivismu a o logice negace vědecké zasedá Mallock k soudu nad náčelníky školy positivistické, a ukazuje jasně neschopnost, váhavost a slabost, jež jeví se v jejich záměrech a myšlénkách, »jejich zženštilou neschopnost, by oddati se mohli konsekventnímu rozumování«. Slušelo by se, aby tito mistři vědy vrátili se do lavic školy filosofické, a naučili se tam napřed, co to jest metafysika.

Dlužno především obrátiti svoji pozornost ke zmatku pojmů, nyní pohříchu velice obecnému, a opravdu neblahému v této věci. Mateř většina duchů předpo-

¹⁾ Revue scientifique, G. července 1873.

jatých metafysiku s metafysiky, to jest pravdy evidentní, první, nutné, a logické dedukce z nich plynoucí, s domněnkami více nebo méně odůvodněnými, neboli s osobními soustavami různých metafysikův. Metafysika jedna toliko jest, tak jako jediná toliko jest geometrie; školy a theorie metafysické jsou mnohé a rozličné, nezřídka temné, nejisté, bludné. Positivismus, ačkoliv zavrhuje metafysiku, není v pravdě nic jiného, leč metafysický systém, nemající nic společného s methodou experimentální, a stojící v naprosté opposici k zaručeným pravdám metafysickým.

Ve filosofii můžeme rozeznávati část objektivní, do níž náleží kosmologie, anthropologie, theodicea a do jisté míry i psychologie, a část subjektivní, jež obsahuje logiku a metafysiku. Předmětem metafysiky jsou základní pojmy rozumu lidského, to jest myšlení samo; předmětem logiky jsou pojmy druhotné, to jest zákony myšlení. Zajímavo jest, že mezi nejzuřivějšími odpůrci metafysiky není ani jediného, který by se nehonosil tím, že správně myslí a že dbá pravidel logiky; a přece logika má původ svůj v metafysice a metafysikou jest podmíněna. Kdo zavrhuje metafysiku, zavrhuje i logiku.

Metafysika čili filosofie první (jak nazývá ji Aristoteles), zvaná také »ontologií« a »protologií«, zahrnuje v sobě podstatu věcí, nejvyšší principy, nejprřednější příčiny poznání i jsoucnosti. Její pomocí rozeznáváme základní ideje: jsoucnosti, substance a zjevu, času neboli trvání, prostoru neboli rozlehlosti, příčiny a účinku, jednotnosti, pořádku, konsekvence, totožnosti, osobnosti; axiomy, pravdy intuitivní, čili samozřejmé, jež jsou mimo dosah zkušenosti.

Hluboký myslitel a geniální spisovatel právem tedy mohl říci: »Všeliké vědění lidské jest jakoby stromem, jehož kořeny tkví v metafysice.« Každý, i nejrozhodnější positivist, jakmile pokusí se definovati vědu, jak on jí rozumí, analysovatí nejprostší činnost intelektuální, aplikovati oblíbenou svoji methodu ku kterémukoli řádu faktů, musí chtě nechtě při každém kroku, při každém tvrzení svém opíratí se o nějakou pravdu základní, jež ~~a~~ jiné pravdy odvoditi se nedá, o nějaký

princip čistého myšlení, jenž předchází všeliké pozorování badatelské; jedním slovem: musí ať chce či nechce užívatí metafysiky.

Nemůže ani býti jinak. Princip trvalosti v čase i prostoru, uvedený v přesný zákon, dle něhož z týchž příčin a za týchž okolností vždy a všude vznikati musejí tytéž výsledky: — toť jest vůdčí princip všech věd; bez tohoto základu bylo by veškero pozorování vědecké neplodno, veškero tvrzení povšechno, to jest veškera indukce stala by se nemožnou; i sám pojem pozitivní vědy rozplynul by se v niveč.

Zdaž bez tohoto principu mohl bych byť jediný jen zákon fysický formulovati; na příklad zákon tíže? Mohl bych tvrditi, že, budou-li okolnosti stejny, jablko, jež vidím padati dnes, bude padati i zítra, i vždy a všude, v Americe jako ve Francii, aniž bych přistižen byl při samém skutku, že užil jsem metafysiky?

Metafysika podobna jest v té příčině myšlénce samé: »nemůžeť nikdo popřítí myšlení, aniž by při tom myslel, to jest, aniž by upadl ve zjevnou kontradikci.« Dobře rozuměl té pravdě Claude Bernard, když napsal tato slova¹⁾:

»Metafysika souvisí těsně se samou podstatou naší intelligence; nemůžemeť mluvití jináče, leč metafysicky. Nejsem proto z těch, kteří soudí, že možno metafysiku zcela odstraniti. Myslím pouze, že dlužno bedlivě studovati úlohu, kterou metafysika má v pojmání zjevů světa zevnějšího, abychom nebyli oklamáni přeludy, jež by pod vlivem jejím mohly vzniknouti v naší mysli.« Toho také my vždy se budeme dožadovati: žádámeť, aby přesně rozděleny byly obory, metody i práce různých věd. Dodáváme ještě s učeným Barthélemyem Saint-Hilairem: »Metafysika obejde se bez pozitivní vědy spíše, nežli pozitivní věda bez metafysiky.«

Než skončemež již: metafysika má netoliko zajištěné pravdy, jež jsou jí vlastní, nýbrž ona chová v lůně svém veškery zajištěné pravdy vůbec; není ani jediné pravdy vědecké, která by u větší nebo menší míře nepocházela přímo od metafysiky. Na štěstí a

¹⁾ Cl. Bernard, *Phénomènes de la vie*, sv. I., str. 291.

ke cti lidstva, dokud žítí budou na této zemi bytosti myslící a rozumující, nepřestane metafysika vylévati bohaté proudy svého světla i na ty, kteří zatvrzele se jí rouhají.¹⁾

§ III.

Autorita víry.

Viděli jsme, a po zásluze ocenili nepřátelské a často pohrdavé chování bezbožecké vědy, současného materialismu vůči filosofii a zvláště metafysice. Avšak když jde o theologii, o víru křesťanskou nebo o jakoukoli víru náboženskou, když jde o věci nadpřirozené, o zázrak, tu již pohrdání a nepřátelství nabývá rázu prudšího a všeobecnějšího. Zvláště v mladších vrstvách vědeckých jeví se tato vzpoura měrou největší. Odstupující od šlechtných tradic vědeckých a opouštějící cestu, kterou vytkli velicí věřící zakladatelé a obnovitelé věd přírodních: Kopernik, Kepler, Bakon, Descartes, Newton, Galileus. Leibnitz, Linné, Cuvier, Ampère, Liebig, Faraday, Biot, Cauchy, Leverrier, J. B. Dumas, Chevreul, Pasteur atd., neostýchají se jistí lidé, u jiných snadno sluchu nacházející, popíráti »zásady, na nichž zbudována jest věda«, a hlásati do světa, že vědu pozitivnou nelze ve shodu uvésti s vírou náboženskou.

Velicí národové, nalézající se v čele ruchu vědeckého, Francie, Německo, Anglie a Spojené Státy, svolávají každého roku kde koho z kruhů vědeckých k slavnostním zasedáním. Tito rozptýlení vojáci přichvátají ze všech stran světových, každý přinášeje svoji kořist vědeckou, svoje nejnovější vymoženosti, ale také svoje systematické negace, svoje nezralé theorie, svoje ukvapené konkluse. Tam na sjezdech těchto jistí

¹⁾ Rádi citujeme tato slova Pavla Janeta, který ne vždy myslil tak správně: »Jsem toho dalek, abych s pozitivisty se domníval, že duch lidský musí odloučiti se od theologie a metafysiky, aby se spokojil výhradně s vědami pozitivními; já naopak myslím, že dlužno z věd pozitivních kráčet k metafysice a z metafysiky k theologii.« — Introduction à la science philosophique.

náčelníci škol, jako praví agitátoři pro různé ideje, prohlašují hlučně své programy; tam »troubí k bitvě zítřejší«. Vidáme je často, kterak dávají badání vědeckému směr záhubný, a kterak strhují celé zástupy žáků za sebou.

Dlužno uvést zde některé příklady, z nichž poznati lze systematický a spolu nevědecký ráz těchto projevů zjevného nepřátelství proti autoritě víry.

Roku 1872 — není potřeba jíti dále do minulosti — na kongressu přírodopytcův a lékařů německých v Rostocku vypověděl předseda Virchow surově válku všelike pravověrnosti filosofické i náboženské. Po mínění tohoto fyziologa jest moderní učenec povinen zřici se úplně odvěké víry lidstva, odmítnouti všelike dorozumění se s těmi, kdož věří v duši osobní od těla rozdílnou, a tím více ovšem s přívrženci jakéhokoliv náboženství pozitivního, a zvláště křesťanského.

»Nelze pomýšleti,« praví, »na nějaké sblížení mezi muži, jichž mysl naplněna jest fakty, jimž učí pozorování přírody, kteří sledují neustálý vývoj těles nebeských, a mezi lidmi, kteří si představují nebe jako krajinu, »k d e j e s t v š e c k o m o d r é« a která zalidněna jest bytostmi, jež vytvořila jejich obraznost.« Tomuto vyznání víry, propletenému »jemnými« a hrozně »trefnými« narážkami na ty, kdož věří, že v nebi »všecko jest modré«, bylo hlučně applaudováno výkřelem lékařův a přírodopytcův německých.

Krátce potom, v měsíci září 1874, nabylo vzbouření »vědy« proti autoritě víry rázu povšechnějšího a ještě prudšího. Professor Tyndall, jeden z nejučenějších fysikův anglických, pronesl na sjezdu v Belfastu řeč smutně proslulou, jejímž cílem bylo, jak sám řečník prohlásil, »aby napojena byla katolická mládež irská z pramenů materialismu, a aby naplněna byla kvasem bezbožecké vědy.« V této řeči své útočil Tyndall na veškerou autoritu náboženskou, na všeliký články víry, na bibli, na tradici, na církev, na dogma o stvoření a o prozřetelnosti Božské, na duchovost duše, na svobodu lidskou, na život budoucí, a zakončil svůj program touto mrazivou touhou po nicotě: »Ně, musím

ustati od dalšího rozvíjení these své, jež dnes ještě přesahuje naše síly, kterou však zajisté úplně rozluští pokročilejší duchové, až my, i vy i já, rozplyneme se jako lehké mráčky ranní v neskončeném azuru minulosti«.

Materialismus ve všech světa koncích tuto řeč vítal s hlučnou pochvalou; jeho »jásavé hymny« zněly i ve vzdálených krajinách amerických.¹⁾ »Jsouť projevy, jež tvoří epochy v dějinách lidstva,« — hlásalo se tenkrát v Americe — »když totiž vyznívá z nich smýšlení převládající v době současné, a projevy ty, prohlášené s povzneseného stanoviska, bývají heslem k nevyhnutelnému boji, jenž vzplane v letech budoucích. A takového rázu jest také řeč pronešená Tyn-dallem před vědeckým publikem Velké Brittanie. Onať ukazuje, že nadešla chvíle, kdy věda smete i poslední podpory náboženských dogmat. Přední hradby dávno jsou již dobyty, a nyní vniká věda do nitra pevností. Jde nyní o úplné podvrácení nauk, jimž se učí ve světě klerikálním; jest to především učení o různosti duše a těla, o osobní nesmrtelnosti člověka, o královské moci jeho nad přírodou, a všeliké ostatní nauky, jež z těchto dogmat vyplývají.«

Ve Francii útoky na pravdu náboženskou nedějí se z výšin vědeckých, jež zaujímají praví učenci, jakými jsou: Dumas, Chevreul, Pasteur a j., nýbrž vycházejí z učeneckých kruhů jakosti prostřední, nebo dokonce jakosti nejnižší, a bývají přecho často otráveni jedem politické vášně. Pavel Bert, jeden z nejproslulejších mužů v této smutné práci, libuje si v tom, že staví metodu a autoritu vědy nad metodu a autoritu náboženství. »Vyučování vědecké,« tak pravil při které

¹⁾ Scientific american journal, 1874, ale citátu abbée Moigno. — V téže době, kdy docházel takového souhlasu, uveřejnil řečník Belfastský formální odvolání, háje se, že nechtěl nikterak »svrhnouti náboženství s plecí svých«, vyznává při tom, že, jestli kdy touží po nicotě, že se to stává toliko ve chvílích ochablosti a temnosti. »Po dlouholetém pozorování sama sebe,« tak praví, »přesvědčil jsem se, že vůči myšlénkám silnějším a zdravějším tato nihilistická nauka bledne a zaniká, ježto neposkytuje nijakého rozřešení onoho tajemství, jež nás odevšad obklopuje, a jehož částí my sami jsme.«

slavnostní příležitosti, »opírá se o rozum, který plodí vědění, kdežto vyučování církve tvrdí toliko, a tvrzení svá opírá o víru, kteráž jest matkou pověry, a stává se tak neodvratně školou fanatismu a slabosti..., v níž není kritického soudu, v níž chybí veškerá intelligence a všeliká samostatnost, a v níž zůstává toliko slepá a pošetilá věřivost, poučení, jež vede k otupělosti a k zhovadilosti.« ¹⁾

Opakujeme znovu, že, až snad na jedinou výjimku, kruh francouzských velikánů vědeckých nemá nic společného s takovýmito výstřelky zlého jazyka i špatného vkusu.

Z uvedeného příkladu vidíme, k jaké nízkosti v tónu a slohu dovede se snížení řečnování pozitivistické; od mnoha let již thema to stále se opakuje ve variantech hrozně monotonních. Umírněnější a shovívavější z těchto šířitelů pozitivismu dávají někdy na jevo jakousi útrpnost, jakousi soucitnou zdvořilost vůči učencům, kteří se ještě přidržují nějakého vyznání náboženského, kteří prý zůstávají za pokrokem vědy; zdržující se prý zbytečně tím, že snaží se uvéstí údaje biblické ve shodu s výzkumy vědeckými. Takovým učencům pozitivisté blahosklonně dovolují, aby »k uspokojení svému kladli na jeden a týž stůl podle sebe Bibli i nějaký traktát o fysice.« ²⁾

Jest důležité připomenouti, že tito velicí i malí hlasatelé pozitivismu nepouštějí se do diskusse, aniž pomýšlejí na to, aby vážně kriticky uvážili logický ráz víry, její rozumové základy; oni buď tvrdí, nebo popírají, a na tom dosti. A mezi nimi nalézáme ve věcech víry, ne-li dokonce zlou vůli, tož aspoň nevědomost, jež úžasem nás naplňuje při mužích učených.

Jaká jest racionální, přesně vědecká autorita víry?

¹⁾ République française, 31. srpna 1881.

²⁾ Oč více šlechetnosti a pravdy chovají v sobě tato slova Dumasova, druhého zakladatele moderní chemie po Lavoisierovi: »Kromě duše, jejího původu a jejího cíle, což vše náleží v obor víry, všecken ostatní vesmír jest údělem vědy... Ponechmež duši Bohu a přikročme s odvahou k dobytí všehomíra.« (Revue scientifique, 26. srpna 1876.)

Jako odpověď k této základní otázce postačí uvést si na paměť elementární poučky logické, jež týkají se neklamných známek, dle nichž rozeznati možno pravdu ode lži, to jest poučky o trojím kritériu jistoty, — jimiž jsou: bezprostřední evidence, evidence vlastním rozumováním nabytá, a evidence na základě výpovědi svědkův, — a přesvědčiti se, že není ani jediné pravdy dogmatické, jež by neopírala se konečně o některý z těchto tří základů veškerého poznání, a již by sobě rozum jednotlivcův nebyl osvojil pomocí některého z těchto tří logických motivů jistoty. Souhrn pravd dogmatických tvoří budovu, jejíž základní kámen spočívá bezprostředně na granitu, jejíž veškery kvádry spojeny jsou »železnými svorami« tak těsně, že není mezi nimi nižádné mezery ani trhliny, a jejíž štít ozdoben jest křížem.

To, co jsme právě řekli, jest tou měrou pravdivo, že úloha rozumové evidence v aktu víry tvoří jednu z nejpečlivěji propracovaných otázek theologických. Donuceni byvše útoky a psychologickými rozbory moderního racionalismu, musili theologové objasnit, kterak evidence induktivní nebo deduktivní neodstraňuje nikterak podstatného rozdílu, jenž jest mezi jistotou vědeckou a mezi přisvědčením, jímž přijímáme pravdy víry, a jež nemůže býti činem pouze rozumovým.¹⁾

Každý věk, každé z hlavních období rozvoje myšlení lidského, měly vlastní svoji apologii pravdy náboženské. Není na světě literatury bohatší, mohutnější a imposantnější nad literaturu apologetickou.

¹⁾ Tuto nesnadnou záhadu rozřešili lze mimo jiné také tímto způsobem: v přisvědčení věřícího k faktu zjevení a k autoritě zjevující jsou motivy věření samy pojaty aktem víry (Suarez); totéž nadpřirozené a nadrozumové světlo, totéž vnitřní slovo Boží zjevuje v duši křesťana zároveň i pravdy, jímž má věřit, i motivy, pro něž věřití má. (P. Ramière, Bulletin de l'Institut catholique de Toulouse, září 1881.) Mohli bychom také, opíraje se o dějiny skepticismu náboženského a filosofického, jenž před našima očima bohužel trvá dále, říci jednodušeji takto: Přirozenost lidského ducha jest taková, že i u přítomnosti evidence rozumové, týkající se na př. existence Boží nebo faktu zjevení, není tu evidence »nutkající«, a tak vždy jest tu místo pro intervenci motivů nadpřirozených a nadrozumových.

A ku podivu: v téže míře, v jaké duch bádající a pochybující pokračuje na cestě negací, i důkaz pravdy křesťanské postupuje spolu s ním a mění se jako on.

Na počátku doby novější i doby »volného badání«, začavši dlouhým a učeným bojem proti haeresi protestantské, musila synthesa theologická míti v čele svém traktát o církvi. Později, když vzplanul boj proti nevěřícím volnomyslitelům a s filosofy deistickými, bylo nutno pokročiti dále ku předu v základech víry: traktát o pravém náboženství předcházel před traktátem o pravé církvi. Dnes, když negace tak řečená vědecká stala se radikálnější, třeba jest ji následovati a jíti ještě hlouběji. Dnes dlužno před pojednání o náboženství položití zvláštní stať »περὶ ἀρχῶν«, pojednávající o počátku světa, o vědeckém pojetí všehomíra, o životě, o člověku a o místě, jež člověk v přírodě zaujímá. Toť jsou základní prvky oné stati »περὶ ἀρχῶν«, a budou také předmětem knihy přítomné, v níž pokusíme se je v jedno shrnouti a uspořádati, jiným ponechávajíce širší jich rozvinutí ve větších rozměrech.

Pěknou onu thesi o logických základech víry a o její vědecké autoritě můžeme čtenářům svým snadno předvésti takořka v činnosti, ve způsobě životné. Renan uveřejnil v. 1883 »Vzpomínky na dětství a mládí své« (Souvenirs d'enfance et de jeunesse), jež byl složil s prevelikou pečlivostí za tím účelem hlavním, ne-li jediným, aby ospravedlnil před zraky věku, jenž, jak se Renan honosil, byl ochotným jeho posluchačem, svoje odstoupení od víry katolické. Spisovatel »Života Ježíšova« byl patrně trápen nálehavou starostí, aby dokázal, že jej k tomu kroku vedl jeho přirozený rozvoj duševní, a že duše jeho jest spokojena a čista. V jeho »Vzpomínkách« nalézáme zručně sebráno a obratněji ještě podáno vše, cokoliv kriticismus důležitého zplodil: subtilní pochybnosti, na pohled závažné námitky, učené negace, nejraffinovanější výsledky badání německého ve svůdném rouše výmluvnosti francouzské. Nuže, slyšmež, kterak zní slova, jimiž Renan končí tuto svoji obhajovací řeč pro domo sua, kterouž hájil odpadnutí své, poslední slovo člo-

věka, jenž, jak sám tvrdí, jest si jist své věci tou měrou, že zřiká se všeliké možné lítosti a všelikého pozdějšího odvolání:

»Nelze popřítí,« tak praví, »že v lůně scholastiky (to jest bohosloví křesťanského) spočívá sebevědomý a jasně vyslovený požadavek rozumnosti (rationalismus): zaujímáť rozum v tomto systému první místo, dokazujet se jím zjevení, božský původ Písma, i božskost církve... Jest to budova, jejíž kvádry spojeny jsou železnými svorami, jejíž základní kámen však nesmírně jest slabý. Tímto základním kamenem jest traktát o náboženství;... ,neboť nelze dokázati, že udál se kdy skutek nadpřirozený, zázrak (Littre) ... Toť jest kámen úrazu, jehož nelze odvaliti.«¹⁾

Tento kámen, jejíž Littre, jehož slova Renan uvádí, sám odvalil na lůžku smrtelném, v niveč obrátil skromný a učený professor semináře, Vigouroux, touto prostou úvahou:

»Křesťanství neopírá se o zázrak jakožto o svůj první základ; jestiž křesťanství faktem historickým, jenž opírá se o svědectví historická, a tato svědectví dokazují historicky skutečnost zázrakův... Bud' jest zázrak možný, anebo Bůh neexistuje vůbec; bud' zázrak skutečně se udál, anebo nemá historie ni žádná cena.«²⁾

Fakt zjevení dokazuje se jako každý jiný fakt historický; při zkoumání, zdaž fakt ten skutečně se udál, spoléhá rozum výhradně sám na sebe: jestiž mu volno užiti všech pravidel, všechněch vymožeností nejprísnejší kritiky. Jedině pomocí světla evidence a jistoty historické poznává rozum božský ráz počátků křesťanství. Tajemství víry zůstanou ovšem nepochopitelnými, po-

¹⁾ Revue des Deux Mondes, 1882.

²⁾ Revue des questions historiques, leden 1883. — Nedlouho před smrtí svou odpověděl P. de Bonniot k onomu tvrzení, jež Renan opět a opět ve všech svých »filosofických« spisech opakuje, takto: »Jest nepopíratelno, a nikdo toho nepopírá, že život neexistoval vždy na této zemi; s druhé strany popírá věda veškeren přirozený přechod z neorganické hmoty k bytostem živým; tento přechod jest tedy fakt vědecky jistý a nadpřirozený. Virchow uznává bezmocnost svého skepticismu vůči tomuto „zázraku“.«

dobně jako tajemství vědy neboli »absolutně transcendentální hádanky«¹⁾ vědy; ona jsou z přirozenosti své nezbadatelná, avšak rozum může nabytí jistoty, že není v nich žádné kontradikce logické, nižádné skutečné nesrovnalosti s jakýmkoliv zajištěným výsledkem badání vědeckého.

Fakt zjevení, tím samým, že jest to fakt historický, nemůže býti dokázán methodou experimentální, podobně jako nemůžeme touto methodou dokázati, že kdy žil Cesar nebo Napoleon; ale fakt ten poznáváme s touž jistotou, jako existenci Cesara nebo Napoleona.²⁾

Než, musíme již přestati na tom, co dosud jsme řekli, jakkoliv rádi bychom šíře rozvinuli tento předmět... Netoliko tedy věda neztrácí nic na své důstojnosti, aniž překračuje zákony metody sobě vlastní, uznává-li autoritu zjevení křesťanského, nýbrž ona nalézá v ní prostředek k dalšímu svému postupu i k obraně své. Onať v tom případě zůstává věrnou zásadám logickým, neboť nepřipouští nic, co by nebylo dokázáno důvody čerpanými z rozumu; a zároveň stává se úplnější a dokonalejší, neboť pomocí pravd víry jest jí možno vyplniti mezery, jež, jak doznávají nejznamenitější její pěstitelé, v ní se nalézati budou, dokud by přestávala na vlastních silách svých. »Kdybychom byli zbaveni těch pojmů (jež nám podává theologický názor světový),« dí Pasteur, »pozbyly by pozitivní vědy oné vznešenosti, kteréž jim propůjčují ukryté vztahy jejich k pravdám neskončeným... a já se táži: ve jménu kterého objevu vědeckého může kdo bráti duši lidské tyto vznešené pomysly?«³⁾

¹⁾ Du Bois-Reymond, o nepřekročitelných hranicích věd experimentálních.

²⁾ Viz »La Science et la Religion« od abbé de Broglie.

³⁾ Pasteur, Discours de réception à l'Académie française.

§ IV.

Hranice pravomoci jednotlivých oborů; práva a povinnosti vzájemné.

Dokázavše skutečnou a rozumem odůvodněnou autoritu každého ze tří oborů vědění lidského na poli, jež každému z nich přísluší, stanovili jsme tím zároveň také jejich práva a povinnosti vzájemné. Mínění církve katolické o té věci znovu a velice jasně bylo prohlášeno na sněmě Vatikánském:

»Není možno, aby kdy mezi vírou a rozumem byla opravdová neshoda . . . A nejen že víra a rozum nemohou býti ve vzájemné neshodě, nýbrž ony poskytují sobě vzájemné pomoci, když totiž správné myšlení rozumové základy víry dokazuje, a když rozum, osvěcen jsa světlem víry, znalost věcí božských pěstuje . . . Pročež Církev neprotiví se nikterak pěstování lidských umění a věd, nýbrž naopak pěstování jich všemožným způsobem podporuje. Znat' zajisté a nikterak nepodceňuje užitku, jenž z nich pro život lidský vyplývá . . . Aniž tomu zabráňuje, aby každá z těchto věd ve svém oboru užívala vlastních svých zásad a vlastní své metody; nicméně však, uznávajíc tuto oprávněnou svobodu, bdí nad tím, aby vědy ty, božské nauce se protivující, bludů v sebe nepřijímaly, anebo, překročující vlastní hranice své, nezasahovaly a ve zmatek neuváděly věcí víry.«¹⁾

Tak zní teď výrok neomylného soudu církve; vše tedy, co bylo a bude řečeno nebo činěno protivného

¹⁾ Nulla unquam inter fidem et rationem vera dissensio esse potest . . . Neque solum fides et ratio inter se dissidere nunquam possunt, sed opem quoque sibi mutuam ferunt, cum recta ratio fidei fundamenta demonstrat, ejusque lumine illustrata rerum divinarum scientiam excolat . . . Quapropter tantum abest ut Ecclesia humanarum artium et disciplinarum culturae obsistat, ut hanc multis modis juvet atque promoveat. Non enim commoda ab iis ad hominum vitam dimanantia aut ignorat aut despicit . . . Nec sane ipsa vetat, ne hujusmodi disciplinae in suo quaeque ambitu propriis utantur principiis et propria methodo; sed justam hanc libertatem agnoscens, id sedulo cavet, ne divinae doctrinae repugnando errores in se suscipiant, aut fines proprios transgressae, ea quae sunt fidē occupent et perturbent. (Constitutio fidei, cap. IV.)

této nauce, všeliké předstírané »konflikty mezi vědou a náboženstvím«, s nimiž natropeno bylo tolik hluku, nesmějí býti přičítány církvi, která jich slavným způsobem se zřiká.

Nelze sobě ani mysliti liberálnějšího, spravedlivějšího a moudřejšího zásadního prohlášení v této věci. Dokud tedy věda, zůstávajíc a pohybujíc se s plnou svobodou v příslušném oboru svém, jenž jest tak rozsáhlý a krásný, pozoruje fakta, je srovnává, je kontroluje pomocí pokusů, stanoví skutečný řád zjevův, a pátrá po zákonech, jimiž zjevy tyto se řídí: tu nemá theologie příčiny, aby něco proti tomu namítala. Na rozlehlém poli empirického badání nechá církev vždy vědu samu vládnouti, nebude v cestě jejímu ruchu, a nepostaví se na odpor nižádnému z pokroků jejích, nýbrž s radostí uzná každou její vymoženost.

Avšak, jestliže věda opouští metodu experimentální a zabíhá na pole metafysické, jestliže, ve zjevném odporu s logickým postupem a se samými zásadami vědeckého determinismu, představitel vědy nepřestává již na stvrzování přesnosti pozorovaných faktův a bezprostřední jich přeměny, a na odvozování z toho obecných zákonů, nýbrž jestliže osobuje si právo rozhodovati ve filosofických a theologických otázkách; jestliže buduje theorie o první příčině všehomíra, o základech morálky a náboženství a p., tím stává se z přírodopytce filosofem, a podléhá právům filosofie, on buduje symbol theologický, a podléhá tím kontrole theologie: tu církev může a musí zakročiti. A nad to více: v tom případě jest theologie nejen kompetentní, nýbrž ona sama jediná jest kompetentní; přestala býti empirická věda v tom případě vědou empirickou, vedralať se v obor, který žádnou měrou nemůže podléhati její autoritě. Slovem, církev vynáší svůj soud nad výsledky theologických spekulací, nikoli však nad výsledky věd přesně přírodních; ona šetří práv vědy, avšak nesmí přiznati jí nemístné privilegium a dovoliti, aby sloužila za vítaný plášť samozvaného dogmatismu.¹⁾

¹⁾ Toť také jest pravý smysl těchto slov sv. Tomáše Akvinského: »Non pertinet ad sacram doctrinam probare principia alia-

Vzpomínáme sobě, že jsme kdysi četli v dopise z Říma zprávu o prosté události, již snad nebyla věnována hlubší pozornost, v níž však vyjádřeno jest trefně a živě toto rozdělení pravomoci vědy a víry, o němž pojednáváme. Kterýsi italský kanovník prosil Svatého Otce Pia IX., aby požehnal a schválil nový nějaký výzkum vědecký, který byl právě učinil. Nemýlím-li se, týkal se výzkum ten nového nějakého užití elektřiny v telegrafii. Pius IX. odpověděl mu s onou svojí dobrodušností, v níž pojila se bystrost se šlechetností: »Nu, můj milý kanovníku, *mio caro canonico*, jsou lidé, kteří by chtěli obmeziti moji autoritu ve věcech víry, a vy zase chcete autoritu moji rozšířiti i na věci matematické a fysické; obraťte se k P. Secchimu; ten se zná v těch věcech daleko lépe nežli já«. Byť i tato krátká rozmluva nebyla pravdiva, zůstane nicméně aspoň velice pravděpodobnou. Neboť, podobně jako v tomto případě Pius IX., prohlašuje i Bible, tradice, církve a theologie: »Není účelem naším, abychom obhatili poklad věd profánních; obraťte se k těm, kteří se v těch věcech znají daleko lépe nežli my«.

rum scientiarum, sed solum judicare de eis«. (Sum. Theol. 1 P., Q. 1a, art. 6.)

KAPITOLA ČTVRTÁ.

§ I. Apologetika křesťanská; zásady její i tradice. § II. Nové poměry, v nichž nachází se Apologetika vzhledem k moderní vědě; její povinnosti, její práva i její síla.

Sciendum est, quod circa incoeptionem rerum in his... quae de necessitate fidei non sunt, licuit sanctis diversimode opinari, sicut et nobis.

„Věztež, že v otázkách o původu všeho-míra... ve všech věcech, jež nenáleží k závazku víry, volno bylo svatým Učitelům různě smýšleti, jakož volno jest i nám.“

Sv. Tomáš Akvinský, 2. dist. 2.
q. 1, a 3.

§ I.

Apologetika křesťanská; zásady její i tradice.

Principy apologetiky křesťanské, vůdčí zásady, které řídí a charakterisují veškeru obranu pravdy náboženské, neměnily se nikdy, aniž se mohou kdy změnit. Avšak upotřebením těchto principů, způsob jich užití, taktika, způsob vyjádření se a plán obranný, vše to postupem času podléhalo různým proměnám, byvši přizpůsobováno duchu různých národův a různých věků, ve stálé harmonii s potřebami, stupněm osvěty a tužbami každého věku. Že tomu tak bylo, vysvítá jasně z dějin.

Opírajíce se o to, čemu nás učí tradice křesťanská, dále o zkušenost různých věků, jakož i o nejelementárnější předpisy logiky a zdravého rozumu, pokusíme se naznačiti podmínky apologie křesťanské vzhledem k moderní vědě, jakož i její povinnosti a práva.

Pokud obrací se obrana víry proti těm, kteří nalézají se mimo církev, cíťšw, jako byli v prvních

stoletích křesťanských rhetorové a sofisté pohanští, a jako jsou za doby přítomné učenci positivističtí nebo nihilističtí, přísluší jí obzvláště název »a p o l o g i e«. Jde-li o obhájení jednoty učení a podstatných článků víry proti křesťanům jinověrným a proti haeretickým novotářům, pak nabývá diskusse rázu theologického a tvoří náboženskou »p o l e m i k u.« Jestliže konečně v lůně katolické jednoty ti, kdož sdílejí touž víru a vyznávají týž symbol, různí se v otázkách volných, a v odchylných náhledech různých škol, pak označují se jejich filosofické nebo theologické spory jménem »k o n t r o v e r s e.«

Od samého počátku křesťanstva a dále v průběhu věkův až do doby naší projevují se tyto všechny tři rozličné způsoby boje neustále sice, avšak měrou nerovnou. Tenkrát, když civilisace křesťanská, dohnána byvši k tomu násilím a pomluvou, vystoupila z úkrytu katakomb a stanula zjevně tváří v tvář proti civilisaci antické, aby světu ukázala svoji božskou superioritu nad pronásledujícím ji pohanstvím, tenkrát převládal hlas apologetův; ve druhém a třetím století vládla tedy apologie. V letopisech člověčenstva nenalézáme velikolepějšího divadla nad tento dlouhý a strašný boj. Obhájeví víry jsou tu nejčastěji obrácení pohané, pravdě získaní filosofové, mužové to vznešeného a hluboce vzdělaného ducha, kteříž i po obrácení svém podržují charakteristický plášť pohanských mudrcův, a kteří zpravidla výmluvné svoje řeči obhájné korunovali mučnictvím.

Od počátku čtvrtého století, tak plodného na geniální učence a řečníky, když vítězství křesťanství zákonem bylo uznáno, soustřeďuje se činnost duchů křesťanských ve vykládání nauky křesťanské, v definování tajemstev víry a v otázkách dogmatických a morálních; polemika proti bludům theologickým absorbuje veškeru činnost. Tentýž úkaz opětuje se na počátku dob nových, kdy vznikla veliká haereze protestantská a započalo volné badání ve věcech víry.

V dobách jednotné víry, v nejčinnějších a nejpůvodnějších obdobích středověku, byla kontroverse o volných otázkách podstatnou součástí vyšší theologie;

jí se obírali se zálibou největší a nejbystřejší duchové. Různé školy theologické, vesměs stejně podrobené týmž hlavním předpisům víry, probádaly všemi směry širé pole volné spekulace.

Jest jasno, že, kdežto logické zásady i postup v těchto různých způsobech boje intelektuálního zůstávaly nezměněny, jako duch lidský sám, povaha argumentace, její východiště a opory jsou podstatně rozdílné.

V polemice proti haeresi není možno se dovolávat doktrinních rozhodnutí církve, jež mají ovšem v kontroversích mezi katolíky váhu největší. Podobně v apologii křesťanství, jež určena jest pro nevěřící, nemůžeme se opírat o autoritu zjevení, jež jest nejvyšší autoritou v theologických disputacích s jinověrnými křesťany. Jsou to elementární pravidla, jichž nedbání v zápětí mívalo a míti může mnohé zmatky a mnohé žalostné neúspěchy.

Jest tedy především potřeba, aby obránce víry porozuměl duchu času svého, by znal posice, jež zavjaly protivníci, aby pak dovedl poznati a sobě zvoliti jediné bezpečný základ operační, úspěšnou taktiku i příhodné zbraně. A toho snažili jsme se i my dosíci na stránkách předchozích.

Nezapomínejmež na trpké naučení, jehož dostalo se ve druhé polovici osmnáctého století předkům našim, a snažme se obrátiti je ve prospěch svůj. Pomatení a rozrušení jsouce pustým křikem a odvážností útočníků, nastoupili apologetové oné doby z velké části hned zpočátku bludnou cestu: uchýlili se od logického postupu svých předchůdcův. Byli to bez odporu učení theologové a stateční bojovníci, avšak, obtíženi jsouce těžkými zavazadly svými, svým neškodným střelivem a zastaralými zbraněmi, mozolně se vlekli, chtěje dohoniti lehké vojsko harcovníků; jejich rány mýjely se cíle svého. V pravdě při nich byla síla, pravda i život, jež zevně pokryty byly sklíčeností. »Chyběla tenkrát v té příčině«, dí jeden znamenitý polemik, »patřičná srovnalost předmětu diskusse s nutnou formou její; byla to nepoměrnost intelektuální, již, kdykoliv se ona zjevila v dějinách sporů náboženských, trpěla na čas

spravedlivá věc pravdy.« A chyby té musíme se stůj co stůj uvarovati.

Smýšlení nynější, jež vyličili jsme na základě různých svědectví a faktů, kterak jest právě ve zjevné vzpouře proti autoritě víry, jeví dvojí převládající ráz, jenž určuje povinnosti apologetovy. Jest to jednak »naléhavá potřeba«, nebo spíše osobivá snaha znáti důvody a příčiny všeho všudy. Tento »instinkt« vyvinul se v moderním světě i uvedl do něho živel až dosud neznámý aspoň v tak velikém stupni. Dnes mnozí ničeho za pravdu nepřijímají, leč prvé se dovědí, »kterak a proč« to nebo ono se stalo nebo jest. »Nemůžeme nikterak sprostiti se,« dí professor Clifford, »povinnosti, která dnes každého víže. s pochybností zkoumati vše, čemu věříme.« Toť jest čirý skepticismus, velice rozdílný od pochybování methodického v dobrém slova smyslu. A skepticismus ten hluboké zapustil kořeny v intelektuální povahu naší doby.

Skepticismus obecně připouštěný a doporučovaný ve věcech víry a metafysiky, naprostá svoboda myšlení, pochybování, popírání: toť první ráz doby přítomné.

Slepá poslušnost prokazovaná vědě, ano i tomu, co za vědu se vydává, »zbožná úcta« k ní, všeobecná pro ni zaujatost, jež sahá až ku zřeknutí se vlastního přesvědčení a veškeré osobní nezávislosti: toť druhý ráz doby přítomné. — »Není divu, že se věda těší čarovné moci,« říká se nám neustále; »onať může ve svůj prospěch dovolávati se divů moderní techniky, jež její pomocí byly vykonány, a nesčíslných dobrodiní hmotných, jež lidstvu byla prokázala. Veškery obdivuhodné věku našeho vynálezy, jež zjednaly člověku nepoznané dříve moci nad přírodou, jsou dílem empirické vědy i darem jejím; vše, co v oboru smyslů našich obklopuje žití naše, skládá jí na každý den vděčný hold.«

Dvěma slovy možno tedy vyjádřiti smýšlení současné: jest to skepticismus a fetišismus; skepticismus náboženský, fetišismus vědecký. A k tomu pojí se mínění školou pozitivistickou neústupně hájené, rozšiřované a i lidu vštěpované, že věda má monopol jistoty, a že mezi vědou a vírou jest nevyrovnatelný rozpor. »Kde-

koliv zavládne toto mínění, tam nelze doufat, že by kdy znovu oživila víra.* Slova ta jsou až příliš pravdiva. Jakým způsobem bylo by lze vyvrátiti osudné to mínění? kterými prostředky bylo by ještě možno dopomoci pravdě k vítězství? . . .

§ II.

Nové podmínky apologetiky vzhledem k moderní vědě; její povinnosti a práva.

Chce-li obránce víry křesťanské v současně krizi náboženské dobyti úspěchu, jest nutnou toho podmínkou, aby vždy dával na jevo velikou a upřímnou svoji vážnost k vědě pozitivní, k vědě pravé. Dalek jsa toho, aby se k ní choval způsobem nepřátelským, má vítati ji jako spojenku nezbytnou, samou Prozřetelností danou, jež jediná může ve spojení s ctností vrátiti náboženství jeho bývalý a oprávněný vliv na lidstvo.

Jsou mezi křesťany lidé bázlivi, či spíše měl bych říci, malomyslní a hlavně málo osvícení, kteří empirické vědy se lekají, kteří »pokládají za obludu člověka dvě oči majícího: oko vědy a oko víry,* a odsuzují jako nebezpečnou slabost, nebo dokonce jako hříšnou spoluvinu veškerý domněnky ve věcech volných, veškerý nové výklady, jichž vyžadují objevy úplně zajištěné. Proti těm a takovým dovoláváme se tradice: hlas její jest ve věci této důležitý, ano rozhodný.

»Nejprvnějším mezi dobry,* dí sv. Řehoř Nazianský, jeden z největších učitelů církevních, »jest věda; a nemíním tu toliko vědu naši, která se vztahuje ke spáse a pojednává o krásách dober duševních, nýbrž míním tu také vědu světskou, kterou mnozí křesťané, slepí zajisté, zavrhuji jakožto plnou mělčin a úskalí, jakožto věc, která člověka od Boha odvádí . . . Nezavrhujeme vědy, protože se některým nelíbí, a pokládejme její nepřátele za lidi hrubé a nevědomé. Oni by přáli sobě, aby celý svět jim se podobal, aby skryti mohli svoji nevědomost pod nevědomostí lidí ostatních. Kdo vyniká buď jen pouze dobrými mravy,

a n e b o výhradně jen vědou, podobá se člověku jednookému. Kdo však vyniká oběma zároveň, toť jest člověk, jenž má dvě zdravé oči, člověk dokonalý.« ¹⁾

Sv. Augustin, v němž v jedno sloučena jest veškerá věda svatých Otců církevních, napsal tato slova: »Stává se často, že ve věcech, jež týkají se země i nebes, různých živlů, z nichž skládá se tento svět, přirozenosti živočichů, rostlin, zvířat a jiných předmětů podobných, i člověk nekřesťan nabývá dokonalé znalosti jednak řádným rozumováním jednak zkušeností. Bylo by tedy nadmíru potupné a záhubné, kdyby křesťan ve vědách nezběhlý o těchto věcech pod záminkou, že přidržuje se Písma sv., mluvil před učenici, kteří víry naší neznají, způsobem tak pošetilým (i t a d e l i r a r e) a chybným, že by učenici ti smíchu sotva zdržeti se mohli, vidouce, jak velice jsou jeho tvrzení vzdálena od pravdy vědecké.« ²⁾

Jest to nejen vhodná taktika, jestliže křesťan váží sobě vědy, nýbrž jest to také věcí jeho cti: nemáť zajisté podobati se nepřátelům víry, kteří rouhají se tomu, čeho neznají. Než na tom ještě není dosti: chceme-li zajistiti sobě triumf pravdy, musíme vědu milovati a pěstovati, musíme osvojiti si veškerý její objevy, její vnady i její popularitu. Také v této věci dovoláváme se poznovu toho, čemu nás učí historie, dovoláváme se svědectví tradice, dovoláváme se rad i příkladů největších geniův.

Oba velcí mistři, proslulí náčelníci křesťanské školy v Alexandrii, Klement a Origenes, tito dva mocní obnovitelé učenosti křesťanské, kteří měli mezi žáky svými nejslavnější učitele zemí východních a kteří pra-

¹⁾ Sv. Řehoř Naz. Řeč XLIII, 10, 12. (Srvn. *Revue des questions scientifiques*, sv. VI., str. 31.)

²⁾ Latinský text jest pln síly: »Plerumque accidit ut aliquid de terra, de coelo, de ceteris hujus mundi elementis, de naturis animalium, fructum, lapidum, atque hujusmodi ceteris etiam non christianus ita noverit, ut certissima ratione vel experientia teneat. Turpe est autem nimis et perniciosum ac maxime cavendum, ut christianum, de his rebus quasi secundum christianas litteras loquentem, ita delirare quilibet infidelis audiat, ut, quemadmodum dicitur, toto coelo errare conspiciens, risum tenere vix possit.« (De genesi ad litt., lib. I, n° 39.)

ceci svými připravovali stkvělost století čtvrtého, neměli jiného cíle, jiného hesla, kromě tohoto: osvojit sobě současnou vědu, bohatství hellenismu, a veškerý poklady antické filosofie, aby ozdobili jimi oltář pravého Boha.

V dobách méně dávných, uprostřed středověku, byla víra katolická velice znepokojena a v nebezpečí uvedena filosofickými a vědeckými soustavami, které, podobně jako za dnů našich, hrozily opanovati smýšlení všechných a dobytí všeobecné popularity. Byla to filosofie Aristotelova, již Arabové dali špatný výklad, jež porušena byla stopami gnosticizmu, a do níž přimísen byl východní dualismus a zároveň i mahomedánský sensualismus. Tu pozvedli se biskupové, učenci a university; sv. Bernard volal učence katolické do zbraně, Albert Veliký nastínil vhodný postup obrany, sv. Tomáš Akvinský dokonil porážku nepřítele, odňav mu veškeru jeho zbrojnici metafysickou a dialektickou.

Mezi onou dobou a dobou naší jest v pravdě překvapující analogie. Dnes nestojí v popředí boje již theorie pouze rozumové, nýbrž vědy experimentální, vědy spočívající na pozorování a bádání, vědy fyzikální a přírodní, a uvádějí svědomí lidstva ve zmatek a vydávají, jak se zdá, víru v nebezpečí. Hle, toť nová bohatství, živé síly, strašlivý arsenál, jichž nutno zmocniti se; toť jest vznešená úloha, která vytčena jest pravým následovníkům vznešené scholastiky, pravým žákům sv. Tomáše Akvinského.¹⁾

¹⁾ Náš názor o této věci došel potvrzení na Bibliografickém sjezdu r. 1888 svědectvími velice kompetentními. »Scholastika devatenáctého století,« pravil Léonce Couture, »musí přizpůsobiti se vědecké encyklopedii naší doby, tak jako scholastika třináctého století přizpůsobila se vědě tehdejší.« — »Jest jedna věc,« praví de Vorges, »jež zadržuje rozmach thomismu, a jež mu překáží, aby s plnou silou nevnikal v ducha přítomného století: jest to skrovná chápavost nauk starobylých učitelův, jež tomu překáží, aby nauky tyto nebyly oživeny novou krví. Spokojují se nynější thomisté tím, že reprodukují nauky sv. Tomáše, kdežto by spíše měli hleděti vniknouti v ně, aby je dovedli pak přetvořiti a zbudovati z nich theorii novou, která by úplně se vyrovnala nesnadnosti a důležitosti otázek, jež kolem nás vznikají.« (V. Compte rendu des Travaux, 1889.)

Nemůžeme nepodati zde některých důležitých úvah o povinnostech a o podstatných podmínkách apologie křesťanské v době přítomné.

Názvu »scholastika« možno rozuměti dvojím velice různým způsobem: můžeť slovo to značiti především jednotnost dialektického postupu a souhrn rozluštění otázek filosofických a theologických, tedy jinými slovy: určitou metodu a určitou nauku. Oboje, metoda i nauka, dosáhly nejvyššího stupně dokonalosti a nejuplněnějšího výrazu svého ve století třináctém, především v osobě a ve spisech sv. Tomáše Akvinského.

Slova »scholastika« možno však užiti také k označení určitého programu studií, k označení souhrnu thesís a otázek, jež přetřásají se v různých školách theologických, z nichž některé jsou velice vznešené a k tomu způsobilé, aby objasnily hluboké taje mysterií, jiné však jsou pouze zajímavé, subtilní, nebo také dokonce daremné, jako jsou otázky, jež na sklonku čtrnáctého století zaplňovaly pole věd theologických. Avšak, nemluvic ani o takovýchto výstřednostech zvrhlé dialektiky, jež, jak praví Bossuet, byly theologii spíše na škodu nežli na prospěch,¹⁾ jest patrné, že i nejlepší programy scholastiky, druhdy velice snad plodné a úplně postačitelé, dnes již nikterak nepostačují. Programy tyto byly značně modifikovány, jednak zjednodušeny, jednak doplněny, již v oné době, kdy veden byl zápas s protestanty, a vlivem sněmu Tridentského. Vědy historické, erudice a kritika zaujaly v nich tehdy široké a čestné místo. A za našich dob jest nutno, aby i vědy přírodní našly v nich svoje místo, neméně široké, a, dá-li Bůh, neméně čestné.

Velmi mnohé otázky, jež s užitkem byly přetřásány v dobách víry, nedovedou již zajímati, tím méně osvítiti

¹⁾ »Ad contaminandam potius quam ad tractandam theologiam.« Rovněž i sv. Augustin káral zneužívání dialektiky: »Fuerunt quidam philosophi subtilia multa tractantes, dividentes, desinientes, ratiocinationes acutissimas concludentes, libros implentes, suam sapientiam buccis crepantibus ventilantes.« (Tract. 45. in Joan.)

a uzdraviti dobu tak skeptickou a na pozitivismu si zakládající, jako jest doba naše; naši odpůrcové příliš důtklivě na nás dotírají, než abychom směli zdržovati se zápasem s fantómy.¹⁾ Veliký počet problémů, o nichž doby minulé neměly ani potuchy, vzbuzuje dnes pozornost všeobecnou. Již samy objevy našeho století pozměnily pole apologetiky, podobně jako vody řeky z břehův svých vystoupivší pozměňují vzhled okolních rovin. Staré cesty jsou rozryty, nové brázdy vyhloubeny.

Před nedávnem sv. Otec Lev XIII., mluvě jakožto nejvyšší pastýř a učitel, připomenul nám naléhavou nutnost a nezbytnou povinnost, bychom zdokonalili svoji zbroj, bychom doplnili vědu tradicionální vědou tomuto věku vlastní. Když byl promluvil o »vážných důvodech, jež platí pro všechny doby« a jež vyžadují, aby kněží i obhájcové víry vynikali ctnostným životem, praví sv. Otec dále:

»Doba, v níž žijeme, vyžaduje od nás ještě více. Kdo dnes s úspěchem brániti chce víru katolickou, nesmí spokojiti se s učeností obyčejnou, nýbrž musí osvojiti sobě učenost vynikající a obsáhlou, učenost, jež zahrnuje v sobě netoliko vědy posvátné, nýbrž i vědy filosofické, a jež obohacena jest veškerými novějšími výzkumy v oboru věd přírodních i historických. Dlužno z kořene vyvrátiti přčetné bludy lidí, kteří usilují podkopati základy pravdy křesťanské. Jest nutno potýkati se s protivníky dobře připravenými, neústupnými v hájení svého mínění, beroucími úskočně zbraně své ze všech oborů věd...«

»Co se týče filosofie, naznačili Jsme v encyklice Svě Aeterni Patris správnou pro ni cestu i met-

¹⁾ Na sklonku XVII. století napsal Mabillon ve spise svém *Traité des études monastiques*: »Jestliže jsem, mluvě o otázkách neužitečných, které by mohly býti z theologie scholastické vypuštěny, uvedl jakožto příklady některé otázky... a zvláště většinu těch otázek, v nichž jde o quo modo, nemínul jsem, že by tím theologové scholastičtí byli uraženi... Ostatně, bude-li mi přece zazlíváno, že uvedl jsem právě tyto příklady, souhlasím, aby k nim nebylo přihlíženo, ač-li mi bude navzájem priznáno to, čeho žádám, totiž, že by bylo na čase, aby byly z theologie scholastické odstraněny otázky neužitečné.«

hodu. Avšak i ve vědách ostatních mnozí vynikající duchové učinili krásné a užitečné výzkumy, jež třeba jest nám znáti, a to tím spíše, poněvadž nevěrci chápou se dychtivě nejnovějších pokroků vědy, aby sobě z nich učinili zbraně proti pravdám zjeveným. Třeba tedy, aby obhájce víry oddával se více nežli dříve studiu věd přírodních, a aby spolu byl zběhlý ve věcech, jež týkají se výkladu a autority Písma sv.¹⁾

Takové jest tedy vzdělání vědecké, jež »obhájcům víry katolické« doporoučí Sv. Otec, vzkřísitel veliké scholastiky: vzdělání vynikající a obsáhlé, obohacené veškerými novějšími výzkumy vědeckými.

A netoliko programm apologetický, nemá-li zůstatí mrtvým a jalovým, musí přizpůsoben býti převládajícímu smýšlení a potřebám časovým, nýbrž i způsob vyjadřování. Není pochybnosti, že scholastika, jako každá jiná věda, může i musí míti určité svoje výrazy a formule, jež znamenité služby prokazují lidem v ně zasvěceným. Ale mimo stěny školní, na zápasišti veřejném, kde jde o osvícení duší, o rozřešení problémů současné vědy, musí býti mluva přístupna a srozumitelná všem bez rozdílu. Nejednou se stává, že leckdo snaží se zcela nové záhady vědecké rozluštití formulemi, jež po staletí byly stereotypními. Naše mateřština jest dosti bohata, dosti přesna i dosti jasná, aby bylo lze vyjádřiti ji vše, co mluvící jasně byl v mysli své pojal.

V této příčině nelze uvéstí příkladu poučnějšího a výmluvnějšího nad filosofickou odysseu nejstaršího apologety-mučeníka, jenž vychováván byv v pohanství, procházel různé nejslavnější školy filosofické, hledaje v nich pravdivého poučení o Bohu a o určení člověka. Poslyšmež, kterak sv. Justin sám líčí putování svoje:

»Oddal jsem se nejdříve vedení filosofa stoika. Drahný čas s ním stráviv, když ničeho více o Bohu jsem se nedovídal, (on zajisté ani sám čeho věděl, aniž vědomosti té potřebu býti uznával), odešel jsem od něho k filosofu peripatetickému, člověku, jak se on sám o sobě domníval, přebystřého ducha. Ten první

¹⁾ Encyklika z 15. února 1882.

dny mne strpěv, žádal potom, abych mu ustanovil mzdu, aby obcování naše neprospěšným nebylo. Pro tu příčinu jsem jej opustil, ani za filosofa ho nemaje. Ježto pak duše má stále dychtila slyšeti to, co filosofie výtečného do sebe má, přivinul jsem se ku proslulému pythagoriku, muži moudrostí velmi se honosícímu. Když jsem s ním byl potom mluvil, posluchačem a stoupencem jeho býti chtěje: „Jsi-liž,“ pravil on, již v hudbě, astronomii a geometrii zběhlý? Čili se domníváš, že něčeho postihneš z věcí k blaženosti vedoucích, nenaučíš-li se dříve tomu, co duši od věcí hmotných odvrací a věci pomyslných ji schopnu činí, aby spatřovala, co v sobě samo krásno jest a dobro? A drahně vynachváliv nauky ty a za potřebné je prohlásiv, propustil mne, když jsem se mu přiznal, že jich neznám.«¹⁾

Nechťjmež býti podobnými onomu učenému pythagorejci; nepožadujmež od těch, jež přivéstí chceme k víře křesťanské, předběžných vědomostí, jichž bedra jejich snéstí nemohou; neříkejmež jim, že věčných pravd nelze jinak vystihnouti, leč osvojením sobě metody a terminologie scholastické!

Naznačili jsme stručně povinnosti apologety křesťanského vzhledem k vědě; leč kdo má povinnosti, má i příslušná práva. Jedna z předních podmínek úspěchu v těžkém zápase s bludy současnými a s naprostou negací nevěrců vyžaduje toho, aby apologetovi ponechána byla úplná volnost taktických pohybův. Jeho úloha jest dosti nesnadna, dosti krušna, než aby mu kdo ještě chtěl znesnadňovati postup jeho, klásti překážky jeho obranným operacím, a přetížiti bedra jeho školskými míněním, osobními náhledy, jakož i více nebo méně závažnými — ale dojista dovolnými — výklady ať filosofickými, ať theologickými, ať exegetickými.

¹⁾ Když byl rovněž marně strávil nějaký čas ve škole kteréhosi platonika, setkal se Justin na břehu mořském se starcem ctihodného vzezření, jenž poučil jej o prostotě, jasnosti a kráse víry křesťanské. Po rozmluvě té stal se Justin křesťanem. »Shledal jsem,« praví, »že tato filosofie jediná jest bezpečna a prospěšna, a že těm, kteří o ní rozjímají, přerozkošným jest odpočinutím.« (Rozmluva s Tryfonem, k. II. a VIII.)

Ze studia patrologie vyplývají po mém mínění dvě praktické poučky, jež zasluhují, aby jich sobě povšimli theologové, kteří věnovali se výkladu a obraně učení křesťanského:

1. Otcové a Učitelé církevní věnovali veškerý síly své k potírání žijících haeresí, aby duše uchráněny byly před nejnaléhavějšími nebezpečnostmi, a neměřili drahocenného času, jak se to dnes velice často stává, podrobným vypisováním a obšírným vyvracením bludův již zaniklých anebo aspoň neškodných, k nimž snad nikdo na světě již se nehlásí.

2. Otcové a Učitelé církevní vyslovovali ve všelikých otázkách, jež netvoří podstatnou součást víry, svobodně nejrozmanitější mínění, razíce tak nové dráhy, otvírajíce nové zdroje světla ať v oboru věd posvátných či profánních, a připravujíce tím způsobem velikou budovu theologickou. Nad míru významna jsou v té příčině tato slova sv. Augustina, jež uvádí a za svá přijímá sv. Tomáš Akvinský: *«Solis eis Scripturarum libris, qui canonici appellantur, didici hunc timorem, honoremque deferre, ut nulum auctorem eorum in scribendo errasse aliquid firmissime credam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate, doctrinaque praepolleant, non ideo verum putem, quod ipsi senserunt vel scripserunt.»*¹⁾

Bylyť i za veleplodných oněch dob středověkých, o nichž jsme právě mluvili, tyto zásady v platnosti. Nikde zajisté nesetkáváme se s větší smělostí a neodvislostí, než právě u učenců scholastických. Oni svobodně brali se ve šlépějích předchůdců svých z prvních dob křesťanských: *In his quae de necessitate fidei non sunt, licuit sanctis diversimode opinari, sicut et nobis.* Nejde tu toliko o otázky »indifferentní«, nýbrž i o všelike otázky, které nejsou »de necessitate fidei.« A kterak by byli mohli bez této svobody zorganizovati a v systém uvéstí nauky theologické, zbudovati theolo-

¹⁾ S Aug. in ep. ad Hieron. 19. cap. 1.; Thom. Aq. Summ. theol., I. q. 1. a. 8., ad 2.

gickou Summu? K tomu, aby mohli vykonati dílo tak veliké a vznésti se do nebetyčných výšin, bylo třeba, aby mohli volně užívatí perutí ducha svého.

My přišli jsme již k hotovému: před sebou vidíme nauky bohoslovné již úplně provedené, a v rukou máme kompendia jejich. Cokoliv pak nedá vtěsnati se do ustálených těchto forem, to jeví se nám býti nebezpečnou novotou, jež nás děsí. A přece, podobně jako v oněch dobách počátečných, jako ve stoletích dvanáctém a třináctém, tak i dnes jest třeba forem nových, dosti prostranných, aby mohly pojmuti veškerý nové projevy pravdy, veškerý vymoženosti vědecké; církvi věčně mladé a nikdy nestárnoucí třeba jest Summy theologické přizpůsobené poměrům moderním.¹⁾

Komu v úděl připadlo krásné a plodné poslání, aby hájil víru otřesenou v její základech, aby útěchou naplňoval svědomí hluboce znepokojená ve věcech víry, jež je druhdy blaživala. ten musí bez obavy kráčet ke svému cíli. Onť podobá se člověku, jenž ubírá se zemí nově objevenou, jenž prodíraje se houštinami pralesů nepostupuje tak snadno, jako ti, kdož kráčeli vždy jen po stezkách vyšlapaných. Nespouštěje očí svých se stkvělých vzorů velikých věků křesťanských, a vždy pozor máje na nejnepatrnější pokyny církve a sv. Stolice, nemusí apologeta dbáti úžasu zastaralého návyku aniž nedůtklivosti doktrinní, s nimiž, jakkoliv mohou býti úctyhodné, pravověrnost nemá nic společného.

Jest zvláště jedno slovo, jehož právem se obávají ti, kdož zasvětili svůj čas i síly své důkazu, že věda s vírou jest ve shodě, — slovo, jehož se v těchto těžkých dobách užívá i nadužívá nerozvážně, bez ohledu na to, že jím mohou býti ochromeni lidé nejlepší vůle a čistého úmyslu. Jestliže totiž apologeta — vzhledem ke skutečnému pokroku historické kritiky, vzhledem k nějakému výzkumu přesně zjištěnému, vzhledem

¹⁾ Co bylo trefně pověděno o architektuře, že totiž veškerá krása její spočívá v harmonii mezi formou a účelem, to možno ještě přiměřeněji říci i o apologetice.

k rozhodně vymoženosti vědění lidského — opouští nebo pozměňuje ve příčině jistých faktů nebo jistých míst biblických mínění starodávná, avšak dovolná, nebo výklady obvyklé, o nichž však vyšlo na jevo, že jsou mylné: tu bývá počínání jeho označováno jakožto politování hodný ústupek (*concesse*).

Neblahá tato náklonnost k takovému podezřívání sahá původem svým do časů pradávných. V prvo počátcích církve prohlásil sněm Jerusalemský, jemuž předsedal sv. Petr, že nemá býti křesťanům z pohanstva nově obráceným ukládáno zachovávání jistých předpisů mojížských, a schválil tak učení, jež předtím i mužové ducha velice vynikajícího byli pokládali za politování hodný ústupek. A jiných podobných příkladů, více nebo méně znamenitých, bylo by možno uvésti veliké množství. Připomínáme tu toliko jeden z nich, jenž pochází z doby nedávné, a jehož pamětníci dosud jsou na živě. Když po náležitě zjištěných výzkumech geologických mnozí mužové vpravdě učení a upřímně věřící navrhli, aby dosavad obvyklý výklad šesti dnů stvoření jakožto šesti dob po dvaceti čtyřech hodinách zaměněn byl výkladem o obdobích neurčitě dlouhých, povstal prudký a dlouho trvající odpor proti takovému »politování hodnému ústupku«. Záhy však stal se domnělý tento ústupek u exegetů vůbec běžným; a dnes některým z nich již ani nestačí.

Poslyšmež významná slova, jež uveřejněna byla v časopise, jenž chlubí se právem přísnou svojí pravověrností: »Jest povinností učence theologického, aby svojí soukromou autoritou a z náklonnosti své k určitým náhledům vědeckým nechtěl potlačovati nějaké mínění, jež může přinést veliký užitek apologetice i spáse duší. Nejednal by moudře, kdo by již předem zavrhoval všelikou novotu, byť byla sebe užitečnější, z toho důvodu, že některé novoty bývají nebezpečné... Kdo by řekl, že církev mlčí k těmto novotám pouze z jakési shovívavosti, spolu však že je mlčením tím zavrhuje, tvrdil by něco, co by teprve musilo býti dokázáno.«¹⁾

¹⁾ *Contraverse*, říjen 1883, str. 128.

Vylíčil jsem filosofickou a náboženskou krizi, kterou prožíváme, v celé její skutečnosti, »v celé její děsnosti.« Mnohý snad mne bude vinit, že jsem zveličil její nebezpečnoství a nadsadil její škodlivost; mohu tedy připojit, aniž bych podezříván byl z optimismu, že od apologetiky učené a dostatečně svobodné, jak jsem se pokusil ji vylíčiti, můžeme, ano musíme očekávati pro křesťanství lepší dny a stkvělá vítězství.

Ach! kéž bychom my katolíci dobře byli sobě vědomi síly své, kéž bychom dovedli vrhnouti se směle ve zmatený ten vír válečný a zaujati místo, jež nám přináleží v čele tohoto nezřízeného sice, nicméně však tak mocného ruchu moderního myšlení a moderní vědy! My jediná máme bezpečnou oporu a pevnou páku, to jest my jediná máme v rukou prostředky, jimiž můžeme pozvednouti svět. Základní pravdy, axiomy metafysické, zajištěné pravdy víry i vědy — toť jest naše opora; tradicionální metoda zdravé dialektiky — toť naše páka. Sami protivníci naši přiznávají nám »chuť a důraz«, to jest moc přesvědčující, produševnění a život; čehož třeba více? Kéž by to uvážili ti, kteří řídí vyšší vychování intelektuální, kteří připravují vědu náboženskou a theologickou dob nejblížších!

KAPITOLA PÁTÁ.

§ I. Výklad Písma sv. a vědecká apologie víry; dva protivné sobě systémy: konkordismus a idealismus. § II. Systém střední: konkordismus sidealisovaný. § III. Encyklika »Pro-videntissimus Dens«: princip, metoda a svoboda výkladu Písma sv.

Sancta catholica et apostolica
Ecclesia inter errores contra-
rios MEDIA lento passu incedit.
Svatá katolická a apoštolská církev kráčí
volným krokem střední cestou mezi
protivnými sobě bludy.

Sv. Tomáš Akvinský, opusc. cont.
graecos, c. 9.

§ I.

Výklad Písma sv. a vědecká apologie víry; dva protivné sobě systémy: konkordismus a idealismus.

Vzájemné vztahy Písma sv. a vědy, bible a přírody, zaujímají tak značné místo v současné apologetice, že nebude po mínění našem neužitečno, věnujeme-li zvláštní kapitolu biblické exegesi uvažované s tohoto hlediska. Otázky sem spadající jsou obsáhlé i choulostivé; dalyť ony podnět k politování hodným zmatkům a vyvolaly množství nekonečných a jalových sporů. Nehodláme látku tak obsáhlou úplně vyčerpati, nýbrž chceme ji spíše zjednodušiti. Podáme stručně několik souborných pokynů, kladouce hlavní důraz na určitá pravidla povšechná, kteráž, dobře pochopena, postačí k rozřešení jednotlivých nesnadností.

Především překvapuje, ano dokonce i ve zmatek uvádí mnohého značný počet rozmanitých výkladů Písma sv., kdykoliv jde o vztah jeho k otázkám přírodovědeckým. Kdo by chtěl vyložiti nebo aspoň vypočísti různé tyto výklady, podnikal by práci, jež by

přinesla více únavy nežli poučení a užitku. Abychom nabyli jasných a správných pojmův o té věci, postačí vytkneme-li oba nejkrajnější směry, oba navzájem sobě protivné výklady, s nimiž ve vztahu tu bližším tu vzdálenějším nalézají se veškery ostatní exegetické metody známé, ano i veškery metody vůbec možné, — jest to systém konkordistický a systém idealistický. Tyto výrazy, jež zdomácněly již v učených spisech odborných, můžeme i my přijati; jsou dostatečně srozumitelné a usnadňují nám přehlednější výklad tohoto nadmíru spleťtého předmětu. Jde tu ovšem výhradně o výklad literální čili přirozený smysl Písma svatého; všeliké výklady mystické -- allegorický, topologický nebo analogický — nemohou míti pro vědeckou apologii víry přímého interessu.¹⁾

Metoda konkordistická čítá mnoho ctihodných předchůdců v dlouhých dějinách exegese křesťanské;²⁾ a dodnes ještě má upřímné a závažné přívržence. Po jejich mínění zavírá v sobě Bible značný soubor tvrzení vědeckých; veliký počet míst biblických odnáší se přímo k pouhé přírodovědě. Z toho vyplývá pro apologetu křesťanského povinnost, aby hájil, až do podrobností, pozitivnou shodu veškerých těchto míst Písma sv. s nejnovějšími objevy vědy.

Systém idealistický jde za vzorem školy židovsko-alexandrinské a může s chloubou dovolávat se největších geniů křesťanské starobylosti, počínajíc od učitelů katechetické školy, Klementa i Origena, až do sv. Augustina. Počet více nebo méně rozhodných zastánců tohoto systému množí se každým dnem úměrně k míře, v níž s rostoucím postupem vědy vzrůstají také i potřeby apologetiky. Vzniknuv v Římě, došel tento směr, — beroucí se po cestě širší, racionálnější a s pravou tradicí sv. Otců shodnější, — živého ohlasu v Anglii, v Belgii, v Německu a v Italii; ve Francii setkal se s mnohými pochybnostmi a předsudky.

¹⁾ Soustava vidění (visionů) neboli revelační, k níž se přiznává P. Hummelauer, souvisí se systémem idealistickým (Comment. in Gen.).

²⁾ Sv. Basil, sv. Řehoř Nyssenský a j.

Východiště a princip exegese idealistické jsou v přímém odporu s východištěm a principem exegese konkordistické: »Písmo svaté nemá nic společného s vědami profánními; onoť vyhýbá se tomu, aby nás poučovalo o přírodě; ono kráčí vždy za cílem výhradně náboženským. Povinností theologa-exegety jest tedy vyprostiti bibli ze všech konfliktů s vědami profánními, a zbaviti ji všeliké zodpovědnosti vůči nim. Jestliže se mu podaří učiniti jakýkoliv antagonismus mezi vírou a vědou nemožným tím, že izoluje tyto dva obory, jest jeho cíl dosažen, neboť jeho cílem jest shoda negativná.«

Snadno lze postřehnouti vážné závady, jež má kterýkoliv z těchto dvou systémův v zápětí, jestliže se ho přísně a jednostranně užívá. Snaha konkordistická, výhradně zaměstnávající se podrobnostmi, bývá skorem vždy neplodná a nezřídka i nebezpečná. Když byl konkordistický vykladač příslušné místo Písma sv. prozkoumal, na všechny strany je obracel, mačkal a kroutil, když byl vyčerpal veškery pomůcky filologické, kritické a hypotetické, — tu ukazuje se na konec, že tyto výklady tak řečené sprostředkující, jež však v pravdě bývají vyumělkované, subtilní, ano i bizarní, navzájem se potírají; ještě častěji se přihánívá, že mnohá provisorní konkluse vědecká, mnohý domnělý objev vědecký, s nimiž konkordisté pracně a namáhavě snažili se příslušná místa Písma sv. ve shodu uvést, byly vyvráceny výzkumy novějšími; tu pak nezbyvá konkordistovi, leč dáti se na ústup a hledati nový nějaký sprostředkující způsob. Tyto neustálé změny nejenom nepřinášejí exegesi ničádného užitku, nýbrž spíše jsou na újmu její autoritě a důstojnosti. Příkladův a trpkých naučení toho druhu nebylo nikdy tolik, jako právě v našem století, poněvadž v žádném věku nebylo tolik skutečných objevů vědeckých aniž tolik eřeměrních teorií.

Jest tedy pochopitelno, že, jak již výše jsme pravili, mnozí exegeté současní, a to nejprozíravější a nejzávažnější, zjevně dávají přednost methodě volnější a

plodnější.¹⁾ Dlužno však dodati, a my s důrazem tak činíme, že tento opačný směr má také svoje nebezpečné stránky, a že nutno jest vystříhati se přemrštěného idealismu.

Není vskutku možno bez jakési neprozřetelnosti, bez jakési abdikace připustiti, že jediným cílem apologety křesťanského jest ukázati pouze shodu negativní, že totiž není žádné kontradikce mezi slovy Bohem vdechnutými a vědami přírodními. Apologeta může i povinen jest jíti dále, jinak vydal by v ruce nepřátelské důležité posice, jichž opuštění by později hoře litoval.

Jsou skutečně v Bibli tvrzení a pozitivní naučení, která nedají se izolovati od paralelních pouček vědeckých. Dokážeme to hojnou měrou v prosté této příručce; na tomto místě postačí uvést jakožto příklad sukcesivní a progressivní postup života na zeměkouli, jemuž jasně učí i bible i přírodověda. Nad to máme o některých z těchto tvrzení Písma sv., jež nedají se odloučiti od příslušných tvrzení vědeckých, auktoritativní výklady, jež v obor povinné víry spadají, na př. jednota pokolení lidského. Nejedna pravda přírodovědecká, obsažená v Písmě svatém, zprvu nepochopená nebo nepoznaná, byla v dalším průběhu věkův, a zvláště ve věku našem, pomocí vědy objasněna a nezvratně zjištěna.

§ II.

Soustava prostředkující: konkordismus zidealisovaný.

Ze všeho, co jsme právě byli pověděli, snadno lze uzavírat, že nejbezpečnější a spolu i nejplodnější methodou výkladu Písma sv. v jeho vztazích k vědám

¹⁾ Časopis *L' Univers* uveřejnil v listopadu 1882 o otázce šesti dnův stvoření práci dozajista velice umírněnou, jejíž autor však měl zřetel k pozitivním resultátům geologie. Redakce zmíněného časopisu připojila ku práci té následující poznámku: »Práce, kterou dnes uveřejňujeme, byla napsána již před patnácti lety. V oné době bylo by bývalo uveřejnění její snad předčasným; vzhledem k nynějším sporům jest práce ta časovou.« Tento prostý fakt jasně ukazuje pokroky vědecké apologetiky.

přírodním bude methoda prostředkující, kterou lze krátce takto nastíniti:

Při všech vpravdě autoritativních tvrzeních Písma svatého. jež jsou jasny samy sebou nebo objasněny byly pokroky exegese, — a taková tvrzení jsou v Bibli skutečně, ačkoliv jest jich nemnoho — dokázati dlužno pozitivní shodu s paralelními zaručenými pravdami vědeckými; příklad: jednotnost pokolení lidského.

Varovati se starostí o podrobnosti a subtilnosti konkordistů, z nichž není jiného užitku, leč že poskytují nových kapitol k předlouhé historii proměn exegetických.

Hájiti se všemi jeho důsledky princip inspirace vztahující se ke všem částem Písma sv., a pečlivě rozlišovati pravdu absolutní, srovnávající se s nejvnitřnější přirozeností věcí, a pravdu relativní, shodující se toliko se zevnějškem jejich; činiti rozdíl mezi mluvou vědeckou, vystihující skutečnou podstatu věcí, a mezi mluvou pravdivou, věrně vyjadřující věci tak, jak se nám jeví.¹⁾

Tento prostředkující systém bere od obou zmíněných krajních teorií to, co v nich jest pravdivého, i nemůže býti pokládán za systém zcela nový; jen tolik o něm říci možno, že nynější potřeby apologetické lépe oceňují jeho účinnost. Systém tento nazývá se »konkordistický systém zidealisovaný« nebo také »umírněný konkordismus«; na jméno málo záleží, avšak princip a vůdčí pravidla, jež jméno to vyjadřuje, jsou výborné.

Beze vší pochyby systém tento — dle výroku Alberta Velkého — již proto, že stejně vzdálen jest od obou extrémů, *medium in ratione*, »nazvou

¹⁾ Na všech oněch místech, o jejichž domnělé neshodě s vědou často se mluvívá, počínajíc systémem Ptolemeovým až ke klassifikaci zajíce, užívá Písmo sv. populárního výkladu, mluví způsobem odpovídajícím zevnitřnímu vzhledu věcí, tedy způsobem každému srozumitelným; jest tu tedy pravda relativní. »Co by bývalo bylo platno,« dí Faye, »kdyby byl nám Bůh na počátku zjevil plnou pravdu o věcech přírodních? Nikdo by jí nepochopil! Ani dnes ještě bychom jí nepochopili; nedostávalo by se nám slov k vyjádření jejím.« (*De l'origine des mondes, etc.*)

bázlíví odvážným a odvážní bázlíví,« avšak to právě jest nejlepší zárukou jeho správnosti. Systém ten poskytuje nám možnost, bychom vystříhali se krajností, jež dle slov Bossuetových »více způsobilé jsou k tomu, aby rozeštvaly mezi sebou pravdy křesťanské, než aby je uvedly v přirozenou jejich jednotu«. Jest to systém, jenž nejvíce přibližuje se k nejvyššímu a nejbezpečnějšímu vzoru, k církvi, kteráž »inter errores contrarios media incedit«.

Professor Schaefer, ačkoliv se zvláštní zálibou kloní se k mínění, že Písmo sv. má cíle výhradně nadpřirozené, prohlašuje theorii zidealisovaného konkordismu za lepší obou ostatních teorií. »Na základě jakéhosi kompromissu mezi konkordismem a idealismem bude se uskutečňovati vyrovnání různých protivných systémů měrou vždy větší.« (De Foville.) »Pomocí umírněného konkordismu nastane snadno shoda mezi zjevením a vědou, aniž by Písmu sv. činěno bylo násilí.« (P. Brucker)

Abychom lépe poznali ráz i cenu každého z uvedených tří systémů, uijme jich postupně při některé otázce exegetické, na př. při Mojžíšově vypravování o stvoření. — Konkordismus, když byl donucen vzdáti se výkladu, jako by dnové Mojžíšovi byli dny o 24 hodinách (někteří dosud ještě tohoto výkladu se přidržují), namáhá se, aby uhájil podrobný a nepřetržitý parallelismus mezi pořádkem chronologickým, jak jej podává Mojžíš, a mezi posloupností jednotlivých epoch a fasí kosmických, geogonických a paleontologických. A takž — nemluvě ani o stvoření světla a hvězd, které dalo podnět k dlouhým a učeným rozpravám — vyčerpává tento systém celou řadu faktů pozorovaných, hypotéz, více nebo méně důmyslných výkladů, aby dokázal, ve shodě s vypravováním biblickým, vyskytnutí se rostlin před zvířaty atd.

Idealismus roztíná po příkladu sv. Augustina gordický uzel všelikých nesnází jedním slovem; pomíjí totiž pořádek chronologický zúplna. Mojžíš nakreslil obraz toho, co jedním rázem bylo stvořeno, tím způsobem, že vylíčil v pořádku čistě logickém jednotlivé podrobnosti tohoto díla stvořitelského pod názvem dní:

Eadem dies septies repetita. Někteří šli ještě dále a překročili dovolenou míru, odpírajíce první kapitole Genese veškeren historický ráz.

Systém prostředkující, zidealisovaný konkordismus, nebude se starati nikdy o thesi dosud ještě pochybnou, ať vyslovena byla vědou či exegesí, neboť these taková nedotýká se nikterak pravdivosti Písma sv. aniž principu inspirace. Ale za to bude obhajovati, pojednávaje o biblické zprávě o stvoření, podivuhodnou harmonii mezi textem biblickým, pokud bezpečně a jasně byl vyložen, a mezi zajištěnými výsledky vědy; tedy: prvopočátečnou homogenní mlhovinu neboli chaos, dlouhou periodu azoickou, která předcházela před vyskytnutím se bytostí organických, stupnovitě rostoucí postup ve vyskytování se života, relativně pozdní vyskytnutí se člověka, jednotnost pokolení lidského.

Sv. Tomáš Akvinský, mluvě o konkordistickém výkladu chronologického pořádku stvoření, jehož přídržovali se sv. Otcové Kappadočtí, jako sv. Basil i oba Řehořové, a s nimi větší část sv. Otců, doznává, že tento výklad lépe se shoduje s Písmem sv., aspoň na oko: *magis consona videtur litteris quoad superficiem*; avšak výklad sv. Augustina zdá se mu příhodnějším a působivějším při obhajování Písma svatého proti posměchu nevěřících: *rationabilius, magis ab irrisione infidelium Scripturam defendens*.¹⁾ Idealistický způsob výkladu, k němuž klonil se veliký biskup Hipponský, nezdál se andělskému učiteli býti pouze přípustným, nýbrž on, jakož vysvítá ze spisův jeho, pozitivně jemu dával přednost před jinými.¹⁾ Kdyby byl autor *Summary* býval svědkem nejnovějších výzkumů vědeckých a harmonie jejich s mohutnými myšlénkami Písma sv., tuť by byl zajisté si je osvojil, aby tím jasněji ukázati mohl pravdivost víry křesťanské, jak to byl učinil s filosofií Aristotelovou a s vědou své doby.

Stalo se, že závažní exegetové prohlásili ten nebo onen systém vědecký za bludný nebo dokonce za haeretický, a že ho z té příčiny také odsoudili, opírajíce se

¹⁾ *Revue des questions scientifiques*, červen 1883.

o obvyklý výklad Písma sv. nebo tradice. »Příčinou tohoto poblouzení,« praví Dr. Schaefer, »jest obyčej druhdy povšechný, s nímž i dnes u mnohých katolíků se setkáváme, hledati totiž v knihách biblických, doslovně vykládaných, poučení o problémech fysických, astronomických a biologických, za kterýmž účelem knihy ty přece sepsány nebyly; obyčej, činiti z Písma svatého libovolně vykládaného kritérium pravdivosti ve věcech vědeckých, a vměšovati při každé příležitosti texty Písma sv. do sporův o zjevech přírodních.«

Takovýto obyčej byl by v pravdě nebezpečným. Odsouzení Galilea, »fakt to v historii církevní svého druhu jediný, může pokládán býti za intervenci Prozřetelnosti, jež stala se za tím účelem, aby stanoven byl zásadný rozdíl mezi obojím řádem pravdy, přirozeným i nadpřirozeným, jakož i jejich vzájemná neodvislost v mezích předmětu každému z nich vlastního. Dopustil-li Bůh, aby se kurie Římská v tomto případě mýlila, učinil tak za tím účelem, aby omyl podobný pro celou budoucnost stal se nemožným.«

Vyskytli se také theologové neméně závažní, kteří tvrdili, že »práce exegetická nesmí nižádnou měrou podléhati vlivu nových objevů vědeckých; že před všelikým pokusem o shodu mezi vědou a vírou nutno jest stanoviti pravý smysl textu biblického.« Theologové tito však zapomínají, že právě zaručené výsledky vědeckých badání a vážné hypotézy vědecké bývají nezřídka nezbytnou pomůckou ke »stanovení pravého smyslu textu biblického.«

»Moderní apologeta, užívá-li k výkladu slova Božího světla, jehož mu poskytují vědy přírodní, následuje v tom věrně sv. Otců církevních a řídí se jejich zásadami. Podobně, jako jest povinností jeho kořistiti ze všelikých objevův archeologických, historických, zeměpisných a filologických při výkladu míst, jež dotud byla ještě temna, nebo jež mylně byla vykládána, rovněž tak povinen jest užiti všelikých objevů přírodovědeckých, jsou-li ovšem zjištěny, k tomu, aby stanovil pomocí jich smysl oněch míst Písma sv., jež objevy těmi mohou býti objasněna. To čině, netoliko nezpro-

nevěří se apologeta tradicím církve, nýbrž on naopak vstupuje tím ve šlépěje velikých vzorů dob minulých.*)

Tradicionální výklad Písma sv., pokud se týká věcí, jež nespádají v obor závazné víry, otázek historických, chronologických a přírodovědeckých, byť po dlouhé věky byl vůbec uznáván, může býti pozměněn důsledky, jež vyplývají z nového nějakého výzkumu vědeckého. Církev sv., daleka jsouc toho, aby vědy profánní zavrhovala, dovolává se naopak jejich pomoci; ona klidně a trpělivě očekává a s uznalou radostí přijímá všeliké nové objasnění vědecké, jež nemůže býti leč toliko novým potvrzením jejího Božského původu.

§ III.

Encyklika „Providentissimus Deus“: princip, metoda a svoboda exegese.

Okružní list Lva XIII. (ze dne 18. listopadu 1893)
● studiu Písma sv. má pro apologetiku křesťanskou velikou důležitost. On potvrzuje princip víry, který má býti základem a pravidlem veškeré exegese katolické; on podává bezpečnou direktivu k užívání tohoto základního pravidla při bádáních a při rozvoji posvátné vědy.

Bylo by naší povinností, a bylo by nám pravým potěšením, kdybychom každou ze svých konklusí, jakož i metodu, které se neustále přidržujeme ve svých studiích apologetických, podrobili této vznešené a svrchované kontrole. Než, bychom prostě neopakovali to, co již řečeno bylo, pokusíme se podati co možno nejvěrněji a nejstručněji — v mezích hlediska apologie přírodovědecké — za pomoci nejlepších výkladův, hlavní poučky, jež obsahuje encyklika »Providentissimus Deus«.

Princip. — Bible jest inspirována ve všech částech svých; Bůh jest jejím původcem. Authen-

¹⁾ Vigouroux, La Cosmogonie biblique d'après les Pères de l'Eglise.

tický text Písma sv. nemůže obsahovati nižádnou chybu absolutní... *Qui in locis authenticis Librorum sacrorum quidpiam falsi contineri posse existimant, in profecto aut catholicam divinae inspirationis notionem pervertunt, aut Deum ipsum erroris faciunt auctorem.* — Z toho tedy následuje předně: Princip bezchybnosti vztahuje se k celému textu autentickému. Od dávných věků není originálův inspirovaných více; nicméně dlužno pokládati za jisté, že v postupné řadě přepisů, vydání, překladův atd., nevzaly nikdy porušení ve věcech podstatných. Ovšem, státi se tak mohlo ve věcech podřízených, jež nemají nezbytného vztahu k vyplnění plánů Božských. *Fieri quidem potest ut quaedam librariis in codicibus describendis minus recte exciderint...* Na první pohled mohlo by se zdáti, že tato zásada, jež odvěkou tradicí církve sv. jest schválena a papežem potvrzena, otvírá exegesi cestu příliš širokou a volnou, a že podává jí nad míru jednoduchý prostředek k rozřešení. ano k vyvarování se všech nesnází detailních — chronologických, filologických, geografických, nesnází, jež plynou z čísel, dat, vlastních jmen a p., — značně předstihujíc v té příčině hypotesu nepřístupnou a mimo to neplodnou »o věcech, jichž Písmo sv. mimochodem a povrchně se dotýká, obiter dicta«. Avšak encyklika, když byla potvrdila správnost této zásady, vylučuje pravou její povahu, jakož i velikou vhodnost její a stanoví podmínky, pod kterými dovořeno jest jí užití, totiž po bedlivém zkoumání a toliko jen při takových místech, kde možno podati bezpečný důkaz o tom, že tu nutno jest jí užití. *Quod considerate judicandum est, nec facile admittendum, nisi quibus locis sit demonstratum.* Nejprístnější racionální kritika nemůže zajisté žádati více. — Za druhé: princip inspirace vylučuje všeliký omyl absolutní. Sv. Otec Lev XIII. připomíná a stvrzuje tuto elementární distinkci, jíž zhusta dlužno dbáti při studiu Písma sv., totiž rozlišování mluvy vědecké a mluvy obvyklé, populární, pravdivé. Duch sv. nechtěl poučiti lidi o nejvnitřnější podstatě světa viditelného, *in t i m a m*

ad spectabilium rerum constitutionem. Spi-
sovatel knih posvátných přizpůsobuje se v mluvě své
vzezření věcí smyslům přístupnému, *secutus est*
ea, quae sensibilibiter apparent; on užívá
metafor a běžných způsobů mluvení, jakož dodnes
obyčejem jest i mezi učenici. Když na př. astronom
praví o slunci, že »vychází« a »zapadá«, nevyjadřuje
se přesně vědecky; nelze však z toho usuzovati, že má
nesprávnou představu o pohybu země kolem slunce.

Pravidla k určení smyslu Písma sv.
— Všelický výklad Písma sv. »authenticky prohlášený,
ať již samými autory inspirovanými, jakož stalo se na
mnohých místech Nového Zákona, ať Církví sv., »*sole-
lemnijudicio, vel ordinario et univer-
sali magisterio*«, jest svrchovaný. Rovněž i auto-
rita sv. Otců jest svrchovaná v takových případech,
kdy biblický text — jenž týká se víry nebo mravů —
vyložen byl jedním a týmž způsobem od všech sv.
Otcův. *S. S. Patrum summa auctoritas est*
quotiescumque testimonium aliquod
*biblicum, ut ad fidei pertinens mo-
rumve doctrinam, uno eodemque modo*
explicant omnes. Chybí-li jediná z uvedených
podmínek, jest výklad ponechán svobodnému rozhod-
nutí vykladačovu. O něco níže doporučí encyklika
ještě, aby činěn byl náležitý rozdíl mezi ojedinělými
domněnkami některých sv. Otcův a mezi výklady, jež
všichni sv. Otcové souhlasně podávají a jež za k víře
příslušné prohlašují; a k tomu připojuje encyklika
ona slova sv. Tomáše Akvinského, jež jsme položili
jakožto motto v čelo IV. kapitoly jednající o povin-
nostech a právech apologety křesťanského. »Ve věcech,
jež nenáleží k závazku víry, volno bylo svatým Uči-
telům různě smýšleti, jakož volno jest i nám.«

Methoda. — Z celého obsahu encykliky *Pro-
videntissimus Deus* vyplývá methoda bezpečná
a směrodatná, jež jediná jest plodná na výsledky po-
sitivní a definitivní: Především dlužno pečlivě rozlišiti
z jedné strany to, co tvrdí věda ve svých konklusích
přesně stanovených a bezpečnými důvody zjištěných,

certa certis argumentis, a z druhé strany to, co tvrdí Písmo sv. věrně vyložené dle pravidel výše formulovaných. Za těchto podmínek jest zaručena již předem dokonalá harmonie vzájemná mezi veškerými pravdami, nechať jakýkoliv jest jejich pramen, bible či příroda, rozum či víra, zkušenost či zjevení. *Quoniam verum vero adversari haudquam potest.*¹⁾

Krásná to zajisté a potěšující podívaná, tento neustálý triumf Pisma sv., jehož dobylo ve všech dobách. Povstala proti němu absolutní negace, i bylo potřeba dokázati existenci Boha zjevujícího jakož i možnost, přiměřenost a skutečnost zjevení. Povstala proti němu osobivá, ne-li hrozná, kritika našich dob, i bylo se mu vykázati původem svým, svojí autentičností, svojí neporušeností i pravdivostí. Těžko představit si, jakými analysami podrobnými a nemilosrdnými, jakými urputnými diskussemi Písmo sv. projíti musilo: a ze všeho toho vyšlo nejen bez pohromy, nýbrž i jako vítěz. Grammatika, filologie, archaeologie, historie, ethnografie, palaeografie, topografie i aesthetika, i všeliké jiné vědy, z nichž skládá se dlouhé komonstvo kritiky racionalistické, po řadě učinily na bibli útok, a po řadě zase vzdaly jí bezděčně svůj hold.

Konečně byla bible postavena vůči přírodě, a po drahnou dobu tyto posvátné stránky, v nichž obsažena jsou tajemství původu i určení člověčenstva, opět a opět projíti musily zžírajícím ohněm moderní přírodovědy, i podstoupily tuto dlouhou zkoušku ohněm, aniž by bývaly pozbyly jediné písmenky rukou Boží napsané!

¹⁾ V učeném pojednání svém o Encyklice praví P. Brucker, že různá pravidla exegetická, jež byl z ní vyvodil, lze stručně shrnouti v tato slova: »Dávejtež Bibli i vědě, co jim náleží! Potom nebude možno, aby nastal mezi nimi konflikt; zdá-li se nám, že přece konflikt nějaký mezi nimi nastal, pochází to z naší nevědomosti, která dává buď Písmu sv. nebo vědě něco, čeho ony za svoje vlastnictví neuznávají.« Toť jest methoda, kterouž jsme podobnými slovy před deseti lety vyložili na počátku naší Apologie přírodovědecké, methoda, již jsme se nikdy nevzdali, a na niž trváme i v kapitole následující.

KAPITOLA ŠESTÁ.

§ I. Methoda výkladu i důkazu, již užito v přítomné přírodovědecké apologii křesťanství. § II. Synthesa bludu. „Summa contra Deum.“ § III. Pořádek předmětů, o nichž bude nám pojednávati; jejich důležitost a jejich půvabnost.

Poznati pravdu vědeckou, toť jest tolik,
jako v mysli své opakovati myšlenky
Stvořitelovy.

(Kepler.)

O, světlo, světlo, jaká to slast!

(H. Regnault.)

§ I.

Methoda výkladu i důkazu, již užito v přítomné přírodovědecké apologii křesťanství.

Naše naděje, že práce naše nebude bez užitku pro ty, kdož prahnou po tom, aby ve víře se utvrdili anebo víru ztracenou opětně získali, a že platně přispěje k obraně víry, zakládá se hlavně na methodě důkazové, kterouž jsme sobě byli zvolili.

Ze dvou hlavně příčin jest přírodovědecká apologie křesťanství nesnadnou a pracnou: jest to jednak neustálenost. nejistota a nezřídka i protiřečnost teorií vědeckých, jakož i náramná měnivost jejich konklusí. Kardinál Newman, někdy soupeř Gladstonův na universitě Oxfordské, později vysoký hodnostář církevní a jeden z největších theologů katolických, vystihl trefně situaci apologety křesťanského vzhledem k této měnivosti »svobodomyslné« vědy a současného positivismu. »Jedna z největších nesnází,« praví, »spočívá v tom, že nesnadno jest přesně určití, proti čemu vlastně dlužno bojovati, a co dlužno vyvracetí; mnohé hypotheses jedva vyslovené rozpadají se opětně v nivec; jest

nesnadno předvídati, které z nich se udrží, nebo jak pozmění se v budoucnosti stav vědy vlivem těchto hypothes. Za takovýchto okolností jest povinností katolického apologety, aby sledoval jen takové theorie, jež nerozplynou se jako přelud záhy v nivec, a aby vzhledem ke speciálním námitkám měl pohotově důkladné vyvrácení, a to takové, kteréž by snad nepozbývalo platnosti, sotva že vysloveno bylo, objevením se nějaké theorie novější a novými námitkami.«¹⁾

Slova ta jsou zcela pravdiva. Tak zvaná »věda« válčí s náboženstvím pouze »zbraněmi prozatímními«; musí tedy apologeta, chce-li dojít cíle, učiniti nejprve pečlivé roztrídění, a rozlišiti správné a přesně dokázané konkluse empirického badání od tvrzení dosud nejistých, od hypothes a systémů ukvapených nebo patrně bludných.

Jest jiné ještě zřídlo nedorozumění neméně vydatné a tudíž i neméně záhubné, jež dlužno ucpati za každou cenu. Bývají to zřídka pravdy věroučné samy, jež znepokojují duše upřímné, po světle prahnoucí, nýbrž spíše bludné výklady těchto pravd, omyly historické nebo dogmatické týkající se jistých problémů smíšených, t. j. takových problémů, jež na společných hranicích vědy a víry leží, pomísení pravd zjevených s naukami, jež zjeveny nejsou. »Kolik pokusů proti víře, kolik pochybností přišlo mnohému na mysl, postřehl-li nějaké neshody mezi nahodilými okolnostmi různých výkladův a mezi podstatnou trestí věrouky.«²⁾ Nechceme-li se tedy minouti cíle, musíme vykonati ještě druhé rozlišení, totiž rozlišení »Božských součástí problému náboženského a součástí lidských«; musíme s největší přesností stanoviti pravdy dogmatické, jež náležejí v obor víry, na něž nové výzkumy vědecké nesmějí se odvážiti. To bude naším vodítkem.

Bychom uvarovali se dvojího zmatku, jenž v oboru vědy i v oboru víry stejně byl by škodlivým, bychom utvořili jakýsi stálý programm apologie křesťanské, jenž

¹⁾ Histoire de mes opinions religieuses (franc. překlad), 5. část.

²⁾ Von Weddigen, Apologétique fondamentale.

by byl co možná nezávislým na proměnách teorií vědeckých i na proměnách různých výkladů dogmat a Pisma sv., budeme se přísně držeti následující metody:

V čelo každé otázky, každého důležitého problému, každého článku věroučného, na nějž činí se útok, jenž se překrucuje, o nějž se spor vede, nebo jež jest jakkoliv ohrožen, položíme nejprve pravdu křesťanskou vyjádřenou slovy co možno nejkratšími a nejpřesnějšími, tedy učení víry, avšak výlučně a přesně jen to, čemu věriti jsme povinni. Bezprostředně potom, a jakoby souběžně, podáme o téže věci, o téže otázce definitivní konkluse empirické vědy, její resultáty řádně nabyté, dokázané a od kompetentních soudců za takové uznané.

To týká se pravd naprosto zajištěných. Jest jich mnohem méně, než se obyčejně myslívá, avšak ony tvoří nezviklatelný základ vědecké apologie víry.

Na druhém místě vyložíme hypotезy empirické vědy, jež jsou více nebo méně blízké svému potvrzení, problémy, jichž rozřešení, jakkoliv lze je tušiti, nemá dosud ještě rázu jistoty, theorie více nebo méně přípustné; spolu podáme z oboru metafysiky. exegese a theologie učení více nebo méně pravděpodobná, o nichž však lze volně mínění pronést, jakkoliv ovšem volnosti té mohou býti různé stupně, konečně pak výklady více nebo méně závažné. Také zde nejedna temnota před očima našima se vyjasní, mnohé nedorozumění v nivec se rozplyne a pozitivná shoda nejednou jasně se objeví. Na všechen způsob netřeba duši křesťanské oddávati se úzkostlivosti; možnoť klidně očekávati definitivní rozhodnutí, neboť jde tu o otázky, jež nedotýkají se podstaty víry.

Na třetím konečně místě zmíníme se — za tím účelem, bychom je vyvrátili — o systémech pseudo-vědeckých, o formálních bludech, hláсанých učenci pantheistickými nebo materialistickými, jež zjevně protíví se víře i rozumu. Tu ovšem nemůže býti řeči o dohodnutí a vyrovnání; negace pravd náboženských jde tu ruku v ruce s kontradikcí logickou, s vědeckou lží.

Tedy nejprve: pravdy zajištěné, nezměnitelné, úplně dokázané;

potom: mínění, jež nejsou absolutně jista, jež pozůstavena býti mohou volnému badání i volné diskussi;

a konečně: tvrzení dojista bludná, odporující zároveň skutečné pravdě, učení církve i učení vědy, víře i vědě.

Touto velice prostou a zároveň velice racionální klassifikací vyjde s dostatek na jevo, v jak klidném míru, v jak jasném světle mohou shodnouti se navzájem pravdy i náboženské i filosofické i přírodovědecké, víra křesťana i svobodné badání učence o všech problémech za našich dob přetrásaných.

Podobné metody apologetické nebo polemické můžeme uvéstí znamenitý příklad i nesmrtelný vzor. Na počátku moderní epochy, v prvních zápasech církve s protestantismem, rozvinula theologie mohutnou činnost, a okázala se ve vysokém stupni schopnou ovládati poměry novodobé. Obráncové víry snažili se nejdříve potírati každý blud jednotlivě, a obhajovati pravdy, na něž útočeno bylo, jednu po druhé. Než takováto taktika nebyla s to, aby spor rozřešila; subtilností a rozličným výkladům textův a fakt, jakož i přeměnám a rychlému střídání bludu nebylo konce. Vynikající duchové pochopili, že dosavadní cesta nepovede k cíli, a že nutno jest sáhnouti k samému základu haerese a v kořenu jejím ji podtíti.¹⁾

Knih polemických a kontroverčních vyšlo v oné době velice mnoho, a to knih, jež byly plny učenosti,

¹⁾ Melchior Cano, chloubu university Salamancké, byl z prvních, kdož pochopili toho potřebu, aby apologii víry katolické dán byl nový popud a nový směr. V tom smyslu napsal svůj slavný traktát *De locis theologicis*. »Míst« těchto, jak známo, rozeznává deset: sedm prvních míst náleží přesně k theologii, tři místa ostatní vzata jsou z oborů netheologických: autorita rozumu — autorita filosofie a práva — autorita historie. A právě poslední tento oddíl, obsahující historickou kritiku a p., charakterisuje pokrok polemické theologie v šestnáctém století; podává se v něm návod, kterak historicky odůvodniti lze základní dogma církve v boji s protestantismem.

Dnes, chceme-li účinně potírati blud pozitivistický a materialistický, nemůžeme jinak, než k deseti místům theologickým Melchiora Cana připojiti jedenácté místo theologické: autoritu věd přírodních.«

důkladnosti a síly. Avšak jedna mezi nimi zaujímá místo první, malá to knížka, sotva sto stránek obsahující. Jest to Bossuetův Výklad učení křesťanského. Knížka ta, poskytnuvši duším bloudícím hojně pravého světla a uvedši přemnohé zpět do lůna církve katolické, způsobila daleko více dobrého, nežli celé řady objemných foliantův. Onať nabyla vážnosti universálního spisu naučného pro celou církev, a dosáhla téměř důležitosti symbolu. V čem spočívá tajemství tak veliké její síly? V tom, že shrnuje pravdu katolickou obdivuhodným způsobem ve výrazy nejpresnější, a že podává celou víru, a nic jiného nežli víru. Blud neměl již, čeho by se chopil. Namítal, že není to úplný výklad učení římského, rozhlašoval, že prý biskupové i Stolice apoštolská jej zavrhnou a odsuzují; avšak biskupové i papež jej schválili a autoritou svojí potvrdili.

Pilná a přemítavá četba hlavních útoků moderní vědy na náboženství vzbudila v nás toto hluboké přesvědčení: V nynější krizi, kteráž jest »rozsáhlejší a hroznější nežli vznik nejodvážnější haerese«, bude srovnávací výklad zjištěných pravd víry a vědy nejlepší apologií. Za příkladem Bossuetovým, avšak s nového hlediska, dlužno nám tedy pečovati ne tak o to, bychom objevili a snesli nové důvody ve prospěch učení křesťanského, jako spíše o to, bychom ukázali, jaké jest učení toto samo v sobě, zbavené všeliké přítěže lidských výkladův a všelikých předsudkův: *Non tam doctrinam catholicam probare, quam illam candide, nitide, distincte exponere, seclusis tot corruptionibus, praejudiciis, figmentis, quibus deformatur.*¹⁾

¹⁾ Tato slova jsou vzata z důkladného díla Dra H. Hurtera *Učený tento theolog mluví o Bossuetově Výkladu učení křesťanského* takto: »Hic libellus omnium forte Bossueti operum celeberrimum est, innumerorum episcoporum et ipsius Innocentii XI. encomiis collaudatum et approbatum; et, ipso comprobante eventu, ad errantium conversionem admodum utile. Nititur in hoc opusculo non tam doctrinam catholicam probare, quam illam candide, nitide, distincte exponere et proponere, seclusis tot haereticorum corruptionibus, praejudiciis, figmentis, quibus illam solebant deformare.« *Nomenclator literarius recentioris theologiae catholicae theologos exhibens*, 1881, t. II, p. 709.

Nechť tedy čtenář v této příručce nehledá známých již a během časův osvědčených důkazů pravd metafysických nebo náboženských, aniž námitek a vyvrácení jich, jež každý snadno najde v četných speciálních spisech filosofických nebo theologických. Nám jde jedině o to, bychom ukázali, že tyto pravdy víry křesťanské i tradiční filosofie, jež od dávných věků nalézají se v držení lidstva, poskytují jemu úplného klidu duševního tím, že vylučují všelikou obavu po-blouzení, na čemž právě jistota se zakládá, neutrpěly nižádné újmy novými výzkumy ducha lidského. Chceme učiniti opačnou zkoušku ve prospěch pravd víry pomocí pravd věd empirických.

§ II.

Synthesa bludu. „Summa contra Deum“.

Na tomto místě, k němuž jsme dospěli, naskýtá, ano vtírá se apologetovi křesťanskému otázka velice důležitá. Zdaž z tohoto chaosu nových učení, jež máme probrati a s dávnou vírou náboženskou i filosofickou porovnat, možno jest utvořiti *synthesu bludu*? Zdaž možno jest do jediného šiku zařaditi ony tisíce různých systémů, jež sobě navzájem odporují, a sestaviti z nich jakýsi symbol, jakousi dogmatiku víry positivisticke nebo nihilisticke?

Zdaž — podobně jako máme *Summu* proti nevěřícím, *Summa contra gentes*, jež neustále se doplňuje a zdokonaluje, — zdaž existuje, byť v základních tolika rysech *Summa* proti věřícím, *Summa* proti Bohu, toť zajisté byl by nejprůpadnější název systematického souboru současných negací, *Summa contra Deum*?

Není a nikdy nebude racionálního důkazu bludu: jsouť tato dvě slova ve vzájemné kontradikci. Než, mezi všelikými prázdnými formulemi a nezdařilými pokusy jest jedna kniha, kterou jsme již výše měli příležitost citovati, kterážto po mém mínění vyniká dosti širokou koncepcí, dosti jadrným, ano do jisté

míry vznešeným slohem, takže možno jest pochytili z ní ton, způsob mluvy i vysoké aspirace, zároveň však i logickou tíseň ¹⁾ současného nihilismu. Tato kniha, obsahující bohatý souhrn sofismat, vydána byla sice již před dvacetipěti lety, nicméně nebyla žádnou pozdější knihou podobného obsahu předstižena, takže dodnes není úplnějšího spisu toho druhu: theologii, filosofii, kritiku, vědy historické i přírodní, vše to v sobě zavírá a předstihuje znamenitou měrou běžné theorie materialistické i obvyklé synthese laboratoře. Apologeta křesťanský nemůže sobě zvoliti lepšího středu k obranným operacím svým.

David Fridrich Strauss byl v devatenáctém století největším pobuřovatelem duší a nejzarytější nepřitelem křesťanství. V zemi, chlubicí se tím, že jest otčinou největších učencův a nejhlubších myslitelův, řídil Strauss učenost i myšlení a utvořil nový způsob ničivé kritiky, »předstihuje všechny, kdož razili mu cestu, a donucuje všechny, kdož ho následovali, by jej chtějíce nechtějíce uznali za svého náčelníka.«

Když Strauss r. 1835. uveřejnil svůj »Život Ježíšův«, tu, jak tam praví, »výkřik zděšení vydral se z prsou starých i mladých . . ., a nejeden zřekl se víry a stal se přívržencem svobodného myšlení«. Později 1840 napsal Strauss dějiny dogmat, »kteréz podobají se dogmatice tak málo, jako hřbitov mostu«. Posléze, aby přiměřeně a logicky korunoval dílo čtyřicetileté práce, uveřejnil r. 1872. krátce před smrtí svou spis »Stará a nová víra«, kterýž nazval také svým »Vyznáním« a zahrnul v něm, sebrav poslední síly své, celý život svůj plný negací a zápasů s pravdou.

K tomuto poslednímu svému útoku na víru spiritualistickou a křesťanskou shromáždil Strauss netoliko veškerý síly a pomůcky filosofie a kritiky racionalistické, nýbrž on využítkoval především také

¹⁾ Logická tíseň jeví se patrněji v Renanově spise *Examen de conscience* nežli v Straussově *Vyznání*. Žák hraje zde úlohu prostofekého dítky, postarat' se slohem svým o to, aby sofismata jeho mistra lépe vynikla. Nejnovější Spencerova synthesa všeobecné, ynechanické evoluce jest příliš abstraktní a tudíž méně svůdná a méně škodlivá pro širší vrstvy lidu.

nejnovější a nejsvůdnější theorie věd přírodních, kosmogonie, biologie, evoluce morfogenické i materialistické.

Ve snaze své zničití veškerá dogmata i veškerá tajemství křesťanská: o nejsv. Trojici, o stvoření, vykoupení, o bibli, církvi, bohopoctě, o duchovosti duše lidské, o životě příštím, o nesmrtelnosti, postavil oproti Summě theologické kosmogonii bez Boha, řadu vývojů bez počátku, člověka bez duše, život lidský bez zítřka, fatum bez soucitu. A potom s neodolatelnou a neúprosnou silou logiky prohlašuje a dokazuje, že nutno jest voliti mezi vírou starou, katolickou, a mezi vírou novou, atheistickou, materialistickou, nihilistickou: všecko nebo nic, nepřipouští žádného kompromissu, žádné *via media*, žádné polovičatosti (*»keine Halben«*). — dává jen na vůli: všecko nebo nic. Starokatolíky, věřící protestanty, protestanty liberální, deisty, racionalisty — všechny bez rozdílu vyzývá k boji a zahrnuje je týmiž sarkasmy. Podobně jako onen pekelný převozník na Michel Angelově obraze Posledního soudu v kapli Sixtinské, tak i Strauss strká, tlačí a vrhá všechny opozdilce do propasti, kterouž byl sám vykopal.

Četná vydání tohoto díla zaplavila v několika dnech celé Německo. Pohnutí bylo veliké a rozšířilo se rychle do ciziny. V Anglii neváhal sám předseda ministerstva Gladstone chopiti se péra, aby upokojil své souvěrce a uchránil studující universit anglických před hrozící nákazou. Opakují, že kritika a věda bezbožecká nevytvořily dosud díla lepšího; Vyznání Straussovo bylo v našem století evangeliem svobodářského myšlení. Nalézáme v něm povšechný plán i hlavní prvky oné »Summy proti Bohu«, kterouž jsme hledali. Postačí doplniti tuto synthesisu starého kritika některými důležitějšími systémy a naukami, jež objevily se od smrti jeho až do dnešního dne.¹⁾

¹⁾ Bylo by zajímavé ukázati v díle Straussově jednak sledy jednak předtuchy proudů a směrů ve druhé polovici našeho století oblíbených: úzkoprsého pozitivismu Comte-ova a Littré-ova, pozitivismu anglického a různých agnosticisťů Stuarta Milla,

§ III.

Pořádek věcí, o nichž pojednávati budeme; jejich důležitost a půvab.

Víme již, jaká jest methoda, které se přidržovati, a jaký jest cíl, jehož dosáhnouti máme; zbývá nám ještě stanoviti pořádek otázek a záhad, v němž dlužno je probíratí a rozřešiti. V takovýchto věcech má pořádek logický velikou důležitost.

Každý z oněch tří rozsáhlých oborů, v nichž dáno jest duchu lidskému, by se pohyboval, a jež jsme již výše byli určili a navzájem srovnali, — to jest theologie, filosofie a vědy empirické — má východiště sobě vlastní, jež od východišť ostatních oborů se liší.

Pro theologa jest prvním předmětem badání Bůh; od Stvořitele sestupuje pak ke tvorům. Pořádku tohoto šetří se v Summách scholastických, především v Summě sv. Tomáše Akvinského, jakož i v nejnovějších spisech vědecké a pozitivní theologie, jako na př. v dogmatikách Petaviově nebo Thomassinově; všude nalézáme na prvním místě pojednání o Bohu, de Deo.

Filosofie naopak vystupuje způsobem přesně logickým od člověka stvořeného ke stvořiteli; poznáním sebe sama vede filosofie k poznání Boha. Touto cestou ubírá se Bossuet v nejkrásnějším z filosofických děl svých.¹⁾

Ve vědách přírodních odnáší se badání především ke zjevům hmotným, ke světu, jenž nás obkličuje,

Hamiltona a Spencera, německého monismu se všemi odrudami jeho: metafysického Spinozova, vědeckého Haecklova, pessimismu Schopenhauerova, atd., vesměs prosáklé kantismem a přesycené theologickým kriticismem, jehož autor jest nejmocnějším vtělením. Strauss přijímá do služeb svých také i dilletantismus moderních záků Hegelových, kteříž jsou spíše historiky nežli filosofové, a spíše umělci nežli historiky; jim k vůli doplňuje svoje ponětí všehomíra věčného, ustavičně stárnoucího a ustavičně se omlazujícího, »půvabnou cestou řídí umění básnického a hudebního« (§ 89—101). Krutá to ironie a trpký kontrast s neúprosným fatem, jež se opět objevuje v závěrku, aby vyhladilo veškeru viru a všelikou naději, a aby navždy zapečetilo náhrobní desku člověčenstva.

¹⁾ Bossuet, *Introduction à la Philosophie, ou de la Connaissance de Dieu et de soi-même*. 1722.

k vesmíru. A jelikož zamýšlíme v přítomném spise svém podati náčrt přírodovědecké apologie víry křesťanské, musíme přijati totéž východiště, jako fysikové a přírodnici, a následovati je krok za krokem.

A takž: pojetí světa, původ a utváření se všehomíra jakož i problémy neústrojně přírody budou předmětem prvního našeho pojednání. — Čemu nás učí víra o těchto základních otázkách? Co praví věda? Které jsou přední soustavy, závažné hypotезy a hlavní bludy?

Po těchto otázkách, týkajících se původu a utváření se všehomíra, budeme se zabývati zjevem, jenž při pozorování přírody pozornost naši mocně k sobě poutá, totiž zjevem života a veškerými problémy jeho: jeho počátkem, rozvojem a cílem. — Tu znovu budeme se tázati: co bylo nám o tom zjeveno? čemu učí věda? jaké jsou o té věci zajištěné pravdy, hypotезy, theorie, námitky i bludy?

Mezi všemi bytostmi živoucími jedna jest bytosť, kteráž vyžaduje obzvláštního povšimnutí, jest to člověk. Třetí tedy pojednání naše bude věnováno člověku: jeho přirozenosti a původu; existenci duše duchové, rozumné a svobodné; rozdílů mezi člověkem a zvířetem; člověku prvotnému, dějinám, stáří, jednotě a určení pokolení lidského. Také tu při každém z těchto předmětů bude nám odpovéděti k otázkám: čemu učí víra? čemu věda? Které jsou o těchto věcech náhledy volné, více nebo méně důvodné, jaké hypotезy, ukvapená tvrzení, soustavy a pseudo-vědecká sofismata?

Tedy: původ a utvoření se všehomíra hmotného (problém kosmický), původ a rozvoj života (problém biologický), původ, přirozenost, dějiny a určení člověka (problém anthropologický). A v rámc tohoto trojčlenného rozdělení pojmem vešliké možné konflikty mezi vědami přírodními a vírou křesťanskou, veškerý podrobné otázky v našem století se vyskytující a horlivě přetřásané.

Nevím, zdaž na základě tohoto zběžného přehledu ocení laskavý čtenář náležitě důležitost, zajímavost a časovost takovýchto studií. Tajemství, v něž vniknouti se snažíme, skryté příčiny i zevnitřní jakost věcí, jež určití chceme, čili jinými slovy nevyzpytatelná poesie

bytí tvoří nejmocnější, ano snad jediný pravý půvab vědy; avšak věda k těmto otázkám nemá a nikdy mítí nebude odpovědi úplné. »Čím více vzrůstá obor našeho vědění, tím hojněji zároveň vyskytají se v něm záhady.« Bádající duch lidský, sotva že dobyl nějakého úspěchu nebo učinil nějaký vynález, odvrací se od toho, čeho byl právě získal, a spěchá bez prodlení na pole dosud nezbádané, vyhledávaje nových nebes a nových zemí, které by z úkrytu na světlo vynesl. Kouzlo problému jest jeho útrapou i rozkoší zároveň.

Vypravuje se, že Newton ve starobě své neměl ani chuti ani odvahy přehlédnouti slavné dílo své »*Philosophiae naturalis principia*«, kteréž mělo doplniti veškerý práce celého života jeho, a dovršiti jeho slávu; práci tu přenechal svému žáku. Učené ty výpočty, nad nimiž byl po dlouhá léta dny i noci trávil v hlubokém přemýšlení, nezajímaly ho více; pravdy, jichž se byl dobádal, nedovedly již více upoutati k sobě jeho zrak stále vpřed pohlížející.

A podobně i o Lagrangeovi se vypravuje, že prý stěží dokončil svoji Analytickou mechaniku (»*Traité de mécanique analytique*«), jež jest jeho arcidílem; pocítilť ku práci té nepřemožitelnou nechuť, takže zdráhal se jí dále se zabývati, ba ani slyšeti o ni nechtěl. Důmyslné tyto kombinace analytické, jež budou matematiky vezdy naplňovati obdivem, neměly v očích původce svého větší ceny nežli hračka, po níž bylo dítko horoucně toužilo, jí brzo se nasytilo a lhostejně odložilo.¹⁾ Takovéto podivné vrtochy, jež nad pomyšlení častěji se vyskytají, nečiní ovšem ni žádné újmy kráse a vznešenosti pravd přírodovědeckých; ony dokazují pouze, že duch lidský nenalezne ve vědách přírodních nikdy plného uspokojení, nikdy jimi úplna se nenasytí. K nasycení touhy ducha lidského jest třeba ještě čehosi jiného.

Člověk, nechať ostatně jeho původ a jeho přirozenost jsou jakékoliv, nechať on sám o tom přemýšlí čili nic, jest skličován a znepokojován starostí zcela zvláštního způsobu, jakýmsi instinktem *sui generis*,

¹⁾ Viz A. Valsón, *Contemporain*, leden 1877.

jemuž nic, zhola nic podobného u zvířat nenalézáme. Jest to úkaz toliko jemu vlastní. Nechať jest to člověk učený či neučený, divoch či člověk civilisovaný — všechny bez rozdílu pronásledují bez ustání teskné otázky: Kam vede smrt? ... zdaž v naprostou nicotu? ... či jest procitnutím k životu novému? ... jest smrt naprostým koncem? ... či snad počátkem života nového? ...

Otázkou o nesmrtelnosti, problémem určení člověka zabývají se bez ustání i tací lidé, kteří na odívání svoje pohrdání jimi a své popírání jich. Vezmětež do ruky kteroukoliv z nejproslulejších knih, kteréž honosí se, že prý zasadily smrtelnou ránu zastaralým článkům víry a že osvobodily lidstvo od planých strážáků mysticismu; čtěte pozorně mezi řádky a na rubu stránek, i najdete všude úzkostlivou pochybnost a neodvratnou potřebu prozkoumání této propasti. Přírodopysk, jenž zimničně chvějící se rukou obrací drobný pohled svůj v obor věcí neskončeně malých, i astronom, jenž dalekohledem svým nahlédá v obor věcí neskončeně velkých — oba bez oddechu snaží se nabytí jistoty o jediném okamžiku, jedině hodině, jediném dni: o dni po smrti ...

Negace sebe pohrdavější ničeho nedokazují. Snadno lze i největší skeptiky přistihnouti v okamžiku, kdy oddávají se mysticismu; jako druhdy Empedokles nad jícnem Etny, jsou i oni nachýleni nad temnou propastí určení lidského; dotazují se němého sfingu a s dychtivostí i úzkostí očekávají odpověď.¹⁾

Sám Strauss, jenž tak směle a sebevědomě počínal si ve vědeckém nihilismu svém, Strauss, jenž okázale opovrhoval starou vírou i životem posmrtným, jenž pohrdavě k Mojžíšovi a prorokům posýlal ty, kdož nechtěli s klidnou myslí zaměnit život posmrtný za nicotnost; jenž při úplném zdraví upravil sobě sbor »● Isis a Osiris« z Kouzelné flétny Mozartovy, aby zpíván byl při pohřbu jeho nad rakví pokrytou vavříny; tento David Fridrich Strauss, cítě blížící se smrti, žádal, by mu předčítán byl Faidónův spis o Ne-

¹⁾ Viz Aug. Nicolas, l' Art de croise.

smrtnosti duše. A takž, když byl zkomolil, potupil a rozdrásal Písmo svaté list za listem, žádá sobě umíraje spočinouti hasnoucím zrakem svým na tento chabý odlesk zjevení Božího, i vzdává tím bezděky hold svůj evangeliu.

Některé stránky přítomného spisu našeho budou se snad čtenáři, nezvyklému filosofickým úvahám, zdáti poněkud abstraktními. Prosím ho, aby nedal odstrašiti se těmito nevyhnutelnými vložkami od cesty jinak snadné a široké, na níž nenadálá setkání a měnivosť krajín, jimiž vede, poskytují hojně za to náhrady. Vynasnažil jsem se, aby takovéto úvahy byly tak řídké a tak jasné, jak jen možno, úmyslně pomíjeje nebo do poznámek odkazuje příliš odborné detaily vědecké a theologické. Budiž mi dovoleno uvést zde slova, která jsou položena v čelo spisu plného výpočtův a vědeckých abstrakcí.¹⁾ — Kdo nedá odstrašiti se namáhavým vystupováním, bude štědře odškodněn, když dostoupí vrcholu. Obsáhlejší a jasnější obzor poskytne jemu možnost, aby spatřil »cestu, která navzájem pojí obě pole našeho poznání, vědu pozitivní i zjevení náboženství.« — Při velikolepém tomto pohledu, v té míře, v níž vidíme, kterak se rozednívá, kterak veškerý pravdy ve vzájemném jsou souladu, kterak nejdražší články víry a nejbláživější naděje, jež skýtá víra křesťanská, novými ozářeny jsou paprsky, tu bezděky vyvine se z hloubi srdce našeho výkřik: »● světlo, světlo, jaká to slast!«

¹⁾ L' Univers invisible, études physiques sur un état futur, od Balfoura-Stewarta a Taita, přeloženo z desátého vydání Anglického 1883: Avertissement aux lecteurs français.

ČÁST DRUHÁ.

Původ a utváření se všehomíra. Kosmologie.

—.—

KAPITOLA SEDMÁ.

§ I. Původ všehomíra; učení víry. § II. Původ všehomíra
a věda pozitivní.

In principio creavit Deus.
(Genesis.)

Credo in Deum... creatorem.
(Symb. Apost.)

Si quis... Deum... creatorem
negaverit: anathema sit.
(Conc. Vatic.)

První příčiny nenáleží v obor badání
empirického: onyť nám vždy uniknou
jak ve vědě o bytostech živých, tak
i ve vědě o tělesech neživých.
(Claude Bernard.)

První problém, jímž zabýváti se máme, týká se
původu a utváření se všehomíra hmotného, světa ato-
mův. Problém ten jeví se nám ve způsobě dvojí otázky:
Odkud vznikl vesmír? Kterak utvořil se vesmír? Nejde
tu pouze o zeměkouli naši, nýbrž o celý vesmír, o světy,
které naplňují prostor, i o prostor sám.

Nezapomínejme, že máme tři mocné zdroje světla,
tři prostředky poznávací, z nichž jedenkaždý má ne-
popíratelnou oprávněnost a svrchovanost v příslušném
svém oboru, poskytuje rozumnou jistotu, pokud plní
přesně podmínky metody sobě vlastní. Můžeme tedy
s plnou bezpečností pokusiti se o kritický rozbor a sro-
vnávací studium obou různých odpovědí k oněm otáz-
kám, obou proti sobě stojících symbolů přítomnosti:
— symbolu »víry nové«, pozitivistické, materialistické,

bezbožecké, — a symbolu »víry staré«, spiritualistické, křesťanské. V obou symbolech těchto pojednává první článek o původu světa, a jest to vskutku úhelní kámen celého učení, základ celého systému.

§ 1.

Původ všehomíra; učení víry.

K první otázce: »Odkud vznikl svět?« odpovídá víra křesťanská, a spolu s ní i filosofie tradicionální, ano i spiritualistický racionalismus, dogmatem o stvoření. Patnácte století před érou naší napsal Mojžiš na první stránce Bible tato slova: »Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi.« V počátcích křesťanství skládají sv. apoštolové symbol nového náboženství, i píší na prvý řádek jakožto první článek víry onen verš biblický: »Věřím v Boha, stvořitele nebe i země«. A od dob apoštolských bylo totéž vyznání víry opětováno od pokolení do pokolení ve všech světa končinách; znali je, rozuměli mu i přidržovali se ho lidé učení i neučení. Kritika i věda, filosofové i theologové prozkoumali dogma o stvoření; četné a závažné námitky byly pronášeny, důkladně probírány i vyvraceny.¹⁾ Čtyři tisíce a tři sta let bylo uplynulo od té doby, kdy Mojžiš na hoře Nebo psal svoji zprávu o stvoření světa, a tu po dlouhé té době opět biskupové katoličtí, shromáždění na hoře Vatikánské, prohlásili totéž učení: »Jestliže by kdo popíral, že svět a veškeré věci v něm byly od Boha z ničeho stvořeny... budiž z církve vyloučen!«²⁾

Hle, toť jest vše, čemu učí víra křesťanská o základní této otázce o prvopočátku veškerenstva; více o té věci víra neučí, na tom pouze přestávajíc.

¹⁾ Tyto námitky náležejí výlučně v obor filosofie nebo theologie, i nespádají tedy v náš program. Vyvrácení jich najde laskavý čtenář v každé knize odborné. Jak uvidíme, pokoušel se soudobý pozitivismus marně, aby proti učení o stvoření ex nihilo pronesl z oboru pozitivních věd aspoň jedinou, opravdu novou námitku.

²⁾ Canon V. kapitoly I. de Fide.

§ II.

Původ všehomíra a věda pozitivná.

Čemu nás o téže otázce učí, která nám o ní zjištěná tvrzení podává věda? Co praví nám, co nám může pověděti o prvočátku veškerenstva?

Nic.

Nižádná z věd přírodních, pokud jest vědou přírodní, netoliko nic nám o tom nepraví a odpovědi k otázce té nedává, nýbrž ona ani odpověděti, žádného tvrzení pronést nemůže, nechce-li se zpronevěriti vlastním svým logickým zásadám, nechce-li porušiti podstatná pravidla metody, na níž spočívá.

Stačí zde připomenouti již výše uvedená zásadní pravidla vědeckého determinismu.¹⁾ »Věda pozitivná nepátrá po prvých příčinách ani o cíli a konci věcí. . . Badání o původu a konečném cíli věcí vymykají se vědě pozitivní. Aby pozitivní věda vedla k výsledkům bezpečným, jest povinna zjistiti fakta pozorováním a zkušeností; hledá pak vzájemné jejich vztahy, to jest fakta povšechnější, čili zákony fysické, kteréž opět — a na tom spočívá jediná záruka jejich pravdivosti — musí býti potvrzeny pozorováním a zkušeností.« Littré, největší představitel pozitivistů, praví výslovně: »Přírodovědecké badání nezabývá se otázkami o jsoucnosti a původu.«²⁾

Jest tedy zřejmo, že původ světa leží mimo obor vztahův, jež přímo lze pozorovati a určití, že nelze pozorováním uvéstí jej ve spojení s jeho bezprostřední příčinou, že nemůže býti zjištěn a potvrzen zkušeností, a tudíž že všeliké tvrzení v té příčině překročovalo by hranice jediné pravé metody vědecké i obor vědy přírodní.

Vyskytne-li se v prvním tomto problému stvoření a původu všehomíra nějaká nesnáz, nesmí nesnáz

¹⁾ Determinismus, metodu vědeckou, dlužno rozeznávati od determinismu, pseudo-filosofického systému, jenž svobodu vůle lidské popírá.

²⁾ Littré, *La science au point de vue philosophique*, 1873, str. 332.

tato nižádnou měrou dovolávati se nějaké theorie pozitivné, nějakého pokroku nebo objevu moderního; jestli to nesnáz filosofická: filosofii, logické spekulaci, přísluší tedy výhradně, by nesnáz tu rozřešila. Vytasí-li se kdo při problému tomto přírodními vědami, chlubí se cizím peřím, zastírá se klamnou maskou a dopouští se lži.

Prohlédněte nejnovější spisy, poslyšte nejváženější náčelníky školy positivisticke, i shledáte, že veškery jejich námitky proti dogmatu o stvoření lze shrnouti v následující formuli, kterouž až do omrzení opětují, a v učené roucho zahalují, kterýmž však dětinská její naivnost prokmitá:

Stvoření předpokládá zakročení vůle osobní a nadpřirozené, čili jinými slovy: stvoření předpokládá zázrak;

Avšak, věda nemůže připustiti zázraku;

Tedy věda nemůže připustiti stvoření.

Tak mluví materialismus; hle, co odpovídá logika:

Stvoření předpokládá zakročení vůle osobní a nadpřirozené, čili jinými slovy: stvoření předpokládá zázrak;

Avšak, věda empirická, rovněž jako filosofie, nemá jiné volby, leč toliko: buď připustiti stvoření, anebo upadnouti v logickou protiřečnost, to jest v absurdnost;

tedy věda empirická, rovněž tak jako filosofie, musí připustiti zázrak pod trestem protiřečnosti logické.¹⁾

Není vyhnutí: buď připustíme stvoření, anebo upadneme v absurdnost. Podržíme toto dilemma dobře v paměti; budeť předmětem i konečným závěrem přítomného pojednání o původu všehomíra.

¹⁾ Zázrak zjevuje se ve světě zároveň se stvořením: jest to první zjev smyslům přístupný, jenž slouží i za východiště, o něž opírá se zásada kontinuity. (Viz kapitoly následující.)

KAPITOLA OSMÁ.

§ I. Utváření se všehomíra neorganického; učení víry.

§ II. Vědecké hypotезy o utváření se všehomíra hmotného.

§ III. Theorie kosmogonické a Bible.

Zdaž nemohlo by uspořádání těles nebeských býti výsledkem zákonů o pohybu, a zdaž Rozum nejvyšší, jehož Newton se dovolává, nemohl by uspořádání to učiniti závislým od zjevu povšechnějšího? Takovým zjevem byla by po mnění našem hmota mlžinná, rozptýlená v nesmírných prostorách nebeských.

(Laplace, Expos. du syst. du monde.)

§ I.

Utváření se všehomíra neorganického; učení víry.

Není zajisté potřebí, bychom široce vykládali, kterak různí se tato dvě slova: počátek světa a utváření se (formace) všehomíra; každé z nich má jasný a přesný svůj význam. Slovo první odpovídá bezprostřední činnosti Boží, činnosti stvořitelské vlastně tak řečené: slovo druhé vztahuje se k prvním vývojům nebo přeměnám počátečné hmoty, jež udály se mocí zákonů daných »Nejvyšším Rozumem«, zákonů, jichž probádání tvoří vlastní předmět empirické vědy. Vstípnivše si rozdíl tento dobře v paměť svoji, obraťmež se k první otázce sem spadající:

Čemu učí víra o utváření se všehomíra?

O tom nepraví víra ničeho.¹⁾

¹⁾ Bylo nám vytýkáno, že prý si odporujeme, když tu pravíme, že »co do utváření se všehomíra nestanoví víra ničeho«, kdežto níže zase tvrdíme, »že co do utváření se všehomíra Bible zavírá v sobě jasné výroky a pozitivně pronáší pravdy přírodovědecké«. — Ti, kdož námítku tuto nám činí, dovolávají se toho, že »dle obecného mínění« veškerá pravda i pravda

Jestliže uznal dogma o stvoření, smí jedenkaždý vyhledávati a vykládati působení příčin druhotných, smí prozkoumáváním faktův a bezprostředních mezi nimi vztahů vyhledávati zákony, jež jimi vládou. Od nejprvnějšího okamžiku existence své jest svět vydán volným diskussím jakožto předmět horlivé a šlechetné vědychtivosti ducha lidského. Veškery vědy kosmologické, — astronomie, geogenie, všeobecná fysika — mohou se svobodně pohybovati na tomto nesmírném poli; jejich výzkumy, pokud dějí se dle zásad a metody, jež jim jsou vlastní, nikdy nevyvolají ani nejmenšího konfliktu mezi nimi a náboženstvím.

Leč tu, dle zásad apologetické exegese, jež jsme výše byli stanovili, naskýtá se tato druhá otázka: Zdaž prvních deset veršů Písma sv., týkajících se utváření se světa hmotného neboli počátečných fází geogenických, neobsahuje v sobě tvrzení dostatečně jasná, která, ač nejsou napsána za účelem vědeckým, a ačkoliv nedotýkají se víry, nicméně pronášejí pozitivně pravdy přírodovědecké, které věkům minulým byly neznámy, a které teprve nyní moderní vědou byly stvrzeny?... Přestávajíce na hlavních tolika rysech, nepouštějíce se v nižádné konkordistické pokusy se dny nebo obdobími více nebo méně dlouhými, jež více nebo méně s periodami geologickými vědecky stanovenými se shodují,¹⁾ poukážeme tu ke dvěma takovýmto tvrzením, jež vskutku hodna jsou povšimnutí.

přírodovědecká, jasně v Písmě sv. vyslovená, náleží ne-li k víře církevní (*fides Ecclesiae*), tož aspoň v obor víry Božské (*fides divina*).

Avšak mezi oběma zmíněnými výroky jest spor tolika zdánlivý. Neboť novější lepší výklad některých míst Písma sv. jakož i průkazů o jejich pozitivní shodě s pravdami přírodními stal se možným tolika pokroky (z části nejnovějšími) věd lidských, geologie, astronomie atd. Není zde tudíž formální příčiny k víře katolické. Nadto jest si uvést na paměť, že o první kapitole Genese, o níž tu jde, nejslovutnější exegetové podávají nejrozmanitější výklady. V systému idealistickém byl jí dokonce více nebo méně výslovně upírán ráz zprávy historické.

¹⁾ Jestliže Mojžiš ve zprávě své o různých fázích tvoření vývojného užívá slova den s večerem i jítrem a přijímá

Aby lépe vytkl monotheismus, předvádí Mojžíš nejdříve hmotu v *masse* beztvárné, homogenní (jednorodé), povšechné; »to hu va bo hu« čili chaos, *creatio prima*, předchází organisaci, jež dala se způsobem vývojným, předchází formálnímu rozrůznění substancí a všech jednotlivých bytostí: *opus distinctionis*. Celá tradiční exegese — exegese patristická i scholastická — jest v té věci téměř jednomyslná. Jest to jednomyslnost tím nápadnější, čím řidčeji jinak se jevívá. Význačná jsou následující slova sv. Bonaventury, jež shrnují stručně dotýčnou tradici: »Skorem všichni vykladačové spatřovali ve slovech »*In principio creavit Deus coelum et terram*« podstatu všech věcí viditelných; jest to tedy podstata jedna, z čehož dlužno usuzovati, že tělesa nebeská i pozemská byla utvořena *quantum ad esse* z jedné a téže hmoty.«

Dále tvrdí Mojžíš, že země v prvních dobách své formace nebyla schopna života, že nebylo na ní žádné podstaty živé; on stanoví tím periodu azoickou, kteráž byla před objevením se všeliké bytosti živé, před přeměnou neorganického v organické.¹⁾

počet šesti, činí tak proto, aby bezpečněji dosáhl jednoho z předních cílův, jež si byl vytkl, to jest ustanovení téhodne a sedmého dne či sabbatu zasvěceného Pánu. Kéz by tento výklad, tak prostý a spolu tak shodný s pravým duchem Písma sv., učinil konec diskussím sice učeným, nicméně však neužitečným o výkladu hoxaameronu!

¹⁾ Tato perioda formace tellurické, jež předcházela vznik života, perioda to, již nelze počtem roků vyjádřiti, a jež tak jasně v bibli naznačena jest, nebyla uznávána ještě ani na počátku tohoto století, před prvními objevy vědeckými v tom oboru. Dle nejpopulárnější a nejpoetičtější apologie, napsané nejslavnějším oné doby spisovatelem, svět byl stvořen takový, jak jej dnes vidíme »zároveň mladý i starý...«

»Jest pravděpodobno,« dí Chateaubriaud, »že původce přírody štípil zároveň staré pralesy i mladé porostliny: že dal vzniknouti zvířatům, z nichž některá byla již stará, jiná ozdobena půvaby mladosti. Duby, vyrůstající z úrodné půdy, nesly zároveň stará hnízda krkavců i nové potomstvo holubí. Zároveň jakožto červ, housenka, kukla, motýl i brouk, žil hmyz v bujně zeleni, zavěšuje zlatá vajíčka svá na listí hájův anebo třepotaje se ve svěžím vzduchu... Ovce nebyla bez jehňátka svého, pěnice bez mláďat svých; v křoví skrývali se slavíci užaslí nad krásou prvních zpěvů svých... Téhož dne, kdy oceán prvními vlnami svými

Snadno oceníme dosah těchto dvou tvrzení, o nichž nelze tvrditi, že by v Bibli obsažena nebyla, porovnáme-li je s příslušnými teoriemi vědeckými, jež hodláme v krátkosti podati.

§ II.

Vědecké hypotезy o utváření se všehomíra hmotného.

Věda nemůže ničeho tvrditi o počátku všehomíra, nechce-li porušiti základní zákony logické, na nichž spočívá: toť jsme jasně dokázali. Avšak ona může závažnými analogiemi, jakož i správnými a důvodnými indukciemi vniknouti hluboko do dějin jeho utváření se. A skutečně, ve snaze své, by vyložila první vývoje hmoty či prvků kosmických, pojala věda velikolepé theorie. Jsou to ovšem jen hypotезy, avšak hypotезy, jež buď již přibližují se ke svému potvrzení nebo neustále jsou zlepšovány a zdokonalovány. Hypotезy ty svědčí o moci ducha lidského, i dovolují mu, by vnikal v nesmírnost stvořeného světa, by přítomen byl genezi země a patřil na rozvoj všehomíra. Takovou hypotезou jest vědecké pojetí kosmické pramližiny, jež zrodivši se v mysli Descartesově a přijato byvši Kantem i Herschellem, v učenější formu oděno Laplace-em, nejnověji modifikováno Fayem, dosud ještě beze vší pochyby schopno jest dalšího zdokonalení, aby se víc a více blížilo k pravdě.

Tato kosmická theorie snaží se stanoviti prvotní stav hmotného světa, vyličiti stav hmoty, v němž nalézala se, když vyšla z rukou Stvořitelových. Ona představuje sobě prahmotu jakožto kosmický prášek, jako »mlžinu v nestejných kupách rozptýlenou v nesmír-

dotkl se břehů svých, omýval úskalí již rozhlodaná příbojem, i výspy poseté stěpy lastur... Bez této počátečné staroby jednotvárné mláďi živilů, rostlin a zvířat by naplňovalo zemi zbavenou veškeré poesie.» (*Génie du Christianisme*, 1. část, kn. IV, kap. V.) Hle, jak daleko zavést může přemrštěná snaha konkordistická! S takovými dětinskými sny i dnes ještě se setkáváme, jenže ne v každém nalézáme kouzlo a harmonii slohu Chateaubriandova.

ných prostorách nebeských.¹⁾ jakožto plyn atomistický, nade vše pomyslení řídký. Prvky této rozplynuté hmoty podléhaly jakémusi popudu či nárazu vnitřnímu, jenž vědecky blíže není určen a snad vůbec nikdy určití se nedá. Zoveme jej zákonem gravitace. Zevnitřní popud ten udělil prahmotě dvojí pohyb: pohyb z místa na místo a pohyb rotační. Pod vlivem tohoto popudu udál se zjev počátečný, z něhož vznikly veškery ostatní zjevy hmotné v čase a prostoru, jediný zákon, jediný fakt, jehož kontinuita bez přetržení trvá v lůně viditelného všehomíra, v němž nic na zmar nepřichází, ani jediný atom síly nebo hmoty. Toť jest problém nejobsáhlejší, nejpoutavější a nejpłodnější ze všech problémů, na jichž rozřešení moderní věda pracuje.

Co děje se nejdříve v lůně této povšechné mlžiny? V různých místech nesmírného prostoru dva nebo více atomů slučuje se vespolek; toť jest zákon gravitace, jenž tu působí, toť jest počátek utváření se všehomíra.²⁾

¹⁾ Jsou to slova Laplace-ova. »Newton,« pravil týž učenec, »tvrdí, že obdivuhodné uspořádání slunce, planet a komet nemůž býti leč dílem bytosti rozumné a všemohoucí. Avšak, zdaž nemohlo by uspořádání těles nebeských býti výsledkem zákonův o pohybu, a zdaž Rozum nejvyšší, jehož Newton se dovolává, nemohl by uspořádání to učiniti závislým od zjevu povšechnějšího? Takovým zjevem byla by po mínění našem hmota mlžinná v nestejných kupách rozptýlená v nesmírných prostorách nebeských.« (*Exposition du système du monde.*) Laplace, jak vidíme z těchto slov, dále toliko odsouvá činnost Stvořitelovu, ale nikterak jí neodstraňuje. »Tento učenec,« dí Naville, »pomíjel sice v pracích svých myšlenku o Tvůrci, avšak řídil se vždy vědeckými zásadami, jež vyprýštily se z myšlenky té v mysli Koperníkově, Keplerově, Galileově a Newtonově. Ačkoliv slunce samo není v díle jeho, vidíme přece, kterak práce jeho prozářena jest paprsky zářné hvězdy denní.« »Laplace,« praví Hirn, »stanul uprostřed mezi dvěma hranicemi: mezi pramlžinou a mezi nynější soustavou sluneční. Slova, jež mu připisují, nedokazují nikterak, že by býval byl atheistou, nýbrž svědčí spíše o vyšším jeho pojetí moci Stvořitelovy. Ve vývodech svých vychází nikoliv od prvního počátku, nýbrž od pozdější, přesné označené formace. (*Constitution de l'espace céleste*, 1889).

²⁾ »Moderní naše vědomosti dovolují nám, že můžeme vmyslit se, a to téměř s jistotou správností, v doby, kde ničeho nebylo v celém širém prostoru, leč toliko hmota gravitující a potenciální její energie. Následkem malých rozdílů v místním rozdělení musila se hmota ta skupiti v jedno nebo ve více jader a

A kolik jest těchto slučujících se atomů, tolik je i činných středisk attrakčních; první práce zhušťovací se dokonává. Tvoří se koule — neboť všeliká hmota plynná snaží se nabyti tvaru kulovitěho ¹⁾ — a zvětšují se přibíráním atomů sousedních. Toto seskupování pokračuje stále a urychluje se znenáhla vzrůstem mass. Následkem množství malých nárazův atomův a pod vlivem počátečního popudu jeví se dvojitý pohyb: rotační i postupný, jenž již se nezastaví.

Dle zákona dnes dobře zjištěného — že totiž síla vibrační vzrůstá, ubývá-li síly viditelné — přeměňuje se pohyb v teplo, a teplo způsobuje světlo. A tak vyskytuje se ve všemmíru světlo dříve ještě nežli tělesa nebeská nabyla podoby hvězd a sluncí. ²⁾

utvořiti tak časem samostatné soustavy sluneční a hvězdné « (Balfour-Stewart et Tait, op. cit., str. 166.). »Atomy mlžiny, mocně poháněné ke středům attrakčním, zhustily ether a sdělivše jemu rozličné oscillace, způsobily mocné síly výslední, jako jsou: světlo, teplo, elektřina, magnetismus. Tyto dynamické prvky samy seskupily atomy protylu (prvotní substance jednorodé) v tělesa jednoduchá, z nichž dalším rozvojem utvořila se pak tělesa složená « (Toestopiatow, Revue scientifique ze dne 7. pros. 1889).

¹⁾ Experimentální důkaz tohoto přírodního zákona podal fysik E. Plateau. Do sklenice naplněné tekutinou stejné hustoty, jako jest olej, voda nebo lih, vkápněmež pomocí zašpičatělé násosky kapku oleje; tato kapka, nepodléhajíc vlivu tíže, nabude tvaru kulovitěho. Způsobíme-li, aby tato kulička otáčela se kolem osy své, stane se z ní sferoid více nebo méně zploštělý; zrychlíme-li dostatečně rotaci, odloučí se od sferoidu toho kruhový pás, takže kapka olejová znázorňuje nám prsténce Saturnovy. (V. Plateau, Recherches expérimentales sur les figures d'équilibre d'une masse liquide libre et soustraite à l'action de la pesanteur; six séries 1843—1861.).

²⁾ Všecka tělesa nebeská, jež vznikla, vznikají neb jestě snad vzniknou v prostoru nebeském, možno rozdělití ve dvě veliké skupiny: 1. mlžiny, plynný prach do žhava rozpálený; 2. hvězdy, světy hvězdné, soustavy slunečné. Mezi těmito dvěma skupinami stojí soustavy dosud se tvořící, mající rozličný vzhled dle toho, jak daleko pokročila práce zhušťovací. Mlžiny, jichž chemické složení s dostatek jest rozmanité, takže mimo pouhé plyny obsahuje také látky, jež mohou nabyti tvaru pevného, mění se ve hvězdy nebo v soustavy sluneční. Naproti tomu sebe větší nahromadění hmoty výhradně plyné neutoví leč mlhovinu; »hmota ta jest plynná a plynou i zůstane, ač-li se jí nedostane nových živlů z některé jiné končiny prostoru.« (V. Faye, Classification des mondes.)

Mezi tím vlivem síly odstředivé, která vzrůstá s rychlostí rotace, tvoří se pásy kondensační, tu a tam odděluje se prstěnc zhoucí hmoty od mlžinného středu svého, trhá se, sráží se kolem bodu největší koncentrace své, a mění se působením mechanických zákonů, rovněž zjištěných, v novou kouli, v novou planetu, od kteréž rovněž může oddělit se nový prstěnc, a mohou utvořit se nové hvězdy — družice.

Jděmež nyní do nejdávnějších dob, podobně jako prolétli jsme nesmírným prostorem: mysl lidská stačí k tomu zajisté. V lůně veliké mlžiny utvořilo se několik prstěnců, jež stočily se v koule; od jedné z těchto koulí, od jedné z těchto tvořících se planet, od malé oné mlžiny, z níž měla vzniknouti naše země, odloučil se již prstěnc, jenž má státi se hvězdou podružnou a sloužiti zemi za družici — měsíc. Země naše prošla obdobím dětství svého či obdobím mlžinným, obdobím mládí svého či obdobím slunečným; znenáhla se ochlazovala, i vstoupila do věku dospělého, do věku plodnosti a úrodnosti: obklopila se první pevnou korou, vodní páry se srážejí a ji obklopují; na vrstvách prahorních dosud azoických, mrtvých, usazují se nové horniny, tu a tam vynořují se ojedinělé ostrovy ¹⁾...; země, »hvězda zkornatělá« (Descartes), jest konečně schopna přijati bytosti živé.

Tato theorie kosmogonická i geogenická přijata jest v podstatě převážnou většinou učencův. Postupy astronomie i obecné fysiky, objevy a výzkumy nejnovější, činí theorii tu čím dále tím přijatelnější a pravděpodobnější.

Tak na příklad učení o prvotné stejnorodosti kosmického prášku, čili počátečné mlžiny naplňující nesmírný prostor, stalo se v nejvyšším stupni pravděpodobným, ne-li očividným tím, že dokázána byla jednostejnost živlů, z nichž skládá se svět. Spektrální

¹⁾ Viz La formation de l'écorce terrestre od Lapparenta (Congrès scientifique international des catholiques, sv. II., str. 480). Hypothese meteoristická (učící, že koule zemská utvořila se postupným nahromačováním se meteoritů), jediná to theorie dotud vymyšlená k nahrazení theorie mlžinné, nedá se vědecky obhájit.

rozbor objevuje všude tytéž jednoduché látky, tytéž živly ve všech tělesech nebeských.

Ba, co více, my můžeme ještě vlastníma očima zjistiti posloupnost různých přeměn, jimž od počátku podléhaly prvky jednostejné. Můžemeť přímo pozorovati postupné fáse genese světův. »Oku ozbrojenému nejostřejšími dalekohledy nejedna mlžina — jako na př. v souhvězdí Andromedy — jeví se jako tvořící se soustava sluneční. Možno zjistiti mlžinné prsténce, podobné prstěncům Saturnovým, i družice z nich se tvořící.« (Janssen.) »Mléčná dráha představuje zůstatek, rozptýlený zbytek látek, z nichž vesmír byl prvotně zbudován.« (Faye.)

Možno tedy právem říci, že tato velikolepá hypotéza blíží se k experimentálnímu potvrzení, že tyto krásné indukce kosmogonické mohou býti dnes — jak toho vyžaduje pravá methoda vědecká — dokonce zkontrolovány, zjištěny, dokázány pozorováním i zkoušeností.¹⁾

¹⁾ »Utvoření se soustavy sluneční, počátek koule zemské, všeliké podrobnosti geologického rozvoje, podoba, hustota, teplostav naší planety ... to vše obsaženo jest v zárodku v pojjetí Laplaceově ... Onoť objasňuje minulost i přítomnost zároveň ... ono vrhá světlo i na budoucnost.« (De Lapparent, loc. cit.)

Nejednal by správně, kdo by tvrdil, že astronomické objevy týkající se oběžnice Neptuna a jeho družice, jakož i směru, v němž pohybují se oběžnice Uranovy atd., že tyto objevy »zvrátily soustavu Laplaceovu, že tato slavná theorie se shroutila, v prach se rozsypala, atd.« (Revue scientifique ze dne 11. dubna 1886.) Zůstanet hypotéza o genesi světů postupným soustředováním a zhušťováním se pramližny, jak jsme si právě byli vyložili v řádcích předešlých, úplně nedotknutelnou. Učené a duchaplné »pokusy kosmogonické« Fayeovy netoliko jí neničí, nýbrž ji naopak předpokládají a stvrzují. »Theorie Laplaceova,« dí učený předseda námořního úřadu (Bureau des Longitudes), »jež odvozuje veškerý planety od Slunce, nemůže dávatí planetám jiné rotace a družicím jejich jiné cirkulace, leč toliko v jednom a téměř směru, od jedné strany soustavy slunečné ke druhé, kdežto v pravdě rotace i cirkulace ta dála se v první polovici utváření se soustavy sluneční ve směru stejném, ve druhé polovici ve směru zpátečném.« (Viz Sur l'origine du monde etc. Paříž 1884. — Tyto nové náhledy vyložil Faye poprvé v Pařížské universitě Sorbonně dne 15. března 1884.) Toť jest fakt, jež ob-

§ III.

Theorie kosmogonické a Bible.

Jest opravdu nesnadno neuznati skutečnou harmonii, posílivní shodu mezi dějinami utváření se všehomíra, jak je byla vyváděna a jak je co den stále lépe konstatuje snaha vědecká, a mezi hlavními rysy týchž dějin načrtanými v Bibli, patříme-li na posvátné tyto řádky ve světle odkrytí astronomických, těchto bez-

jasniti dlužno, zásadní bod, jež opraviti dlužno. Není to zásadní idea, není to kosmogonický princip, jichž třeba se vzdáti, nýbrž toliko pořádek a způsob utvoření se různých hvězd, z nichž skládá se naše soustava sluneční.

Pokusíme se o to, bychom několika slovy vyložili tyto modifikace čili rektifikace kosmogonické.

Dávno před úplným zhuštěním středního tělesa; totiž slunce, rozdělila se kulovitá mlžina, z níž měla se utvořiti nynější soustava sluneční, v soustředné pásy. Tyto různé pásy, podléhající síle odstředivé, otáčely se s rychlostí tím větší, čím vzdálenější byly od středu. Z téže příčiny byly vnější jejich částky puzeny krouživým pohybem rychlejším nežli částky vnitřní. Za takových okolností prsténce bližší středu přetrhaly se nejdříve a svinuly se v koule ze vnějška dovnitř, i byly tedy uchváceny rotačním pohybem ve směru přímém, to jest v téměř směru, v němž pohybovala se celá massa prvotní. Tím způsobem utvořily se oběžnice středu nejbližší: Merkur, Venuše, Země, Mars, Jupiter a Saturn.

Mezitím těleso střední, Slunce, čím dále, tím více se zhušťovalo, a hmota jeho, stávajíc se stále hutnější, působila přitažlivostí stále větší na prsténce vnější dosud celistvé. Tato přitažlivost působila mocněji na vnitřní součástky těchto prstěncův. Následkem toho, když se i prsténce zpretrhaly, svinuly se v koule od vnitřku ke vnějšku, i byly uchváceny rotačním pohybem zpětným...

Kosmogonie Fayeova jest skutečně značným zdokonalením theorie Laplaceovy: to jest již mnoho, i to již zasluhuje uznání a chvály. Názor Fayeův vyvolal v učeném světě mnohé námitky; jest pochopitelné, že nepodává dostatečného výkladu ke všem zjevům v soustavě sluneční se vyskytujícím. Z kosmogonie Fayeovy bylo by lze patrně uzavírat, že země utvořila se mnohem dříve nežli slunce. Exegeté směru konkordistického budou v tom spatřovati zajisté nový důkaz pro shodu vědy s biblí. My, nechť se vydati v nebezpečí couvání a ústupu, volíme raději, jako vždy, přestati na hlavních rysech, na pravdách zjištěných, popřádávajíc hypothesám času, aby se vyjasnily a ustálily.

děčných komentářů knihy Bohem vdechnuté. Jde nám nyní toliko o prvních deset řádků Genese; nechcemeť pojednávatí prozatím ještě o tom, kterak na zemi objevily se bytosti ústrojné, nýbrž pouze o utváření se světův i země, o prvním rozvoji hmotných atomův. Jde tu tedy jediné o otázky spadající v obor věd, jež nazývají se: kosmogonie, astronomie, geogenie, povšechná fysika.

Hlavní myšlenky obsažené v prvních řádcích Pisma svatého jsou: látka kosmická čili temný chaos; první popud nebo rozkaz **Ducha stvořitelského**, **S p i r i t u s D e i**, čili sdělení prvotní síly; mlžiny s dostatek zhuštěné a světélkující, vydávající jas sice nezřetelný, přece však jas skutečný, světlo sice neurčité, nicméně však světlo skutečné, ještě před úplným utvořením se středisk světelných; konečně: naše země znenáhla se ochlazující, vznik oceánův a mračen, vynoření se skal prvotních »*a r i d a*«, ovzduší rozkládající se kolem zemské kůry ztvrdlé a vychladlé, země hotová k přijetí života . .

Zdaž jest tu umělá toliko, hledaná a násilná shoda mezi výkladem vědeckým a výkladem biblickým — mezi oběma těmito výklady, jak je nyní před rukama máme, mezi výklady úplně jasnými, věrohodnými, dostatečně očištěnými od podrobných konkordismů nepotřebných a obtížných? Co se týče chaotické mlžiny,¹⁾ zdaž nepřekvapuje nás, ani vidíme, kterak vykladači Bible od nejdávnějších dob přidržovali se téhož smělého pojetí, jež profanni vědě bylo neznámo, a kterak tedy »podávají ruku Laplaceovi, který, tvoře velikolepý systém svůj, snad ani netušil, že v té věci jest pouhým pokračovatelem starobylé excese tradiční?

Křesťanská apologie na základě empirického bádání budovaná, může tedy jádro prvních svých kosmologických úvah shrnouti v tato slova:

Předně, co se týče počátku hmoty a světa, učí víra ve shodě s filosofií stvoření z ničeho, *ex nihilo* —

¹⁾ »V Mojžíšově hypotese stvoření idea stupňového rozrůznění hmoty prvotně je jednoduché představuje se nám s překvapující jasností a přesností.« (Haeckel.)

kdežto věda nic netvrdí, aniž o tom něco může tvrditi.

Za druhé, co se týče utváření se všehomíra a země, víra nic nepředpisuje, věda pak ničemu na jisto a určitě neučí; avšak nejzávažnější výklady a theorie i se strany víry i se strany vědy podané a všeobecně přijaté jsou v úplné shodě vzájemné.

KAPITOLA DEVÁTÁ.

§ I. Soustavy pseudo-vědecké týkající se počátku a utváření se všehomíra. § II. Vyvrácení současných teorií materialistických; — atom věčný, atom vyrobený. § III. Monistické pojetí světa a hypothesis transformistická.

»Každý, jenž patří na vesmír z hloubi mozku svého, jako by z jeskyně Plutony, buď je sobě systém svůj . . . Jednomu zamlouvá se tento výtvar fantasie, jinému líbí se jiný; bujnost těchto výtoru jest v pravdě nevyčerpatelná.«
(Bacon.)

»Poprati Boha, bylo by tolik, jako s nebeských výšin spadnutí celou tíhou na zemi . . . Není pravda, že by byla věda sama vedla k tomuto popírání.«
(Faye.)

§ I.

Soustavy pseudo-vědecké týkající se počátku a utváření se všehomíra.

Neváháme ještě jednou opakovati: až dosud mohli jsme se strany víry konstatovati jediný požadavek formální, jediné dogma, totiž dogma o stvoření; na straně vědy však nenalezli jsme žádné jistoty o přesném slova toho smyslu. máme však velice důležitou hypothesisu o vytvoření se všehomíra. soustavu velkolepou, opírající se o závažné analogie, a úplně se shodující s pravdami nad jiné zřejmými, jakož i s nejpřirozenějším a nejobecnějším připouštěným výkladem prvních veršů Písma sv. Až dotud není tedy žádné příčiny k neshodě mezi vědou a vírou; naopak vidíme samou toliko svornost a harmonii, světlo i klid, jímž těší se rozum i víra. Nyní musíme přistoupiti k systémům

a hypothesám pseudo-vědeckým, jež nemají jiného základu leč toliko pouhé osobní domněnky a »svobodu« myšlení.

Theorii kosmogonickou o pramlžině dospěla věda k nejzazším hranicím možného bádání i správné indukce. Jde zpět až k prvotnímu stavu hmotných atomů, jednostejně v prostoru rozprostřených; dosahuje posledního článku řetězu vztahův určených i určitelných; dále již nemůže odhaliti žádné příčiny bezprostřední, prostě zjevové, dotýká se nejkrajnější meze, jež dělí ji od filosofie a theologie, setkává se s příčinou substanciální, »s nejvyšším Rozumem,« s Bohem Stvořitelem; a tu zastavuje se.

Věda pravá, pozitivní, věda, jež »výsledky své může dáti tisknouti velikými literami«, se tu zastavuje; ne tak věda »volná«; ta dále provádí křivolaká svoje bádání, buduje protirečné svoje theorie, hlásajíc věčnost hmoty a molekulární energie, atom na boha povyšujíc. Hle, toť jediní odpůrcové víry křesťanské a spiritualistické filosofie. Znamenejmež již nyní — k čemuž v dalším pojednání svém neustaneme poukazovati — že věda není a nemůže býti protináboženskou, aniž by zároveň nepřestala býti vědou pozitivní.

Veškery kosmogonie pantheistické i materialistické opírají se o pojetí o světě naprosto libovolná. Uvedeme z nich ty, jež dosáhly největší proslulosti a nejsvůdněji jsou formulovány.

»Jest toliko jedno „všecko“, to rozumí se samo sebou: „všecko“ neskončené jak co do trvání, tak i co do rozsáhlosti své. Toto „všecko“ jest vším; a tedy není nic mimo ně, ani nicoty... Vesmír jest neskončený souhrn světů, nalézajících se ve všelikých stupních vzrůstu i úpadku, pohybujících se v neustálé změně mladosti i stáří; zachovávajíc v této věčné přeměně i ruchu věčně tutěž hojnost absolutní síly... Tu i onde v nesmírném prostoru světy i celé skupiny světův hynou, kdežto naproti tomu v jiných nekonečného světa končinách nové světy nalézají se v plném rozvoji... Jest to neustálá kontinuita koloběhu kosmického: vždy nová příroda vzniká z nového chaosu, vzniklého zničením jejím... Vesmír jest neskončené

množství hmoty, jež rozkladem svým, přeměnou i bojem povznáší se k útvarům a činností neustále vyšším a vyšším.«¹⁾

»Jest patrno, že svět má svůj cíl; jest v něm cosi, co se rozvíjí z nutnosti vnitřní, z neuvědomělého instinktu, podobného obracení se rostlin k vodě nebo ke světlu... Svět kráčí k cílům svým puzen jsa určitým jakýms instiktem...«

»Vesmír jest spoluvěčný Bohu i neskončený jako Bůh..., příčina první působí od počátku existence své... Nadarmo tisícera náboženství v naivní odvaze pokoušela se o vynalezení bohů na způsob a k obrazu člověka... Bůh jest neskončený a nepoznatelný. Vesmír nalézá se v neustálém ruchu stvořitelském. V této chvíli nové věci zaněcují se na nebesích, ... a mrtvá těla planet vyhaslých a zhynulých kolotají ve hlubinách nocí hvězdnatých. Bludné komety, potulující se od soustavy k soustavě, rozsévají na cestě své létavice, pozůstatky světů zničených i zárodky organismů budoucích... Nikdy nebylo více činnosti tvůrčí, nežli dnes«²⁾.

»Tisícové nebes, tisícové zemí zanikli již v noci nesmírné. V oné chvíli, kdy náš ohromný vesmír na

¹⁾ Stará a nová víra str. 135 a násl. Strauss jest tu pouhým komentátorem Kanta, který ve své Theorii nebes takto mluví: »Vesmír jest fénix, jenž se spaluje, aby z popelu svého opět povstal živ a omlazen. V různých nesmírného světa končinách světy zanikají, pohlcovány jsouce propastí věčna, kdežto současně v jiných částech nebes tvoření v neustálé jest činnosti. Stala-li se některá soustava sluneční zbytečným článkem v řetězu bytostí, nezbyvá jí, než aby odehrála poslední svoji úlohu na jevišti ustavičných změn všehomíra. Neskončenost světa dosti jest velika, aby pohlížeti mohla na jednotlivý svět anebo i na jednotlivý shluk světů zrovna tak, jako my pohlízíme na jednotlivý květ nebo hmyz u porovnání s naší zemí.«

²⁾ C. Flammarion, Le monde avant la création de l'homme, str. 15. Takto má »naivní odvážlivost« ultrapoetické obraznosti a řeči nahraditi vědu pozitivní a! dobrou starou logiku. Slova stvoření užívá se tu rovněž se slovem utváření se; vyskytují se tu dvě neskončenosti: vesmír spoluvěčný svoji příčině; prvá příčina věčná činná od prvního okamžiku bytí svého atd. Takovým způsobem vulgarisuje se věda! Nemluvíme ani o těch světech zaněcujících se, o zhynulých planetách, jež kolotají v hlubinách nocí hvězdnatých atd.

kusy se rozpadne, nový sice žlvot zakypí, nové povstanou roje sluncí i oběžnic zalidněných bytostmi, jež někdy rovněž záhubě propadnou v plen, avšak v atomech a troskách jejich nezůstane po nich ani sledu; jako by jich vůbec nikdy nebylo.« ¹⁾

Jak vidíme, jeví rozličná tato materialistická *) pojetí světa — ve formách dojista více poetických nežli vědeckých — jediný společný ráz, jehož dlužno si povšimnouti. Není to více, jak druhdy miněno bývalo v aristotelovské fysice, jediný a týž věčný vesmír, nýbrž nekonečný vír světů, jež věčně jeden po druhém nastupují; řada cyklů kosmických bez začátku i konce, v nichž »světlo i žití« s temnotami a chaosem se střídají, naplňuje nekonečnost času i prostoru.

Logika bludu nezískala ničeho touto novou teorií, k níž ostatně takorba bezděky byla dohnána. Jestli vědecky dokázáno, že nynější svět fysický někdy vezme za své, a tedy také, že někdy vzal svůj počátek. Dvojí jest forma síly, z kterýchžto forem jedna ve druhou se přeměňuje: energie kinetická, činná, zevnější, viditelná, a energie potenciální, molekulární, vibrační. Mocí povšechného zákona, přesně stanoveného, vzrůstá kvantita energie viditelné; následkem této nerovnosti vzájemné přeměny stává se — ježto celková energie zůstává co do kvantity nezměněnou — síla užitková čím dále tím menší. Snaha tepla po stejnoměrném rozdělení mezi veškerá tělesa vede atomovou soustavu světovou v neodvratnou záhubu, v takový stav konečný, jenž smrti se rovná. »Povšechná fysika zřejmě poukazuje k počátku i konci nynějšího všehomíra fysického« ³⁾.

Theoretikové materialismu, chtějíce přes to přece obhájití věčnost atomů, byli tedy nuceni vzítí úto-

¹⁾ L. Büchner, Světlo a život.

²⁾ Monistickou archigonii Haeckelovu vyvrátíme později, až mluvití budeme o »vzniku života«. (Viz Kap. XIII.)

³⁾ Viditelný vesmír možno trefně přirovnati k velikému stroji tepelnému; slunce jest ohniskem čili zřídlem tepla pro planetární soustavu naši, tak jako hvězdy jimi jsou pro jiné soustavy. Avšak slunce, poskytujíc nám tepla i síly, samo při tom chladne. Následkem neustálého vyzařování musí slunce jedenkrátě shasnouti. Temná jeho hmota, pohltivši zemi i ostatní planety, splyne s nejbližšími tělesy nebeskými . . . (Balfour Stewart et Tait, p. cit.)

čiště své k ustavičné poslušnosti světů, k »neustálé výměně mládí a staroby kosmické.« Avšak, jakkoliv tím způsobem záhada dále jest odsunuta, není jím přece nikterak rozřešena. Theorie o obnovování se nynějšího všehomíra, správně pochopená a rozumně obmezená ideou o stvoření, neodporuje nikterak názoru křesťanskému, rovněž jako neodporuje názoru vědeckému. Že v nesmírných obdobích časových dějí se mocné katastrofy, způsobené srážkou sluncí vyhaslých; že větší část hmoty, z níž se tělesa tato skládají, v prach se rozpadá a v stav mlžinný se vrací; že tedy možno připustiti utvoření se nových planet, otáčejících se kolem nových sluncí větších a vydatnějších nežli jest slunce naše, utvoření se nových soustav hvězdných, předstihujících značně soustavy nám známé, »nového nebe a nové země¹⁾: — veškery tyto velikolepé hypotese, veškery tyto předtuchy moderní fysiky podivuhodně se shodují s pojetím spiritualistickým, s náboženským věroučením o osudech tvorstva; i přijímáme je tedy rádi a vdečně.

Ale odtud k materialistickému názoru světovému jest velmi daleko. Zdaž rozvoj světů může býti bez počátku a bez konce, či, což jedno jest: zdaž hmota a pohyb jsou věčny, zdaž atom jest jistota nutná? Monismus odpovídá: »ano!«; víra a metafysika praví: »nikoliv!«; věda pozitivná, pokud metody její na to vystačují, soudí zcela tak jako víra a rozum; i není pravdy zřejmější a patrnější nad pravdu, jež zahrnuta jest v záporné této odpovědi. Uvažme věc tu blíže!

§ II.

Vyvrácení současných teorií materialistických; atom věčný, atom vyrobený.

Zde zvláště, v tomto stručném a poněkud abstraktním vyvrácení současného atheismu a lživědeckého monismu, nastává nám povinnost prositi snažně čtenářů svých, kteří nejsou obeznámeni se spekulacemi

¹⁾ II. list sv. Petra 3, 13.

vědeckými a filosofickými, aby obrnili se proti nudě a omrzelosti. Neračtež lekatí se přes příliš několika těch stránek; jestliže jsme je nazvali abstraktními, učinili jsme tak pouze z úzkostlivé opatrnosti a u porovnání s tím, co po nich následovati má, neboť vskutku jsou stránky ty úplně srozumitelný každému čtenáři dobré vůle, jenž pozorně je čte. Ostatně věc sama stojí za malou tu námahu. Jestli boj proti věčnosti hmoty, tohoto základního »axiomu« bludu, kterýž na nás pod rouškou vědy útočí, naléhavou potřebou; neboť podaří-li se nám vyvrátiti věčnost hmoty, dokážeme tím zároveň i jsoucnost Boha, onoho Boha, jehož popírají, jehož vyhánějí ze škol a společnosti, proti němuž urputný vedou boj; Bůh zjeví se nám v každém závěru našeho důkazu, a to tak jasně, že bezděky s Linné-em zvoláme: *Vidi et obstupui!*

Zbavíme-li se theorie materialistické o počátku všehomíra, oněch zvučných a prázdných frází, jež jsme byli uvedli, oněch zdánlivě vědeckých formulí, namířených na oklamání mysli lehkověrných a na omámení duší naivních, nezůstane z nich nic leč absurdnost, naprostá logická kontradikce. Toto tvrzení své chceme dokázati.

Uveďme sobě na paměť nejdříve učení vědecky úplně zjištěné o bezvládnosti (inercii) hmoty.

Bezvládnost hmoty jest základním principem, nutným požadavkem (postulatem) věd fysických. Těleso v klidu se nalézající nemůže samo od sebe se pohnouti; — těleso v pohybu se nalézající nemůže samo sebou změnití pohyb svůj. Popírati dvojí tento zákon bylo by tolik jako popírati mechaniku; popírati mechaniku bylo by tolik jako popírati moderní vědu.

Dodejme k tomu ještě, že kdyby zákona bezvládnosti nebylo, nebylo by též možno užití matematiky k výkladu zjevů hmotných. Neboť zdaž není patrné, že pouhá již možnost samovolné činnosti hmoty učinila by všeliký výpočet nejistým? A ježto celá fysika tíhne čím dále tím více k tomu, aby přeměnila se ve výklady mathematické, což jest jedním z její podstatných

rysů, « možno tvrditi, že zákon o bezvládnosti hmoty jest mathematicky dokázán.¹⁾ »

Jest to opravdu úkaz podivný, jehož povšimnouti by si měli zaslepení obdivovatelé filosofie positivisticke, ona »ženská slabost« jistých učenců positivistických, a to učenců nemálo proslulých, v oboru metafysiky a prosté logiky; titíž učenci jménem téže vědy střídavě brzo popírají, brzo obhajují, brzo přemrštěně nadsazují zásadu bezvládnosti hmoty.

Uvedu pouze jeden toho příklad. V Belfastském svém vyznání víry prohlásil Tyndall, že zřiká se všelikých definicí knih klassických, jež připisují hmotě vlastnosti pouze mechanické; po jeho mínění jest atom obdařen netoliko živoucí samovolností, nýbrž i všemi vlastnostmi, z nichž za příznivých okolností může vyvinouti se činnost psychická. A týž Dr. Tyndall, obhajuje ohnivě závěry Pasteurovy proti samovolnému plození řadou mistrných pokusův a vynikajících prací, užívá při tom theoreticky i prakticky principu bezvládnosti hmoty, ježž byl nedávno před tím zavrhoval. Ba, co více: on rozšiřuje jej i za vlastní jeho obor, na činy mravní, na celý vnitřní život lidstva, dospívá k mechanismu všeobecnému. »Dejme tomu«, praví, »že nová nějaká oběžnice odloučí se od slunce, počne otáčeti se kolem své osy a obíhati kolem slunce v téže vzdálenosti jako naše země, — tu zajisté dojdeme k závěru, že na této masse, když vychladne, bude se opětovati táž posloupnost epoch vývojných, v nichž vznikne flora i fauna a konečně vyvine se v týchž končinách, jako na zemi naší, pokolení lidskému podobné, bytosti obdařené týmiž schopnostmi a podrobené týmž osudům; celé dějiny lidstva přesně budou se opětovati.« Jest to, jak patrnó, všeobecná bezvládnost, absolutní mechanismus. »Z toho vyplývá jasně.« pokračuje týž učenec, »že vše, co poznáváme,

¹⁾ Pojem bezvládnosti hmoty zahrnuje v sobě »nedostatek veškeré činnosti vnitřní, nezávislé, původní,« nevylučuje však činnosti nabyté, vzniklé z prvotního popudu, kteroužto činnost nazýváme silou. Síla ve hmotě není nic jiného leč trvání — právě působením bezvládnosti — pohybu prvotně nabytého. Rovněž nevylučuje bezvládnost hmoty vlastností těles.

vše, co vidíme a cítíme, nechat jest to hvězda či myšlenka, květ či pocit, vše to že vázáno jest určitými vývoji hmotnými, určitými silami mechanickými a neodvratnými.«¹⁾

Jest věru nesnadno dále zabíhati ve zmatek vědecký a v systematickou protiřečnost.

Jelikož zásada bezvládnosti hmoty jest zjištěna a uznávána jest i od těch, kdož »ve slabé chvíli«²⁾ pokoušejí se popíratí ji, jest snadno dokázati logickou absurdnost věčného atomu.

Na počátku a před všelikým počátkem hmota již existuje; — tuto existenci nelze mysliti si jako věčnou, čili nutnou při podstatě bezvládné, odvislé, dělitelné, pohyblivé atd.; uvidíme, že jest to nemožno;³⁾ prozatím však o tom pomlčme. — Tuto hmotu dlužno sobě představití buď v klidu, buď v pohybu.

Předpokládáme-li hmotu v klidu, pak bude to klid ustavičný, naprostá nepohybnost a neplodnost. Tak toho žádá základní zákon mechaniky: zásada o bezvládnosti hmoty. Jeden jediný okamžik klidu značí tu klid věčný: nalézala-li se hmota, myšlená jakožto jediná bytost, v jediném jen okamžiku v klidu, bude na věky věků v klidu spočívati.

Podobný důkaz, ač v podobě poněkud jiné, podal Naville: »Jdeme-li v postupném rozvoji zpět, dospějeme k mlžině. Připustíme-li, že mlžina tato jest věčná, musíme připustiti také, že v určitém okamžiku vznikl v ní pohyb. Než proč nadešel tento okamžik? Nelze udati nižádné příčiny pro tento moment, nebo pro tuto kategorii času. Bylo by tedy třeba buď připustiti samovolnou sílu hybnou ve hmotě samé, což by odporovalo učení o bezvládnosti, anebo připustiti,

¹⁾ Du Bois-Reymond vyslovuje touž nauku mechanistickou, rozšířenou na zjevy duševní, v následující prazvláštní hypotese: »Představme sobě, že by veškerý atomy, z nichž skládal se César v některém okamžiku svého života, na př. před Rubikonem, postaveny byly uměním mechanickým na bývalé svoje místo, a že by jim dána byla náležitá rychlost v příslušném směru: tuť by po našem mínění byl to též César znovu utvořený s tímž tělem a s touž duší.« (Hranice filosofie přírodní. 1873.)

²⁾ Bytost nutná jest tím samým, že jest nutna, nevyhnutelně tím, čím jest, a taková, jaká jest a nedopouští tedy pohybu a p.

že pohyb nastal bez příčiny, což by však bylo popřením hlavních základů všeliké vědy.«

Ve své řeči, kterou v Akademii Berlínské (8. července 1880) proslovil Du Bois Reymond, horlivý hlasatel materialismu, vykládaje svoji nauku o hranicích experimentální vědy, uvádí sedm záhad, jež stojí vůči duchu lidskému, jakoby vyzývaly jej na souboj. Do první řady těchto záhad staví počátek pohybu. »Ježto,« praví, »pohyb nenáleží k podstatě hmoty, vymáhá zákon příčinnosti buď pohyb věčný, a pak dlužno vzdáti se naděje, že bychom kdy vznik jeho pochopili, bylo by to zdravému duchu lidskému absolutní záhadou, — buď popud nadpřirozený, a pak by bylo dlužno připustiti zázrak, čímž by pozitivismu zasazena byla rána osudná.

Poslyšmež, co se strany materialismu bylo vymyšleno nejlepšího na vysvětlení vzniku pohybu beze všelikého zasažení moci stvořitelské. »Počátkem pohybu ve vesmíru a důsledně i začátkem všeho vznikání (fieri) bylo porušení rovnováhy, což opět bylo následkem nestejnorodosti, neboť svět jednorodý byl by nikdy nepřišel v pohyb, nýbrž zůstal by věčně v klidu bez rozvoje a postupu. Proč vesmír nesetřval v klidu? Proč zvolil raději vydati se na přihody a změny, nežli spáti v lůně naprosté jednostejnosti? Byl to zajisté popud nějaký, jenž jej k tomu poháněl. Skrytý nějaký nepokoj jím zachvíval, neurčitý poklid vnitřní přivodil mračna na smutný jas jeho azuru. Počátkem i zřídlem života jest vezdy náhlé jakési vzchopení se z apatie, jakási touha, jakýsi pohyb, k němuž nikdo nedal podnětu, neurčité cosi, jež velí: V před!«¹⁾ Člouce slova ta bezděky se tážeme: chtěl Renan skutečně theoretickým materialistům přispěti ku pomoci, či snad chtěl si z nich ztropiti žert? Byť bychom předpokládali nestejnorodost prahmoty — a i tu tázati bychom se musili po příčině této nestejnorodosti — přece by nevysvětlen zůstal první vznik pohybu ve hmotě původně v klidu se naléza-

¹⁾ Renan, *Dialogues philosophiques*, str. 52.

jící. i pak nebyla by odstraněna ona »absolutní záhada«.

Přihlédněme k druhé části dilemata, k hypotese druhé: k pohybu věčnému.

Zda možno mysliti si hmotu od počátku a před všelikým počátkem v pohybu se nalézající? — Pohyb věčný, neskončený, bez pohybovatele, beze všeho popudu zevnitřního, jest porušení zásady příčinnosti, »a pak dlužno vzdáti se naděje, že bychom vznik jeho pochopili.« Než, jděme dále! — Zda jest to pohyb pouze mechanický? V tom případě vesmír musil by navždy zůstatí takovým, jakým byl v prvním okamžiku, neboť ani jediná částice hmotná nemohla sama od sebe pozměniti počátečního pohybu svého, aniž směru toho pohybu; takť tomu učí základní zákon mechanický o bezvládnosti hmoty.

Či byl tento pohyb již spořádán, byl to snad ustavičný vývojný proces, řízený týmiž silami, směry a zákony, jak se dnes očím našim jeví? ... Takového pořádku nelze sobě mysliti bez pořadatele, takových zákonů bez zákonodárce atd. Než, jděme dále, a vizmež, kterak takovéto pojmání světa strádá podstatnou a osudnou vadou, kterak zavírá v sobě logickou kontradikci a nemožnost mathematickou.

Tento proces bez počátku, tento evoluční postup k nynějšímu stavu, ke zdokonalení, tento nekonečný rozvoj směřující k určitému cíli, musil by již od věčnosti býti ukončen, poněvadž měl celou věčnost k ukončení svému. Nutný účinek příčiny věčné sám též nutně jest věčným. A proto nelze sobě mysliti ani jediného okamžiku, v němž by tato síla ve hmotě tkvící nebyla provedla veškerý svůj účinek.¹⁾

¹⁾ »Kdyby hmota a pohyb její byly věчны, tu by každý okamžik, jež bychom si zvolili za východiště, měl za sebou čas neskončený. A tak svět byl by musil dospěti k nynějšímu svému stavu v kterémkoliv okamžiku svého trvání, neboť v kterémkoliv okamžiku svého trvání byl by měl tolik času, kolik mu třeba bylo, aby dospěti mohl k stavu nynějšímu. Jakmile myslíme sobě pohyb jakožto věčný, vymyká se nám z rukou všeliké východiště... a přece věda potřebuje pevného východiště.« (E. Naville, op. cit.)

A mnohem více ještě: ve věčné této posloupnosti bytostí, zjevů, příčin i účinků, v níž pravidelně a nutně bytost z bytosti, zjev ze zjevu, účinek z příčiny vzniká, v níž střídavě vše počátek svůj bere i zaniká, nebyl by nižádný zjev ve skutečnosti ani možný; neboť každý zjev musí přirozeně počínati se i končiti, býti způsoben, působiti i zaniknouti, a poněvadž k vyplnění tohoto svého určení má celou věčnost, musil by skončiti se i zaniknouti od věčnosti.

Proti tomu namítají: »Vesmír jakožto celek jest neustále týž; toliko součásti jeho, jednotlivé světy, z nichž se skládá, pohybují se v neustálém střídání se mladosti i staroby.« To však není možno, neboť každý z těchto světů částečných, majících počítí se i skončiti, měl by celou věčnost k svému počátku i k dokonání svému. Veškery ony mladosti i staroby světů částečných musily by absolutně a nutně býti ukončeny od věčnosti. Vesmír, skládající se z částic po sobě nastupujících nemůže býti zároveň absolutním.

Namítají dále: »Řada světů tvoří kruhovitý vír pohybův a zjevů; jsou to vesmíry jeden po druhém nastupující, z nichž každý má svůj úkol, a jež dohromady opisují věčný kruh.« Než, i to není možno, neboť nynější pohyb nemůže býti příčinou pohybu, jenž předcházal a existoval v některém okamžiku minulém; zjev musí dříve existovati, aby mohl býti příčinou jiného zjevu; před existencí svojí nemůže přece nic býti činné. Toto pojetí kruhovitě řady, věčného kruhu, má nad to jinou ještě závalu: ničít veškeru ideu postupu; jest nesrovnatelné s ideou postupu evolučního, jenž jest základem materialistického a pantheistického názoru světového. Jestliže se vesmír věčně kolem sebe sama otáčí, nepostupuje nikterak; universální dění (fieri), ustavičné stávání se, nekonečný rozvoj nedaly by se ani mysliti.

Této metafysické absurdnosti a zjevné kontradikci není lze vyhnouti se tvrzením, že vznik i zánik následovaly po sobě v řadě přímočárné jdoucí v minulosti do nekonečna;¹⁾ neboť to by bylo tolik jako při-

¹⁾ Him, pomíjeje všelikou abstrakci metafysickou a matematickou, dokazuje výhradně s hlediska vědy experimentální

pustiti číslo aktuálně nekonečné, číslo konkrétní a determinované, čili číslo konečné i nekonečné zároveň, větší a zároveň i menší atd.;¹⁾ to by byla kontradikce ještě větší, byla by to mathematická nemožnost.²⁾

A takž, ať pojmáme věčnou hmotu jakožto jsoucí ve klidu či nalézající se v pohybu, v obou případech zůstává záhada »absolutně transcendentální a trvající trapné rozpaky při alternativě: buď zázrak stvoření. anebo positivistické svědomí.« Jestliže pohyb neexistuje od věčnosti, existuje nyní bez příčiny; existuje-li od věčnosti, musil by svět býti nyní v klidu; jedno i druhé jest čirou absurditou. Ale obránci »nové víry« neznepokojují se takovou maličkostí.

absurdnost této hypotese. »Bylo tvrzeno, že vesmír, tak jak nyní jest, mohl by dobře býti opětováním nekonečné řady vesmírů předcházejících; že nastupující po sobě soustavy sluneční mohly se následkem vzájemných srážek proměnit v plyny a vrátiti se tak ve stav mlžinný, a že mohly se pak stupňovitým ochlazováním opět vrátiti v předešlý svůj stav... Jest to hypotéza netoliko libovolná, nýbrž naskrze bludná... Teplo, povstávající srážkou dvou sluncí, nemůže nikdy vyrovnati se teplu mlžiny, z níž tato slunce vznikla. A po každé takové srážce zmenší se suma tepla... Tedy i z této příčiny bylo by ono nekonečné opětování se nemožným.« (*Constitution de l'espace céleste*, 1889, str. 36. a 37.)

) »Číslo aktuálně konečné a počátek v čase konečném jest jedno a totéž... Číslo, jež by mělo poslední svoji číslici $\neq \infty$, $\neq \pi$, $\neq \rho$, nikoli však číslici první ($\neq 1$, $\neq \pi$, $\neq \rho$), bylo by podobno holi o jednom toliko konci; nuže, zda možno představit si sobě hůl bez obou koncův?« (*Moigno, Splendeurs de la foi*.)

) Jest známo, že veliký matematik Cauchy podvolil se, že tisícerými různými způsoby dokáže mathematickou nemožnost čísla aktuálně nekonečného, to jest čísla determinovaného i nekonečného zároveň. — Každé číslo determinované lze měřiti nějakou jednotkou; avšak, co dá se měřiti, nemůže býti neskončené. To jest důvod sv. Tomáše Akvinského.

Vizmež jiný ještě způsob důkazu stejně jasný a přesvědčivý: dvě chvíle determinované nemohou býti od sebe odděleny leč časovou mezerou konečnou; a tudíž »mezi okamžikem nynějším a okamžikem, v němž v minulosti stala se nějaká reální událost, nemůže býti leč toliko mezera času konečná; a tedy žádná událost reální, nižádný zjev hmotný nemůže odpovídati minulosti neskončené; a tedy věčnost hmoty pohybující se jest sama v sobě nemožna, a řada zjevů, z nichž skládá se tento svět hmotný, musila míti nutně svůj počátek« (*P. Carbonelle, Les Confins de la science et de la philosophie*.)

»Pravda,« říkají, »existoval-li pohyb od věčnosti, jest nepochopitelné, proč svět nedospěl ještě ke klidu. Jest neméně nesnadno vyložití, proč nenastala dosud ještě rovnováha ve všemíru, nežli vyložití, kterak byla porušena.« Ano, to vše jest pravda! Avšak »stojíme tu před antinomiemi Kantovskými, před oněmi hlubinami ducha lidského, v nich poznání naše zmítáno jest mezi příbojem vzájemných odporův. Nemožno jíti dále, nýbrž zde nutno jest stanouti.« ¹⁾ To jest jinými slovy: my pojímáme svět bez Boha, bez ideje o stvoření, rovněž tak jako se starým Heraklitem ²⁾ a s transcendentalismem německým chápeme, že není rozdílu mezi konečnem a nekonečnem, světlem a temností, tvrzením a záporem, pravdou a bludem, duchem a lmotou, bytím a nicotou. A takž, — jakož jsme byli pravili již na počátku, a jakž i z uvedených výroků protivníků jest patrné, — přicházíme k nesrovnatelné alternativě: buď tvůrčí ruka Boží, anebo logická kontradikce.

Vědecké zkoumání a badání slibují, jak se zdá, že poskytnou nových ještě příspěvků z oboru přírodovědeckého ve prospěch onoho důkazu, jenž ostatně již tak jest úplně přesvědčivý. Na základě dlouhých studií o molekulu a atomu hmotném dospěli vynikající fysikové k mínění, že tyto součástky světové hmoty nejsou věčny. Kněz Moigno uvádí a vykládá ve spise svém *Les splendeurs de la foi* následující slova znamenitého Clerk-Maxwella: »Veškerý molekuly všehomíra nesou na sobě ráz velice patrný... Nechať byly katastrofy a posloupnost soustav slunečních a planetárních jakékoliv, zůstávají molekuly, jež jsou základem všeho a takorba úhelnými kameny všehomíra, zůstávají i co do rozměru i co do přirozenosti bez porušení...

¹⁾ E. Renan, *Dialogues et Fragments philosophiques*, str. 146.

²⁾ Heraklīt tvrdil totožnost toho, co jest přímé, a toho, co křivé jest, toho, co vysoké, i toho, co nízké jest, temnosti i světla, věci čistých i nečistých, dobrého i zlého... »nesmrtelní«, pravil, »jsou smrtelnými, a smrtelní nesmrtelnými«. Hegel nepochybně neznal všech těchto těchto výroků Heraklītových, — vešlyť ve známost teprve odkrytím spisu *Filosofovéna*; vysvětá z nich, že zásada totožnosti věci protivných, poslední to útočiště našich pozitivních učenců, jest již prastará.

takž podržují molekuly, jak pravil již Sir John Herschell, podstatný ráz věci rukou vyrobené (manufactured); ony vylučují ideu odvěčné existence, neboli bytosti, jež sama sebou existuje:... nezničitelné jejich vlastnosti jsou pečeti Toho, jenž na počátku stvořil netoliko nebe a zemi, nýbrž i hmotu, z nichž vesmír se skládá.«

Tyndall, jenž v přítomné otázce jest zajisté svědkem nepodezřelým, srovnává ideje Gassendiho s ideami, jež professor Clerk-Maxwell tak pěkně rozvinul v Bradfortské řeči své,¹⁾ přiznává Maxwellovi právo na základě empirického badání logický činiti závěr o první Příčině všeho. »Ve svém pojetí o látce uchystané,« pravi Tyndall, »ve svém pojmu, věci ,rukou vyrobené' nalézá Clerk-Maxwell základ k indukci, jež mu dovoluje, aby vystoupil na ony výšiny filosofické, jež Kant pokládal za nedostupné, a aby vznesl se logicky od molekulův až ke stvoření.«

Máme před rukama a snadno bychom mohli uvéstí tu celou řadu mínění a výroků badatelů na poli přírodovědeckém o této »pečeti nevěčnosti,« již označen jest molekul hmotný.²⁾ Z druhé pak strany známa jsou tvrzení metafysiky a zdravého rozumu o témž předmětu: hmota jest bytně odvislá, podmíněná, nedokonalá; podmíněné předpokládá nutné, možné předpokládá skutečné, nedokonalé předpokládá dokonalé, pohyb předpokládá pohybovatele atd.

Podivuhodná tato shoda nejnovější vědy s metafysikou nejdávnější a s dávnou vírou, jež zůstala beze změny nikdy se neměnic, jest zajisté s to, aby přesvědčila i duchy nepodajné, aby opět vyjasnila a utvrdila svědomí nerozhodná. A byl to opět Renan, jenž dovršil, ač toho zajisté učiniti nemínil, sesutí teorií materialistických nebo positivistických, svěřiv se důvěrně Berthelotovi s následujícím rozluštěním záhady, trochu pravda sice nesmělým, zajisté však nejlepším, jež vymyslíti dovedl: »Nemyslíte-liž, že by molekul — a vesmír vůbec — mohl býti plodem času, že by mohl

¹⁾ Revue scientifique, 18. října 1873.

²⁾ Viz Balfour-Stewart a Tait, op. cit., § 217.

býti výsledkem předlouhého dění, neustálou agglutinací během milliard a milliard věkův?«¹⁾

Avšak dynamická indifference času samého o sobě jest absolutná; idea učiniti z něho příčinu nejvyšší, činitete universálního, jest čirý nesmysl: čas vůbec nelze sobě mysliti tam, kde nic neexistuje. A takž jest »agglutinace nul během milliard a milliard věkův« posledním výrazem a kvintessencí atheistického názoru světového!

§ III.

Monistický názor světa a hypothesis transformní.

Marně, jak jsme již řekli, hledáme v nesčíslných plodech současné literatury materialistické nějaký opravdu nový argument proti učení o stvoření. Jediná jen hypothesis, pověstná theorie Darwinova, »jež jako kvas pronikla« obor filosofie i obor přírodovědy, a k níž není možno nepřihlížeti, dala systematickému monismu zdánlivě zcela nový vzhled a poskytla jeho přívržencům bezpečné na pohled útočiště před ideou stvoření z ničeho. Než i tato theorie chová v sobě neméně kontradikce, i jest třeba strhnouti s ní masku a okázati je lidem theorií tou zaslepeným. Aby nám nemohlo býti vytýkáno, že jsme seslabili formu i sílu námítky, uvedeme slova dvou nejpřednějších náčelníků té školy: kritického theologa Strausse a přírodního filosofa Haeckela.

»Theorie Darwinova,« praví Strauss, »jest dosud ještě velice nedokonalá: přivádí nás toliko na stopu možných rozřešení, sama však jich nepodává; podobá se v té příčině vytyčené dráze železné: kolik tu propastí bude třeba zasypati, kolik mostů bude třeba překlenouti, kolik skal prokopati, kolik let uplyne, prve než po ní budou pocestní moci jezdit! Nicméně vytčen je tu směr, kudy dlužno kráčet, a kudy se ubíráti budeme... Tu již není jiné volby, leč toliko mezi tvůrčí rukou Boží a theorií Darwinovou.«²⁾

¹⁾ Dialogues et fragments philosophiques, dopis Berthelotovi, str. 171

²⁾ Strauss, Alter und neuer Glaube 179, 180.

Haeckel sdílí úplně naděje Straussovy: »Vlastní darwinismus, v přísném slova smyslu, to jest theorie o výběru (selekční), má přes všeliké útoky značnou cenu a poskytuje rozluštění nejdůležitějších záhad. Podává definitivní odpověď k otázce: Kterak formy organické k určitému cíli přizpůsobené mohly vyvinouti se bez zakročení příčiny působící se zřetelem k tomuto cíli? Kterak pravidelná budova mohla vzniknouti bez předchozího plánu i bez architekta? Ještě v minulém století největší filosofové a nejhlubší kritikové pokládali tuto otázku za nerozluštitelnou: věda stanula před výkladem veškerenstva a zvláště před problémem stvoření.«¹⁾

Hypothesu transformistickou proběříme zevrubněji ve třetí části této Příručky, pojednávající o »vzniku a rozvoji života«, kamž vlastně náleží. Na tomto místě odpovíme toliko k otázce: kterak hypotheses té mohlo užito býti k výkladu utvoření se všehomíra neorganického? Že se tak stalo, nelze jinak si vyložit, nežli tím, že pozitivismus byl k tomu dohnán ocitnuv se v úzkých a nevěda si rady. Chtěť buď jak buď »něčím nahraditi tvůrčí ruku tam, kde jevila se nezbytnou... a rozřešiti problém nejtěžší.«

Než, co zde chce tento transformismus či darwinismus, jak ho pojmají, hlásají a vychvalují nejohravnější jeho obránci? Jdeť tu o kosmos počátečný, o pouhé atomy hmotné, o mechanické pohyby řídicí se přesnými zákony; není v tomto prvotním všemíru ani jediného molekulu oduševněného, ani jediného zjevu živoucího, ani jediného úkonu samovolného. Co zde tedy chce, tážeme se opět, výběr přirozený, boj o život, přizpůsobení, dědičnost, atavismus atd.? V prvotním stavu světů spatřujeme nezvratné zákony mechanické a zřejmou účelnost, a tedy příčinu substantiální, rozumnou, sebevědomou, to jest Boha. Jestliže »činnost tvůrčí a vůbec vše, co zázrak předpokládá«, tak velikou jest závadou, jak tvrdí oni pánové, tu jest jim hle-

¹⁾ Revue scientifique, 2. prosince 1882: zpráva o Haeckelově přednášce na sjezdě přírodovědeckém v Eisenachu.

dati jinou sílu přírodní, jinou soustavu, jež by nahraditi mohly onu činnost nadpřirozenou.¹⁾

Neboť, kdo přidržuje se kosmogonické theorie Kantovy, Herschelovy, Laplaceovy a Fayeovy, zda nevidí přizpůsobení, řízení i účelnosti, jež patrný jsou v každém z těchto nekonečně malých molekul, v každém z těchto atomů pouze hmotných, jež vzájemně se přitahují, seskupují se a pohybují se tak, že utvářejí sféry, světy i soustavy světové, že vznikají slunce a kolem těchto sluncí že otáčejí se planety vychladielé, zhuštěné, plodné, zelenající se a oživené? Na vzdor Haeckelovi: »neposkytne theorie selekční nikdy rozhodné odpovědi k otázce: Kterak formy neorganické, k určitému cíli přizpůsobené, mohly vyvinouti se bez zakročení příčiny působící se zřetelem k tomuto cíli?«

Ze všech positivistů současných byl to bez odporu Herbert Spencer, jenž theorii evoluční dovedl dáti rozmach nejodvážnější. Onť užil jí při veškerenstvu bytostí; ze souhrnu »zjevů« hmotných, živoucích, psychických i sociálních učinil nesmírný organismus: on kříž na kříž probádal nesmírnou řadu »způsobů bytí poznatelného i nepoznatelného,« jak on to nazývá, od myšlenky sestupuje k atomu a od atomu vystupuje k myšlence. Jest však patrné, že stále provází jej nevyhladitelná víra v existenci příčiny první, že víra ta lpí na mysli jeho jako roucho Nessovo, jehož nemůže strhnouti, aniž by zároveň nerozerval samého rozumu svého. A na konec klesá znaven před velikou onou záhadou a pronáší následující svoje vyznání víry, zúplna dogmatické i logicky deistické.

»Jestli pravda, jež každým dnem jest patrnější, pravda totiž, že existuje bytost nezbadatelná, všude se

¹⁾ Nauka o evoluci a nauka o stvoření nemohou býti vzájemně zaměněny; jsouť to theorie dvou různých řádův a nevztahují se k témuž předmětu. Nauka o evoluci vyslovuje zákon o posloupnosti zjevů, nauka o stvoření hlásá příčinu. Kdo by připustil, že zákon může nahraditi příčinu, dopustil by se bludu metafysického. A nejen že theorie evoluční nemůže nahraditi nauku o stvoření, nýbrž i -- daleka jsouc toho, aby jí odporovala -- poskytuje jí dosti silné opory. Stavíť mysl před takové východiště, jež vyžaduje jiné příčiny nežli jest nějaké antedens, jež samo rovněž evoluci by podléhalo.« (E. Naville, op cit.)

projevující, jejíhož počátku ani konce nelze postihnouti. Uprostřed mysterií přírodních, jež stávají se tím temnějšími, čím hlouběji v ně myslí svou vnikáme, pozvedá se jistota absolutní, vědomí totiž, že stojíme vůči síle nekonečné a věčné, z níž veškerý věci pocházejí.« (Zásady sociologie sv. IV.)

Této síle, této příčině nekonečné, ačkoliv ji pokládá za nepoznatelnou, přiznává Spencer vlastnosti charakteristické, označuje ji názvy pozitivními, nazývá ji »bytosť, moc«; připisuje jí jedinosť, všudypřítomnosť, nepřetržité trvání. Odpírá jí sice vědomí i osobnosť, nicméně však dí: »zda nemůže býti zvláštní způsob existence, jehož nemůžeme pochopiti, způsob, jenž tou měrou převyšuje rozum a vůli, kterouž rozum i vůle převyšují pohyb mechanický?« Pomíjejíce mlčením všeho, co podivínského jest v této supposici způsobů nebo kategorií existence lidskému duchu nepřístupných, pravíme toliko: Jestliže kdo připouští, že bytosť věčná, jejíž existence jest předmětem jistoty absolutní, musí míti vlastnosti převyšující nekonečně rozum i osobnosť, zdaž nenahlíží patrně, že bytosť ta tím samým má měrou nejvyšší — originaliter et superabundanter — ony vlastnosti za nižší pokládané, že jest v nejvyšším stupni sebevědomá i osobná? »Jest nadmíru význačno,« dobře kdosi pověděl, »že ohromné úsilí, jež mnozí učenci tomu věnují, aby Bohu se vyhnuli, končívá se tím, že pod jiným jménem Boha vždy nalézají.«¹⁾

¹⁾ Viz Caro, Comment finissent les dogmes et comment ils renaissent

KAPITOLA DESÁTÁ.

§ I. Plán Prozřetelnosti a zákon světa fysického; zásada kontinuity v Bohu; modlitba a zázrak: — čemu učí o tom víra? § II. Zásada kontinuity ve vědách fysikálních; idea o řádu a účelnosti; zákony zkusné a zákony nutné. § III. Námitky pseudovědecké; účinnost modlitby a zákon kosmický; zázrak a základní idea zákona.

Prostota jest znamením pravdy.

(Boerhaave)

Vysoko nad prostorem i časem působí
vznešená mysl živoucí; a kdežto vše
zmitá se bez ustání ve zdánlivém viru,
jediný Duch přetrvává klidně všeliký
zmatek.

(Schiller.)

Víra křesťanská učí, že vesmír, i vše, co jej naplňuje, stvořeno bylo z ničeho, ex nihilo; závaznost víry, pokud týká se počátku světa, na tom přestává.

Věda experimentální tomu neodporuje, aniž může odpírati tomuto učení víry, poněvadž otázka prapůvodu leží mimo obor zkušenosti; úkolem jejím jest stanoviti zákony hmoty stvořené čili pramlžiny, a vyložiti tak utváření se (formaci) světa za pomoci příčin druhotných.

Pravdy na obou těchto stranách získané úplně s sebou se shodují.

Věda atheistická, pantheistická, materialistická nebo monistická, jež oproti základním pravidlům vědeckého determinismu osobuje sobě možnost poznati podstatu i původ všehomíra, popírá stvoření a hlásá věčnost hmoty, spěje logicky a neodvratně k logické kontradikci a k čiré absurditě.¹⁾

¹⁾ »Neosobujeme sobě práva vyložiti, kterak stvoření se událo; v přechodu z nebytí v jsoucnost spočívá neproniknutelné tajemství pro poznání lidské. Avšak tam, kde víra křesťanská

To jsou konkluse vyplývající z předcházejících tří kapitol.

Abychom úplně vyčerpali tento první problém, abychom doplnili tuto podstatnou část svého apologetického náčrtu, týkajícího se původu a utváření se všehomíra, zbývá nám ještě stručně vyložití a vyvrátiti námitky zdánlivě vědecké, jež vztahují se k řízení věcí stvořených; zbývá nám ukázati vzájemný vztah a soulad, jenž jest mezi zákonem kosmickým a nejvyšším zákonem Prozřetelnosti.

§ I.

Plán Prozřetelnosti a zákon světa fysického; zásada kontinuity v Bohu; modlitba a zázrak: čemu učí o tom víra?

Bůh poznává vše jedinou ideou, tvoří vše jediným činem, řídí vše jediným zákonem. Prozřetelnost jest pokračováním stvoření, onať vede věci stvořené k jejich cíli,¹⁾ čili, bychom užili výrazu v řeči vědecké dnes obvyklého, není činnost Božské Prozřetelnosti nic jiného, leč »zachování energie«²⁾ tvůrčí ve světě.³⁾ Kdo uznává Prozřetelnost, uznává vlastně neustálé trvání počátečního impulsu, »zásadu kontinuity«, jež tvoří základ moderní vědy.⁴⁾

předkládá nám tajemství, nucen jest pantheismus (materialismus, monismus atd.) postaviti místo něho kontradikci a absurdnost.«
Mgr. Freppel, *Apologistes du deuxième siècle*.

¹⁾ Ratio ordinandorum in finem. (S. Tomáš Akv., *Summa* I, 22. 1.)

²⁾ Myslíme, že nemálo prospěje apologetovi, jestliže si osvojí — pokud to možno jest, — vědecká rčení, jichž užívá se v teoriích, proti nimž bojuje. — Před nedávnem odvětil učený positivist k důvodům theologa, jenž dokazoval jemu možnost zázraků, zkrátka takto: »My mluvíme jinou řečí.« (*Revue scientifique*, 29. října 1887.) Byl by to značný úspěch, kdybychom odpůrcům svým odňali možnost, podobnou záminkou nás odbyvati.

³⁾ »Kontinuita jest pravda objasněná vědou; jest to zásada, k níž filosofie i theologie musí nadále míti zřetel...« (A. Réville, *La Science et l'Orthodoxie en Angleterre. Revue des Deux-Mondes*, 15. března 1875.) — Nejde tu nikterak o kontinuitu, jak ji pojímali Bernouilli, Leibnitz, Gioberti a j.

Doufáme, že podaří se nám ukázati, kterak zásada kontinuity — v nejširším a jedině pravdivém slova toho smyslu — zavírá v sobě i objasňuje nauku křesťanskou o objektivní účinnosti modlitby, o možnosti zázraku: doufáme, že podaří se nám ukázati, kterak toto tradiční učení v jedno spadá se základním pojmem zákona.

Jaký jest správný — s hlediska filosofického i náboženského — pojem modlitby? Jaká jest úloha její v řízení všehomíra?

K uskutečnění plánu Božího v člověku a skrze člověka, jenž jest bytost obdařená rozumem a svobodnou vůlí, jest třeba dvou podmínek: svobodného a milostivého spolupůsobení vůle Boží a svobodného spolupůsobení vůle lidské. A v modlitbě a skrze modlitbu obojí tato vůle, obojí tato různá činnost jedna s druhou se stýká a obě slučují se k jednomu a témuž cíli. Všelike pozdvižení duše k Bohu: víra, chvála, láska, díkučinění, adorace, oběť, odprošení nebo prosba, — vše to jest modlitbou. Pojímáme-li modlitbu ve významu posléze uvedeném — jenž jest nejobyčejnější i nejpřesnější — ve významu zvláštní prosby, jest účelem modlitby, obdržeti nějaké dobro nebo odvrátiti nějaké zlo. Toto obdržené dobro nebo odvrácené zlo může náležeti buď v obor duchovní nebo mravní, buď v obor fysický, časný, zavírající v sobě věci k životu potřebné nebo užitečné.¹⁾

Modlitba vstupuje jakožto živel »pravidelný« v plán Božský a v neustálý běh věcí; účinnost modlitby nevyžaduje zpravidla leč toliko skutky pouze přirozené. Pojem zázraku má ráz odchýlný. — Rozumí se, že stojíme tu na stanovisku majícím na zřeteli námitky vědecké, a že, pojednávajice tu o Prozřetelnosti, o mod-

¹⁾ Modlitba Páně, modlitba všech modliteb, obsahuje sedmero proseb. Z nich toliko jediná, »Chléb náš vezdejší dejž nám dnes,« má za bezprostřední předmět dobra potřebná pro život pozemský; prosba poslední, »zbav nás od zlého« vztahuje se ke zlu mravnímu i ke zlu fysickému. Pokud jde o dobra výhradně duchovní, netřeba zákona kosmického bráti v úvahu; nesnadnosti co do objektivní účinnosti modlitby týkají se, jak patrně, toliko dobra a zla časného, pozemského.

litbě a o zázraku, bereme v úvahu pouze zákony a fakta vztahující se k řádu fysickému. S tohoto hlediska zázrak jest zjev smyslný, jenž může býti pozorován a zjištěn jako kterýkoli jiný empirický fakt, jenž však nemůže býti vědecky »determinován«, to jest přirozeně vyložen nějakou bezprostřední příčinou druhotnou. Podstata zázraku v tom spočívá, že převyšuje patrně všeliké známé i poznatelné síly celého světa.¹⁾

Účelem zázraku, čili »teleologickým« jeho charakterem jest, aby projevila se intervence vůle osobní, jsoucí mimo přírodu i nad přírodou, aby jím pověřeno bylo slovo Boha Stvořitele nebo člověka od Boha poslaného; zázrak jest božským znamením a svědectvím.

Zázrak vstupuje do plánu tvůrčího a v providenciální řízení světa jakožto živel »mimořádný«, spolu však také jakožto živel podstatný; jestiž úloha jeho Vševědoucímu Tvůrci od věčnosti známa, a od něho od věčnosti uspořádána. Zázrak jest, jak jsme již byli řekli, důsledkem zachování energie tvůrčí, i jest v úplné shodě s principem kontinuity v nejširším a jedině pravdivém slova toho smyslu.²⁾

Tato nauka o objektivní účinnosti modlitby v řádu přirozeném, o podstatě, rozumové možnosti a účelnosti zázraku, jest ve shodě současně s rozumem filoso-

¹⁾ Dlužno mít na paměti rozdíl mezi divem, zázrakem a nadpřirozeností, kteréžto pojmy nesmějí býti vzájemně mateny:

Div jest fakt, jenž nepřevyšuje síly přírodní, nýbrž pouze se vzdaluje od pravidelného běhu věcí, a není dosud vědecky určen. Divů ubývá tou měrou, kterouž věda pokračuje.

Zázrak jest fakt, jenž převyšuje veškerý známý i poznatelný síly přírodní, a jest i zůstane vědecky neurčitelným, nevysvětlitelným. Nejvyšší zákon, jenž jím vládne, nespadá v obor vědy.

Nadpřirozené, ve smyslu přesně theologickém, rozeznává se od zázračného tím, že převyšuje síly přírodní netoliko co do způsobu, kterým se děje, nýbrž i co do podstaty své. Nadpřirozené tvoří zvláštní vyšší řád.

²⁾ »Contra solitum cursum naturae... nullo modo contra summam legem.«

fickým, s věrou křesťanskou, a, jak brzo uvidíme, s nejjistějšími a obecně uznanými poučkami pozitivní vědy.

§ II.

Zásada kontinuity ve vědách fyzikálních; idea o řádu a účelnosti; zákony zkusné a zákony nutné.

Věda pozitivná hlásá stálost hmoty a stálost síly. Nížádná síla neobrací se v niveč, nížádný atom nepřichází na zmar.¹⁾ Součet sil nemůže se ani zvětšiti, ani zmenšiti, nýbrž zůstává stálým; toliko sčítancové, z nichž se skládá, se pozměňují. Zjevy hmotného světa jsou vlastně různé pohyby, jež řídí se zákony přesně určitelnými; mathematický výklad těchto zjevů předpokládá a dokazuje jejich mechanickou povahu. Tak zní hlavní these.

Avšak: jest tato stálost síly ve hmotném všemíru vědecky jista? má-liž platnost bezvýjimečnou? Důkazu zkusného (experimentálního) pro to nemáme a nikdy míti nebudeme. Jest to zákon ku podivu jednoduchý a plodný, jest to nutná hypothesis, jež jediná jest s to, aby podala bezpečný výklad faktů, kteráž však nikterak nemůže vystihnouti podstaty věcí. Tento zákon pozbývá dokonce svého rázu jistoty, přejdeme-li od přírody bezvládné a mrtvé, od světa neorganického, ke světu organickému, k přírodě živé. Tu ocitáme se před »třetí kategorií existenční,« před třetím živlem, před duší nebo životem, k nimž chtěj nechtěj musí přihlížeti, kdo pochopiti chce harmonii, jež jest výsledkem vzájemného vztahu mezi pohyby a stálostí síly.

»V říši nerostné každá příčina má nutně v zápětí rovnomocný následek . . . Rovněž i říše rostlinná jest neschopna zploditi něco nového ať v oboru hmoty

¹⁾ Křesťanská filosofie, nečekajíc teprve na objevy moderní vědy, dávno učila této pravdě. Hlásali ji mistři scholastičtí; ano i v době sv. Otců nalézáme ji jasně vyslovenou. Sv. Řehoř Nysenský mluví již o neustálé cirkulaci v přírodě, v níž vše se přetvořuje a nic se neztrácí; jest to idea pythagorská užitá k výkladu Mojžíšské Genese.

nebo síly.« Není však správně říci, že také »svět živočišný postrádá všeliké mohutnosti tvůrčí.«¹⁾ V pohybech samovolných projevuje se síla zevnější, neatomická, jež směřuje k tomu, aby porušila celkovou energii všehomíra. »Možno sice ukázati, že největší část pohotové síly u bytostí živých pochází z dění chemického, z potravy a dýchání, čili jinými slovy, že energie u bytostí těch zůstává téměř stálou; jest však nemožno dokázati, že jest absolutně stálou.« A to již stačí k tomu, aby hypotese o všeobecném a absolutním determinismu odňat byl veškeren ráz vědecký.

Nad zákonem zachování hmoty a síly jest jiný princip, jenž jej objasňuje i doplňuje, jest to idea nejvyšší, jež vše ovládá: idea pořádku a účelnosti,²⁾ bez níž svět byl by pouhou »kupou faktův.« Přibráním této idey dospíváme teprve k adaequátnímu pojetí kontinuity, jež hodí se stejně jak na přírodu živou, tak i na přírodu mrtvou, a jež jediné může vyložití celkový soulad veškerého tvorstva. Pojetí to, jsouc zároveň pravdou a priori i pravdou empirickou, jistotou spekulativní a zároveň i pozitivní, jest nutným důsledkem věd nejstarších, jako na př. astronomie, a prokmitá i v prvních objevech věd nejmladších, jak v geologii, chemii, fyziologii; ono projevuje se stejně v obou krajnostech všehomíra, v neskončeně velikém i v neskončeně malém; ve vědě pojednávající o mechanice nebeské i ve vědě o zjevech molekulárních: (Chevreul.)

Nejrozšířenější a nejúplnější »Geologie« Lapparentova počíná se tímto jasným vyznáním víry: »Jsouce neobmezenými pány svého programu, mohli jsme v rozvržení jeho řídit se výhradně zřeteli vědeckými a filosofickými. Zřetelem nejvyšším byla mi idea pořádku, a kolem této hlavní zásady snažili jsme se seskupiti veškeré výsledky badání . . . Miním, že tím nej-

¹⁾ Tyndall. Srovn. »Les écrits philosophiques de Tyndall« od P. Delsaulxa. — La Physique moderne. 4. étude.

²⁾ »Rerum ordo prout dependet a prima causa.«

snáze získáme vědě adeptů. jestliže sami projevíme důvěru v sílu, kterou idea ta má při budování nauk. To není ovšem methoda positivistů: avšak methoda naše provanuta jest zcela jiným duchem, a ona jediná jest s to, aby v náležitě světlo postavila toto pojetí pořádku, jemuž přiřítáme cenu tak velikou.« ¹⁾

»Takový jest řád ve přírodě,« praví znamenitý chemik Wurtz. »Věda, čím více v před proniká, tím jasněji zároveň objevuje jednoduchost užitých prostředkův i nekonečnou různost výsledků jimi dosažených; odestírajíc aspoň z části závoj, jímž vesmír jest zahalen, dovoluje nám popatřiti na soulad i hloubku plánu všehomíra.« ²⁾

Jednoduchost jest známkou pravdy! »Tato oblíbená zásada Boerhaaveova jest rovněž zásadou Kopernikovou, Fresnelovou, Galileovou i Newtonovou; Laplace zřejmě se k ní hlásí ve spisech svých; jest to zásada, jež řídí veškerá badání moderní vědy.« ³⁾

Vidíme tedy, že pozitivní věda v úplné shodě s metafysikou staví ideu řádu a účelnosti oproti ideji slepého osudu a všeobecného mechanismu. Ona stanoví veliký rozdíl mezi zákony mathematickými, nutnými a mezi zákony fysickými, zkusnými; mezi zákony logickými, jež spadají v jedno s rozumem samým i s podstatou věcí, a mezi zákony kosmickými, pozorováním stanovenými a co do podstaty své náhodnými (kontingentními).

»Jestli v přírodě jistý „pořad věcí“ (Chalmers), místo něhož můžeme sobě mysliti pořad jiný: na příklad tvar a rozměry drah planetárních nejsou stanoveny nižádným zákonem nutným, nýbrž závisí od zvláštního uspořádání hmoty.« Počet atomův i těles nebeských jest číslem aktuálně určitým; mohl by býti větším nebo menším. »V naší soustavě světové, jejíž zákony by mohly býti jiné, nežli skutečně jsou (Duhamel), a v níž jednotlivá tělesa nejsou pouhými přesnými

¹⁾ De Lapparent, *Traité de Géologie*, předmluva, str. VII.

²⁾ Wurtz, *Revue scientifique*, 22. srpna 1874.

³⁾ Naville, *op. cit.* (3e étude).

tvary, jak geometrie je předpokládá, nýbrž jsou hmotná, nutno jest pozorováním a zkušeností vyzkoumati určité vztahy mezi účinky a silami čili příčinami.«

Ráz nahodilosti, jenž vlastní jest zákonu kosmickému, zákonu zkusnému, jeví se ještě zřetelněji v přírodě živoucí; celý svět organický mohl by býti toho dokladem. Vezmemež na př. na zdařbůh zoologické odvětví červův a členovcův: odvětví to obsahuje živočichy beznohé — vířníky, hlísty a červy kroužkovité (annelides); dále živočichy šestinohé: — hmyzy (insecta), živočichy osminohé: — pavouky (arachnoidea), živočichy desítinohé: — korýše (crustacea); konečně živočichy s větším ještě počtem noh: — stonožky (myriopoda). Tento zákon, zkušeností konstatovaný a za podklad přírodovědecké klassifikace sloužící, jest faktum, ale nižádnou nutností. »Bůh řekl: Staň se, i stalo se tak.« mohlo však i jinak se státi.

A uprostřed všech těchto zákonů náhodných, uprostřed všech těchto zjevův, uprostřed těchto skupin a pohybův atomův, »jež můžeme sobě mysliti jinaké,« nalazáme zákony a zjevy, jež jeví tak jemné a složité ústrojí, že zdají se míti ráz »nevypočitatelnosti«. Kruhové pohyby planet dají se vypočísti a byly již vypočteny s největší přesností; avšak pohyby meteorologické přesně vypočísti se nedají, »nastávají s náhlostí a nenadálostí vrtošivé vůli vlastní.« Proto také byly instinktivně přičítány intervenci zvláštní vůle vyšší.

Takové tedy jsou nejzávažnější poučky pozitivní vědy ve příčině nepřetržitého běhu věcí, poučky, jež obsahují podstatná rozlišení, důležité jistoty i hypotesy. To vše zajisté tvoří dostatečný základ, o nějž můžeme spolu s učeným autorem díla O zachování síly bezpečně opřítí závěry logické a nezvratné, a na němž můžeme zbudovati důkaz o nedotknutelnosti křesťanského učení o modlitbě a zázraku.¹⁾

¹⁾ »Nikdo nemůže tvrditi,« dí Balfour-Stewart, »že zákony zjevů meteorologických, jichž ráz jeví se býti nevypočitatelným, nepřipouštějí objektivní účinnosti modlitby; neníť zajisté nižádného důvodu, proč by činnost vyšší příčiny nemohla zasáhnouti ve svět viditelný příslušným uspořádáním hmotných částic i sil... Se stanoviska, k němuž jsme dospěli, můžeme snadno odpově-

Výkladem a probráním teorií pseudovědeckých, monistických nebo mechanistických, vnikneme ještě hlouběji v tyto problémy tak často zneužívané, a nabudeme tím patrnějšího přesvědčení o »pozitivní shodě« zákona providenciálního se zákonem kosmickým.

§ III.

Námítky pseudovědecké; účinnost modlitby a zákon kosmický; zázrak a základní idea zákona.

»Každý, kdo vnikl v ducha vědeckého,« — tak píší monisté, — »jest pevně přesvědčen, že ve všem-míru nelze postřehnouti nižádného sledu činnosti nějaké určité bytosti, která by vyšší byla nežli člověk... Naprostá a neodvratná nutnost ovládá hmotu; zákon přírody jest zákon mechanický, věčný, nezměnitelný, jenž v jedno spadá s rozumem samým; jest to nej-přesnější výraz nutnosti. Nižádná moc, buď jaká buď, nemůže uniknouti této nutnosti, jež nezná ani výjimky ani obmezení... Veškery zjevy bez výjimky řízeny jsou zákony nezměnitelnými, na něž nemá vlivu ni-žádná vůle, ať přirozená, ať nadpřirozená... Zákon zachování hmoty a síly vylučuje naprosto a nutně všelikou intervenci nějaké moci vnější.« (Moleschott, Stuart Mill, Tyndall atd.)

Bedřich Strauss, opíraje se o autoritu Kantovu, Schleiermacherovu a Feuerbachovu, prohlašuje za absurdní všelikou víru v objektivní účinnost modlitby ¹⁾ »Vi-díme-li,« praví, »kterak lordové angličtí vytýkají mini-sterstvu, že nenařídilo všeobecné pokání k odvrácení nastávšího dobytčího moru, čím si to máme vysvětliti:

děti ke všeliké vědecké námitce v příčině zázrakův... Nesmímeť události zázračné pokládati za naprosté porušení vyššího zákona kontinuity.« (Op. cit., kap. VII.)

¹⁾ Filosofové pantheističtí, materialističtí atd. tvrdí, že dů-ležitost modlitby nespočívá ve splnění se výsledku objektiv-ního, nýbrž v subjektivním vlivu jejím na ducha lidského. Illusorní naděje může prý účinně působiti na věřícího, jenž se modlí, zmírniti utrpení, dodati jemu zmužilosti atd. To jsou prý jediné možné, přirozené, subjektivní a psychologické účinky modlitby.« (Kant.)

zda zhloupěním církve anglikánské, či bídným pokrytectvím? Když v zemi katolické sucho hrozí uškoditi plodinám polním, prosívají venkované svého faráře, aby vykonal processi do polí na vyprošení deště s nebes; při pohledu na takovéto processi nesnadno jest nezvolati: O sancta simplicitas, i dlužno zároveň toužebně si přát, aby brzo nadešel den, kdy ve zlepšené škole vesničan se doví, že tu činiti jest se zjevem přirozeným, jenž podroben jest přesným zákonům, tak jako zatmění měsíce nebo slunce.¹⁾

Na jedné ze svých vycházek vědeckých setkal se Tyndall »v hostinci ležícím na úpatí Rodanského ledovce s mladým knězem athletického vzrůstu. Kněz ten, když byl řádně posnídal a láhev vína vypil, sdělil učenci, že přišel, aby horám požehnal. Ceremonie ta konána byla každoročně v oné krajině; rok co rok vysílají tu věřící modlitby své k Nejvyššímu, aby učinil meteorologická opatření, jimiž by stádům Velaisanským zabezpečena byla výživa i záštita... Mladý kněz mohl by stejným právem modliti se také za změnu toku Rodanu nebo za prohloubení řečiště, což by tamnějším obyvatelům přineslo nesmírný užitek. Jestli příznivý rok vymodlený boдрými Velaisany události neméně zázračnou nežli změna řečiště Rodanského. Učíť nás věda, že žádný akt pokorného ponížení se jednotlivce nebo i celého národa toho nezmůže, aby s oblohy spadla jediná jen krůpěj deště, nebo zasvítl jediný jen paprsek sluneční, bez porušení zákonů přírodních rovněž tak velikého, jako kdyby šlo o odvrácení zatmění slunce nebo měsíce nebo o to, aby vodopády Niagarské zatlačeny byly zpět do řeky sv. Vavřince.«

Takové tedy jsou námitky náčelníků školy monistické; tak zní formule učení monistického přednesené způsobem výmluvným. Nuže, jest to právě mechanická theorie hmotného všehomíra, jež, náležitě jsouc pochopena, poskytuje nám racionální, přesně vědecký výklad činnosti providenciální, podává nám jasné, pozitivní, matematické ospravedlnění víry křesťanské o objektivní účinnosti modlitby a o možnosti zázraku.

¹⁾ L' Ancienne et la Nouvelle foi § 37.

Základní myšlenky této these, jakož i důkazné články vzali jsme, jak laskavý čtenář uvidí, od samých protivníků všelike intervence Boží.

V jedné ze svých nejproslulejších rozprav, v řeči pronesené r. 1873 ve Spolku přírodních německých, du Bois-Reymond připomíná a svým způsobem vykládá jednu z hypothes Laplaceových: »Možno sobě představit tak velikou známost přírody, že bychom mohli veškerý zjev všehomíra zahrnouti v jedinou formuli matematickou, v jedinou nesmírnou soustavu diferenciálních rovnic simultánních, z níž bychom mohli pro každý určitý okamžik stanoviti místo, rychlost i směr jednohokaždého atomu. Rozum, praví Laplace, jenž by v dané chvíli znal všechny síly, jimiž příroda jest oživena, jakož i veškerý vzájemné vztahy bytostí, z nichž se skládá, kdyby nadto dosti byl obsáhlý, aby všechny tyto dané veličiny podrobiti mohl rozboru, zahrnul by v téže formuli pohyby největších těles světových i pohyby nejnepatrnějšího atomu; nic by rozumu takovému nebylo nejisto: budoucnost i minulost rozkládaly by se jasně před zrakem jeho. Takovéhoho rozumu slabým odleskem jest duch lidský, jenž astronomii dovedl na vysoký stupeň dokonalosti.«¹⁾

V myšlence Laplaceově jedná se výhradně o svět atomů, kdežto plán Božský zavírá v sobě svět živoucí, svět mravní, činy svobodné. Z tohoto nového hlediska »rozšiřuje se problém všehomíra nad dosah všelike intelligence stvořené.« Avšak rozlušťovací princip, jejž podal Laplace, tím se nemění. »Rozuím nejvyšší,« Bůh, jak jej metafysika i víra hlásá, vyhovuje všechněm podmínkám, jichž vyžaduje Laplace a Du Bois-Reymond, i když rozšíříme je na veškerý síly, veškerý zjevy, na »veškerý bytosti a jejich vzájemné vztahy« bez výjimky. A takž jistota rozumová realisuje hypothesu vědeckou, a výklad modlitby objektivně účinné, její harmonie s přirozeným během věcí stává se tím nadmíru prostým a snadným. Suďmež sami:

»Řada zjevů může býti úplně pozměněna, aniž by nutno bylo porušiti běh zákonů povšechných....

¹⁾ Revue scientifique, 1873.

V každém problému dynamickém jsou dvě různé věci: zákony povšechné a stav počátečný. Pozměníme-li rozličným způsobem stav počátečný, obdržíme pomocí týchž zákonův a týchž sil výsledky velice různé.« Bůh stanovil zákony povšechné, jež věrně a neustále se splňují. On zřídil zároveň »určitý počátečný stav atomů se zřetelem ke zjevům intelektuálním a mravním, s nimiž činnost atomů v budoucnosti spolupůsobiti měla. A při vyvolení jediného ze všech možných stavů počátečných řídila se Prozířetelnost Božská předvědním svobodných činův.«

»Nemodlíme se proto, abychom změnili plán Božský, nýbrž abychom vyprosili sobě to, čehož splnění v tomto Božském plánu učiněno jest od modlitby závistým.« (Sv. Tomáš Akv.) »Když člověk věřící přednáší Bohu prosbu hodnou vyslyšení, nesmíme sobě mysliti, že modlitba ta teprve nyní Bohu vešla ve známost. Bůh slyšel ji již od věčnosti, i zařídil svět podle této modlitby, takže splnění prosby jeví se býti výsledkem přirozeného běhu věcí.« (Euler.)

»Žádný z nás nemůže říci, jakých změn by některý náš čin volný, jehož jsme dobrovolně — jak to v naší moci jest — byli zanechali nebo za opačný zaměnili, byl vyžadoval v počátečném stavu atomovém všehomíra a tedy i ve všech stavech pozdějších.«

»Modlitba z vůle svobodné k Bohu vyslaná v některém roce devatenáctého století za udělení úrody nebo za odvrácení nějaké pohromy, byla jedním ze zřetelů, jež měly vliv na uspořádání prvního stavu světa, tak aby v dané chvíli zjev, o nějž bude žádáno, splniti se mohl. A takž dochází modlitba vyslyšení bez nejmenší změny zákonů přírodních. Bez této modlitby, vyplynuvší ze svobodné vůle lidské, jiný byl by býval stanoven počátečný stav, z něhož by mocí týchž zákonů byly přiveděny bývaly zcela jiné výsledky.« ¹⁾

¹⁾ Srvn. *Études religieuses*, 1870; — *Revue des questions scientifiques*, říjen 1878; — *Les confins de la science et de la philosophie*. Ve všech těchto spisech svých pojednával P. Carbonnelle o této otázce, opíraje se o učené úvahy racionální mechaniky.

Kritické prozkoumání ryze filosofických námitek proti účinnosti modlitby bylo by velice zajímavé; nemůžeme se však zde do něho pustiti, neboť bychom tím překročili meze našemu »náčrtu přírodovědecké apologie« vytknuté. Podotýkáme toliko, že hlavní námitka racionalistického deismu týká se nezměnitelnosti Boží; avšak tato hlavní námitka v níveč se rozplývá ve světle výkladu vědeckého, jež jsme právě v krátkosti byli podali. Bůh, jenž »jediným aktem svým« vše předvěděl a vše ustanovil vůlí svou, nemění se, když vyplňuje prosby naše; »není Bůh, tak jako my, podroben času.« ¹⁾ jenž jest od Něho stanoven jakožto existenční forma atomu; »Bůh nepřerušuje běhu zákonů všeobecných,« nýbrž On realisuje je; »Bůh v ničemž nemění úradků svých,« nýbrž On uvádí je ve skutek.

Jako modlitba, tak ani zázrak neodporuje »absolutní nezměnitelnosti« Boží, aniž protiví se zásadě kontinuity v plánu Prozřetelnosti vládnoucí, a základní ideji zákona. Neporušuje zázrak všeobecného řádu věcí, nýbrž uskutečňuje je ve shodě s »přesvědčením a vůlí první příčiny.« Také zde pomysly nejprísnejší z věd, výpočty mechaniky přicházejí na pomoc obhájcí víry, a usnadňují mnohým duchům přístup k nejvyšším pravdám metafysickým i náboženským.²⁾

»V nedávných letech Karel Babbage, proslulý vynálezce stroje počtářského, dokázal v pozoruhodné knize, že možno jest sestaviti stroj, jenž by po delší čas pravidelným způsobem byl v činnosti, ale pak náhle by projevil „úchylku“, a po té zase do dřívější pravidelnosti své se vrátil. Z toho soudí, — aniž by tím zázraku odnímal moci důkazné — že derogace pravidelných pochodů fysických ve všemíru jest úplně srovnatelná se základní ideou zákona, s jednotou zákona vyššího . . . Jestliže podobné případy mohou po-

¹⁾ Jsou to slova Julesa Simona.

²⁾ Jde tu, jak samo sebou se rozumí, o pouhou analogii — nedokonalou, jako jsou veškery analogie vůbec v podobných případech, — kterouž věda dává na uvážení filosofovi i přírodovědci.

jaty býti v záměr i předvídání umělce lidského, tu zajisté jest v moci Umělce Božského zaříditi podobné odchylky v mechanismu atomů, v ústrojí všehomíra . . . Táž příčina, která dovedla utvořiti vesmír se všemi silami jeho, mohla též a *fortiori* připravit taková přeměnění síly, jimiž možno sobě vyložiti možnost zázraku.« ¹⁾)

Zázrak není, jak obyčejně se míní i říká, zastavením, a tím méně překročením zákona všeobecného.²⁾ Zázrak není pozdější modifikací úradků z počátku učiněných, aniž opravou, která by svědčila o nedokonalosti plánu prvotného. Jest to „úchylka“ předvěděná, svobodnou vůlí stanovená v chodu všehomíra, jest to zjev smyslům přístupný, mimo dosah vědeckého badání se nalézající, poněvadž není závislý od příčin druhotných, nýbrž souhlasný s vyšší ideou řádu i účelnosti a určený k tomu, aby zjevil lidem vůli božskou.

Dvoji tento ráz divu, — souhlasnost se zákonem vyšším, totiž s nejvyšší zásadou continuity, a projev Boží, převyšující veškerý obmezený síly bytosti stvořených — jest nedokonale nastíněn oním strojem, jehož úchylky zůstaly tajemstvím mechanika, jenž jej zhotovil; jasnější ještě světlo na tento dvoji ráz vrhají

¹⁾ Jevons, *Principles of sciences*, Balfour-Stewart et Tait, op. cit., §§ 80—245.

²⁾ Ve spise učeného P. Bonniota, *Le miracle et ses contrefaçons* (1887) čteme: „Zázrak není ani derogací ani výjimkou ze zákona vlastně tak řečeného . . . Zázrak tvoří podstatnou část světového řádu . . . str. 425. Zázrak jest v úradcích Stvořitelových na svém místě zrovna tak, jako události nížádného rázu zázračného nemající. Ježto neustanovil Stvořitel ni, co by zázraku se protivilo, nemůže zázrak býti derogací ustanovení, jež vůbec neexistuje . . . Možno předpokládati, že zázrak užívá pouze oné kvantity energie, jež oživuje vesmír fysický, ničeho k němu nepřidávaje aniž čeho jemu ujímaje. Možno také předpokládati, že zázračný výjev se děje mimo soustavu dějů mechanicky spolu sloučených; v obou těchto případech nemůže býti řeči o nějaké derogaci běhu věcí, neboť poslušnost dějů mechanicky navzájem sobě podřízených není nikterak pozměněna (str. 21.). Možno představit si sobě ojedinělou derogaci principu síly, aniž by povšechný řád pozbyl tím nejmenšího porušení, a aniž by tento princip sám pozbyl pravdivosti v následující řadě svých účinků« (p. 29.) po této „úchylce«.

tato slova. jež čteme ve spise sv. Augustina *O městě Božím*: »O všech zázracích říkáme, že jsou proti přírodě; avšak tomu tak není. Kterak by mohlo být proti přírodě, co děje se z vůle Boží, kdyžť vůle Boží jest sama příroda každé věci stvořené? Zázrak tedy neodporuje přírodě, nýbrž tomu, co z přírody, poznati můžeme.« ¹⁾ Na jiném místě praví sv. Augustin: »Bůh zachoval sobě některé věci, které by v čase příhodném učinil mimo obyčejný běh i pořádek přírody; aby ti, jimž věci každodenní sevšedněly, údivem naplnění byli patřice na věci nezvyklé. Většímť zajisté jest zázrakem řízení celého světa nežli nasycení pěti tisíc lidí pěti chleby. A přece řízení světa nikdo se nediví, kdežto zázračnému nasycení každý se diví, nikoliv proto, že jest to událost větší, nýbrž že řidší jest.« ²⁾

Sv. Rehoř Nyssenský, — jehož rádi se dovoláváme, poněvadž ze všech spisovatelů starobylosti křesťanské nejvíce se vyznamenal svojí methodou i stálým a obratným užíváním vědy současné, — připouští tak jako Origenes a sv. Basil na Východě, a sv. Ambrož a sv. Augustin ³⁾ na Západě, že veškery bytosti a veškery síly byly Slovem Božím pojednou stvořeny. Vesmír od první chvíle byl úplný, to jest veškery příčiny zahrnuty byly v příčině jediné, veškery zákony zvláštní v jediném zákoně všeobecném, veškery děje pravidelné i mimořádné v ději jediném: ve Tvůrčích slovech: »Staň se!«

Prozřetelnost Božská, zachovávání síly tvůrčí, jest stěžejní otázkou apologetiky novodobé. A zajisté prá-

¹⁾ *Omnia portenta contra naturam dicimus esse; sed non sunt. Portentum fit, non contra naturam, sed contra quam est nota natura.* (De Civit. Dei, lib. XXI, c. VIII.) Sv. Tomáš Akv. praví: »*Illud simpliciter mirum (miraculum) est, quod habet causam simpliciter absconditam*« (Summa contra gentes I. III c. CI.)

²⁾ (Deus) servavit sibi quaedam, quae faceret opportuno tempore praeter usitatum cursum ordinemque naturae; ut non majora, sed insolita videndo stuperent, quibus quotidiana vilerant. Majus enim miraculum est gubernatio totius mundi quam saturatio quinque millium hominum de quinque panibus. Et tamen hoc nemo miratur; illud mirantur homines, non quia majus est, sed quia rarum est. (Tract. 24 in Joan.)

³⁾ S. Aug. De Genesi ad litt., V, 24.

vem; vždyť vidíme, s jakou vášnivostí a s jakou jednomyslností odpůrcové všelikého náboženství na tuto pravdu útoky své soustřeďují. A přece, jak jsme viděli, jest pravda ta objasněna týmž světlem jako zásady, o něž opírá se věda moderní. Kdo povznese se nad úzkoprsé strannictví, ten uzná, kterak v tomto společném světle, jež ozařuje zároveň obor věd empirických i obor metafysiky, všeliké zdánlivé neshody v niveč se rozplývají, a s radostí uzná a přijme tuto myšlenku, která by mohla býti naším heslem: »Pořádek pohybů ve hmotě, princip kontinuity, tak, jak jej pojímá a stanoví věda, jest jedním z činitelů řádu všeobecného, částečným projevem celkové harmonie, jež obsahuje v sobě také činitele zcela jiné přirozenosti.« ¹⁾

Rozličné námitky pronášené vědou pozitivistickou, materialistickou atd. proti zázraku, mohou býti vesměs uvedeny v následující dvě formy:

Forma námitky a posteriori. — »Zázrak, jakožto projev vůle osobní, mimosvětové a nadsvětové, nebyl nikdy dokázán. Věda zázrak a priori nepopírá; onať a posteriori došla k poznání, že před očima jejíma žádný zázrak se neudál.« Tato formule Littréova, kterouž Renan tak často opětuje, redukuje se tedy na otázku, zda zázrak skutečně se stal (*«quaestio facti»*). Rozumná a učená kritika historická může ji svrchovanou měrou rozluštit. Nadto pak s hlediska, jež možno nazvati vědeckým a empirickým, již existence nynějšího všehomíra, přírody náhodné a tedy stvořené,

¹⁾ Ve hmotě ústrojně, živoucí, jest zákon mathematický, jenž zjevy neživé hmoty řídí, »pominut« (*«éluđée»*, Gandin), nikoliv však porušen. Zjevy ve hmotě živoucí čím dokonalejší jsou, tím patrněji jeví ráz »nevypočitatelnosti«. — Analogií lze sobě představit určitý pořad událostí, v němž pravidelné zákony přírodní, jež pozorováním i zkušeností lze poznati, rovněž jsou »pominuty«, aniž by byly porušeny. Na té i oné straně zůstává zákon kontinuity bez porušení. Tento poslední řád zjevu či divu tohoto druhého způsobu nazývá se nadpřirozeným v tom smyslu, že »přesahuje přírodu ne co poistaty či co do bytnosti samé, nýbrž toliko co do způsobu, jímž se děje,« co do zákona vyššího, jenž jej ovládá a řídí, a kterýž »nejvyšší Rozum«, — bychom užili výrazu Newtonova a Laplaceova — sobě vyhradil.

svědčí vskutku o intervenci vůle mimopřírodní a nadpřírodní, a dokazuje tedy možnost zázraku.

Forma námitky a priori. — Pojem zázraku nedá se ve shodu uvésti se zásadou kontinuity; — zásada kontinuity pak nedá se odloučiti od pojmu vědy; — tedy pojem zázraku nedá se ve shodu uvésti s pojmem vědy. Tak zní námitka a priori. u současných učenců nevěreckých nejběžnější; jest to námitka, jež povahou svojí spadá v obor přírodovědecké apologie víry. Vyvrátili jsme ji, ukázavše dokonalou harmonii zázraků s principem kontinuity v nejvyšším slova toho smyslu, s ideou či se svrchovaným zákonem řádu a účelnosti.¹⁾

Monismus tvrdí — jest to jeho chloubka, a zároveň snad spočívá v tom i tajemství jeho svůdného vlivu, jemuž tolik duchů podléhá, — že podává zjednodušený výklad světa: »Jedna jediná jest podstata, totiž atom; jeden jediný jest zákon přírodní neustále působící a vysvětlující vše, co jest: počátek i nekonečný rozvoj veškerenstva!« (Haeckel.) Avšak tato monistická jednoduchost bez Boha zapírá zásadu přičinnosti, zavírá v sobě protiřečnost a vede neodvratně k čiré absurditě. S Bohem, s věrou spiritualistickou a křesťanskou, stává se jednoduchost znakem pravdy; pojetí všehomíra — jeho počátek i konec — shrnouti lze pak v následující trojí jednotu: »jediná idea, jediný akt, jediný zákon Tvůrčí«.

¹⁾ V úvodě k dílu »Ježíš Kristus« píše Didon (překl. Hulakovského str. 67.): »Věda zakládá se na ustálenosti (determinismu); občasné zakročení bytosti vyšší na ustálenost konstatovanou pouhou zkuselostí, nepřekážá nikterak pravidelnosti. Toto zakročení jest jen novým živlem, soustřeďujícím se v nejvyšší jednotě, která ve svém nesmírném kruhu zaujímá přírodu, člověka a Boha, jenž vše řídí.« Jak patrně shoduje se mínění Didonovo patrně úplně s naukou o zázraku v této Příručce vyloženou.

ČÁST TŘETÍ.

Počátek a rozvoj života. Biologie.

- - -

KAPITOLA JEDENÁCTÁ.

§ I. Poučky vědy o přirozenosti bytostí živých. § II. Počátek života: čemu o tom učí věda. § III. Počátek života: čemu o tom učí věda.

»Vůči velikým hádankám přírody filosof ode dávna již uvykl s mužnou přimostí opětovat starobylé doznání: *ignoramus.*«
(Du Bois-Reymond.)

§ I.

Poučky vědy o přirozenosti bytostí živých.

Moderní fysiologie, kteráž stavena bývá na první místo mezi vědami biologickými, vyznává svoji malomocnost, když jde o definici života. Claude Bernard, fysiolog, jemuž zajisté nikdo závažnosti neodpře, věnoval jednu z nejzajímavějších rozprav svých tomu, aby dokázal tuto malomocnost. Probírá po řadě nejproslulejší definice života, počínajíc »entelechií« (ἐντελέχεια) Aristotelovou až k »životnímu víru« (Cuvierovu¹⁾ a

¹⁾ Cuvier popisuje život takto: »Žití jest neustálý vír, jehož směr, jakkoliv jest složitý, zůstává stálým, rovněž tak i druh molekulů ve víru uchvácených, nikoliv však molekuly samé: naopak: nynější hmota živých těl zanedlouho nebude v nich více, přece však složena jest v ní síla, která puditi bude hmotu budoucí, aby pohybovala se týmž směrem, jako hmota předešlá. A takž forma jest živoucím tělům věcí podstatnější nežli hmota, neboť tato mění se bez ustání, kdežto ona trvá beze změny.«

k »neustálému přizpůsobování se« Herberta Spencera: počínajíc od definic nejasných a strojených, jako jest na př. Burdachova: »život jest rovnicí všehomíra«, až k definicím nejprostějším a nejnaivnějším, jako jest na př. definice encyklopedistů: »život jest opak smrti.« Pro- bízí s nevšední bedlivostí definice, které se mu zdály býti se stanoviska fyziologického výraznějšími, jako na př. Bichatovu: »život jest souhrn funkcí odporujících smrti,« a Tiedemannovu: »Živá těla mají v sobě svůj princip činnosti, jenž jim nedopouští, aby upadla kdy v indifferentnost chemickou«. Když byl vytkl, co po jeho mínění v uvedených definicích jest chybné, shrnuje vý- sledky svědomité kritiky svojí v tato slova: »Konec konců: chybí nám prostředky k definování nebo charakterisování života jediným rysem výlučným. Vše- líké pokusy, jež během času byly učiněny, jsou buď temné, buď neúplné, buď bludné.«¹⁾

Nepokoušeje se dále o definování toho, co pokládá za nevymežitelné, a zřikaje se vzhledem k otázce, co život jest? každého hlediska i každé metody a priori, Claude Bernard obrací zřetel svůj jedině k tomu, aby odlišil bytosti živé od těles neživých. Různosti obou shrnuje ve čtyři znaky povšechné, podstatné a naprosto rozeznávací: jsou to: organisace, t. j. takové sjedno- cení částic, jehož uspořádání neřídí se zákony o sesku- pení hmoty neživé; — generace (potentia géne- rativa sv. Tomáše), t. j. schopnost množení se, vý- lučný to příznak života; — vývoj evoluce (vis augmentativa): bytost živá zrodí se, roste, chřadne a umírá; — výživa (vis nutritiva), nejstálější a nepovšechnější projev živého organismu, jenž sám již by stačil k odlišení bytosti živé od těla neživého.²⁾

¹⁾ *Revue scientifique*, 1. prosince 1877. Nejnovější definice, utvořená před vlivem teorií evolučních, nehrubě přis- pěje k objasnění záhady; zní: »Život jest přizpůsobení vnitřního prostředí zevnějšímu.«

²⁾ Živoucí svět organický obsahuje říši živočišstva i králov- ství člověka, o němž bude řeč ve čtvrté části naší knihy. Zdaž mezi říši rostlinstva a říši živočišstva jest podstatný rozdíl? Učenci, přírodovědci a filosofové, shodují se v té věci. Jední tvrdí, že »říše živočišstva liší se od říše rostlinstva dvěma pří-

Jakkoli tedy vědcům nepodařilo se dosud dohodnouti se o podstatě a definici života, zůstává nicméně jejich úkolem, aby podrobně prozkoumali a charakterisovali projevy jeho. V této závažné otázce konkluse velikého fyziologa Clauða Bernarda, jmenovitě jeho pojmání života a smrti, velikou mají důležitost naukovou, takže dlužno u nich se pozastaviti.

Po jeho mínění jest v každé bytosti živé dvoje pořadí nepřetržitých zjevů: ničení organické (destrukce organická) a organisace životní. Ústrojí (orgány) živé bytosti v každém okamžiku již samými úkony svými částečně se opotřebují a ničí; jsou to zjevy ryze fysicko-chemické, — spalování, kvašení, rozklad, rozdělení atd., — jsou to v pravdě zjevy neustálého umírání. Současně však v bytosti životem obdařené »všecko se tvoří«; každé ústrojí tou měrou, jakou bylo zničeno, neustále se obnovuje ve trojím směru: co do struktury své, co do formy své a co do podstatných vlastností svých, a na tomto rozvoji tvůrčím spočívají prý vlastně zjevy života.

Zjevy neustálého odumírání jsou mnohem patrnější, i pokládáme je následkem navyklé illuse za známky života. Avšak, kdykoliv se udá pohyb nějaký, nebo sval některý se stáhne, kdykoliv vůle nebo citlivost se projeví, pokaždé nastane vlastně organické ničení, částečná smrt; to jest vše, co postřehnouti můžeme. Naproti tomu zjevy života nemůžeme bezprostředně pozorovati. Organisující synthesa zůstává uvnitř, děje se tiše a skrytě, shromažďujíc beze hluku nové látky, napravujíc bez ustání škody způsobené odumíráním. Pouze ve výsledcích svých stává se rozvoj tvůrčí patrným.

znaky toliko živočichům vlastními: uvědomělou citlivostí (sensibilitou) a samovolným pohybem«; druzí nechtějí uznati tohoto základního rozdílu. Podle nich »lyto dvě říše tvoří dvě čáry rozbihavé, avšak z jednoho a téhož bodu vycházející, jež tím více od sebe se uchylují, čím dále od společného svého počátku se vzdalují.« Průvrženci tohoto mínění stanoví celé pásmo tvarů přechodních, jež nejsou ani rostlinami ani živočichy — tak zv. říši psychodiatirů (Bory de Saint-Vincent) nebo protistův (Haeckel). Tato otázka netýká se nikterak apologie víry; zůstává otevřenou a úplně svobodnou.

A takž. podle Clauda Bernarda. — zjev ustavičné organisace ve spojení se zjevem neustálé destrukce značí vědecký život; — rozklad bez následující po něm reorganisace značí smrt. Síly fysicko-chemické dostatečně vysvětlují destrukci organickou; nevysvětlují však rozvoje organisujícího, nevysvětlují života. »S přechetnými vynikajícími muži všech věkův i zemí,« praví Quatrefages, »s většinou učenců, kteří jsou chloubou vědy moderní, soudím, že bytosti organické děkují za svoje význačné známky, jimiž od bytosti neživých se liší, zvláštní příčině či síle, to jest životu, který se v nich slučuje se silami neorganickými.«¹⁾

V poslední době zavdaly těžké problémy všeobecné biologie ve Francii a více ještě v zemích cizích podnět k četným badáním a některým pracím, jimž nelze upřít skutečné důležitosti. Biologické soustavy rozmnožily se tou měrou, že studium jejich vyžaduje velice složité klassifikace. Obě skupiny nejpłodnější na odvážné ba fantastické hypotheses, — theorie micromeristův a theorie organicistův — dělí se ve skupiny podružné, jež se opětne rozdělují ve skupiny nižší.²⁾ V tomto chaosu systematických konstrukcí převládá tendence materialistická: výklad života nemá prý býti hledán mimo děje mechanické a síly fysicko-chemické: veškerý život spočívá prý v buňce hmotné, viditelné a dotýkatelné; myšlenka není prý nic jiného leč buňková reakce atd. Positivističtí theoretikové shodují se sice v tom, že zavrhuji tradicionální učení animistické; když však jde o to, aby je nahradili a podali nové a přijatelné rozřešení problému biologického, nemohou nikterak se shodnouti, i jest pravděpodobno, že se dlouho ještě neshodnou.

Nesnadnost, či spíše nemožnost podati vědeckou definici života, kterouž by všichni biologové přijali,³⁾

¹⁾ Quatrefages, *L'espèce humaine*, kap. I.

²⁾ Srvn. *La structure du protoplasma et les théories sur l'hérédité, les grands problèmes de la biologie générale*, od Delage 1895.

³⁾ Na výšinách filosofických lze spíše dospěti ke shodě. Kant mluví zcela po aristotelovsku, když dí: »Život jest vnitřní princip činnosti.« Podobně i jeden z nejzávažnějších představitelů moderní

nemůže býti nikterak na újmu bezpečnosti našich badání, aniž jistotě našich závěrův o počátku a rozvoji života. Shodují se všichni v tom, že uznávají a rozlišují v přírodě těla neživá a těla živá, jakož i v tom, že stanoví stejné vlastnosti, k nimž rozum poji bezprostředně ideu života, a to stačí. »Učený i neučený,« praví Quatrefages, »nemůže neviděti v tom, co jest, dva druhy předmětův od sebe přesně se lišících, totiž: těla neživá a bytosti organické.¹⁾« A o celé otázce »co život jest« mohlo by se věru dobře užiti výroku, jež učinil znamenitý matematik Poinsoť: »Každému, kdo by ode mne žádal výměru života, odpovím: „Víte něco o tom, o čem mluvíte?“ — Řekne-li: „Ne“, tedy odpovím: „Dobrá, mluvmě o něčem jiném“. — Řekne-li: „Ano“, tedy odpovím: „Dobrá, mluvmě o tom.“«²⁾

§ II.

Počátek života: čemu o tom uči víra.

Čemu uči víra křesťanská o počátku života? Učení zjevené zní: svět a vše, co v něm jest, učiněno jest od Boha z ničeho. Počátek, prvá příčina života, spadá tedy v jedno s počátkem, s prvou příčinou všehomíra.

filosofie, Bouillier, neuchyluje se příliš od schol stického: »*Activitas, quæ ens se ipsum movet — vis sui motrix*«. — Ve sém kritickém roboru rozličných výměrů, jež nazývá prioristickými, máte Claude Bernard, jak se nám zdá, někdy podmínky života s podstatou života. — »Život jest pohyb plodný, smrt jest nehybnost neplodná,« praví Lacordaire. Prvou částí svého výměru přibližuje se slavný řečník velice ke zmíněnému fyziologovi.

¹⁾ De Quatrefages, *L'espece humaine*, kap. I.

²⁾ Slova ta uvádí Claude Bernard; Poinsoť učinil výrok ten vlastně o času. Dodnes otázka „co jest život?“ neučinila značnějších pokrokův. Ve dvacátém devátém zasedání Spolku amerického, jež konáno bylo v Bostoně, pravil Jiří Barker: »Přečasto již byla položena otázka: „Co to jest život?“ I já kladu sobě tuto otázku, obávám se však, že budu musiti odpověděti tak jako jiní: „O tom nevíme ničeho.“« A dodává: »Bludička života skáče dosud nad bažinami mdlého vědění našeho.« Řečník nemohl se věru více pokofiti nežli to učinil touto metaforou.

Jestliže by se kdo dále tázal: vzal-li život počátek svůj z bezprostředního aktu stvoření, ze zvláštní intervence Boží? či jest snad život výsledkem nějakého stavu počátečního, účinkem zákonů prvotně stanovených, jež přicházejí k platnosti v příznivých okolnostech od Tvůrce určených,¹⁾ tu odpovíme mu: V té věci víra nic nepředpisuje; dogma o stvoření jest rovněž tak prosté a jasné jako obsažné; ono ponechává široké pole volnému badání lidskému, plodným výzkumům biologickým, geologickým i paleontologickým.

§ III.

Počátek života: čemu o tom učí věda.

Zdaž k této důležité otázce o počátku života má věda pohotově nějakou odpověď určitou, zdaž sdělití nám může o té věci pravdy přesně dokázané? Může-liž nám o vzniku života na zeměkouli poskytnouti uspokojivého poučení? Tak jest; jsouť majetkem vědy dvě zjištěné pravdy, a to: 1. fakt následující: jest vědecky dokázáno, že život se svými podstatnými známkami vždy na zemi neexistoval, nýbrž v určité době vzal počátek; 2. zákon, jenž zní: jest — aspoň dosavadní — zkušeností dokázáno, že každá bytost živá pochází od jiné bytosti životem obdařeně.

»Jakkoliv zbývá více nežli jedna otázka podrobná, k níž nelze dosud dáti leč toliko odpověď prozatímní,« praví Lapparent. »tož přece aspoň útvary vyvřelé a útvary vrstevnaté známe celkem velice přesně. A ke studiím nejpoutavějším, jimž člověk oddati se může, náleží zajisté studium přeměn, jež udály se na zeměkouli naší od prvopočátečního jejího stavu, nesaňejícího se ani s nejnižším organismem, až k onomu stavu konečnému, kdy život rozproudil se na povrchu jejím v celém lesku svém i nekonečné rozmanitosti.«²⁾

¹⁾ »Zdá se mi, dí sv. Chrysostom, »že slova: „D u c h B o ž í v z n á š e l s e n a d v o d a m i“ značí, že byla ve vodách energie (ἐνέργεια) životní, síla (δύναμις) žití. (Hom. III. in Gen.). Kdo připouští tento výklad, připustí snadno také, že táž síla životní ve stavu latentním, v zárodku, obsažena byla v lůně pramliny.

²⁾ De Lapparent, Traité de géologie, str. 21.

Geologie i paleontologie rozpoznaly i stanovily prvopočátečnou fási rozvoje tellurického, kdy nic neexistovalo, aniž existovati mohlo. Vědy ty tvrdí s určitostí, že byly doby azoické (neoživené), uznávajice prvotní azoickou kůru zemskou (rula, svor, rulová žula; doba prvního rozvržení pevnin).

Tento přechod ze smrti k životu, z neorganického k organickému na zeměkouli naší, tento fakt nepopíratelný a nepopřený má veliký dosah přírodovědecký i filosofický. Vůči tomuto faktu ocitá se materialismus na rozpacích. Kdyby jeho nebylo, jak pohodlně a snadno by materialisté mohli tvrditi, že život jest věčný, podobně jako to tvrdí o hmotě, síle a pohybu; jsou zvyklí vzpírati se rozumovému důkazu i metafysické evidenci: avšak nedbati faktu empirického pozorování — toho se přece dosud neodvážili. Jest to tedy tvrdý oříšek; nejodvážlivější a nejobratnější materialisté marně přemýšleli, kterak by se mu vyhnuli. Po nemilém jim problému: »kterak vznikl atom?« naskytá se jim problém neméně nemilý: »kterak vznikl život?« A tu podruhé ocitá se atheistický monismus v nesnázi, do nichž vehnán jest neúprosným dilematem: buď uznati Boha Stvořitele, nebo naléztí nějakou přijatelnou theorii, nějakou hypotesu opravdu vědeckou, která by činnost Tvůrčí nahraditi mohla.

Tuto stať o prvopočátečném objevení se života můžeme tedy shrnouti v tato slova: — theologie a filosofie křesťanská dokazují dogma o stvoření, nepředpisují však nic více o té věci. — Věda pozitivní má aspoň jednu jistotu, že totiž život na zemi kdysi vzal svůj počátek. A poněvadž prvotní organismy, nechat byly jakékoliv, neměly předchůdců, kteří by je byli zplodili, ježto právě byly prvními bytostmi ústrojnými, následuje z toho, že utvořeny byly způsobem, jenž nespadá v obor přírodních zákonů nyní platných.

Učenci, kteří bez váhání se přiznávají, že nedovedou vysvětliti vznik života na zemi, jsou velice četní, a jsou to mužové požívající největší vážnosti ve světě učeném. Bylo by velice snadno uvéstí tu veliké množství výroků, jež byli mužové ti o věci té učinili. Než my

přestaneme na tom, že vybereme ze spisů samých náčelníků školy materialistické některá doznání, o nichž nelze říci, že by jim byla vyklouzla ve slabé chvíli, a která jsou nad míru významna.

V osobivé řeči své, kterou v Belfastu konal, diví se Tyndall i stýská si, že »Darwin i Spencer zlehka, jak jen možno, přesunuli se přes otázku o původu života...« A přece prý nutno jest položit si tuto otázku. Nuže slyšmež, kterak Tyndall k ní odpovídá: »Přihlédneme-li až k samým věci základům, shledáme, že působením jakéhosi neproniknutelného tajemství život se vyvinul ze všemocných částic hmotných v propasti dob dávno minulých.« Nelze sice říci, že by se byl Tyndall »zlehka přesunul« přes otázku o původu života, nicméně však závažné jeho slovo o »neproniknutelném tajemství« nepodává přece ni žádného rozluštění té otázky.

»Věda,« dí professor Huxley, »nemá ni žádného prostředku, jehož pomocí by sobě utvořila určitý náhled o počátcích života; možnoť pronést pouhé domněnky, jež nemají ni žádného rázu vědeckého.« Du Bois-Reymond zařazuje počátek života v sedmero záhad, jež vzdorují experimentální vědě; nikoliv prý proto snad, že by se mu nesnadnost zdála býti nerozluštitelnou; nýbrž, že v počátku života zavírá se počátek sebevědomé sensibility, čímž prý stává se záhada pro něho transcendentální. Pohyb atomů přeměněný v sebevědomou sensibilitu, toť, praví, »jest problém, jenž budí palčivý interest; zároveň však jest to nepohnutelný mezník a nepřekročitelná hranice, před níž stanouti musí vědy přírodní.«¹⁾

Virchow, odpovídaje Haeckelovi na sjezdu přírodopytcův, shrnuje debatu v tato slova: »Co se druhé věci, totiž souvislosti říše organické s neorganickou, týká, tu po mém náhledu jest nám upřímně doznati, že o tom skutečně nic nevíme. Nemůžeme podati ni žádnou hypoteseu ve formě určité, ni žádný problém ve formě theorie na jisto postavené.«²⁾

¹⁾ Du Bois-Reymond, loc. cit.

²⁾ *Revue scientifique*, 8. prosince 1877.

Konečně neváhá Darwin doznati, že »jest jistá vznešenost v myšlence, že život se všemi vlastnostmi svými v počátku **svém** od Tvůrce byl dán.«

Přihlédněmež blíže k hypothesám a domněnkám vědeckým o tomto temném problému, o němž tak živě bylo jednáno v posledních letech našeho století; rozprava o nich vzbuzuje té chvíle mocný interest apologetický.

KAPITOLA DVANÁCTÁ.

§ I. Systémy a hypotheses týkající se počátku života: plození samovolné a věda experimentální: — »sliz beztvárný«, »protoplasma utvářené«. § II. Výklad i vyvrácení teorií monistických o původu života; Haeckelova archigonie autogonická a plasmagonická. § III. Původ a morfogenie současného monismu; — materialismus v historii.

●pravdoví vědci vyznávají upřímně, že nemohou podati postačitelého výkladu o počátku života bez předpokládání nějakého života předcházejícího.
(John Tyndall.)

§ I.

Systémy a hypotheses týkající se počátku života: plození samovolné a věda experimentální; — »sliz beztvárný«, »protoplasma utvářené«.

Rozličné systémy, jež vymyšleny byly za tím účelem, aby jimi vyloženo bylo objevení se života na zemi, opírají se o plození samovolné.¹⁾ Plozením samovolným neboli heterogenií (jinorodým plozením)²⁾

¹⁾ Hypothesa, že zárodky života přiletěly s povětří s jiných těles světových na naši zemi (W. Thompson), jest více nežli smělá, neboť předpokládá, že zárodky ty vydržely by teplotu vyšší nežli jest teplota koule do června rozžhavené. Ostatně by problém vzniku života byl tímto způsobem dále odsunut, nikoliv však rozluštěn. Van Tieghem hájí povětříkový původ života na zeměkouli, a dodává: »Rostlinstvo pozemské mělo svůj počátek a vezme kdysi i konec svůj; avšak rostlinstvo všehomíra jest věčné, tak jako vesmír sám.« (Traité de botanique, 1884, str. 982.) Takovéto tedy rozřešení podává materialistický monismus, rozřešení, jež logicky vede k naprosté kontradikci a absurdnosti. (Srv. výše kap. IX.)

²⁾ Oproti heterogenií (jinorodému plození) stojí h o m o g e n i e. Výraz heterogenie není případný; někteří dávají prá

vyrozumívají »vznik organického individua (jedince) bez rodičů« (Haeckel), čili jinými slovy: předcházelo by mrtvé tělo, a následovala by bytosť živá. O této otázce, bez odporu jedné z nejpoutavějších i nejzajímavějších v oboru věd přírodních, pojednáváno bylo z hledisek velice různých.

Jedni vytknuli sobě za účel rozřešiti problém čistě vědecký, chtějíce pozorovati a určiti jistý fakt a stanoviti určitý zákon. Zdaž děje se ve přírodě skutečné plození samovolné? Kladná odpověď k této otázce nevyklučuje ještě nikterak ideu Boha, ideu první příčiny:¹⁾ vyskytnutí se organické bytosti bez rodičů za příznivých okolností mohlo by býti výsledkem jedné a téže moci tvůrčí, v tomto případě ovšem zvláštním způsobem činné. Výsledky takovéhoho badání, nechť jsou jakékoliv, nedotýkají se nikterak ani víry, ani filosofie křesťanské.

Jiní badatelé, totiž monisté, staví na odiv dvojnásobnou osobivost naukovou, přírodovědeckou a spolu i filosofickou: chtějí vyložiti počátek života bez Boha, pouhým působením sil mechanických, slepých, ve hmotě tkvících (inhaerentních). Po jejich názoru jest živoucí atom samovolným výtvozem nebo spíše nutným vývojem atomu věčného . . . Popírají veškero zakročení nadpřirozené, ať bližší nebo vzdálenější; i hlásají »přirozené tvoření bytostí živých«.

Máme tu tedy dvě these velice různé, z nichž a jedné každé dlužno nám pojednati zvláště; naše apologetické vývody stanou se tím způsobem učiněnějšími a jasnějšími. Přihlédněmež nejdříve k problému ryze vědeckému; problém ten redukuje se na »*quæstionem facti*«: zda možno pozorováním nebo zkuše-

vem přednost slovu *agenesis* (bezplození). Název samovolné plození, *generatio spontanea*, jest rovněž nepřesný; mělo by se správněji říkati: *productio spontanea*, samovolné vytvoření života nebo organické hmoty.

¹⁾ Jeden z přírodopyskců, jenž měl vynikající účastenství v těchto hlučných diskussích o samovolném plození, pokládá za věc velice důležitou, že jsme diskussi tu uchránili před příhanou bezbožnosti. (*L'Homme avant les métaux* od N. Jolyho, dopisujícího člena Institutu; v úvodě.)

ností zjistiti, že objevila se živoucí bytost nepocházející od bytosti životem již obdařené? Věda pozitivná, jakož i věda »svobodná« odpovídají: nikoliv! Věda »svobodná« pronáší však zápornou svoji odpověď s výhradou: že prý, co dosud zjištěno nebylo, později zjištěno býti může. Uvidíme brzy, jakou cenu má tato výhrada.

Historickou stránkou otázky naší nebudeme se zdržovati. Vira v samovolné plození jest prastará; zamlouvala se netoliko básníkům, nýbrž i filosofům; po příkladu Aristotelově přidržovali se jí mnozí Otcové církevní i nejslavnější učenci scholastičtí,¹⁾ bohoslovci i učenci všech dob. Řekli jsme již, že otázka ta víry se přímo nedotýká.

V. posledních třech stoletích, počínajíc Harveyem (1628) až po Spallanzaniho (1767) a Pasteura²⁾, nabýval tento často projednávaný problém tvarů stále jednodušších a určitějších; pozorování soustředilo se na předměty lépe determinované, a zvláště přesněji ohraničené. V dobách nepříliš od nás vzdálených, ještě i ve století sedmnáctém, hájili mnozí samovolné plození včel, štírů, žab, myši a dokonce i některých ptákův. Když pak pokroky metody experimentální dovolávaly již tušiti rozluštění problému, šlo pouze již jen o bytosti nejméně dokonalé, nalézající se na stupnici organického světa nejnižše. Poslední zastancové heterogenie musí dnes přestati na tom, že obhajují samovolné plození »slizu beztvárného« (mucus infor-

¹⁾ Sv. Tomáš, sdíleje úplně mínění současné, obmezuje samovolné vytváření na rostliny a na zvířata nedokonalá; i zdá se, že tušil již pravdivé rozřešení těžké této záhady, an di: *Illaque a naturaliter generantur ex semine, non possunt naturaliter generari sine semine*. Nebylo by těžko pojmáti dnes v prvou část této věty tak, jak ji sv. Tomáš formuloval, veškerou říši organickou. Na jiném místě vyjadřuje se sv. Tomáš ještě zřetelněji: *Ad productionem animalium... requiritur virtus formativa in semine existens*.

²⁾ Učenců, kteří větší nebo menší měrou přispěli k rozřešení problému heterogenie, jest dlouhá řada: Redi (1668), Vallisneri, Swamerdam, Malpighi (lékař Innocence XII.), Réaumur, de Geer, Trembley, Karel Bonnet, Leuwenhoeck, Flourens, Gratiolet, Milne-Edwards, Dumas, Cl. Bernard, Van Beneden, Coste, Payen, Davaine, Koch, Balbiani, Tyndall atd. atd.

mis), jakési prahmoty nemající struktury ani orgánův. Než, i takto zredukovaný problém vzbuzuje stále ještě týž zájem vědecký; materialističtí theoretikové věnují jemu neustále množství svých sofismat a bludných výkladův, hledajíce marně přechod z neústrojného v ústrojné, z Laplaceova rozvoje kosmického v biologický rozvoj Lamarckův a Darwinův.

Kolem polovice tohoto století, roku 1858., bylo rokování o této věci obnoveno, a to nikoliv bez hluku; dnes možno říci, že jest již ukončeno a že jeho závěry jsou definitivní. Tři znamenití přírodovědci, P. Pouchet z Rouenu, Joly a Musset z Toulousy zahájili boj ve prospěch nauky nejnovějšími výsledky vědeckého bádání značně již otřesené. Učený svět bral živé účastenství na tomto rokování, jež dostalo se i před Akademií věd. Na pokusy Pasteurovy odpovídali obhájcové heterogenie pokusy protivnými; avšak Pasteur pokaždé objevil nějakou mezeru v pokusech svých protivníkův. Konečně Akademie, dostatečně jsouc poučena, prohlásila výrok svůj: »Fakta pozorovaná Pasteurem a popíraná Pouchetem, Jolyem a Mussetem, jsou úplně správná.«¹⁾

A takž ukončen byl spor, v němž šlo vlastně o samu pozitivní vědu. Tyndall, jenž náleží k těm učencům, kteří ukvapeným souhlasem svým s přemoženou naukou nejvíce vážnosti své uškodili, a jehož materialistický směr jakož i vědecká kompetence ostatně dobře jsou známy, dospěl novými a velice důmyslnými cestami (»vzduch opticky čistý«) k týmž výsledkům, jako Pasteur. »Experimentální vědění,« tak doznává sám, »nemá výsledku lépe zjištěného nežli jest tento.«²⁾

Snažili jsme se co nejstručněji předvésti tento dlouhý a hlučný spor o samovolném plození, abychom laskavému čtenáři svému nezpůsobovali zbytečné únavy. Vystřihajíce se podrobností historických i technických, jež nespádají v program náš, položili jsme

¹⁾ Slova A. J. Balarda, zpravodaje komisse Akademií jmenované.

²⁾ »Organické mikroby.«

hlavní váhu na rozhodný výrok vědy. Tento výrok, jenž nadmíru jest jasný a beze vší pochyby neodvolatelný, poslouží nám nemálo k lepšímu ocenění základních nedostatků soustavy monistické.

Nicméně, dříve než opustíme problém, jenž tak živě věk náš k sobě poutal, chceme ještě upozorniti na jiné vyvrácení heterogenie, jež v širších kruzích dosud málo jest známo, a jež velice k tomu jest způsobilé, aby upoutalo pozornost mysli světla žádostivých. Zvláštní půvab, jímž se vyvrácení toto vyznamenává, spočívá v tom, že výsledky badání přírodovědeckých a výsledky přemítání metafysických poskytují tu sobě vzájemné podpory a dodávají tím myšlence volný vzlet i mocnou zpružinu.

These zní: nesprávnost učení o samostatném plození má býti dokázána přímým pozorováním organického atomu.

Již výše (v kap. IX.), když šlo o to, aby doplněno bylo vyvrácení materialistické nauky o věčnosti atomu, poukázali jsme k síle i poutavosti argumentace čerpané z fyziky molekulární. Ukázali jsme tam, kterak každou částici mrtvé hmoty lze s Johnem Herschellem a Cherkem Maxwellem případně nazvati »výrobkem rukou učiněným«, ježto každý atom nese na sobě nevyhladitelnou stopu ruky, která jej učinila. »Nalézáme zde« — dodává professor Tyndall — »pevný základ pro indukci, jejíž pomocí můžeme sléztí filosofické výšiny, jež dotud pokládány byly za nedostupné, a logicky se vznésti od molekulů až k ději tvůrčímu.«

Rovněž i fysiologie buňková (cellulární), jak ji vykládá Claude Bernard, jehož výroky uvedeme, uznala v každé částici hmoty živé (jež nemůže existovati mimo bytost živou) předmět utvářený (un article façonné). Beztvárné protoplasma¹⁾ není a nemůže býti skutečnou bytostí živou, nýbrž toliko jen pomyslnou (ideální); pouze »protoplasma utvářené« stává se skutečnou (reální) bytostí živou. Každému tělu

¹⁾ Jméno protoplasma, plastid (sarkoda Dujardinova) dáno bylo prvotnému nejjednoduššímu tvaru živé hmoty, jenž tvoří podstatu každého organismu.

neústrojnému, každému neživému molekulu, jenž jest již jako takový »rukou učiněn«, chybí ještě onen zvláštní útvar, jenž mu toliko rukou zhotovitelovou může býti dán; chybí mu forma i zvláštní struktura jichž jest mu naprosto zapotřebí, má-li vejíti v stav molekulu živoucího. První organismus — nechať jej kdo jakýmkoliv jménem ozdobí nebo zahalí — již proto, že živý jest, musí býti protoplasmatem utvářeným; proto slova: »samovolná organisace« odporují sobě navzájem, vyjadřující dva pojmy, jež se vylučují.

Na tom není dosti; přímé pozorování dovoluje nám vniknouti ještě dále a novým světlem objasnit tajemné záhady biogenetické. Podobně jako fysika molekulární a mechanika dovedly v mrtvé hmotě odkryti a stanoviti určité přirozené tendence, tak i biologie buňková a chemie organická dovedly odkryti a stanoviti určité přirozené tendence atomů ve strukturách živoucích. Není to však tendence organisující, není to samovolná snaha po seskupení, nýbrž jest to naopak nestálost a samovolná náklonnost k rozloučení, jež byla konstatována. Kterak bude tedy možno připustiti samovolnou asociaci a organizaci, jež předpokládají schopnosti pozorováním a zkušenosti jasně vyvrácené? I tu opět ocítáme se bezděky přede dvěma pojmy spolu nesrovnatelnými a sobě navzájem odporujícími: přirozená nestálost a náklonnost k rozloučení, desorganisaci, toť fakt; — samovolná organisace, toť hypotéza.

●všem, kde žití již jest, tam jest »harmonická sjednocující snaha veškerých monad životních a veškerých energií biologických.« Idea řídící, »tvůrčí«, jak ji uznávají přední fyziologové, směřuje k »úmyslnému« seskupení atomů, ke speciální konstrukci různých orgánův. Jsou to zjevy životní, o nichž jsme již mluvili. Ale síly fysicko-chemické samým sobě pozůstažené jsou činny zcela jiným způsobem, projevující snahy zcela opáčné; jejich činnost plodí zjevy rozkladné, zjevy umírání a smrti. Kterak tedy by bylo lze připustiti úplné převrácení úloh, jehož nutně vyžaduje plození samovolné?

»Ve hmotě organisované byl mathematický zákon, jenž řídí struktury chemické, pominut (éludée).¹⁾« Samovolná organisace hmoty předpokládala by tedy mathematický zákon, jenž by samovolně sebe sama pomíjel nebo obcházel, což jest čirý nesmysl.

Tím již zakončemež tyto úvahy, jež jsou sice poněkud abstraktní, nicméně však dojista velice plodny; o nich zajisté užití lze slov Tyndallových, že pomocí jich slézti můžeme výšiny filosofické a povznést se logicky od molekulů živých až k činnosti tvůrčí.«²⁾

»Jednoho dne,« píše Caro, »naslouchal jsem dychtivě slovům znameniteho Clauda Bernarda. an vykládal mi ve vzletných úvahách hluboké myšlenky své o vzniku bytosti. Ale toť jest metafysika, co mi tu vykládáte!« zvolal jsem. — »Ovšem že,« odpověděl mi, »snažím se sledovati co možná nejdále toto pořadí myšlenek, o jichž pravdě jiným sice způsobem, avšak rovněž tak pevně jsem přesvědčen, jako o pravdě faktův, s nimiž každého dne se obírám. Nutno jen, aby metody různých těchto oborův nebyly pomíseny.«³⁾ Ano, tak jest: nutno, aby metody nebyly pomíseny!; toho také, jak jsme již byli viděli, žádá církev na sněmě vatikánském. Triumf pravdy byl by zabezpečen, kdyby podařilo se »myšlení, to jest zdravé filosofii, opět zjednati si přízně a vážnosti ve všech oborech vědecké činnosti«.

§ II.

Výklad a vyvrácení monistických teorií o původu života. — Haeckelova archigonie autogonická a plasmagonická.

Řekli jsme již, že na otázku samovolného plození možno patřiti se dvou velice různých hledisek: jako na vědeckou hypotézu nečinící dalších důsledků doktrinnálních; — a jako na soustavu filosofickou, to jest jako

¹⁾ Gaudin, l'Architecture des atomes.

²⁾ Viz Revue des questions scientifiques, červenec 1880. — Arduin, Géologie et Géogénie, sv. II., stať 16.

³⁾ Revue des Deux-Mondes, 15. prosince 1883.

na nezbytnou součást materialistického nebo monistického názoru o světě živoucím. Hypothesa přírodovědecká o heterogenii, jak jsme právě viděli, byla »obrácena v niveč« pozorováním a zkušeností.

Zbývá nám ještě ukázati, kterak zkušenost i rozum, pozorování i metafysika přivádějí soustavu monistickou a tvrzení materialistické ad absurdum.~

Bylo by lze napsati celou knihu plnou napínavé zajímavosti, s nápisem: Jak materialista hledá přirozený přechod od anorganismů k organismům. Žádná Odyssea nebyla by bohatší všelijakými obraty osudu. Zajímavé i poučné, pohříchu však příliš dlouhé bylo by vypravování o veškerých v té věci illusích, klamech i mystifikacích monismu, počínajíc hlučnými spory o heterogenii, o kterých jsme již byli se zmínili, až do »naprostého úpadku Společnosti Uhlík a Spol., jež byla uznána za neschopnou zploditi byť jediný jen plastidul« (Virchow); počínajíc Eozoonem kanadským (Eozoon canadense),¹⁾ jehož jméno jest sice velice poetické, jehož existence však jest nadmíru problematická, až k nešťastnému Bathybiu Haeckelovu (Bathybius Haeckelii), universálnímu zárodku, hlučnému *ερριζ* Huxleyovu, kterýž okázale ohlášen byl učenému světu a později tak necitelně zapřen. Vrátime se k němu ještě, neboť historie Bathybia

Sama jestiž dlouhou pohádkou.

Ze všech soustav, jež vymyšleny byly k tomu, aby vyložily vznik života neodvisle od činnosti tvůrčí, soustava slavného profesora v Jeně Haeckela jest nejrozhlášenější, nejúplnější a jest i nejobratněji sestrojena. System jeho není sice uznáván od hlavních náčelníkův učeného materialismu, naopak, oni obviňují jej, že jest nevědeckým, že kompromituje novou víru; avšak bojovná tlupa poloučencův a stranníků jej brání i šíří, takže monismus Haeckelův dosud ještě má vliv škod-

¹⁾ Eozoon, — »zvíte zoře« nebo »zoře zvířat«, kořeno-
nožec dírkovaný(?) — bylo nedávno nalezeno v útvaru laurentinském v Americe. Jest to směs serpentinu a kalcitu, jež nikterak není organického původu.

livý na duše křesťanské; dlužno tedy ukázati jeho ryze »individuální« ráz, jeho mezery i vnitřní odpory.

Myšlenku svoji i cíl Haeckel sám shrnuje v tato slova: »Theorie monistická a mechanická pokládá tvary přírody organické, rovněž tak jako i tvary přírody neorganické, za výtvary sil přírodních... Kdežto dualismus theologický v dívech přírody vyhledává libovolné idey o vrtošivém stvořiteli, poznává monismus, maje zření k pravdivým příčinám, ve vývojných fásích nutné účinky zákonů přírodních, věčných a nevyhnutelných...«¹⁾

Samovolné plození jest nezbytnou součástí a základní podmínkou tohoto monistického názoru o živoucí přírodě. Potlačtež samovolnost života: tuť ihned vyvynikne činnost tvůrčí, a monismus rozpadne se v niveč.²⁾ Než i věda odsuzuje plození samovolné; zavrhuje je i ti, jimž by vlastně na tom záležeti mělo, aby je obhájili... Aby přece nějak zachránil nezbytný svůj postulát, vynalezl Haeckel ne sice nové odvětví vědecké, ale nový slovník. Svoje »individuální náhledy« a nejdobrodružnější hypotese okrašluje zvučnými jmény z řečtiny vzatými; jest to nekonečná řada neologismů vzezení veselého a chlubného, jež připomíná nám lavinu makaronismů Molièrova lékaře. Staré diskreditované názvy nahrazeny byly názvy novými, zvučnějšími: samovolné plození bylo pozměněno v archigonii autogonickou; autogonie byla doplněna plasmagonií. Z imponující zvučnosti těchto názvů soudili bychom málem, že jimi odkryta byla myšlenka nad míru plodná nebo dokonce nějaká síla dosud neznámá, která by splniti mohla aspoň požadavek věru velice skrovný: utvořiti totiž prajednoduchou monériu. Kdož by také osmělil se archigonii autogonické odpírati

¹⁾ Häckel, *Natürliche Schöpfungsgeschichte*.

²⁾ Emil Ferry, jeden z nejhorlivějších přívrženců materialismu »vědeckého« ve Francii, doznává v posledním díle svém výslovně: »Jest téměř jisto, že počátkem všechných bytostí živých jest zárodek, z čehož plyne, že počátek života na zeměkouli vyžaduje nutně nějakou prapříčinu.« (*La vie et l'âme* 1889, str. 561.)

schopnost zploditi takovou maličkosť, jakou přece jest monéra?!

Monéry jsou dle Haeckela nejjednodušší organismy, jež známe a jež můžeme postihnouti, jsou to prý tělíska beztvárná, pramalých rozměrův, obyčejně mikroskopická. Skládají se prý z látky stejnorodé, měkké, bílkovité nebo sliznaté, beze vší struktury a bez orgánův; nicméně jsou prý opatřena základními vlastnostmi životními. Monéry (bez struktury) se pohybují, se živi a množí se dělením.«¹⁾

Aby učinil přirozený přechod z neživé hmoty ve hmotu živou srozumitelnějším, a aby usnadnil počátečný výkon autogonický, vymyslel sobě monismus ještě jakýsi člen přechodní, nepatrnější ještě nežli jest monéra. Prvním projevem archigonie byl prý archiplasson neboli prvek samorodý (protogenum autogonum); jest to plastidul, jež prý zjednodušení není možno, jest to jednotka životní; z archiplassonu vzniká bioplasson, z něhož tvoří se všeliká hmota organisovaná. Nuže, přechod jest již hotov, a to tak dokonale, že nižádná pochybnost nemá více místa; jestiž všecičko nad slunce jasnější, ano, jest to jednoduchost sama. Archigonie autogonická přece vrchovatě stačí k tomu, aby vyložen byl vznik prvotního plastidulu. plastidul zase úplně jest s to, aby »stvoření« — »anthropogenii« v to čítajíc — vyložil pouhými zákony přirozenými, věčnými a nevyhnutelnými; on zajisté jest i s to, aby zbudoval a legitimoval »monistické náboženství přírodní, náboženství budoucnosti.«

A když byla sobě monéru živoucí a samorodou položila za základ, rozvíjí se theorie monistická hravě dále. Tento další postup theorie monistické nejsnáze pochopíme, když vzájemně srovnáme phylogenesi, to jest rozvoj povšechného života v lůně přírody, a ontogenesi, to jest rozvoj individuálního života v lůně mateřském. Formy neboli stadia zárodečná reprodukují prý stadia phylogenická, jichž prý jsou »stručnou rekapitulací«. Haeckel popisuje učeně roz-

¹⁾ Haeckel, Anthropogenie.

ličné formy života od samorodého jeho utvoření se, muože po libosti etapy organické a efektní neologismy. Takž po monéie čili částici protoplasmata bez jádra, což nazývá monerula, následuje prostá buňka čili amib, částice protoplasmata s jádrem, obdařená čivostí i citlivostí, — toť cytula, buňka ta se množí a tvoří shluky buněk čili synamiby — toť morula, pak následuje planula nebo blastula, gastrula, ascula, olyntha, ascometra . . . a tak dále, až konečně přichází člověk po dostatečném počtu posloupných etap čili forem živočišných více nebo méně direktních.

Nedějme se oslniti tímto stkvělým ohňostrojem epithet končících se v *a*, a nezapomeňme na předmět, o který nám tu jde: na počátek života. Jakým způsobem archigonie vytvořila archiplasson? Zdaž autogonie monéry liší se od samovolného plození Pasteurem, Tyndallem a j. vyvráceného? Haeckel jest sice učeným přírodopytcem i obratným pozorovatelem, jeho bystrost a učenost jest nepopíratelná; on však patrně zanedbal studium metafysiky a logiky, které by mu byly přece poskytlly nemalé pomoci při budování rozsáhlé jeho soustavy a při zakládání »náboženství budoucnosti«.

Kdykoliv nutkáni jsou, aby objasnili, na čem hlavně spočívá »přirozené tvoření se bytostí živých«, tuť mistr i žáci jeho odpovídají stejně neurčitě a zdrženlivě. »Prvotní monéry vznikly samovolným plozením v moři, podobně jako krystaly solné v roztoku se tvoří; vytvořily se na počátku laurentinské peridy ze sloučenin neorganických, z prostých kombinací uhlíku, kyseliny uhličité, vodíku a dusíku . . . Malý tento počet látek, jež stačily k utvoření organismů nejsložitějších, nalézal se pospolu v prvotním okeánu; život zjevil se na počátku oné epochy pod mnohonásobným působením chemické affinity, elektriny, slunečního tepla, ohromného tlaku a tisícerych jiných příčin neznámých . . . V dávných oněch dobách prostředí i zevnější vlivy byly zajisté zcela jiné nežli nyní . . .«¹⁾

¹⁾ Flammarion v jedné ze svých populárně-vědeckých knih (*Le Monde avant la création de l'homme*) po dlouhých úvahách o »počátcích života« přichází konečně k . . . Bathy-

Z toho jest patrné, že monismus, postrádaje přesné indukce vědecké i potřebných faktů pozitivních, nucen jest opírat se o zdánlivé analogie, z nichž jen patrněji vysvítá prázdnota a malomocnost jeho soustavy. Běre tedy monismus útočiště k budoucím možným pokrokům chemie organické. »Naši chemikové,« praví Haeckel, »umějí dnes již snadno pomocí synthesy skládati močovinu, alkohol, kyselinu octovou, kyselinu mravenčí a jiné sloučeniny, neméně složité nežli albuminoidy uhlíkové. Blízko zajisté jest již den, kdy i albuminoidy tyto, podobně jako ony sloučeniny, vyráběny budou v laboratořích.«

Hle, prostá domněnka, pouhá naděje a touha mají tu býti základem, na němž spočívati má celá soustava; a přece jak daleka ještě jest ve skutečnosti pravá věda od vytouženého cíle! Těla živá skládají se z uhlíku, kyslíku, vodíku a dusíku; některá z nich obsahují nadto síru, vápno, železo adt. Tyto neorganické prvky tvoří zvláštním seskupením bezprostřední součástky těl živých, jako: bílkovinu, vlákninu (fibrin), škrobovinu a j. Tyto bezprostřední součástky skládají vespolek organické složeniny, jednoduché, beztvárné, dosud neorganisované, neživé. Tyto prosté organické složeniny mají účastenství ve vytvoření buňky, kteráž jest prvopočátkem skutečného života, a vždy předpokládá buňku již dříve existující. Buňky seskupují se a tvoří prvky anatomické; prvky anatomické spojují se v buněčné tkaniny; skupiny

biovi, kterého sám první vynálezce jeho Huxley se zřekl, a k »Společnosti Uhlík a Spol«, jejíž bankrot sám materialista Virchow byl prohlásil. »Myslitel, jenž usiluje, vniknouti v tajemství přírodní,« praví Flammarion, »není nikterak naplněn větším podivem, vidí-li, kterak kombinace uhlíkové zplozují tělíška rosolovitá, než když vidí, kterak krystaly vznikají z roztoku solného... To jsou bytosti prvotné. Organické vzniká z neorganického. Síla životní zrodila se ze síly fysicko-chemické... Prorok, jemuž by bylo popřáno patřiti na zemi v době prvopočátečné, nebyl by zajisté bez mocného vzrušení sledoval tuto kypící genesi, jež dávala vznik světu novému. Pod ohromným sluncem prvních věků nebylo nic než voda, všude jen voda a voda... A z jejího lůna rodí se život.« (Str. 135, 126.) Z tohoto příkladu vidíme, kterak v nejpopulárnějších knihách protikřesťanských podávají se často nabubřelé fráse místo řádných důkazův.

tkanin tvoří zvláštní orgány. z nichž má každý svoji funkci; sjednocené orgány tvoří organismus . . . Jak patrné, má synthesa chemická dalekou ještě cestu před sebou, a po mnohých ještě stupních bude musiti vystoupiti, nežli dospěje k tomuto organismu proto-autogonnímu, mohoucímu se pohybovati, živiti i množiti se, nežli podaří se jí tedy vyhověti nezbytnému požadavku theorie monistické. »Neschopnost experimentální vědy k přeměnění ruchů fysicko-chemických v síly životní každým dnem jest patrnější . . . Tato přeměna není — jak se aspoň až dosud zdá — v moci lidské.«¹⁾

Myslíme, že možno jest a priori říci, že synthesa chemická nikdy nepřekročí hranice, která dělí struktury hmotné, podléhající zákonu mathematickému, od struktur živoucích, jež z tohoto zákona jsou vyňaty.²⁾

Když se byl takto poněkud lehkomyšlně bezpečil na laboratoř chemikovu, dotazuje se monismus — sháněje se neustále po moněře autogonické, bez níž se obejítí nemůže — »tajemné laboratoře přírody«. A tu jest až dosud objevem jeho nejstokvělejším, pohříchu však i nejsalebnějším — bathybius. Bylo to r. 1868, když professor Huxley poprvé světu ve známost uvedl jakýsi beztvárný sliz z hlubin mořských vytážený, jakýsi lepkavý a rosolovitý hlen, jenž by prý zcela dobře mohl býti samovolným výplodem protoplasmy, jakož i prvotnou a povšechnou podstatou všechněch organismů živoucích. Huxley dal objevu svému tajemný název Bathybius³⁾ a věnoval jej příteli svému Haeckelovi, jemuž ovšem takového bathybia velice již bylo potřebí.

¹⁾ F. Papillon, La constitution de la matière. Viz o tomto předmětu výborné dílo Denysa Cochina: L'Évolution et la vie.

²⁾ Na sjezdu přírodopycův a lékařů německých v Heidelbergu (1889) pronesl V. Meyer v přednášce své o »problémech současné chemie« tato slova: »Jak velice jsme ještě toho vzdáleni, bychom pochopili povahu těles organisovaných! . . . umělé zhotovení i nejjednodušší buňky vymyká se z oboru chemie...« (Revue scientifique, 27. března 1890.)

³⁾ »Ve hlubinách, žijící.«

O jedenácte let později, r. 1879, účastnil se též professor Huxley sjezdu spolku »British Assoc. for the advancement of science« v Sheffieldu. Předseda Allmann zmínil se v úvodní přednášce své nešťastnou náhodou také o objevu Bathybia. Huxley hlásil se o slovo. Následující úryvky z jeho řeči, překypující svižností a duchaplností, podají lépe, nežli bychom to vlastními slovy dovedli, dějiny i osudy »nejznamenitějšího z monér«:

Prosím, aby mi dovoleno bylo pronést několik slov o věci, která se týká mé osoby . . . Náš předseda zmínil se o jisté . . . věci — nevím opravdu, mám-li to nazvatí věcí nebo jinak snad (přítomné obecenstvo propuká v smích) — kterouž označil vám jménem Bathybius podotýkaje, že byl jsem to já, jenž vynesl ji na světlo Boží. Ano, přiznávám se, jest tomu tak; jáť tsem nadto věc tu i pokřtil (opět smích) a jsem v jistém smyslu nejstarším jejím přítelem (hlučný smích). Jedva zajímavý tento Bathybius spatřil světlo světa, chopili se mnozí obdivuhodní lidé nepatrné této věci a ztropili s ní veliký hluk (opět smích . . .). A tak to šlo tedy dále, i domníval jsem se již, že mně mladý můj přítel Bathybius bude ke cti (smích); s politováním však se přiznávám, že on později nikterak nedostál tomu, co v mládí svém sliboval (hlučný smích.) Především, jak vám to pověděl náš pan předseda, nepoštěstilo se nikdy naléztí ho tam, kde nadíti se bylo jeho přítomnosti, což bylo velice zlé (smích), a byl-li kde skutečně nalezen, tu povídali o něm různé nehezké věci. S opravdovou bolestí doznávám, že našli se i někteří mrzouti, kteří neostýchali se tvrditi, že Bathybius není nic jiného, leč toliko pouhá rosolovitá usazenina siranu vápenitého, jež, klesajíc do hlubiny vodní, uchvátila s sebou něco hmoty organické (smích) . . .»

Milne-Edwards shrnuje výsledky výzkumů konaných na palubě lodi *Travailleur*, jež konány byly s pevným předsevzetím, že ničeho nebude pominuto, co by vésti mohlo k nalezení a probádání Bathybia, ve slova následující: »Často postřehli jsme v bahně tuto záhadnou látku; zkoumali jsme ji mikroskopem, i do-

spívali jsme k přesvědčení, že nezasluhuje látka ta nikterak cti, již se jí dostalo, aniž tolika výmluvných těch stránek, jež jí byly věnovány. Bathybius není než shluk slizu, jež houby a někteří zoofyté vyměšují, je-li tkanivo jejich poraněno nástroji rybářskými. A takž tedy Bathybius, jenž byl tak velice zaměstnával učený svět, sestupuje s trůnu svého a obrací se v niveč.«¹⁾

Přece však setkáváme se dosud ještě s transformisty, tvrdošíjně obhajujícími tuto věc — tento beztvárný sliz, měkkou rosolovinu, sádrovou usedlinu či rozmočené vápno — z níž Haeckel učinil »hlavní sloup moderní theorie evoluční«.

John Murray, účastník výzkumů na korvetě Challengeru, podává »authentický protokol, úmrtní list podle všech platných pravidel sestavený, do něhož pojaty jsou veškeré zdrcující důvody, ze kterých patrně jest, že Bathybius nutně v niveč se rozplývá,« dokládá: »Znal jsem vynikajícího přírodopytce, jenž, procezuje bahno skrze prsty své, pravil, že bahno to jest oživeno protoplasmou v něm se nalézající a že jest to Bathybius, jenž jest příčinou toho, že bahno to jest na omak lepkavé a mastné... A setkal jsem se s mnohými jinými vědci, kterým hněvem vřela krev, když jsem jim řekl, že stalo se nedopatření v této věci, a že Huxley, Haeckel a jiní byli uvedeni v omyl některými okolnostmi.« A takovíto vědci neváhají a priori zavrhovati veškeru víru metafysickou a náboženskou, protože prý vědě odporuje!

Než dosti již o Bathybiu; tolik jen ještě podotýkáme, že tato vojenská výprava monismu pod praporem Bathybia nemůže dobytí pražádného úspěchu, neboť, i kdybychom připustili existenci »této nejznamenitější z monér, opatřené veškerými vlastnostmi bytosti živé, tohoto sloupu moderní theorie evoluční«, zbývalo by ještě dokázati, že monéra ta jest produktem plození samovolného. A takž ani Bathybius ničímž nepřispěje k rozluštění záhady.

¹⁾ Sezení Institutu dne 15. října 1882.

Poslední důvod monismu, jeho důvod nejjasnější, ačkoliv nikterak nejlogičtější, zní takto: Nemůže-li se neorganická hmota sama organisovati součinností okolností pouze přirozených, bylo by nutno vzítí útočiště k nadpřirozenému, k zázraku, k Bohu; to však jest nevědecké, a zkrátka nemožné. Nejzaručenějších výzkumů za nic sobě tedy neváží, jestliže konečným cílem jejich jest Bůh. Soury, překladatel Haeckelových spisů do frančiny, prohlašuje to bez obalu v jednom ze svých komentářů ke spisům mistra svého, prohlašuje to zajisté ve jménu mnohých jiných, kteří jsou stejného s ním smýšlení. Praví: »Nemáme jiné alternativy, chceme-li vyložiti původ života. Kdo nevěří v plození samovolné, nebo spíše v odvěký rozvoj hmoty neorganické ve hmotu organickou, nutně musí připustiti zázrak. Plození samovolné jest hypothesis nutná, kterou nelze zvrátiti nižádnými argumenty a priori, aniž jakýmikoliv pokusy laboratoře chemické,«¹⁾ jinými slovy: ona převyšuje samu evidenci, povznesena jest nad všelike důvody filosofické i nad důvody vědy pozitivní. Ostatně prý »hranice zkušenosti nejsou hranicemi přírody; dlužno nazírat i za obzor věd empirických; co dosud není konstatováno, může býti konstatováno později.« Ale kam se pak poděje zásada indukce, která jediná podává nám možnost zpovšechňování a vede nás k zákonům přírodním? Kam poděje se empirická věda, jestliže oproti faktům skutečným a stvrzeným postavíme fakta pouze možná?

Nutnost zvoliti jedno z dvojího: buď jistotu experimentální, metafysickou a náboženskou, anebo nezbytný postulát monismu, byla slavně prohlášena u přítomnosti samého Haeckela od mistra jeho Virchowa, jehož zajisté nelze míti v podezření, že by oddán byl tendencím mystickým.

»Věda nezná ani jedinkého faktu pozitivního, který by mohl sloužiti za doklad, že nějaká massa neorganická, třeba z oboru Společnosti Uhlík a Spol., byla by se bývala kdy přetvořila v massu organickou.

¹⁾ Soury, v předmluvě k Haeckelovu spisu »*Die Kazy transformismu*«.

A přece, nechci-li uvěřiti v existenci zvláštního stvořitele, musím uchýliti se k plození samovolnému: toť jest zřejmo, *tertium non datur*. Kdo by řekl: — neuznávám stvoření a chci nalézti výklad původu života — pronesl by thesi první, musí však chtěj nechtěj dospěti ke thesi druhé, ergo: uznávám plození samovolné. Pro plození samovolné nemáme však prázdného důkazu; nikdo dosud ještě nebyl svědkem samovolného vzniku organické hmoty; nejsou to theologové, kteří plození samovolné zamítají, nýbrž jsou to přírodopytci... Nutno vyvolit jedno z dvojího: buď plození samovolné, anebo stvoření; my učenci (materialističtí) klonili bychom se, upřímně řečeno, k plození samovolnému. Ach, kéž by vyskytlo se něco, z čeho by je možno bylo dokázati... Myslím však, že bude nám ještě dlouho čekati... s Bathybiem pozbyli jsme naděje v možnost takového důkazu.«¹⁾

Slovem, monismus v nejúplnější, nejproslulejší a trudně vypracované svojí podobě odporuje pozitivnímu badání i metafysice, nalézaje se v příkré opozici k methodě experimentální i k evidenci rozumné.

Monismus odporuje pozitivnímu badání; -- to uznají zajisté i nejzarytější jeho přívrženci, uvedeme-li jim na paměť tato slova Berthelotova, jež výborně charakterisují methodu Haeckelovu a jeho přívržencův: »Věda pozitivná nepátrá ani po první příčině ani po konci věcí; ona zjišťuje prostě fakta pozorováním a zkušeností... Ona porovnává je mezi sebou, vyvozuje z nich vzájemné vztahy, jež opět — což jest jedinou zárukou jejich pravdivosti — musí verifikovány býti pozorováním a zkoušením. A řetězec takovýchto vztahů vzájemných tvoří vědu pozitivnou... Věda ideální (lživěda) opírá se naproti tomu o libovolné osobní domněnky.«²⁾

Monismus Haeckelův protíví se rozumu, odporuje zdravé filosofii — neboť zavírá v sobě kontradikci

¹⁾ *Revue scientifique*, 8. prosince 1877.

²⁾ Berthelot, *loc. cit.*

metafysickou. Nahradíme-li stvoření »vývojnou fází věčné hmoty«, ocitáme se před nerozluštitelnou záhadou, jež tkví ve věčnosti hmoty a pohybu. Nic na věci nemění, pokládá-li kdo život za pouhý pohyb či za zvláštní sílu; ač ovšem v tomto druhém případě by záhada stala se ještě spleťtější.

Jestliť patrnó, že v obou těchto případech tento nový proces bezpočátečný, tento vývojný postup ke zplození života, tento rozvoj »sil přírodních«, ježto celou věčnost měl k tomu, aby dosáhl svého cíle, musil by již od věčnosti tohoto cíle svého dosáhnouti. Nezbytný zajisté účín zákonů věčných, »nevyhnutelných«, sám sebou nutně jest věčný; a proto by svět organický musil dospěti k nynějšímu stavu svému v kterémkoliv okamžiku svého trvání... Nadto by nižádný nynější zjev životní nebyl vůbec možný; musil mít každý takový zjev počátek i konec; kdyby tedy byl měl celou věčnost k tomu, aby vyplnil svoje určení, od věčnosti již by se byl musil skončit a přestat bytovati...

Nebudeme déle meškati se touto metafysickou argumentací; rozvinulil jsme ji již jinde měrou postačující. Ale i na tomto místě, jak každý zajisté uzná, má důvod tento neztenčenou sílu svou i plnou váhu apologetickou. I kdyby nakrásně podařilo se někdy vědě konstatovati plození samovolné, i kdyby konečně nalezla monéru žívoucí a samorodnou (autogonní), nějakého skutečného Bathybia, i pak ještě theorie »tvoření přirozeného« bez Boha tím ani o krok nepostoupila by ku předu; rozbíjelať by se vždy ještě o tutéž absurditu logickou a mathematickou nemožnost, na níž ztroskotává se i dnes, totiž o autogonii atomu, o věčnost hmoty i pohybu.

§ III.

Původ a morfogenie současného monismu; — materialismus v historii.

Základní symboliku »nové víry« oproti »víře staré«, spiritualistické a křesťanské, podává otevřeně Strauss, řka: »Shledá-li kdo v theorii naší výraz úplného ma-

terialismu, nebudu mu odpírati. Jáť vskutku pokládal jsem vždy za pouhou řečnickou půtku pověstnou onu antithesu, s níž tolik hluku se natropí, mezi materialismem a idealismem, nebo jakkoliv jinak by kdo nazvali chtěl tuto ideu oproti ideji oné. Materialismus i idealismus mají společného svého protivníka v dualismu, jenž dle idejí, vládoucích v celé periodě křesťanské, rozdvouje člověka v tělo a duši, rozděluje existenci jeho v čas a věčnost, a oproti světu stvořenému staví věčného Boha stvořitele. Oproti tomuto dualistickému názoru světovému jeví se materialismus i idealismus jakožto monismus, to jest: snaží se vyložití souhrn zjevů podle jediného principu, a představití sobě svět a život jakožto věc jednolitou.«¹⁾

Máme tu před sebou povšechné rozlišení systemů a nauk, jež pokládáme za správné, a jemuž nikdo zajisté neupře aspoň jednoduchosti.

Všeliká nauka, všeliká filosofie, všeliká věda, která připouští formálně nebo cestou logické důslednosti jedinou pouze substanci, hlásí se k monismu.

Veškera nauka, která uznává existenci dvou substancí podstatně rozdílných, ducha totiž a hmoty, náleží k dualismu.²⁾

Monismus či dualismus, v tom Strauss má pravdu, staví-li člověka před hrozné dilemma: Všechno nebo nic. A takž veškery doktriny současné bez výjimky, veškery ony dynastie filosofů pantheistických, pozitivistických, nihilistických, veškeří tito ctitelé idealismu i transcendentalismu, jichž závěry vymykají se jako had z ruky toho, jenž je polapiti chce, kteří tvrdí jsoucnost Boha i duše na jedné stránce a na druhé ji popírají, a na třetí tvrdí i popírají zároveň, musí rozhodnouti se a postaviti se buď na pravici nebo na levici. V takových věcech není a nemůže býti nerozhodnost možná: vše nebo nic!

Jest zajímavo a spolu i snadno pátrati, jaké byly v době moderní počátky nové víry, jaká byla genese

¹⁾ Stará a nová víra, kap. LXVI.

²⁾ Tento pravověrný dualismus nesmí býti ovšem maten s dualismem manichejčů, gnostiků atd.

monismu. Dějiny nebo — abychom užili oblíbeného dnes výrazu vědeckého — morfogenii současného bludu materialistického možno dosti zevrubně vylíčiti několika slovy.

První přetvoření víry tradicionální, víry katolické, způsobeno bylo v Německu pseudoreformací. První novotáři zavrhli církev a podrželi Bibli. Druhá morfogenická fáse udála se v Anglii¹⁾; deisté zavrhli Bibli a podrželi Boha. Voltaire, pobývší v Anglii (1726), jal se rozšiřovati deismus na perutech francouzského důvtipu, kdežto Samuel Reimarůs (1774) v tichosti podrýval náboženství pozitivně.²⁾ Třetí konečně přeměna byla dokonána ve Francii; materialističtí autorové *Encyclopedie* zavrhli Boha a podrželi pouze víru ve hmotu. Du Bois-Reymond připisuje tuto »evoluci deismu v monismus« především Diderotovi.³⁾ Z Francie nová víra takto zdokonalená vnikla opětně do Němec; tam dobře se jí dařilo a dosud tam kvete v podobě materialismu vědeckého; tam nalezla nejradikálnější svůj výraz ve slovech Maxa Stirnera: »Dvě toliko uznávám skutečnosti: sebe sama a to, co jím«; a od tud hlavně, z mocného ohniska německého, šíří se s »moderní kulturou« dále a dále po Evropě i Americe.

V povážlivé době přítomné, kdy přestáti jest nám hroživou krizí materialistickou, můžeme naději svoji opíratí o zkušenost dob uplynulých, o všeobecné mínění slavných dob minulých i o náhledy vynikajících duchův. Objevuje se brutální materialismus vždy toliko po dlouhých mezerách časových, v jistých dobách úpadku a zbujnělosti, podobně jako těžké pohromy živelní a hrozné epidemie morové. A jako pohromy tyto jsou sice strašlivé, krátkého však jen trvání, nejinak i brutální materialismus nikdy dlouho neobstál. Překvapuje nás a spolu i potěšuje, dovidáme-li se

¹⁾ Viz doktrínální programm Collinsův ve spise: »Rozprava o svobodě myšlení«.

²⁾ *Schutzschrift für die vernünftigen Verehrer Gottes*. První část byla uveřejněna r. 1774; jméno autora tohoto spisu vešlo ve známost teprve r. 1827.

³⁾ Reč proslovená v Akademii Berlinské 3. července 1884 u příležitosti stoletého výročí Diderotovy smrti.

z dějin kulturních, jak řídci byli příkří materialisté. V Řecku z houfu spisovatelů klassických tři toliko jména mužů takových se vynořují: Leukippos, Démokritos, Epikúros; v Římě: jediný pouze přírodozpytec, totiž Plinius, a jeden jediný básník, totiž Lukretius, a i ten ještě v podivné jakési neshodě se samým sebou, nepřipouští svobody vůle tak jako jeho mistři řečí. Dále jsou to nesmyslné nauky sekt gnostických, soustav manichejských, pantheistického materialismu některých filosofův arabských, a několik ještě osamělých zjevův... a pak po dlouhých a dlouhých letech teprve přichází současný rozvoj materialismu, jak jsme jej byli vyličili.

A jiné ještě důležité poučení čerpati můžeme z dějin lidského myšlení: materialismus, podobně jako každý jiný blud, ano více ještě nežli kterýkoliv jiný blud, odsouzen jest k tomu, aby neustále v kole svém se otáčel, aby opětoval se bez ustání, a to i tehdy, když oděl se na pohled ve formy nejnovější. Hegel, uče identitě naprostých protiv, identitě ducha a hmoty atd., nečiní nic jiného, než že opakuje tvrzení Heraklitova nebo Demokritova; a Feuerbachovi nezbylo jiné již práce, než »učiniti tečky na i Heglem napsaná«, aby z nich vyvodil logicky nejhrubší materialismus.

Jeden z představitelů vědy »obnovené«, John Tyn-dall, ve svém Belfastském vyznání víry, jež jsme několikráte již byli citovali, neshledává nic lepšího, než aby ve prospěch vědeckého atheismu ohráta byla soustava nejvíc zastaralá, totiž atomistický system Epikurův. Plným tedy právem lze říci, že »nová« víra současných materialistů názvu toho ani nezasluhuje; spíše zajisté by ji bylo lze uváděti jakožto příklad intelektuální dědičnosti, jakožto pamětihodný a smutný případ atavismu.

»Věřte hlasu slávy,« — volal Viktor Cousin v úchvatné výmluvnosti své — »věřte hlasu slávy, tomuto soudci neporušitelnému, z jehož výroku nelze se odvolati! Pomnětež, na čí straně byla povždy sláva, které to byly soustavy, jež pozůstavily po sobě stopy nejstkvělejší, nejtrvalejší, nejplodnější a nejčestnější!« A vskutku, toť jest kritérium pravdy. Po dlouhé věky lidstvo žilo a veliká díla vykonalo pod teplým i plod-

ným dechem křesťanského spiritualismu. Blahodárný tento dech zajisté to byl, jenž ukonejšil a zjemnil divokou mysl barbarů, založil moderní společenské řady, zušlechtil a obohatil drsné jazyky národů, stvořil nesmrtelná díla literární a naplnil celý západ evropský mistrnými díly uměleckými; onť zajisté to byl, jenž národy evropské postavil v čelo ostatního lidstva, se kteréhožto čestného místa materialismus usiluje je strhnouti v bývalé barbarství. . . . Tak zní nezvratný výrok dějin, na němž materialismus ničeho změnit nemůže; dovedl sice on až dosud pláštíkem vědeckosti obratně zakrývati odvěké stigma své a oslňovati nezkušený dav, avšak ne na dlouho:

Jižť ohyzdný jeho vřed zpod pláště vyzírá!

KAPITOLA TRINÁCTÁ.

§ I. Rozvoj života na zeměkouli. — Zdaž víra o tom něco hlásá závazně? § II. Výzkumy geologické a jasná tvrzení Písma sv.

Není poutavějšího studia nad studium přeměn, jež staly se se zemi naší od prvního jejího stavu, nepřipouštějícího existence ani nejprostšího organismu, až k nynějšímu konečnému stupni jejího vývoje, kdy život bují na jejím povrchu v plném lesku nekonečné rozmanitosti své.
(De Lapparent, *Traité de géologie*.)

§ I.

Rozvoj života na zeměkouli. — Zdaž víra o tom něco hlásá závazně? Zdaž věda má o tom nějaké jistoty?

Kterak zjevil se život poprvé na zeměkouli? — Kterak se rozvíjel v dalším průběhu dob?

Každému zajisté ihned jest patrné, že tyto dvě otázky velice od sebe se různí. Vyložili a posoudili jsme právě soustavy, hypotézy i bludy, jež se vztahují k otázce první; zbývá nám nyní probrati nesnadné problémy, jež zavírá v sobě otázka druhá: Kterak se rozvíjel život? Mluvili jsme o vzniku bytosti živé; nyní jest nám jednati o dějinách bytostí živých.

Především připomínáme, že v první této části biologických badání našich nebudeme mluvit o člověku; problem anthropologický zůstavíme sobě na dobu pozdější. Čtvrtá část našeho stručného nástinu apologetiky věnována jest celá říši člověka, jeho počátkům, přirozenosti, dějinám a cíli. Nevyhýbáme se nížádné námitce pronášené vědou současnou; jest však důležité, abychom nenesměsovali v jedno tyto dvě these a předešli tak mnohým zmatkům.

Toto odrůznění člověka od ostatního tvorstva v badáních biologických a morfogennických jest povýšecně vědecké; vyžaduje odrůznění toho nejen zdravá logika, nýbrž i sama povaha skutečných faktů; nepomeneme toto své tvrzení dokázati. Můžeme nadto tvrzení své podepřiti příklady, proti nimž není námitky. Darwin sám prohlásil, že v díle svém o *Původu druhů* nechtěl zabývati se člověkem; a není to pouze filosofie křesťanská a theologie, nýbrž jest to i volné myšlení positivistické a materialistické, jež utvořilo z *anthropologie* vědu zvláštní, k jejímuž propagování a rozvoji založeny byly přecetné učitelské stolice, časopisy, výstavy a odborné spolky. Toto předchozí připomenutí zdálo se nám býti potřebným, ježto bez něho bylo by nesnadno oceniti správně význam i ráz jistých konklusí vědeckých, jež nám bude učiniti.

Vytknuvše tak hranice toho, o čem nám bude nyní jednati, vrátíme se již k obvyklým formulacím svým, jimiž sobě snad zasloužíme výtku jednotvárnosti, jež nám však aspoň dovolují mluvit jasně a vrátiti klid znepokojeným svědomím, ježto ukazují jasně, co jest nutným závazkem víry a co v obor víry závazné nespadá, a ježto odlučují od otázek sporných všeliké krajnosti a zvláštní výklady, jež s dogmaty křesťanskými nic nemají společného.¹⁾

K čemu zavazuje nás víra ve příčině rozvoje organické říše, ve příčině postupného projevování se života na zeměkouli?

K ničemu.

Stačí připomenouti, že obě nejružnější a sobě navzájem nejvíce odporná mínění o té věci — stvoření jedním rázem se stavší (simultánní) a tvoření²⁾ postupné

¹⁾ Ve vědeckých knihách víře nepřátelských, jakož i v populárních příručkách určených pro vrstvy nejširší, bývají některé výklady tradiční, často v církvi katolické malé váhy požívající, podávány tak, jako by to byly články víry, jimž každý katolík věřiti musí, čehož pak užívá se za snadný ovšem, avšak málo poctivý prostředek k tomu, aby v posměch uvedena byla dogmatická autorita církve. Viz na př. spis Zaborowského: *Les Mondes disparus* 1884.

²⁾ »Žádné stvoření není starší nežli stvoření jiné; veškery

(sukcessivní) — sdíleli sv. Otcové církevní. učitelé církevní stejně slavní i stejně vážení. Mistři allegorické školy Alexandrijské, Klement a Origines, jakož i sv. Athanáš, v této věci věrný jejich žák, hlásali stvoření jedním rázem se stavší. Kappadocká škola, se svatým Basilem v čele, učí současnosti stvoření elementárního.¹⁾ Sv. Řehoř Nyssenský, doplňuje dílo bratra svého, jest ještě zřetelnějším v této věci: veškerý síly, veškerý zárodky stvořeny byly současně a vyvínovaly se pak postupně; bytosti individuální vznikly v průběhu šesti dnův; Bůh stvořil jedním jediným aktem. a příčiny druhotné dokonaly vše ostatní. V církvi latinské sv. Hilarius, sv. Ambrož a později sv. Řehoř Veliký přidržovali se podobných mínění; sv. Augustin vykládá ještě důkladněji »současné stvoření veškerých sil účinných.«²⁾ Naproti tomu hlásala literární škola edesská se sv. Efrémem a škola antiošská se sv. Janem Chrysostomem učení o tvoření postupných. Jest jasno, že po příkladu mistrů tak velikých zůstavena jest každému věřícímu křesťanu volnost přidržeti se toho či onoho mínění.³⁾

druhy byly stvořeny spolu a jedním rázem, ἁπλοῦς, ἕως, jediným a týmž slovem tvůrcím.« II. řeč sv. Athanáše proti Arianům.

¹⁾ Sv. Basil hájí skutečnost (realitu) postupných produkcí nebo transformací tam, kde exegese alexandrijská spatřovala pouhou allegorii.

²⁾ »Patříme-li na símě stromu,« praví sv. Augustin, »říkáme, že obsahuje v sobě kořeny, peň, větve, plody i listy, ne proto snad, že v něm tyto součástky skutečně již jsou, nýbrž proto, že z něho vyvinouti se mají. A podobně rozuměti dlužno slovům: „Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi,“ to jest zárodek nebes a země; hmota nebes a země nebyla ještě rozrůzněna, ale bylo již jisto, že z ní vzniknouti mají nebesa i země... Slovy „nebe a země“ označeno jest veškeré stvoření Bohem učiněné a stvořené...« (Výklad Genese proti Manichejcům.)

³⁾ Viz Vznik světa dle tradice (L'origine du monde d'après la tradition) od kanovníka Motaisa s úvodem o Kosmogonii biblické od abbéa Ch. Roberta. »O nížádném předmětu,« praví Motais, »nepřemýšleli sv. Otcové s většími rozpaky, pochybnostmi a skromností a spolu zase s větší svobodou a nezávislostí, nežli právě o vzniku světa. Každý, kdo bedlivě prozkoumá literaturu patristickou, pozná patrně, že nebylo o této věci ustálené tradice.« (Kapitola úvodní »Les variations de l'Exégèse sur l'Hexaméron«.)

Čemu učí věda o rozvoji života? Má-liž ona zajištěné poučky v této příčině?

Tak jest.

Geologie a paleontologie dokazují, že ode vzniku života na zemi organická stupnice, ať rostlinná ať živočišná, vystupuje vzhůru dle určitého zákona neustálého pokroku, a to aspoň v celku, ne-li ve všech jednotlivostech. Tyto postupné fáse mohly býti přesně určeny. Chceme-li náležitě pochopiti v celé jeho majestátnosti a plné skutečnosti veliké toto divadlo stvoření, jež takto postupně se odehrává, počavši od vodní řasy a červa až k člověku; chceme-li správně oceniti »krásu tohoto plánu, dle něhož neustále vše se provádí, aniž by jakýs pohyb zpětný kdy zatemnil ideu dokonalého pořádku, kterýž mu jest takořka vtisknut«, nemůžeme obejiti se bez některých základních pojmů geologických. Na štěstí lze velice snadno obeznámiti se s názvoslovím vrstev a epoch či fází tellurických, a vniknouti v tyto světlodárné hlubiny.

Nanejvýš jednoduchá tabulka na str. 174., krátkým výkladem v širokých rysech načrtnutým provázená, umožní nám, abychom se vyznali v širém obzoru, jež historie země a života před námi otvírá.

V této tabulce vidíme především patero hlavních útvarů neboli hlavních skupin vrstev, jež odpovídají pěti obdobím dějin země od toho času, kdy stala se oběžnicí; jsou to období: prvotní — prvohorní, druhohorní, třetihorní a čtvrtohorní.

Žulová kůra, nejstarší a nejhlubší, sahá do oné doby, kdy země znenáhla vychládajíc, přešla z fáse hvězdné (stellární) ve fási oběžnicovou (planetární). Kůra ta tvoří první útvar, totiž vrstvy prahorní, jež mají sloh vyhraněný (krystallinický);¹⁾ jest to útvar

¹⁾ Sotvaže první kůra, utvořivší se z křemičitanu, stala se souvislou a tmavou, srážely se rozličné součástky prvotní atmosféry na její povrch. Možno sobě snadno představit, jaká as byla krystallisační síla v takovém prostředí, při tlaku nejméně tří set atmosfér. Tím se vysvětluje povaha krystallinického podkladu, jenž všude pod vrstvami osazenými se nalézá. (Viz *Revue scientifique* ze 14. února 1885.)

Přehledná tabulka vrstev a epoch geologických.

Hlavní útvary nebo hlavní skupiny vrstev.	Útvary podřadné neboli jednotlivé vrstvy.	Epochy geologické. Význačné organismy.
Útvar čtvrtohorní	{ diluvium (naplaveniny starší) alluvium (naplaveniny mladší)	Období čtvrtohorní. Nynější druhy zvířat, ČLOVĚK.
Útvar třetihorní	{ pliocen miocen oligocen eocen	Období třetihorní. Stromy listnaté a ssavci.
Útvar druhohorní	{ útvar křídový » jurský » kamenosolný (trias)	Období druhohorní. Stromy jehličnaté a plazi.
Útvar prvohorní neboli přechodní	{ permský devonský silurský kambrijský (laurentinský)	Období prvohorní. Kapradiny a ryby. Měkkýši. Koryši. Vodní řasy a červi.
Prahory	kůra žulová.	Období prvotní. Azoické
Jádro zemské	látky sopečné.	

vnitřní. Jelikož pak útvar tento jest úplně azoický, nespadá v dějiny rozvoje života.

Čtyři následující skupiny jsou útvary vnější nebo usazené (sedimentární); ony tvoří období paleontologická a obsahují ve svých útrobách authentické dějiny rozvoje života.

Bezprostředně nad prvotní korou počíná pořadí vrstev prvohorních,¹⁾ jež nazývají se také jinak vrstvy přechodné, poněvadž tvoří přechod z útvaru krystallinického do útvarů výhradně usazeninových. Vrstvy tyto tvoří skupinu paleozoickou, »vyznačující se velikou růzností, která dělí její organické typy od typů nynějších«. Pořadí prvohorní zahrnuje v sobě čtvero útvarů podřadných neboli soustav dosti přesně stanovených: 1. Útvar kambrijský (tak nazvaný dle římského pojmenování území waleského v Anglii, kde byl útvar ten nejdříve, totiž r. 1835, studován), k němuž se přiřazuje útvar laurentinský, jenž obsahuje první stopy života; nalézají se v něm prvotní trilobité, měkkýši, polypi, rostliny chaluhovité atd. — 2. Útvar silurský (nazvaný dle hornaté krajiny waleské, v níž sídlél druhdy národ Silurů), »v němž již veškerá odvětví říše živočišné jsou zastoupena, ba i vyšší odvětví obratlovcův«.²⁾ — Důležitým faktem pro diskussi o theorii transformistické jest náhlé objevení se v této první době života jistých organických typů poměrně velice složitých a značně dokonalých (trilobitů a hlavonožců), které tu zastoupeny jsou pojednou beze všeho přechodu četnými jedinci stojícími na vrcholu rozvoje svého druhu. — 3. Útvar devonský (devonshirský); obratlovci ukazují se tu s náhlou bohatostí tvarů i jedincův; pozemní rostlinstvo pokrylo již na stálo zemi ve větším rozsahu z vod se vynořivší. — 4. Útvar kamenouhelný

¹⁾ Podrobnosti naléztí lze ve výtečném díle Lapparentově *Traité de géologie* ve knize druhé: *Description des formations d'origine externe ou sédimentaire*.

²⁾ Dime: »Ba i vyšší odvětví obratlovcův«; nalezlť Walcott r. 1891. značné množství zkamenělých desek, pozůstatků rybskelnošupinatých (ganoidních), ve spodních vrstvách silurských Spojených Státův amerických (Colorado).

a p e r m s k ý (dle ruské gubernie permské tak zvaný), kteréžto útvary slučují geologové nyní v útvar jediný, totiž v útvar p e r m s k o - k a m e n o u h e l n ý. V této periodě rozčleňuje se již povrch pevnin přerванých širokými lagunami; vegetace dosahuje neobyčejné bujnosti; ohromná ložiska kamenného uhlí se nahromaďují, první plazové se vyskytují, z nichž někteří některými zvláštnostmi své kostry připomínají již ptáky, ba i ssavce.

Tak jeví se geologovi prvé pořadí vrstev usazeninových, takové bylo prvé období dějin organického světa. Můžeme tu již takořka krok za krokem stopovati skutečný rozvoj života od jeho nejnižších představitelův až k rybám, jimž v oné době nesmírné moře výhradně náleželo. Postupmež dále a vizmež, kterak drama stvoření dále se odehrávajíc neustále se zdokonaluje, a to tím více, čím výše vystupujeme ve vrstvách kůry zemské k povrchu zemskému.

Nad skupinou prvohorní, paleozoickou, začíná pořadí druhohorní, mesozoické, »v němž vidíme zjevovati se předchůdce nynějšího světa organického«. Pořadí to skládá se ze tří útvarův: 1. útvar t r i a s k ý, v němž počíná se věk plazův; 2. útvar j u r s k ý, kdež zjevují se první ssavci (vačnatí); 3. útvar k ř í d o v ý, v němž plazové převládají. »Pevnina náleží velikým dvounohým dinosaurům, vyznačujícím se známkami smíšenými, jež řadí je zároveň mezi plazy, ptáky i ssavce.« Z počátku odpovídá květena době přechodní; později rychlé rozšíření se rostlin s opadavavým květem a listím svědčí o dostatečně silném světle slunečním a o jakémsi střídání se počasí; přece však jest patrna jeho dosti velká jednostejnost klimatická.

Po pořadí vrstev druhohorních následuje skupina t ř e t i h o r n í, neozoická, »v níž zvířena i květena jeví takořka již typy nynější... Poměry klimatické a biologické, až dosavad nápadně jednostejné, rozlišují se již tou měrou, že nastává rozmanitost, kterou vyznačuje se v té příčině doba nynější.« Období třetihorní jest obdobím obratlovců s krví teplou. Ssavci vyvíjejí se s neobyčejnou silou a naplňují zemi, a i říše rostlinná nabývá rozsahu a rozmanitosti dosud nebývalé. Tato skupina, rovněž tak jako skupina předešlá,

zahrnuje v sobě tři období či pásma: 1. pásmo *eocénové*, v němž nalézáme ssavce, spojují v sobě znaky různých zvířat nynějších, veliké ptáky běžce, první opice (*prosimiadae*); květena jest bujná a rozmanitá: rostliny krytosemenné (*angiospermae*), to jest rostliny s obalem plodným okolo semene, nastupují na místo rostlin nahosemenných (*gymnospermae*), jichž panství vzalo za své. V tomto období nastaly veliké změny a lokalisace podnebí; 2. období *miocenu*,¹⁾ jehož počátek značí vznik hor pyrenejských; »vnitřní činnost, v době druhohorní odpočívavší, se opět probudila, způsobujíc na celém povrchu zemském velikolepé úkazy, jichž nynější zjevy vulkanické jsou toliko slabou ozvěnou.« Zvířena *miocenu* jest velice bohatá a rozmanitá; tvar koňů zastoupen jest tu trojkopytnatým rodem *Hipparion*: rozsediny kůry zemské naplňují se kovy užitečnými i drahými; připravuje se království člověka; 3. období *pliocenu*. jež počíná se zdvižením se mohutných hor alpských a jest pamětihodným obrovskými zvířaty slonovitými (*proboscidea*): slony, mastodonty atd. Doba stromův ovocných a vyšších ssavcův označuje konečný rozvoj obou říší: rostlinné i živočišné: nechybí již tvorstvu leč toliko jeho král: ČLOVĚK.

Období *čtvrtohorní*, charakterisované geologicky neobyčejnou činností atmosferických srážek, ohromnými ledovci, které byly jich výsledkem, a zátopami bystřinovými i jezerovitými, jest vlastní érou člověka: jest to období, jež nás proto nejvíce zajímá. Podáme níže nesnadnou, avšak nevyhnutelnou o věci té úvahu, z níž pak snáze porozumíme důležité, jedva započaté kapitole dějin člověka, kterouž možno nazvati: »historie předhistorická«.²⁾

¹⁾ Nové výzkumy přiměly geology k tomu, aby z *miocenu* Lyellova vyňali zvláštní pásmo a je jako samostatné onomu po bok postavili; jest to tak zv. *oligocén*, jež vřaditi dlužno mezi zdvižení se Pyrenejí a počátky zdvižení se Alp.

²⁾ Budiž nám dovoleno, abychom otiskli zde několik řádek, jež napsal jsem asi před třiceti lety pod tímž titulem, a jež jeví se býti dnes úplně správnými:

»Studium historie předhistorické jest dnes u veliké vážnosti; snadno lze sobě vyložití popularitu, kteréž se těší: onať otevírá

Druhá připojená tabulka, daleko jednodušší ještě nežli tabulka první, doplní tento stručný přehled, anaz ukazuje na několika příkladech vedle sebe položených, pokud to možno jest naznačiti pomocí značek typografických, kterak dalo se průběhem dob vyskytování se a opětné zanikání jednotlivých druhů živočišných. Mezi těmi zvířaty, jež vyhynula, byla některá výborně vyzbrojena k boji o existenci, kdežto zvířatům jiným, značně slabším, podařilo se přetrvati nesmírná období geologická a ještě za našich dnů jeví se býti takovými, jakými byla na počátku žití. (Viz str. 179.)

V nejhlubších vrstvách útvaru prvohorního objevují se trilobiti (linie A). Doba silurská nazývá se obyčejně dobou trilobitův; a skutečně vyskytují se tu měrou přehojnou. Později znenáhla jich ubývá, až konečně zanikají docela. V útvaru devonském (A') převládají ryby ganoidní a plakoidní (Agassiz), z nichž některé opatřeny jsou silnými rohovitými pančící (Pterichthys cornutus). V útvaru kameno-uhelném jich znenáhla ubývá.

Plazi, kteříž se již byli ukázali v době prvohorní, množí se a převládají v době druhohorní (B), kteráž z té příčiny dobou plazů se nazývá. Nejpotvornější z nich, jež jsme zvolili za příklad, totiž ryboještěři (ichthyosaurové) a plavnoještěři (plesiosaurové), panovavše v době té svrchovaně, zanikají potom úplně.

Analogické fáse vzniku i zániku nalézáme také i v době třetihorní (C), počínajíc eocenem význačným svými zvířaty tapírovitými (lunozubci, palaethe-

dychtivým zrakům nekonečné obzory, onať slibuje horoucí zvědavosti lidské celou řadu divův a překvapení . . . »

»Filosofie spiritualistická i apologie křesťanská nesmí už-
stati lhostejnými vůči těmto zajímavým a plodným badáním;
najdou v nich zajisté vážný a důležitý interest. Vědy fysikální a
přírodní neopomenou zajisté dostaviti se na toto pole, kde roz-
předl se živý zápas vědecký. Tu, na tomto nesmírném zápasišti
budou řešeny pomocí pomníkův a svědectví otcův našim nezná-
mých tyto veliké problémy, na něž víra od dávných věků jasné
vrhá světlo, a jež věda se svého stanoviska má studovati, zkou-
mati a objasňovati. Naše století zaslouží zajisté tomuto dílu nej-
lepší léta svá . . . » (Vyňato z časopisu »Contemporain, revue
d'économie chrétienne, 1868.)

	A	A'	B	C	D	E
Útvar čtvrtohorní.						
Útvar třetihorní.						
Útvar druhohorní.						
Útvar prvohorní čili doba pře- chodní.						
Útvar prahorní.						
Korýši. <i>Trilobiti.</i>	{	{	{	{	{	{
Ryby. <i>Plakoidní.</i> <i>Ganoïdní.</i>	{	{	{	{	{	{
Plazi. Ikyboještěři. <i>(Ichthyosauroidé)</i> Plavnoještěři. <i>(Plesiosauroidé)</i>	{	{	{	{	{	{
Ssavci. Lunozubci. <i>(Palaotheriida.)</i> Blakozubci. <i>Dinotheriida.</i>	{	{	{	{	{	{
Č. OVĚK.	{	{	{	{	{	{
Měkkýši. Hlavoňci. I oděnký. <i>(Nautilidae).</i>	{	{	{	{	{	{

rida), až do pliocenu, v němž zachovaly se veliké zbytky zvířat slonovitých (proboscidea): mastodontů, dlakozubů (*dinotherium giganteum*) a j.

Konečně v době čtvrtohorní (D) zjevuje se a šíří po celém povrchu zemském ČLOVĚK nyní panující, ale i jeho království vezme jedenkrát svůj konec, jak o tom svorně nás učí věda i víra.

Poslední linie v pravo (E) vykazuje jisté organismy jako *loděnký* (*nautilidy*), které největšího svého rozvoje dosáhly v období silurském, a kteréž dosud ještě reprezentovány jsou druhy žijícími (*loděnká obecná*, *nautilus pompilius* v mořích a v zátocích bengalské).

Jak dávno jest tomu, co žití počalo na zemi? Jak dlouho tomu již, co rozvíjí se na jejím povrchu? O tom věda netoliko neví nic určitého, nýbrž ona ani nemůže odhadům svým dáti vzhled pravděpodobnosti. »Nadmíru jest nesnadno odhadnouti délku dob geologických. Veškerý pokusy, číslý je vyjádřiti. zakládají se na délce času, které vyžaduje dnes utvoření se vrstvy usazeninové nebo nakupení hmot vyvřelých, rozbíjejí se o námitku, že síly přírodní, v podstatě své vezdy totožné, musily se zajisté měniti co do způsobu své činnosti. Víme pouze, že tolik rozličná posloupanost vrstev usazeninových a neustálá přeměna zvířeny i květeny vyžadovaly značné doby. Nechýbil by, kdo by odhadl ji na milliony let. Avšak jakmile se jedná o zevrubnější precisování rozličných obdržených výsledků, na něž vesměs stejnou měrou lze spoolehnoti, tu kolísají se údaje v poměru 1 : 20, ano, dokonce i v poměru 1 : 100.«¹⁾ Sir William Thomson dospěl k výsledku, že okamžik, v němž naše planeta, obklopená korou dostatečně vychladlou, přijati mohla prvé zárodky života organického, nastal asi před stem millionů let. Dana, učený geolog americký, dává přednost hypotese o čtyřiceti osmi millionech let, a když byl porovnal mohutnost rozličných vrstev v místech, kde šířka jejich dosahuje svého maxima, míní, že na dobu prvohorní připadá třicet šest millionů let, na dobu

¹⁾ Viz Lapparent, *Traité de géologie*.

druhohorní devět millionův, a na dobu třetihorní tři milliony.

Veškery výsledky takovýchto výpočtů, buďtež jakékoliv, nemají nižádné důležitosti exegetické aniž apologetické. Jinak má se to ovšem s dobou čtvrtohorní; tu otázka o jejím trvání, aniž by se ostatně přímo dotýkala víry, zajímá nás daleko více, jelikož toto geologické období jest časovou vlastí člověka. A přece i tu, jak uvidíme, nejistota odhadů časoměrných není menší, nechať se kdo při tom opírá o hypotese kosmické, o utváření se vrstev, či o proměny organismův.

Takové tedy jsou poučky geologie a palaeontologie. Není pochybnosti, že v této otázce o rozvoji bytostí organických jest ještě mnoho velikých mezer. hypothetických výkladů, zhola osobních a často kontradiktorických mínění. Než nad těmito nejasnými záhadami září přece aspoň jedno jasné světlo, jedna jistota nade všechnu pochybnost vznešená: Podařilo se vědecky stanoviti řadu vrstev nad sebou ležících, odpovídajících řadě postupných období; tyto vrstvy a tato období jsou charakterisována zvířenou a květenou, jež jeví se v řadě. v níž neustále přibývá dokonalosti organické, takže nejdokonalejší zvířata a květiny objevují se nejpozději.

§ II.

Výzkumy geologické a jasná tvrzení Písma sv.¹⁾

«V Mojžíšově hypotese o stvoření nalézáme dvě z nejdůležitějších vět theorie evoluční, jež tu vysloveny jsou s překvapující jasností a jednoduchostí . . . totiž den postupného vývoje a ideu stupňové differenciace hmoty prvotně jednoduché. Můžeme tedy velikolepé této myšlenky obsažené v hypothetické kosmogonii židovského zákonodárce vzdáti zasloužený a upřímný hold svého uznání. aniž bychom uznali v ní tak zvaný projev nadpřirozený.»

¹⁾ Viz poznámku 1. na str. 144.

Jsou to slova Haecklova; snadno lze poznati autora »Přirozeného stvoření« v nedůslednosti, kterou výrok jeho se končí. Nicméně obsaženo jest ve slovech těch význačné svědectví. Poznali jsme právě ve stručných rysech nejnovější objevy geologické; přečteme-li sobě první kapitolu Genese, shledáme, že v obou těchto velikých knihách — v přírodě i v Písmě sv. — obsažena jest jedna a táž nauka o rozvoji života. Bytosti živoucí vyskytovaly se v dobách po sobě jdoucích, jevíce v rostlinstvu i živočišstvu pokrok čím dále tím větší.

Není sice žádné o tom pochybnosti, že pořad stvoření, tak jak udává jej Mojžíš, netýká se přímo víry ani mravů; spatřujíť exegeté, kteří hlásí se ke krajnímu idealismu, v pořadu tom pouze pořad apokalyptických vidění, čistě ideální plán, sloky liturgického zpěvu a p.; nicméně jest rovněž jisto, jak sám Haeckel uznává, »že idea postupného vývoje vyslovena jest tu s překvapující jasností a jednoduchostí«, z čehož logicky plyne závěrek, jehož se náčelník školy monistické tak velice bojí: máme tu před sebou projev nadpřirozený.

Připomínáme s důrazem: před více než třiceti pěti věky před objevy a zabezpečenými výzkumy vědeckými kniha napsaná v zapadlém koutě asijském v národě, jehož intelektuální kultura nepředčila nikterak kultury národův ostatních, tvrdí jasně pravdu vědeckou, která se právem pokládá za jeden z nejslavnějších výzkumů doby přítomné. Není-liž patrné, že Mojžíš nemohl poznati důležitá tato fakta biologická, úzce spojená se zprávou o stvoření, leč zjevením přímým nebo nepřímým, prostřednictvím nějakého »projevu nadpřirozeného« ?

Tato »velikolepá myšlenka« o postupném rozvoji panujícím v celé historii života, jež byla nejdříve několik rýs načrtána v Písmě sv., a jež teprve o tolik věků později s takovou námahou znenáhla vědou byla ze zkušenosti abstrahována a rekonstruována, tato jediná myšlenka — trváme — apologetovi úplně stačí. Jiní učenci a exegeté křesťanští mínili, že třeba jest rozváděti parallelismus ještě dále a ukázati shodu

mezi Biblií a vědou až do podrobností podružných. Všimněmež si na př. knihy Kirwanovy: »Kterak vznikl svět«; učený tento rozbor zakončen jest řadou tabulek, na nichž autor srovnává navzájem text Genese, fakta geologická a theorie vědecké. Jedním pohledem může tu čtenář vše přehlédnouti, a je-li jen poněkud pozorný, a má-li trochu dobré vůle, může rozptýliti mnohé pochybnosti i mnohá nedorozumění.

Dr. Karel Güttler shrnuje rovněž výklad svůj, stojící uprostřed mezi idealismem a krajním konkordismem, v povšechný přehled, jenž mluvití má k očím čtenářovým. Podáváme z něho poslední část, týkající se předmětu, jímž se obíráme: rozvoje života.

Věda:

První rostlinstvo vzniká.

Po různých změnách zjevů kosmických soustředilo se světlo ve slunci a hvězdách.

Když byly rostlinstvem a tělesy nebeskými uskutečněny existenční podmínky života živočišného, vyvíjel se život tento spolu s říší rostlinstva v určitém postupu:

Zvířata vodní.	Rostliny bezděložné.
Plaz' a ptáci.	Rostliny jednoděložné.
Zvířata suchozemská.	Rostliny dvouděložné.

Bible:

I řekl Bůh: Zploď země bylinu zelenou a činicí símě, a dřevo plodné nesoucí ovoce podle pokolení svého, jehožby símě v něm samém bylo na zemi. I stalo se tak.

A učinil Bůh dvě světla veliká: světlo větší, aby panovalo nade dnem, a světlo menší, aby panovalo nad nocí, i hvězdy.

I stvořil Bůh:

Veliká zvířata vodní,	Bylinu zelenou.
plazy a živočichy létavé, a zvířata zemská.	Rostliny činicí símě.
	Rostliny nesoucí ovoce.

V úvodě k pohrobnímu spisu abbéa Motaisa¹⁾ rozeznává věrný jeho žák Ch. Robert deset hlavních

¹⁾ Origine du Monde d'après la tradition, op. cit

tvrzení či vědeckých údajův obsažených v Mojžíšově zprávě o stvoření: — Stvoření nebes a země. — Země byla pustá a prázdná (*tohu va bohu*), tmy byly nad propastí — Vznik světla. — Rozloučení vod oblohou. — Vody, kteréž byly pod oblohou, utvořily moře, a suchá země se ukázala. — Země vydala rostlinstvo. — Slunce, měsíc a hvězdy se ukázaly. — Vyskytnutí se velikých oblud mořských a ptákův. — Vyskytnutí se živočichů suchozemských a plazův. — Zjevení se člověka.

Porovnávaje toto pořadí faktů s nynějšími výsledky vědeckými, dokazuje autor, že mezi nimi jest úplná vzájemná shoda; přecházejí pak k závažné otázce o kosmogonii biblické, končí, rovněž jako my, tímto dilemmatem: buď znal národ hebrejský již v sedmáctém věku před nar. Kr. P. nejnovější a nejpodivuhodnější výzkumy vědecké, anebo byly tyto pravdy vědecké Bohem zjeveny.

Jak jsme právě viděli, musil Dr. Güttler, stavě podle sebe Bibli a vědu, do přehledu svého při textě vztahujícím se ke stvoření zvířat (den pátý a šestý) položití výčet hlavních kategorií rostlinstva, jež Písmo sv. klade na den třetí. Jisto jest, že při zevrubném srovnávání pořádku stvoření uvedeného Bibli s posloupností bytostí organických, jak ji konstatovala věda, největší nesnáze týká se relativní epochy vyskytnutí se rostlinstva a živočichův.

Podle Mojžíše předcházelo stvoření rostlin před stvořením živočichů mořských a živočichů suchozemských; věda konstatuje současné vyskytnutí se rostlin i živočichův. Tak zní námitka; četné byly podány výklady k odstranění nesnáze v ní obsažené; Güttlerovo rozřešení této záhady jest velice případné; vizmež ještě některé jiné výklady: — První říše živoucí, která hromadně se vyskytla, byla říše rostlinstva (doba kamenouhelná); říše živočišná hromadně vyskytla se teprve později (Ebrard), — Mojžíš chtěl naznačiti toliko pořadí stvoření prototypů (prvotvarů), jež během času vyvinouti se měly; a tu prototypy rostlinné skutečně předcházely před prototypy živočišnými. — Zvíře nemůže žít bez rostliny, již jediné udělena byla schop-

nost přetvořovati hmotu nerostnou ve hmotu organickou. Rostlina tedy musila existovati před živočichem.¹⁾

Tyto snahy křesťanské vědy jsou zajisté vši chvály hodny, a jejich výsledky zasluhují bedlivé pozornosti. Nicméně jest také pravda, že přílišná snaha konkordistická snadno překážeti může apologetovi v jeho pohybech. Na technických podrobnostech málo záleží; i bez nich dnes, jakož sám Haeckel o tom svědčí, každý musí uznati, že veliký fakt postupného rozvoje života jest jasným tvrzením Bible a spolu i jistotou vědeckou; to zajisté jest již dostatečným důvodem, aby geologie pojata byla v Bibli polyglottní jakožto nové nářečí.

¹⁾ Joachim Barrande, jsa přesvědčen, že dle Mojžiše život rostlinný předcházal před životem živočišným, věnoval výkladu tomu veškeru svoji velikou erudici palaeontologickou. Ve Švédsku v palaeozoických vrstvách horizontálních, bezprostředně nad skalami krystalinickými (rulou a žulou) nalézá se pískovec, obsahující v sobě otisky chaluh, rostlin mořských; zbytky prvotní zvířeny leží výše. V některých nižších vrstvách útvaru silurského nalézáme zubelnatělé kuličky — jsou to semínka plavuňová; zbytky zvířat suchozemských jsou ve vrstvách vyšších. A takž, jak učí Mojžiš, na zemi z vod se vynořivší i na dně mořském předcházal život rostlinný před životem živočišným.

KAPITOLA ČTRNÁCTÁ.

§ I. Rozvoj života na zemi; hypotheses vědecké: transformace neboli vývoj druhův organických: lamarckismus; darwinismus; weismannismus. § II. Fakta a důkazy ve prospěch transformismu. § III. Fakta a důkazy odporující transformismu. § IV. Závěry: transformismus a věda; transformismus a víra.

Non ad probandum sed ad noscendum.

Zřídka kdy bylo o důležitém nějakém problému tak lehkomyslně, ano směšně pojednáváno, jako právě o transformismu. Kdyby ke zbudování nějaké theorie nebylo ničeho více třeba než vybrati několik zjevův a je určitým způsobem spojití, mohli bychom všichni, jak jsme zde, zůstatí pěkně doma, zapáliti si doutník a ustrojovati nějakou hezounskou theorii... Jest toho málo, co víme, a proto měli bychom býti opatrnější. Nejlépe jest nechati otázku tu nerozhodnutou. (Virchow.)

§ 1.

Rozvoj života na zemi; — hypotheses vědecké: transformace neboli vývoj druhův organických; lamarckismus; darwinismus; weismannismus.

Od oné doby, kdy objevily se první bytosti živé až ke člověku, vyvíjel se život podle zákona o stálém pokroku organickém.

Zákon ten má platnost svou v celkovém vývoji všeho živoucího, byť neměl jí ve všech podrobnostech. Tot jest fakt zjištěný vědecky geologií a jasně prohlášený ve zprávě biblické. Kterak tento postupný rozvoj se uskutečnil? Jest pochopitelné, že tato otázka jest velice důležitá a zajímavá.

V odpověď k otázce té podává se nám dvojí učení:

I. Učení o jednotlivých činech stvořitelových a vzájemně na sobě nezávislých, jinými slovy: přímé zasahování tvůrčí moci Boží v jednotlivých činech biblických čili v rozličných obdobích geologických. Jest to mínění tradiční, jež hlásá nezměnnost druhův. a jež převládalo až do nedávných dob netoliko v exegesi křesťanské, nýbrž i ve vědě.

II. Učení o vývoji (evoluci), o souladném a stupňovém přetvořování se organismů živoucích, kteréžto učení spočívá na hypotese o změnitelnosti druhův. Připomínáme, že dlužno činiti tu dobrý rozdíl: něco jiného jest povšechná idea, či, jak ji nazývají, »princip« transformismu, a něco jiného způsob, kterak povšechnou ideu tu jednotlivci pojímají, vykládají a soustavy z ní budují: čili jinými slovy: něco jiného jest »fakt« a něco jiného výklad tohoto faktu. Někteří představují sobě přeměny náhlé¹⁾ — jiní přeměny pozvolné výběrem (selekci) či přizpůsobením organickým přivozené, — výkladu toho přidržují se: lamarckismus, darwinismus, weismannismus a j.

V celé historii věd a filosofie není snad druhého příkladu myšlenky nebo hypotese, která by byla měla tak ohromný vliv, jako právě hypotese transformistická ve druhé polovici tohoto století. Nepřihlížeti k ní bylo by proti všem pravidlům apologetické tradice. Nad to bývá od věřících i nevěrců přechasto špatně pochopena a bludně vykládána i co do svých vědeckých důsledkův.²⁾

¹⁾ K této ideji o současně modifikaci bytostí živých, nastavši vždy na prahu nového období geologického, zdá se, že přiznává se A. Gaudry. *Srvn. Essai de paléontologie philosophique, Revue des Deux-Mondes*. 1. února, 15. března.

²⁾ Autor díla »La religion en face de la Science«, jehož nelze podezřívati ze zaujatosti pro dobrodružné theorie naší doby, praví vzhledem k transformismu: »Nelze dnes vůči novým objevům žertem odbývati problémů tak vážných, dotýkajících se nejdůležitějších pravd dogmatických i morálních. A přece tak činí v rozličných brožurkách, novinách a revuích lidé, kteří nevědí o věci té ani zbla, a kteří se domnívají, že celou otázku rozluští vtipným nápadem... Lidé ti vlastně nad pomyšlení poško-

Kritický rozbor hlavních thesí sobě protivných, se zřetelem na různá jejich hlavní stanoviska i na vztahy jejich k víře, ukáže nám, kterak vyvrací námitky a rozptylovatí ony mnohé přeludy, s nimiž se při každém kroku setkáváme.

Znamenití přírodozpytci neshodují se, jde-li o definování druhu. Lamarck i Cuvier, Buffon i Karel Vogt označují názvem »druh« souhrn stejných jedinců, poslych z rodičů, kteří jim tak jsou podobní, jako oni sobě navzájem; jest to jedinec opěťovaný a dále vedený časem i prostorem. Jsou tyto druhy nezměnitelné? zdaž vznikly činem tvůrčím? Dlužno připustiti axiom Linného: *Tot numeramus species, quot ab initio creavit infinitum Ens?* — Či snad jsou měnitelné? Zdaž vznikly snad přeměnou z několika málo typů nebo dokonce snad z jediného typu počátečního? Zdaž jest stálost druhu absolutní, či pouze relativní a dočasná? V tomž záleží celkem otázka transformismu.

První myšlénku, velmi však ještě nejasnou, první náčrt thesy transformistické podal naturalistický filosof De Maillet. Skutečnými původci jejími byli však tři: Lamarck, nejhlubší z nich, Goethe, nejodvážnější, a Darwin, nejbystřejší a nejpobláznější z nich.

»Není neúžitečno,« napsal Lamarck ve své *Filosofii zoologie* ¹⁾ (1809), »není neúžitečno zkoumati, zda pravda jest, že druhy jsou naprosto stálé, zdaž jsou tak dávno jako příroda sama, a zdaž všechny bez rozdílu existovaly původně v té způsobě, jak je vidíme dnes; či zdaž, podléhajíce proměnným okolnostem, v nichž se ocitaly, změnily snad během času, byť znenáhla, svůj ráz i tvar.« A jsou v rozpaky uváděn nesnázemi, jež vyskytají se zhusta při určování druhů, ježto často takřka splývají, prohlašuje se Lamarck pro měnitelnost jejich. Postupné jejich přeměny přičítá třem hlavním činitelům; jsou to: »Zjevy působení (adaptace) čili vliv

zují věc, kterou míní hábiti, ježto protivníci naši, a to i ti z nich, kteří dobré vůle jsou, připisují pak vědě katolické vůbec slabost a nevědomost takovýchto apologetův.«

¹⁾ Kap. III. O druzích bytostí živých.

okolností vnějších, jichž změny přivozují nové potřeby, jimž nelze jinak dostáti leč modifikacemi v ústrojí (organismu) samém; — dědičnost, již připadá zde veliká úloha; neboť dědičností přenášejí se všeliké změny nastavši v organisaci jedinců reprodukci na potomstvo jejich; — čas, nutná podmínka přeměny druhů, neboť přeměna druhů děje se toliko postupem velice zdoluhavým a nenápadným.«

Ve slovech Lamarckových uloženy jsou zajisté základní kameny hypotézy transformistické; avšak slova ta uveřejněna byla ještě v době málo příznivé: ideje Lamarckovy nevzbudily nižádné pozornosti.

Hlučný spor, jenž o dvacet let později mezi Borym de Saint-Vincent a slavným Cuvierem byl veden, nepříspěl nikterak ke zvýšení důvěry myšlenky Lamarckovy. ¹⁾ Theorie descendenční byla zavržena téměř ode všech přírodopytců, a přesvědčení o nezměnitelnosti druhů bylo všeobecné, když tu r. 1859 objevila se proslulá kniha Darwinova. Přišla ve šťastné chvíli. Vítáno jsouc od jedněch a živě potíráno od druhých, stalo se dílo přírodopytce anglického podnětem k vědeckému hnutí, jež myslence o genealogickém vývoji všeho života z jediného zárodku nebo z několika málo jen zárodkových typů tak bylo příznivo, že bývá často označováno jménem »darwinismus«. Musíme tedy především znáti theorii učence anglického, chceme-li pochopiti smysl i dosah nynější kontroversy transformistické. Pokusíme se podati trest theorie Darwinovy co nejstručněji. —

První fakt, jenž slouží Darwinovi za východiště, jsou změny, jež znamenati lze v dějinách rostlin pěstovaných a domácích zvířat. Člověk přeměňuje a zlepšuje plemena zvířecí. Změny obdobné jeví se našim očím i ve volné přírodě, nepodléhající umělé činnosti lidské; změny ty jsou výsledkem ná-

¹⁾ Po Lamarckovi byl to Geoffroy Saint-Hilaire, jenž prohlásiv se za »žáka slovatného svého kollegy«, hájil ve Francii mínění o měnitelnosti a o všeobecné descendenci druhů (1830). Učenci, kteří pozdějiúčastnili se tohoto sporu, jsou velice četní, takže se nepokusíme ani jmenovati je.

chýlnosti jednoho každého druhu k tomu, aby podrobil se nenápadným změnám, více nebo méně sobě prospěšným, jež dějí se pod vlivem různého prostředí, podnebí, květeny i zvířeny, v nichž druh ten žije, dále pod vlivem výživy snazší nebo méně snadnější, pod vlivem zvyku, jakož i tím, že určitého orgánu užívá více, některého méně, čímž přivozeno býti může zdokonalení nebo úplné zakrnění a p. Darwin složil o té věci celý zákonník velice komplikovaný. mluví v něm o zákonu přizpůsobení (adaptace), o zákonu vzájemných vztahů (korrelace), o zákonu vzrůstu a zákonu odchylnosti (divergenci) význačných rysův atd. Jest tu celý soubor napohled důležitých koleček, tvořících složitou soustavu, v pravdě však jsou to lesklé názvy, jež dodávají celku zdání vědeckosti; jest to pouze obratné rozředění: první ideje Lamarckovy.

Druhý fakt, jehož formulace stala se populární, pojí se k faktu předešlému, majíc spolu s ním býti základem darwinismu. Jest to *struggle for life*, zápas o existenci individua, zápas o trvání druhu. Toto soupeření o život tím jest vražednější, čím více se druhy a individua sobě navzájem přibližují na témtž prostoru s týmiž zvyky a týmiž potřebami. Odrůdy od sebe nejvíce odchýlné mají nejvíce naděje k životu a snaží se, čím dále tím více, vyvinouti se v typus převládající.

Bylo konstatováno, že květena i zvířena snaží se vzrůstatí v řadě geometrické, kdežto prostředky subsistenční množí se pouze v poměru arithmetickém. Následky takovéhoho nepoměru jsou nevyhnutelný: individua nejslabší, jimž okolnosti nejméně jsou příznivý, zanikají neúprosně v boji o život; toliko individua silnější, lépe opatřená, vyjdou z toho zápasu, obohacena jsouce nad to přednostmi, jichž v něm byla nabyta. Toť jest výběr přirozený, »toť onen paprsek světla, jenž přeměnil vědu, osvěcující až do nejtajnějších hlubin záhadu postupného vývoje života; toť onen deus ex machina, jenž chce pochopitelným učiniti nepovědomý cíl, k němuž bytosti živé směřují, aniž by toho sobě byly vědomy, a jehož neomylně dosáhnouti musí

(Vogt, Haeckel), toť jest ona náhrada, které dostane se šťastnějšímu potomstvu za Boha starodávné viry.*

Podivuhodné výsledky přirozeného výběru přenášejí a udržují se vlivem jiného faktu, působením jiného důležitého zákona, jehož popříti nelze: zákona totiž o dědičnosti. A třetímu tomuto činiteli připadá úloha hlavní; jím vysvětluje se kontinuita zdokonalování genealogického, on vtiskuje vyznačný ráz theorii descendenční.

Konečně vymáhá theorie darwinská naléhavě čtvrtého ještě činitele, jemuž přičítá moc neobmezenou, a jehož neobmešká nikdy volati ku pomoci v případech nesnadných, kdykoliv souhra systému při bližším ohledání selhává: jest to čas, jsou to věky nahromaděné na věky.¹⁾

Tak jeví se v nejstručnější podobě své lamarckismus Darwinem zdokonalený. Učenec anglický obohatil systém původní množstvím pozorování a zkušeností; on jej doplnil, neboť, chceme-li, přetvořil výběrem přirozeným, jenž tvoří charakteristickou známku darwinismu. V očích široké veřejnosti ovšem Darwin zatlačil Lamarcka, avšak pouze na čas toliko. neboť konečný úsudek v té věci musí býti teprve pronesen.

Darwinismus zajisté, odsouzený téměř od počátku k tomu, aby podstupoval ustavičné a pronikavé modifikace, poskytuje sám frappantní příklad vývoje morfogenického. Stoupenci jeho dělí se ve školy více nebo méně sobě protivné; různé součástky, z nichž mistr byl složil důmyslnou svoji soustavu, byly brzo zavrhovány, brzo přijímány, takže možno říci: »Po darwinismu, tak jak prohlásil jej Darwin, jest již veta.« (Saint-Georges Mivart.)

Někteří z nových theoretiků transformismu vracejí se jedni k prvotním ideám Lamarckovým: totiž ke vlivu prostředí a k dědičnosti význačných rysů naby-

¹⁾ Aby objasnil tuto činnost času, jehož intervence možno se dovolávati tím snáze, čím záhadnější ona jest a čím obtížněji dá se kontrolovati, užil Lamarck tohoto přirovnání: »Představte si bytosti, které toliko jednu sekundu žijí před ručičkou hodin; kolika pokolení bytostí takových bude k tomu třeba, aby se jim pohyb ručičky stal patrným.« (Philosophie zoologique.)

tých; jiní rozvádějí dále a po svém způsobu vykládají základní hypotézu Darwinovu: výběr přirozený, přežití individua nejschopnějšího. Náčelník těchto druhých transformistů, professor Weismann, jenž od některého času získal sobě největší souhlas, vysvětluje modifikaci druhů výhradně působením nepozorovatelných a náhodných proměn, jež podstoupil zárodek určený k tomu, aby dal vznik nějakému jedinci. Po jeho soudu každý organismus skládá se ze dvou různých, od sebe odělených částí, totiž ze »sóma«, čili z *massy* tělesné, souhrnu orgánův, a z *plasmatu* klíčivého, čili z podstaty rozplozující. Vlastnosti nabyté sóma-tem nemohou přejíti na potomstvo pouhým přenesením. Mysterium vývoje bytostí živých spočívá v kontinuitě *plasmatu* klíčivého. Nescházelo námitek proti theorii Weismannově, a v odpověď na některá tvrzení v ní obsažená podána byla četná vyvrácení se opírající o četná fakta náležitě konstatovaná. Weismann byl tedy nucen modifikovati svoji theorii a podepríti ji novými hypotézami. Uvedeme toliko jednu z nich, z níž možno sobě učiniti úsudek o celku: aby vyložil existenci orgánů zárodečných (rudimentárních), atrofických, předpokládá působení jakési směsi snah po předcích zděděných, kterouž označuje názvem *panmixia*.... A takž jednak stará *pangenese*, dědičnost vlastností nabytých, čili *neolamarckismus*, a jednak nepřetržitost (kontinuita) *plasmatu* klíčivého čili výběr klíčivý komplikovaný s *panmixií*, toť jsou v posledních letech nejoblíbenější myšlenky ve příčině těžkého problému o rozvoji života na zemi-kouli.

Jak jsme již podotekli, možno povšechnou ideu organického vývoje pojmati neodvisle od soustav vymyšlených k jeho výkladu. Jest dosti mnoho přírodopýtcův a filosofů, kteří více nebo méně rozhodně zavrhuji výklady systematické i všeliké sestrojené theorie a podržují toliko ideu či hypotézu transformistickou.

Podobně jako pložení samovolné, tak i transformismus, ať jakožto idea, ať jako systém, jeví se nám ve dvojí podobě velice rozdílné: jako pojetí filosofické

nebo tvrzení doktrínálné, a jako hypothesis ryze vědecká. V prvním případě náleží názor ten spíše v obor filosofický nežli v obor přírodovědy. V následující kapitole poukážeme k očividným kontradikcím a k logické absurdnosti Haeckelova vývoje mechanického a monistického, aplikovaného na rozvoj života. Budeme se zde zabývat pouze přírodovědeckou hypothesis, totiž transformismem, pokud neodvisle od doktrínálních snah stoupenců svých pokládán býti může za pokus výkladu, kterak příčin druhotných užito bylo k rozvoji života na zemi. Jde o to, zdaž vědy přírodní na nynějším stupni svém jsou s to, aby vyložily svět bytostí organických, tak jako mathematická astronomie a fysika vyložily svět těles neživých. Jde o to, zda můžeme Lamarcka a Darwina pokládati za pokračovatele v pracích Herschelových a Laplaceových.

Abychom dosáhli větší jasnosti, rozdělíme pojednání své ve tři odstavce, v nichž logickým pořádkem mluvíti budeme: 1. o faktech a důvodech transformismu příznivých; 2. o faktech a důvodech, jež mu odporují; 3. o konklusích vědeckých v jejich vztahu k filosofii a víře křesťanské.

§ II.

O faktech a důvodech transformismu příznivých.

Fakty a důvody geologické, palaeologické, geografické.¹⁾ »Mezi organismy rozličných dob geologických jest patrně nepřetržitá souvislost. Palaeontologie objevuje takořka každého dne nové a nové příklady toho, kterak tvar ve tvar nový přechází po nenáhlých stupních, takže nezřídka velmi nesehnáno jest rozlišiti druhy zkamenělé. Neznáme ovšem všech stupňů přechodních, avšak tento nedostatek nesešlných odrud přechodních, které přece existovati musily, vysvětluje se chudobou dokumentů, jichž geo-

¹⁾ Některé z těchto argumentův uvádíme, abychom na jevo dali nestrannost svoji, zámysla úplně co do podstaty, ano částečně též slovy, jak pronesli je rozliční autorové, kteří přidržovali se té či oné z obou protivných sobě thesů, jež zde vyložiti hodláme.

logie nám poskytuje. Máme sotva několik zlomků jednotlivých kapitol, několik jen nesouvislých řádek z kamenné té historie, jež psána jest řečí nesnadno srozumitelnou a jež nad to pojednává a dává nám kusé tyto zprávy o některých jen částech koule zemské. Sama již tato nepřetržitá souvislost palaeontologická, jak ji dnes sledovati můžeme, jest závazným důvodem ve prospěch povšechného pojetí organického vývoje.

Zákon o postupném pokroku bytostí během dob, jenž v celku byl ode všech palaeontologů konstatován a uznáván, shoduje se úplně s teorií o výběru přirozeném, jehož nutným důsledkem jest stupňové zdokonalování druhův. Na místo bývalých tvarů nastupovaly postupně tvary nové, jež bez ustání v celku se zdokonalovaly variací, přežitím nejschopnějšího a dědičným přenášením každé výhodné modifikace.

Taktéž i počet druhů tím více vzrůstající, čím výše jej sledujeme ve vrstvách kůry zemské, shoduje se úplně s názorem darwinským; jest to přirozený výsledek zákona o divergenci a jest to spolu i důkaz toho, že druhy tak rozmnožené pocházejí od několika málo prapův.

Zákony, jimiž řídilo se zeměpisné rozdělení živočichů na zemi, nejsou dosud ještě vědecky vyzkoumány; nicméně z faktů dosud pozorovaných možno souditi, že i tu nadíti se lze cenného potvrzení theorie descendenční. Bylyť na př. konstatovány překvapující analogie mezi nynějšími organismy určité pevniny a ostrovů sousedních a mezi tamějšími zkamenělinami, kdežto organismy ty od zkamenělin, nalezených v krajinách vzdálených, a přirozenými přehradami oddělených, značně se liší.¹⁾

¹⁾ Některé typy živočišné, společné Evropě i Severní Americe, odchyľují se od sebe čím dále tím více; byly sobě bližší v době třetihorní nežli nyní. Tento fakt vysvětľuje se snadno tím, že tato zvířata žila zpočátku v krajinách kolem polu souvislý pás tvořících, a že později vzrůstající zimou poháněna musila vystěhovati se jednak do Evropy, jednak do Ameriky; a podléhajice pak rozdílným podmínkám existenčním, pozměnila se také způsobem rozličným, zachopňavajice ovšem přece vzájemnou podobnost, svědčící o společném jich původu.

Podobné důvody nalézáme též v dějinách a ve spojitosti zkamenělých druhů rostlinných. Říše rostlinná čím dále tím více se zdokonalovala a individualisovala. Tento zákon o neustálém pokroku jest v souvislosti s různými stavy země, s podmínkami geologickými, klimatickými a t. d. Rostliny ve vzestupném svém pokroku podléhaly vlivu různých prostředí. Jediná theorie evoluční podává dostatečný výklad těchto faktův a těchto zákonů vědecky konstatovaných; ona jediná vysvětluje vzájemou příbuznost rostlin mezi sebou i vztah jejich k říši živočišné, jejich vznik a zánik, jakož i jejich rozdělení na povrchu zemském v různých dobách dějin svých.*

Fakty a důkazy fyziologické, morfologické, embryogenické. — Shodnost (konformita) ve stavbě těla (struktuře), význačné rysy vzájemné podobnosti, jež nalézáme mezi organismy různých skupin, a jež slouží za podklad ke klassifikaci přirozené, jsou důkazem společného původu. Fakt, že není přesné hranice dělicí od sebe příbuzné organismy, a že existují skutečně typy přechodní, jest značnou oporou tomuto názoru.¹⁾ Takováto analogie ve stavbě těla (struktuře) tím více překvapuje, že jeví se u živočichů, tvarem svým i způsobem života velice se lišících, na př. u velryby i u netopýra, u raka mořského i u motýla, u zvířat z rodu kopinatcův (amphioxus) i u odvětví obratlovcův atp. »Ruka opičí,« dí Darwin, »utvořena k chápání, tlapa krtčí uspůsobena k hrabání, noha koňská, ploutev sviňuchy obecné (phocaena) i křídlo netopýří, veškerý tyto na pohled různé končetiny jsou konstruovány dle jednoho a téhož vzoru, obsahující tytéž kosti zaujímající relativně totéž místo.« Mezi rozličnými druhy hmyzu nalézají se druhy, jež mají ústrojí způsobilé ku kousání i žvýkání [brouci, coleoptera, síťokřídli, neuroptera (chrobáci, vážky), dále

¹⁾ »Mezi nesčíslnými druhy, jež výzkumy podmořské na světlo vynesly, našli zoologové s podivem množství tvarů živočišných, tvořících přechod mezi organickými typy, jež pokládány byly za úplně různé, a shledali, že tyto přechodní tvary slučují ony na pohled různé typy úzce spolu navzájem.« (A. Milne-Edwards, *Revue critique*, 26. října 1882.)

druhy, jež lízají (blánokřídli, hymenoptera — včely); posléze jiné ještě druhy, jež píchají a ssají (polokřídli, hemiptera, šupinokřídli, lepidoptera — štěnice, motýlové)]. Tvary úst jsou tu velice rozličné: jak daleko jest od ssacího rypáčku motýla ke kusadlům roháče! A přece jsou základní součásti jejich u všech druhů tytéž.

Pro ústroje zakrnělé, zcela neupotřebitelné, jež shledáváme u přemnohých zvířat, jako na př. prsní bradavky u samců, zárodkovité zuby velryb, zakrnělá křídla ptáků běžců, levé křídlo plíc u hadů, násadky oční u slepých koryšů pňookých, blánitá křídla některých hmyzů, jichž krovky jsou srostlé a p., pro veškerý tyto zvláštnosti nalézáme jasný a prostý výklad v učení descendenčním. Že zakrnělá tato ústrojí na mnohých zvířatech se zachovala, přičítati dlužno dědičnosti; zakrnělost jejich pak vyložiti možno buď tím, že jich nebylo užíváno, anebo i výběrem přirozeným, byly-li totiž tyto ústroje některým živočichům spíše na překážku nežli ku prospěchu. Kdežto pak u některých druhů nalézáme ústrojí zakrnělá, nalézáme je ve tvaru normálním u druhů příbuzných.

»Máme přesvědčivé toho důkazy,« praví Alf. Wallace, »že i velice podstatné změny ve struktuře bytostí organických daly se stupňovitě pravidelnou cestou plození (generace). Četné ony přechodní články, jež objeveny byly ve tvarech (typech) dosud trvajících i ve tvarech již vyhynulých, a především podivuhodná podobnost, kteráž se jeví v embryologickém rozvoji nejrozdůlnějších tvarů či typů žijících,¹⁾ vše to vede nás mocně k závěrku, že celá říše živočišná i rostlinná vděčí za bohatství rozličných tvarů svých, jimiž nyní

¹⁾ »Mám v lihu dva malé zárodky, jichž názvy jsou sobě zapomeněly napsati, když jsem do lihu je ukládal. a nyní nemohu nikterak zjistiti, kterému druhu zvířat vlastně náležejí. Možná, že jsou to zárodky ještěrek, možná i že jsou to zárodky malých ptákův, a konečně ani třetí možnost není vyloučena, totiž, že jsou to snad zárodky nějakého drobného ssavce« (Baer, citovaný Darwinem). »Tato podobnost tvarů zárodkových, jež tím jest větší, čím bližší sobě a příbuznější druhy pozorujeme, shoduje se úplně s hypothesou o skutečném pokrevním příbuzenství druhův a o společném jich původu ze společného předka« (H. Sicard).

se honosí, nepřetržitému zákonu o descendenci, kterýž typy prvotní znenáhla pozměnil.«¹⁾

Škola transformistická přikládá velikou důležitost parallelismu, jež prý po jejím mínění možno konstatovati mezi rozvojem individua a rozvojem druhu, mezi vývojem embryogenickým (ontogenie Haeckelova) a mezi vývojem palaeontologickým (phylogenie). John Lubbock končí pracná svoje badání o Původu a přeměnách hmyzu těmito slovy: »Mám za to, že přijde čas, kdy všichni vůbec uznají, že struktura zárodku, jakož i přeměny, jimž jest podroben při vývoji svém, naznačuje zúplna cestu, kterou braly se přeměny bytostí organických v dobách nejdávnějších, a že toto poznání šířiti se bude tou měrou, jakou pozůstatky ve skalách obsažené a pořádek, v němž tam uloženy jsou, nám poskytnou poučení o minulosti země samé.«²⁾

Rozdíl, jež jsou výsledkem proměn dějících se každého dne před našima očima, převyšují značně specifické difference, jimiž liší se zvířeny i květeny po sobě následující. Individuální tyto metamorfosy, jakkoliv jsou náhlé a obsáhlé, považuje každý za zcela přirozené. Proč bychom neměli tedy připustiti přeměny druhů, jež dály se skrytě a znenáhla? Lubbock snažil se tento transformistický argument objasniti výkresy. Podává množství tabulek, na nichž zobraziti dal celou řadu larv obratně vybraných, a vedle nich hned příslušné k nim vyvinuté již druhy hmyzův. A takž na jeho obrazech vidíme na př., kterak ze čtvera larv, jež jsou na pohled zcela stejné, po dokonané proměně vznikají živočichové úplně různí: brouk (řád lomenokřídých, coleoptera), motýl (řád šupinokřídých, lepidoptera), včela (řád blánokřídých, hymenoptera) a mnoho-
nožka (z třídy stonožek, myriopoda).³⁾ Tyto modifikace netýkají se snad pouze zevnějšího vzhledu, nýbrž zasahují často hluboce v sám organismus; tak tomu jest na příklad u jepice (ephemera), jejíž larvy dýchají

¹⁾ Revue scientifique, 17. ledna 1880.

²⁾ O vzniku a přeměnách hmyzův, str. 126.

³⁾ Op. cit., tab. I, II, III, IV, str. 102.

žábrami. kdežto hmyz dospělý dýchá vzdušnicemi (tracheami). Všeliké zjevy přeměn živočišných nejsou tedy nic jiného leč zjevy morfogenie zárodkové, odehrávající se vně a nepokrytě.

Protivníci darwinismu rádi »činívají ke všechněm milovníkům věd přírodních vyzvání: „Ukažtež nám již jednou příklad přeměny druhů!“ (E. Blanchard.) Ale vyzvání toto jest neprozřetelné; v odpověď stačilo by poukázati k výsledkům pokusů ruského přírodopytce Šmankěviče, konaných s rodem korýšů *Artemia*; podařilo se tomuto učenci přeměnití druh *Artemia salina* ve druh *Artemia Milhausenii* a naopak. Nad to pak dovedl zmíněný přírodopytce přeměnití rod *Artemia* v rod *Branchipus*. Tím, že postupně zvyšoval anebo naopak zase umenšoval slanost vody, v níž pěstoval své korýše, docílil netoliko přeměny druhů, nýbrž i přechodu z jednoho rodu do druhého. A nikdo dosud nevyslovil svoji pochybnost o skutečné různosti zmíněných dvou druhů, tím méně pak o různosti řečených dvou rodů.

A podobných případů bylo by možno uvésti veliké množství: — celý podzemní svět živočišný (ještěři, brouci, pavouci) nedávno objevený ve hlubinách dolů Creuzotských, podlehl značným již přeměnám pod vlivem nového prostředí, v němž se nalézal. — Mikrobiologie ukazuje nám netoliko bytosti přeměněné, jak to činí palaeontologie, nýbrž i bytosti dosud se přeměňující, bytosti živoucí, jež takorča přistihnouti lze při přeměně; ona ukazuje nám hluboké změny v organismu i struktuře, jakož i vytváření nových druhů pěstěním (kulturou), a to druhů takových, jež nevracejí se do předešlého svého stavu. — »Nejlepší palaeontologové připouštějí u dírkoveců (foraminifer) přecházení z druhu do druhu, z rodu do rodu« (A. Gaudry). — Byl konstatován vývoj druhů parasitismem (cizopasnictvím). Ze mnohých příkladů stůžž zde pouze jediný: rod včelovitých cizopasníků, zvaný »*Sphex*«, pochází z rodu včel zemních, zvaného »*Halictus*«. Příbuznost těchto dvou rodů dovozují nenáhlé stupně přechodní. Oba tyto rody v tak úzkém jsou spojení vzájemném, že těžko jest říci, kde končí se jeden a kde

začíná druhý; rozličná jich klassifikace výmluvně o tom podává svědectví: Sichel rozeznává pouze tři druhy Sphekodův; Foerster čítá jich sto padesát. Možno tu sledovati tvoření se druhů znenáhla se odlišujících, a to počínajíc od společného kmene, z něhož byly vyšly, až k onomu stadiu, kde tvoří nejkrajnější hranice dvou různých rodův. — Badání podmořská oprávnějí nás ke tvrzení, že fauna mořských hlubin a »propastí«, jež vykazuje toliké rozličné tvary, vznikla vlastně vesměs z druhů pobřežních, jež vnikajíce znenáhla do hlubin, přizpůsobily se novým podmínkám biologickým, čili jinými slovy: »přetvořily se«. — Přejít ryby kostnatých z dávného jejich stavu ve stav nynější náleží k nejfrapantnějším důvodům, jež možno ve prospěch evoluce uvést. Některé bytosti přechodní a takorba nedokončené (na př. druh ryb ganoidních zvaný »*Pycnodus Ponsorti*« v útvaru jurském) nelze vyložit jinak, leč jako stupeň nenáhlého vývoje a přechodu z typu do typu, jenž dál se v průběhu dlouhých věkův.¹⁾

Úvahy filosofické a doktrinální. — Některí přívrženci evoluce, a to nejrozšafnější z nich, kteří s veškerou šetrností chovají se k tradičním naukám, jali se ve prospěch theorie evoluční sestřiovati úvahy, jež, ačkoliv nespádají v obor nauk empirických, mají přece s jejich stanoviska skutečnou cenu i váhu.

Jest prý nesnadno nauku o tvořeních po sobě následujících a bezprostředních ve shodu uvést s authentickými objevy geologickými a palaeontologickými: zvířeny a květeny zajisté pozměňují se tu znenáhla, postupující od stupně ke stupni, splývající spolu navzájem nejínak než jako druhy jednoho rodu:

¹⁾ *Revue scientifique*, sv. XLI, str. 639. 789; sv. XLIII, str. 662; sv. XLV, str. 199; — *Mordier, Les microbes et le transformisme*; — *Pérez, Faune des apiaires*; — *Filhol, La vie au fond des mers*; — *Gaudry, Les enchaînements du monde animal dans les temps secondaires*. Uvádíme tyto důvody a tyto fakty bez všech kritických poznámek, rovněž tak, jako později uvedeme fakty a důvody protivné. Viz níže naše Konkluse v § IV.

postupné zjevy života řadí se tu k sobě stupňovitě v nekonečném trvání období tellurických; nižádný všeobecný a náhlý převrat nikdež se tu nenaskytá, jenž by vyžadoval přímé intervence Stvořitelovy. Kterak vyložiti nesčíslné ony druhy střední, jimž usouzen byl zánik, když byly po delší nebo kratší čas pobýly na jevišti světovém? Kterak vyložiti tolik stran přeškrtnutých, vymazaných a vytržených z knihy přírody, je-li kniha tato opravdu rukou Boží napsána? »Podivně by znělo, kdyžby někdo tvrditi se jal, že Tvůrce nespokojen jsa s dílem svým, z části je opět ničil a znovu zase začínal, aby zanedlouho poznovu je rušil, pokaždé je opravuje a zlepšuje A přece, zdaž není jisto, že ve přírodě nic nezjevuje se pojednou v úplné a dokonalé podobě, že nic nepočíná se ve stavu již vyspělém, nýbrž že naopak vše běře začátek svůj ve stavu zárodkovém a rudimentárním, teprve později dospívajíc k větší dokonalosti?« ¹⁾

Někteří domnívají se, že v jednotlivých výrazech ano i v celkovém znění první kapitoly Genesě vyslovena jest opravdu přeměna druhův. »Kdokoliv sobě pozorně přečte vypravování biblické o stvoření.« dí Naudin, »s myslí prostou všelikých předsudkův, uzná zajisté, že celá kosmogonie biblická od počátku až do konce jest vlastně teorií evoluční, a že Mojžiš byl předchůdcem Lamarckovým a všech transformistů moderních.« ²⁾ Ale pohříchu vyskytli se zase jiní, kteří

¹⁾ Těžko pochybovati o tom, že byla spojitost mezi bytostmi doby kambrijské a bytostmi doby silurské, mezi bytostmi silurskými a devonskými, mezi devonskými a kamenouhelnými, mezi kamenouhelnými a permskými, mezi permskými a bytostmi, s nimiž se setkáváme na počátku doby druhohorní. Veškera tato období sloučena jsou spolu navzájem, a to nikoliv snad bytostmi, jež výjimečně se zachovaly, nýbrž celými zvířeny a květenami. (Gaudry. *Les enchaînements du monde animal.*)

²⁾ Podáváme tu aspoň jeden příklad takovýchto důkazů exegetických: Podle zprávy Mojžišské stalo se stvoření rostlin, počínajíc od travin až ke stromům ovocným, jedním rázem, v jednom a témž období. Avšak geologii zřejmě jest dokázáno, že hlavní skupiny říše rostlinné objevovaly se postupně, v mezerách čili epochách od sebe nesmírně vzdálených. Nelze tedy bibli s přírodovědou jinak uvésti ve shodu, leč když připustíme,

tvrdili, že ve vypravování biblickém našli učení o nezměnitelnosti druhův. Z toho všeho jde pouze na jevo, jak malou cenu mají všeliké tyto výklady zhora osobní, subtilní a strojené; a spolu z toho vysvítá, kterak neprozřetelno by bylo prohlašovati je za náhledy od církve schválené.

Snáze již a v lepší shodě se zdravou kritikou bylo by lze ukázati v oněch spisech učitelův a otců církevních, jež o stvořitelském šestidení pojednávají, k nejedněm myšlenkám, jež shodují se napohled s povšechnou ideí evoluční; jakkoliv ovšem i pak ještě bylo by nsnadno spatřovati v nich jakési systematické theorie. oněm podobné, jež v našem věku byly vymyšleny a formulovány.

Ve středověku měla nauka vývojná zastance své mezi nejznamenitějšími bohoslovci, ano mezi největšími mistry filosofie křesťanské. Albert Veliký připouští ji výslovně pro říši rostlinstva; nad to učí scholastika se sv. Tomášem, že všeliký zárodek živočišný jest zpočátku »informován«, t. j. oživen duší rostlinnou, že v tom stavu jest organismem neurčitého dosud druhu, žijícím pouze životem rostlinným; na stupeň živočicha že se pozvedá teprve pak, když po dostatečném rozvoji stane se schopným ku přijetí duše živočišné. Hle, toť zajisté skutečný a rozhodně vyslovený transformismus, neboť podle nauky sv. Tomáše přecházejí organismy z oboru bytostí žijících životem pouze rostlinným v obor bytostí oduševnělých principem sensitivním a žijících životem živočišným; jinými slovy, filosofie scholastická připouští přechod jedné a téže bytosti z říše rostlinné v říši živočišnou.

Na tom však nauka scholastická nepřestává. Onat učí — a to opět se sv. Tomášem — že zárodek lidský prochází ve dvou stupních svého vývoje dvojí říši nižší: po nějaký čas jest informován a oživen duší vegetativní; později, když ústroje tělesné dostatečnou měrou byly se vyvinuly, duší živočišnou: a konečně, když

že stvořeny byly základní typy prvotné, jež se pak znenáhla a postupně přeměňovaly. (Viz *Revue scientifique*, 5. března r. 1875.)

organismus dospěl k náležitému stupni dokonalosti. dostává se mu bezprostředním působením Božím, zvláštním stvořitelským činem. duše duchové, a tu teprve stává se z něho člověk z těla a duše složený.¹⁾ V tom okamžiku teprve uskutečňuje se to, co svatý Bonaventura krásně vystihl slovy: *Dicendum animas creando infundi, et infundendo creari*. Tento způsob postupného rozvoje nehrubě shoduje se s theoriemi moderními: »přechodní tvary« scholastiky nejsou samy o sobě nikterak samostatnými určitými druhy, aniž jsou bytostmi dokonalými, nýbrž jsou to toliko jakési kroky, jež vedou ke skutečnému a konečnému druhu, *sunt viae ad speciem*. Nicméně — tak mohli by říci přívrženci evoluce — jeví se tu základní idea systému vývojného s podivuhodnou smělostí. Byl by to triumf velikolepé naší hypotézy: přechodní organismy a tvary představují vývoj k určitému druhu, jsou to *viae ad speciem*. Takovýto process embryogenických generací, korunovaný stvořením duše lidské, skytá překvapující analogii s vývojnou řadou přírodní. Ti, kdož hlásí se k tomuto mínění scholastickému, dopouštěli by se nedůslednosti, kdyby chtěli zacpávat uši své již před pouhým jménem transformismu, i mohli bychom se jich všim právei tázati, proč to, co, jak sami připouštějí, v lůně mateřském se děje, nemohlo udáti se *mutatis mutandis* v ohromném lůně přírody mocí zvláštních zákonů počátečných, jež Tvůrce byl stanovil?

Tuto prostou analogii uvádíme tu k vůli úplnosti; jest to jakýsi argument *ad hominem*, jímž by se transformismus mohl brániti proti theologům, kteří nad ním se pohoršují.“)

¹⁾ In generatione animalis et hominis, in quibus est forma perfectissima, sunt plurimae formae et generationes intermediae. Anima igitur vegetabilis, quae prima inest, cum embryo vivit vita plantae, corrumpitur et succedit anima perfectior, quae est nutritiva et sensitiva simul, et tum embryo vivit vita animalis. (Contra Gentes, kn. II, kap. 89.)

Embryo, antequam habeat animam rationalem, non est ens perfectum, sed in via ad perfectionem. (De potentia, q. III. a. 9. ad 10^m.)

²⁾ Tato podobnost nauky scholastické o oduševnění těla lidského s vývojnými theoriemi vzbudila zvědavost a obrátila

Autoritám přírodovědeckým náleží zde zajisté důležitě slovo, a autority ty jsou váhy nemalé. »Jestliť zajisté,« praví Quatrefages mluvě o Darwinovi, »v tomto mohutném rozmachu velikého ducha cosi vážného a spolu i svůdného, jelikož strhnul za sebou netoliko slepé množství, nýbrž i muže takové, jako jsou: Hooker, Huxley, Vogt, Lubbock, Brandt, Philippi, Haeckel, Lyell a mnozí jiní.« Učenci tu jmenovaní jsou vesměs darwinisté; ale i neodvislých transformistů nemenší jest počet, a to mužův věděním i nadáním svým neméně vynikajících.¹⁾

§ III.

Fakty i důvody hypothese transformistické odporující.

Fakty i důvody palaeontologické a geologické. — Jakkoliv pravda jest, že povrchní pohled na dějiny země čili synthetické poznání jich napohled příznivo jest hypothese transformistické, jest neméně pravdivo, že analytické, hlubší a proto i bezpečnější

k sobě pozor duchů nejvážnějších. Velice učený theolog P. Hilaire míní, že by transformismus mohl skutečně ve svůj prospěch dovolávat se nauky sv. Tomáše o duších, z nichž jedna po druhé následuje. Z druhé strany nesnadno lze připustiti, že zárodek žije životem jiným, nežli matka jeho. Eliáš Blanc, jeden z nejdůkladnějších znalců filosofie scholastické, myslí, že »naskytají se těžké závady tomu, kdož by přijal to neb ono z obou protivných mínění«, i volí jakousi nauku střední. Po jeho názoru jest zárodek lidský zpočátku oživen principem netoliko vegetativním, nýbrž i citicím, na jehož místo později duše duchová od Boha stvořená nastupuje, když bylo tělo stalo se schopným k jejímu přijetí. Jakkoliv chováme nelíbenou úctu k váženému kolegovi svému na universitě Lyonské, přece s míněním jeho souhlasiti nemůžeme, neboť přívem lze namítnouti: tento postupný vývoj embrya lidského, jak si jej Blanc představuje, přes to, že omezen jest odstraněním prvního stupně (vývoje z tvaru vegetativního ve tvar citící), jeví se nicméně jakožto příklad transformace, jehož rovněž bylo by možno zneužiti v důležité otázce o utvoření těla prvního člověka.

¹⁾ V odpovědi své lordu Salisburymu podává Herbert Spencer stručně fakty, o něž opírá se nauka vývojná, a shrnuje je v patero hlavních skupin. Jest to nejnovější plaidoyer pro domo, jež byl pronesl proslulý tento náčelník školy vývojně. Neobsahuje však nic nového; různé ony skupiny důvodů podali jsme zde v pořádku, jenž zdál se nám býti nejvhodnějším.

studium jedné každé doby tellurické vede k závěrkám zcela opačným. Nemůžeme zde v těsném rámci tohoto nástinu probrati veškerý přechetné podrobnosti, jež týkají se tohoto předmětu. nýbrž uvedeme jeden jediný toliko překvapující doklad, jenž stůž zde místo mnohých jiných.

Joachim Barrande povždy věren zůstal heslu svému, jež položil v čelo spisů svých: »To na vlastní oči své spatřil jsem.« Celý život svůj strávil prozkumem stratigrafického okresu nevelkých sice rozměrův, ¹⁾ avšak veliké důležitosti, ježto nalézá se v něm, — což jinde zřídka se vyskytá — úplné a souvislé pořadí zkamenělého živočišstva, jež ve vrstvách po sobě přesně následujících jest uloženo; ve skalách těchto může tedy oko učeného palaeontologa dočítati se v řeči dnes již dosti srozumitelné o prvních fásích života v lůně pramoří. V díle svém *Système silurien du centre de la Bohême*, psaném s velikou znalostí věci a spolu i s nejlepším úmyslem a nejryzejší věrou, pronesl proti hypotese transformistické následující námitky, jichž nikdo dosud nevyvrátil:

Náhlé, beze všech tvarů přechodních a předchůdců, vyskytnutí se trilobitů, živočichů již tak velice organisovaných, ve zvířeně spodního siluru; dále vyskytnutí se hlavonožců, rovněž tak od samého začátku dobře organisovaných, ve zvířeně středního siluru, a konečně vyskytnutí se ryb ganoidních a placoidních ve svrchních vrstvách silurských.

Ze tří set padesáti rozličných tvarů trilobitů, s největší pilí probadaných, — z některých těchto druhů prošlo rukama Barrandovými až i šest tisíc exemplářů, -- deset jich toliko nese na sobě jakési stopy variace; naproti tomu tři sta čtyřicet druhů nejeví nižádných změn během nesmírné doby jejich existence. Nadto pak ony nečetné variace, jež byly konstatovány, nestírají nikterak rázu druhu, i mizí konečně úplně, místo co by přirostřovati se měly, jak toho vyžaduje theorie transformistická.

¹⁾ Území 2.400 km², střed Čech. — Viz *Revue des questions scientifiques*, červenec 1884.

K podobným konklusím dospěli a vědecky je dokázali Davidson, Carruthers, Pfaff, Gosselet, Grand'Eury, o hlavonožcích a ramenonožcích silurských, o fauně devonské pánve belgické, o plazích z počátku triasu, o velikém počtu zkamenělých rostlin z období kamenouhelného, křídového atd.¹⁾

Zevnější podobnost tvarův a stálost struktury v následujících po sobě řadách organických skupin, daleko ještě nejsou tím, čeho vymáhá theorie genealogická. Pořádek přeměn stupňových a postupných, jak jej předpokládá tato theorie, zhola se neshoduje se skutečným pořádkem chronologickým, jak nám jej udávají výzkumy palaeontologické (Agassiz). Druhy, třídy i řády objevují se současně v rozsáhlých obzorech geologických (Pfaff). Mezi hypothesou a fakty jest patrná neshoda.

Tvary přechodné čili druhy střední, jakých vymáhá ona theorie, nikde se nenalézají, ač dle ní měly by býti nekonečně četnější nežli druhy ustálené. Nikde nebyla nalezena ani stopa po bytosti nedokončené, nedokonalé v druhu svém, ještě teprve »se stávající«, jež by opatřena byla orgány teprve se tvořícími a opravdu toliko přechodními. Že tyto podstatné dokumenty naprosto chybí, jest faktum; dětinské jest utíkat se před faktem tímto k vytáčke, že sbírky zkamenělin jsou dosud neúplné a že výzkumy geologické dosud nedostačují, a chtějí tak využití ve prospěch libovolné hypotézy neznámých ještě výzkumův a objevů budoucích.

Ostatně dlužno připomenouti, že, byť bychom dosud znali toliko malou část každého geologického území, přece známe již takovéto zlomky geologických útvarů z celého světa. A přece nalézáme všude stejnou populaci organickou, všude setkáváme se s tímž

¹⁾ »Dvacet a pět let již prozkoumávám vrstvy zkameněliny chovající v pánvi belgické, bedlivě je rozlišuje . . . A dosud nenašel jsem ani co do času ani co do tvaru přechod z typu do typu, jež vezdy jeví se jakožto přesně ohraničené« (Gosselet). »Jedna věc jest jista, totiž že svědectví, jež vydává veškero zkamenělé rostlinstvo, odporuje naprosto učení o rozvoji dějícím se evolucí pomocí dědičnosti« (Carruthers). »Veškera fakta nasvědčují jednak stvoření neodvislému, a jednak odporují rozhodně transmutaci« (Grand'Eury). Srvn. *Revue scientifique*, duben 1879.

náhlým zjevováním se nových druhův, a všude shledáváme též naprostý nedostatek tvarův. A konečně po boku typů přechodních, jež byly již objeveny, nebo spíše, jež teprve, jak doufají transformisté, budou objeveny, vyskytují se a vždy zajisté se budou vyskytovat také mnohé typy odchýlné, jichž původ naprosto jest nevysvětlitelný; a i mezi samými tak zvanými typy přechodními jest dosti typů takových, jež sice skutečně jsou přechodní co do tvaru, nikoliv však co do času (na př. typus *Gyroceras*, střední tvar mezi *Nautilem* a *Lituitami*, vyskytl se teprve dlouho po obou těchto typech, mezi nimiž dle hypotézy transformistické byl měl tvořiti přechod).

Nerovnost vývoje v dobách prvohorních a druhohorních nevykazuje nikterak takových výsledků, jakých by ráda předpokládala theorie hlásající boj o život. Palaeontologie dokazuje, že právě opak této nauky byl možný. Mnohé bytosti, nad jiné veliké a silné, krátký toliko potrvaly čas, kdežto bytosti malé a slabé je přežily. »Byli to často právě živočichové nejlépe opatření, kteříž rychle zanikli v době největšího rozkvětu svého (na př. obrovští plazové období druhohorního a j.). Kdežto slabí tvorové obstáli, vymizeli králové tvorstva naprosto.«¹⁾ Kam se pak poděje nejoriginálnější myšlenka Darwinova, hlavní pružina jeho soustavy: boj o život, a tedy i přirozený výběr?

Fakty a důvody fyziologické, embryogenní, psychické. — Rovněž i v oboru fyziologie jsou důvody darwinismu odporující velice četné, závažné a dosud nevyvrácené. Kolik tu jest záhad znovu a znovu se vynořujících a na rozřešení čekajících! Kolik základních problémův hned na počátku se vyskytnuvších a dosud ještě nerozluštěných! Otázky »proč?« a »kterak?« neustále se stíhají, a — zůstávají bez odpovědi, anebo snad dostane se nám k nim nanejvýš jen výkladů nedostatečných, ne-li dokonce sobě naprosto odporujících!

¹⁾ Gaudry, *Les enchainements du monde animal dans les temps secondaires*.

Proč druhy v témž prostředí a za týchž podmínek žijící jeví značné různosti morfogennické, jež nemají žádného významu v boji o život? — Proč zachtělo se předkům organismů vyšších opustiti živel svůj, kdež ničehož jim se nedostávalo, a vydati se na dobrodružství ve volném vzduchu a na suché zemi, a tu započítí nový způsob života za organických podmínek jim neodvratnou záhubou hrozících? — Kterak mohla ryba podniknouti boj o život nebo aspoň pouze jen na živu zůstatí v době, kdy dála se stupňová a nenáhlá přeměna (jak tomu chce hypotéza transformistická) z dýchání žábami v dýchání plicemi, v době tedy, kdy po mnohá pokolení ryba nebyla zvířetem ani vodním, ani suchozemským, tím méně pak obojživelným? — An Darwin sám s upřímností, která jest mu ke cti, prohlásil, že přirozený výběr sám o sobě nemůže vytvořiti ani jedinkého orgánu, — kterak vyložiti pak ono různotvárné množství ústrojů, mezi nimiž jsou podivuhodné vztahy vzájemné? Kterak vyložiti vytvoření organismu celého? . . .

K těmto »proč?« a »kterak?« podávají přívrženci transformismu, jak jsme již pravili, výklady přechasto zhola nemožné, ba nezřídka i směšné. — Nemožné výklady podávají nám, když jde o to, aby vysvětlili na př. utvoření se oka, tohoto tajemného orgánu zrakového, oka, jež nalézáme již úplně vyvinuté u organismů prvých dob palaeontologických¹⁾: tu prý oko tehdy vzalo svůj počátek, když paprsek světelný náhodou dotekl se kteréśi buňky, či spíše dvou buněk symetrických, jež pro vliv světla citlivější byly nežli buňky okolní; tohoto nemožnostmi oplývajícího výkladu svého však ničímž neobjasňují!

¹⁾ Pomocí řady šikovně sestavených typů jali se sice někteří dokazovati přeměny oka čím dále tím dokonalejší (Matyáš Duval); avšak tento postupný pořádek stoupá vždy výše pouze s hlediska anatomického a fyziologického, a nikterak není totožným s pořádkem posloupným a chronologickým, jehož theorie evoluční nutně vyžaduje. Oko existovalo ve stavu »vysoké organisace« (Karel Vogt) a veliké dokonalosti u některých organismů prvých dob geologických (u trilobitův), aniž by možno bylo konstatovati řadu předchozích přeměn.

Že podávají učení transformisté nezřídka i směšné výklady, to nechať laskavý čtenář z následujícího příkladu sám posoudí. Zánik srsti u pokolení lidského jest jednou z nejtěžších záhad pro nauku evoluční. Jest zřejmo, že přizpůsobením, výběrem i dědičností měla by kožešina po předcích zděděná na člověku nejen se udržeti, nýbrž i hustší se stávati, aspoň v krajinách studených, jak to konstatováno bylo u jiných živočichův. A přece udál se pravý toho opak. Jelikož výklad této zvláštní anomalie, jež podal Darwin, celkem dosti nepříznivě byl přijat, přispěl jeden z nejváženějších žáků jeho, Grant Allen, mistru svému ku pomoci. Uvádíme výklad jeho doslovně; nelzeť ani věci ty jinými slovy vyjádřiti: »Předkové naši, poloviční to lidé ve vývoji se nalézající, přijali obyčej choditi zpříma a léhati na znak, zcela proti obyčeji jiných ssavcův; a takž ztráceli znenáhla srst na hřbětě, na ramenech, a na všech ostatních částech těla, jež přicházely ve styk se zemí. Avšak tělo, jež pozbylo z části své srsti, bylo zajisté nadmíru komické a velice nepěkné, i mělo vzhled chorobný, jakoby prašivinou bylo stíženo (vše to jsou slova Grant-Allenova); i pochopíme snadno, že v ý b ě r p o h l a v n í učinil brzo konec ohyzdným chumáčům srsti, jež ještě zbývaly.« ¹⁾

¹⁾ *Revue scientifique* z 31. ledna 1880, str. 719. Prosíme laskavého čtenáře, aby pozorně přečetl sobě bajku La Fontainovu, nazvanou »Muž na rozhraní mládí a stáří, atd. (kn. I., bajka XVII):

Muž prostředních as let,
když prokvétal mu vlas,
mněl, že by už byl čas
na sňatek pomýšlet.

Dvě vdovy o něho tu krutý vedly boj:
z nich jedna mladá byla, druhá starší již.

Starší, kdy jen mohla, jemu škubala
hrst černých vlasů, jež mu zbývala;
mladší šediny zas jemu trhala,
a obě činily se tak, že šedivec
všech pozbyl vlasů

Zdaž nřzdá se laskavému čtenáři, že Grant-Allen čerpal svoji myšlenku z La Fontaina? Když slavný bajkář toto veršoval,

Parallelismus, jež transformisté činí mezi vývojem zárodkovým a vývojem palaeontologickým, jest spíše zdánlivým nežli skutečným. Není pochybnosti, že společným východištěm všech bytostí živých jest buňka; není pochybnosti, že v jisté míře existuje opravdu podobnost mezi zárodečnými fázemi rozličných organismů; jsou však tu také skutečné různosti, jež stopovati lze i v samém vajíčku (Costes), a jakmile na zárodku začínají ukazovati se jakési charakteristické rysy, jeví rysy ty již takové zvláštnosti, že možno zřetelně typ rozpoznati (Agassiz); nikdy nepodobá se zárodek obratlovce skutečně zárodku hmyzu, měkkýše nebo červa; v nižádném okamžiku není mezi nimi opravdová totožnost. Různé zárodky podobají se sobě navzájem toliko nejpodobnějšími a nejprostšími rysy typu všechném společného (Muller).

Edm. Perrier, jeden z náčelníků školy transformistické, zavrhuje v učeném díle svém o filosofii zoologické před Darwinem (1884) týmiž téměř slovy argument embryologický, jakkoliv tak přízniv jest theorii evoluční, i dochází k tomuto závěru: »Jsou-li po sobě následující tvary zárodku obdobny tvarům po předcích zděděným, pak jsou to tvary zajiště důkladně zmodifikované.« Konečně sám nejodvážnější snad a největší vážnosti se těšící předák materialistického transformismu zavrhuje domnělý parallelismus mezi přeměnami ontologickými a palaeontologickými: »Tento zákon,« dí Karel Vogt, »o němž dlouho jsem se domníval, že spočívá na dobrých základech, opírá se o podklad naprosto bludný. Neboť bedlivé studium embryogenie ukazuje nám, že vzájemné shody zárodků velice se liší od vzájemných shod bytostí dospělých. Mělo býti tedy upuštěno od tohoto dogmatu nadále neudržitelného, avšak nestalo se tak, nýbrž někteří připadli na věc, kteráž, možno-li, jest ještě nemožnější. Jali se mluviti o embryogenii pa-

nepomyslíl sobě zajisté, že bajka jeho Darwinovi jednou z nouze pomůže onou krásnou svojí aplikací »pohlavního výběru«.

dělané, zfalšované! Ubohá logiko, jakých to muk zakoušíš! Příroda, jež sama sebe padělává!« ¹⁾)

»Neplodnost, toť jest nejpřísnější hráz mezi jednotlivými druhy.« Huxley uznává, že darwinismus může toliko pod tou podmínkou definitivně býti připuštěn, jestliže podaří se mu dokázati, že z křížování selekčního může vzniknouti nový druh fyziologický. Činěny byly v tom směru četné pokusy; avšak spáření i mezi druhy morfoloicky nejbližšími zůstávají neplodnými, anebo obmezuje se plodnost nanejvýš na několik pokolení. Ondřej Suchet končí učená a zevrubná badání svá těmito slovy: »Plození míšenců (hybridace) nepozměňuje druhův, anebo aspoň nikoliv trvale.« ²⁾)

V příručce této vyhýbáme se zúmýslně okázalému apparátu vědeckému, jenž při látce tohoto druhu snadno z míry bujívá. Nicméně pokládáme za svoji povinnost, pozastaviti se na malý okamžik u řady důkazů, jež neberou se známou vyšlapanou cestou, nýbrž vynikají původností svojí. Obsaženy jsou ve knize, jež má velikou důležitost filosofickou, přes to, že titul její skromně zní: »Poznámky entomologické; badání o instinktu a způsobu života hmyzův.« ³⁾) Autor této knihy, Jindřich Fabre, zaujímá přední místo mezi nejjobratnějšími pozorovateli přírody. Jakožto filosof přináleží k veliké škole zdravého úsudku; výzkumy jeho a objevy, jakož i náklonnost jeho ducha stále přivádějí jej na hranice, kde věda a metafysika se stýkají, a takž není divu, že jeho spis vrhá nové světlo na »teorii instinktu a srovnávací psychologii«. Na jiném místě, kde pojednávati budeme o rozdílu mezi člověkem a zvířetem, uvedeme

¹⁾ Karel Vogt, O některých haeresích darwinistických.

²⁾ L'hybridité dans la nature. — Srvn. de Nadail-lac, Origine et développement de la vie sur le globe. — P. Lacouture, Études religieuses, květen 1888.

³⁾ H. Fabre, Souvenirs entomologiques, études sur l'instinct et les mœurs des Insectes 1882. 1886.; srvn. o tom vědecký spor v Revue scientifique, 21. dubna a 7. července 1883. — Úplně v duchu darwinistickém psán jest spis G. J. Romanesa o inteligenci zvířat, ježž do češtiny přeložil Šebotka.

některé konkluse Fabreovy jako svědectví proti teoriím monistickým. Zde uvedeme ony výsledky badání Fabreových, jež týkají se transformismu; uvidíme, kterak i z nejnepatrnějších věcí přejasně světlo může zářit na záhady nejtěžší: *maxima in minimis*.

Larvy velikého počtu hmyzů blánokřídých (hymenoptera) jsou masožravé. Musí mítí potravu živou, zároveň však i nehybnou, neboť nejmenší pohyb uvedl by v nebezpečí zpočátku vajíčko, a později vylíhlou z něho larvu, jež velice jest útlá. A tu samička hmyzů těch dosahuje tohoto nesnadného cíle tím, že zvíře, do jehož těla vajíčka klásti chce, omračuje, odnímajíc mu vládu těla, ponechávajíc mu však organickou jeho životnost.

Za příklad uvedeme z hmyzů těch druh včelám a obyčejným vosám příbuzný. Kutilka písková (*ammophila sabulosa*)¹⁾ vyhrabuje v písku rourky, na jejichž dno snáší po jednom vajíčku, k němuž přikládá omráčenou housenku. Ale housenka má uzlinu nervového pásma v každém článku svého těla. Kdyby pouze jeden článek byl omráčením učiněn nehybným, nepřivodil by bezcitnosti článků sousedních; omračující operace musí býti tedy vykonána na všech člancích. A kutilka provádí operaci skutečně tak, jak by ji nařídil nejběhlejší fyziolog: článek po článku omračuje svým žihadlem, až devíti ranami dilo jest skončeno. Potom kutilka obět svou, jež sice živa jest, avšak pohybu neschopna, uchopí za šíji a zatáhne do rourky pískové.

»Dvakráte,« praví Fabre, »poštěstilo se mi býti svědkem chirurgické operace, kterou kutilka písková na kořisti své prováděla. Veškerý úvahy nedostihly by výmluvnosti samotných těchto faktův . . . K vysvětlení jich dovolávají se výběru, atavismu, boje o život. Tento instinkt kutilky pískové vzbudil se v ní prý zcela náhodným činem, jenž ukázal se býti výhodným pro zachování rodu, a stal se pak přijatým návykem. Ale,

¹⁾ Kutilky (*ammophila*) jsou statné vosy těla štíhlého; zádek jejich souvisí s hrudí dlouhou stopkou; barvy jsou černé, s červenavým proužkem na zadku.

upřímně řečeno, tu žádá se od náhody trochu mnoho: devateré bodnutí žahadlem na devíti dobře volených místech. Když kutilka poprvé ocitla se u housenky, nic — podle theorie transformistické — nemohlo řídití její žahadlo v devět různých míst těla housenčina . . . ; instinkt postupně se vyvinující jest zde zcela nemožný. Umění, tak upravovati potravu pro larvu, předpokládá již hotového mistra a netrpí žádných učeníků; tento blánokřídlý hmyz musil v umění tom dokonale se znáti již na první ráz Kdyby se mu bývalo nezdařilo housenku omráčiti podle všech pravidel, bylo by veta bývalo po vajíčku, larvě i celém rodu již v prvním pokolení.«

Podobné podivuhodné věci provádějí také i jiné vosy téhož řádu na svých obětech; vosy z rodu zvaného *Cerceris* živí larvy své velikými brouky (klikorohy a mršníky), kteří pokryti jsou nadmíru silnými krovkami, až na jediné malé místo, kdež jsou zranitelní. A *Cerceris* zapouští jedovaté svoje žahadlo právě v toto jediné místo, jedním rázem probodávajíc všechny tři zauzliny nervů pohybových, a vybírá sobě kořist svou vždy jen mezi oněmi brouky, jichž ústrojí vykazuje tento odchylný způsob centralisace nervů pohybových!

»Jizlivky (*Eumenes*), rod vos hrncířských,¹⁾ jeví ve své lovecké methodě a ve své prozíravosti mateřské zvláštnost neméně podivuhodnou. Vosy tyto omračují kořist svoji toliko neúplně; za to však kladou ji na dno buňky a vajíčko upevňují teprve na víčko buňky, a larva jest hned po vylíhnutí svém opatřena jednak ochranným pouzdrem, jednak záchranným vláknem, jichž pomocí může vyhnouti se všemu nebezpečí. Bez tohoto vlákna, jež sotva pod lupou jest viditelné, larva by neunikla záhubě.«

Mimo tyto vosy, jež potřebují kořisti živé, avšak nehybné, pozoroval Fabre také jiné hmyzy, kteří pod-

¹⁾ Stručný popis jizlivky podati lze těmito slovy: Barva těla jako u vosy: dílem černá, dílem žlutá; tělo jest štíhlé, pohyby jsou svižné, křídla v odpočinku nerozprostřená, zadeček, podobný retortě chemické, spojen jest dlouhým nálevkovitým článkem s hrudí; vzlet nepřilíš prudký, let tichý, život samotářský.

nikají lov k výživě své a usmrcují svoje oběti. Umění těchto ubíječů není o nic menší nežli dovednost oněch omračovatelův. Oni, živíce se lovem svým, způsobují kořisti své náhlou smrt bodnutím v zauzliny mozkové, kdežto vosy-omračovatelky, jež potřebují čerstvých konserv pro svoji mláď, odnímají kořisti své možnost pohybu, probodávajíce jí zauzliny jiné. Oba druhy vos mají namířeno na nervovou soustavu svých obětí; každý z nich však porušuje pouze ony zauzliny nervové, jichž zničení nutno jest k dosažení jeho cíle. »Není-li instinkt obratného vraždění u obou druhů těchto náklonností vrozenou, nýbrž schopností nabytou, marně snažím se pochopiti, kterak tato schopnost mohla býti nabyta. Nechť kdo tyto fakty halí v sebe hustší mlhy theoretické, nepodaří se mu přece zastříti výmluvné jich svědectví o dokonalém řádu, předem již stanoveném.¹⁾

Pompilus, druh vos, sršní velice podobný, a veliký pavouk sklepní, *segestria perfida*, poskytují nám jiného zřídla důvodův. Larva blánokřídleho onoho hmyzu potřebuje k výživě své ohyzdného tohoto pavouka; jest to však nebezpečný pro sršána lov, neboť pavouk sklepní usmrcuje velikého čmeláka jedinou ranou svých kusadel, a mohl by usmrtni i vrabce a krtka; nadto pak jest ukryt v nálevkovité tvrzi své, kterouž sobě z pavučiny své buduje, a jež obklíčena jest mokem lepkavým. Kterak odváží se naň sršán náš? Uvázne-li jedinou nohou v naličené pavučině, veta jest po něm; přikvapí ihned strašlivý nepřítel a prokousne mu hrdlo. »Záhada ta velice mne zajímala,« praví trpělivý náš pozorovatel, »i stával jsem po celé týdny před ponurou zdí, nespouštěje s oka sršána a pavouka.« Drama, jež bedlivý přírodopyslec sledoval, mnoho mělo zajímavých peripetií, my však všimneme si pouze aktu závěrečného: »Ve skákavém a krouživém letu vznáší se sršán neustále kolem pavučinné nálevky, z níž strašlivý odpůrce naň s rozkročenými k útoku nohama číhá. Sršán vyčkává příhodné chvíle; náhle vrhá se na pavouka, chňapne po jedné noze jeho,

¹⁾ Op. cit. kap. XI.

uchopí se jí a táhne za ni vší silou svou, při tom stranou se uchýluje. Zpravidla nedá se pavouk na první ráz z pavučiny své vytáhnouti, opíraje se pevně o ostatní nohy své..., ale vytrvalost sršánova setkává se konečně s výsledkem; po novém mocném a obratném náběhu chopí se sršán ohyzdné kořisti své, vyškubne ji z úkrytu jejího a pustí ihned na zem. Pádem jsa omráčen a pozbyv odvahy, stáhne pavouk nohy své k tělu a schoulí se v prohlubinu země, avšak ve mžiku již jest tu útočník a omračuje jej bodnutím žahadla ve hrudě.

Reflexe filosofické, jež Fabreovi vnuklo nové toto »divadlo přírodní«, jsou velice důmyslné, zároveň však theorii darwinistické nepříznivé. »Dvě věci mne tu naplňují podivem: chytrost sršně a zpozdilost pavouka. Že sršeň znenáhla nabyl pro výživu plodu svého výhodného instinktu: vytáhnouti nejdříve kořist z doupěte jeho, aby bez nebezpečí ji mohl omráčiti, — to připustil bych milerád, jen kdyby mi někdo vyložil, proč pavouk, jenž intelektem stejně dobrým jest obdařen, jako úhlavní jeho nepřítel dosud nenaučil se, vyhnouti se lstivým jeho úskokům, ač po tak drahnou dobu již stává se jeho obětí. A čeho třeba by bylo černému tomu pavoukovi, by unikl zhoubei svému? Pouhá maličkost; stačilo by, aby ustoupil do nálevníkovité skryše své, místo aby uvelebil se furiantsky, spolu však nadmíru pošetile, u jejího otvoru. Zkušenost z pokolení na pokolení přecházející mohla jej přece již naučiti prostičké této taktice, jež není bez významu pro zdárný rozvoj jeho plemene. Jestliže sršeň zdokonalil útočnou svoji metodu, proč nezdokonalil také pavouk svoji metody obranné? Či snad dlouhé ty věky dovedly výhodně přizpůsobiti toliko sršně, a nestačily k modifikaci pavouka? Toho nikterak pochopiti nemohu, i díím naivně k sobě samému: protože sršňové potřebují pavouků, byli sršňové od počátku a vždy obdařeni trpělivou svojí chytrostí a pavouci pošetilou odvahou. Jest to snad rozumování dětinské, shodující se pramálo s transcendentálními hesly modních teorií; není tu ani adaptace, ani diferenciace, ani atavismu, ani transformismu; — pravda, ale já mu aspoň rozumím....«

Darwin, když dověděl se o důležitých těchto a podobných pozorováních, zejména pokud týkají se včel zednických (*chalicodoma muraria*), jež vracejí se zase do hnízda svého, i když zaneseny byly do daleké ciziny, dal podnět k provedení několika pokusův. Pokusy ty byly přesně provedeny, a výsledky jejich ještě přesvědčivější. Došlo k tomu, že mistr nucen byl uznati existenci jakéhosi zvláštního tajemného smyslu, jenž naší organisaci tou měrou jest cizí, že nemůžeme sobě o něm učiniti ani pojetí: »Nový smysl, jenž by přibyl k našemu údělu, jaké by to bylo pro nás štěstí! Proč jsme ho zbaveni? Jestliže, jak tvrdí transformisté, veškero živočišstvo vyšlo z jediného kadlubu a přetvořilo se během věků, při čemž vždy lépe obdaření bývali ve výhodě..., kterak mohlo se státi, že tento podivuhodný smysl zůstal údělem několika nízkých živočichův a nezanechal ani stopy u člověka, jenž vrcholem jest řady živočišné? Zle posloužili nám předkové naši, že dopustili, aby na zmar přišlo znamenité toto dědictví; větší daleko cenu mělo by zachování jeho nežli zachování obratle řitní kosti nebo několika vousův. Nepatrnou tuto záhadu předkládám evolucionistům k rozhodnutí, i jsem věru žádostiv zvěděti, co tomu řekne protoplasma a nucleus.«

»Zákon přírodního výběru jímá mne údivem pro nesmírný dosah svůj; ale pokaždé, když chci ho užiti při faktech pozorovaných, opouští mne a nechává tápati mne v prázdné temnotě, neposkytuje mi opory, na níž bych založil výklad skutečností. Zákon ten jest veliký jakožto theorie a neplodný vzhledem ke skutečnostem.«¹⁾

Námítky filosofické a doktrinární. — Se stanoviska metody vědecké jeví theorie transformistická v samém základě svém osudnou chybu. Theorie

¹⁾ *Nouveaux souvenirs entomologiques*, kap. IX, XI, XIII, *passim*. Toto dílo dalo podnět k diskusi vedené v *Revue scientifique* (čís. z 21. dubna a 7. července 1883); diskusse ta byla však příliš záhy přerušena. Herzen kritisoval konkluse Fabreovy; Devillario výborně poukázal k vědecké jich váze a veliké důležitosti. Fol a Edm. Perrier marně se pokoušeli v transformistickém smyslu vyložiti fakta Fabrem pozorovaná.

ta spočívá sice na přechetném počtu pozoruhodných faktův, obratně vypořizovaných a důmyslně seskupených, ale souhrn jejich, jakkoli imponuje důležitostí a bohatostí svou, přece vede logicky k pouhým analogiím. Onen fakt, jenž jediný by dovoloval učiniti přesnou indukcii, totiž nade vši pochybnost konstatovaný přechod z jednoho fysiologického druhu do druhu jiného, chybí dosud. Příklady, jež někteří pro takovýto přechod s velkým hlukem uvádějí, jsou při nejmenším pochybné. Některé z nich dokazují příliš mnoho (přechod ze řádu do řádu, ano z tvaru do tvaru), jiné zase dokazují příliš málo: jest to jednak skutečná různost druhův uváděných za svědectví, jednak jejich filiace a derivate, jež nejsou s dostatek prokázány.

Co se týče říše prvokův, a zvláště mikrobů, jež prý možno »přistihnouti při přeměně«, — toť jest svět nedávno odkrytý, vymoženost nejnovější a nedokonale ještě probadaná, jsou to končiny divův: neboť co všecko v nich učenci každého takořka dne nalézají! Může snad nová tato oblast býti posledním útočištěm darwinismu, jakož byla druhdy útočištěm samovolného plození? Drobnohled zhatil již bezpečnou důvěru v poslední tuto záštitu. Kněz Castracane, předseda římské akademie »dei Nuovi Lincei«, jehož autorita v tomto oboru jest nepopíratelná, srovnával po dlouhý čas a co nejzevrubněji rozsivky (diatomacea, třída protistů), jež hrabadlo vytahuje z hlubin moří nynějších, s rozsivkami doby třetihorní a kamenouhelné: i nejbledivější pátrání nejdokonalejšími čočkami nedovede naléztí mezi rozsivkami zkamenělými a mezi rozsivkami živoucími nějaké stopy po transformaci, vybočující z mezí druhu.¹⁾

Co se týče časův historických, tu možno pozorování rozšířiti až do dob nejstarších: v hrobkách staroegyptských zachovaly se organismy úplně podobné organismům nynějším. Hru vývoje bylo by tedy nutno posunouti za místa i doby badání přístupné.²⁾ Proto

¹⁾ Memorie della Academia dei Nuovi Lincei, 1887—88.

²⁾ »Takovéto námitky,« praví Darwin, »nebudou mítí veliké váhy u těch, kteří přesvědčení jsouce důvody povšechnými, věří

škola transformistická netoliko nyní udržuje se pouhou hypothesou a na hypothesách staví dalekosáhlé konkluse svoje, nýbrž ona jest odsouzena na vždy k hypothesě. Neboť zjistiti (verifikovati) učení své zkušeností jest i bude jí vždy nemožno; podle učení theorie transformistické zajisté, dříve než nové transformace zvířen a květen se uskuteční, dříve než k rozvoji dospějí tvary a fáse nejbližší periody geologické, dávno již doba lidstva i vědy lidské pomine.

Jiná ještě nesnáz ve příčině základních pravidel vědeckého determinismu plyne odtud, že tytéž fakty přerůzným a sobě naprosto odporujícím podléhají výkladům, a sloužívají k důkazům thesů sobě protivranných: na př. k důkazu jednotnosti plánu v tvořeních po sobě následujících a naproti tomu zase k důkazu theorie descendenční. A tak možno o obrovském tomto souhrnu pozorování, ideí a nauk užiti slov, jež Quatrefages v Akademii francouzské několik dní po smrti Darwinově pronesl: »Učenec anglický provedl výzkumy, na něž nikdo dříve nepřipadl, i docílil výsledků netušených, valnou měrou pozitivních, k nimž budou příště musiti přihlížeti fyziologie, botanika i zoologie. Avšak, podivná věc! z jeho díla mohou čerpati důvody své zastancové odporných sobě mínění: nikde zajisté nenaleznete přesvědčivějších důvodů k potírání nauk transformistických, k nimž badáním Darwinovým dán byl podnět; nikde nenaleznete závažnějších námitek proti přemrštěným morfologistům.« Darwinismus vyvrácený Darwinem a Darwinisty, — hle, jak vábné to thema a věru, nepřilíš těžké!

Snadno tu chápeme vážné neshody, jež dělí některé učeníky od mistra i jednotlivé učeníky mezi sebou. Tyto sobě odporující výklady netýkají se snad pouze podrobností podřízené důležitosti, nýbrž samého základního pojetí theorie transformistické, a to i vý-

v povšechný princip vývoje.« — »A takž,« podotýká trefně Karel Léveque, »ježto fakty neospravedlňují s dostatek principu povšechného. — jenž jest pouhou hypothesou povšechnou — vrací se Darwin k hypothesě. aby ospravedlnil nedostatečnost faktův. *Circulus vitiosus* bije tu do očí.« (*Journal des savants*, leden 1887.)

chodiště i směru i podstatné metody postupu. Tak na př. Darwin odvozuje veškerou tvorbu organické z jediného společného kmene, jenž neustále se rozvětňuje podle zásady o *divergenci*, kdežto Karel Vogt připouští kmeny rozličné, jichž větve k sobě vzájemně se sbližují a vespolek splývají, aby vytvořily třídy a řády nové i nové druhy, a to působením protivného principu *konvergence*. Tyto tak zřejmé odpory stačily by již samy zajisté k odhalení základní chyby celé soustavy.

Poslední konečně námitka, jež mezi věřícími snad jest nejrozšířenější, a jež mocně působí na lidi lepšího smýšlení, spočívá v poukázání k mravním a sociálním důsledkům transformismu, k jeho snahám doktrinálním vůbec se projevujícím. »Darwinista logický« musí také člověka pojati do theorie své. V jeho očích liší se říše lidská od říše zvířecí mnohem méně, nežli říše zvířecí od říše rostlinné; různost mezi rostlinami a zvířaty sahá až k samému počátku, až v nejranější jitro světa živoucího, kdežto rozlišení zvířete a člověka stalo se v době mnohem pozdější a nám bližší. Darwin sám jest výmluvným příkladem osudné této evoluce doktrinální: z počátku vylučoval z vývodů svých výslovně říši člověčenstva; posléze však ve knize *O původu člověka* pronesl takové zásady, že možno právem v pochybnost bráti jeho víru ve svět neviditelný a v život posmrtný.¹⁾ Protože tedy transformismus vede neodvratně k popírání podstatných pravd a nejdražších nadějí člověčenstva, již z toho patrné jest, že bludný jest. Bludnost systému jest tedy dokázána bludností a nemravností jeho důsledků.²⁾

¹⁾ V posledních dobách života svého prohlašoval se Darwin brzo za deistu, brzo za agnostika. »Strašlivá pochybnost opět a opět v mysl se mi vtírá,« napsal Grahamovi (3. července 1881), »itáží se sama sebe, zda přesvědčení člověka, jehož poznávací mohutnost vyvinula se z ducha zvířat nižšího řádu, má vůbec váhu nějakou a zdaž mu aspoň poněkud možno důvěřovati. Kdož by důvěru měl v přesvědčení ducha opičího...?« (*Život a korespondence K. Darwina* (vyd. franc.) str. 368.) Uvidíme níže (v části čtvrté), co dlužno souditi o tomto druhu skepticismu opravdu zvláštního, jenž před Darwinem nebyl znám.

²⁾ Také beletristická literatura francouzská ozvala se z toho důvodu proti učení transformistickému: »Tvrdím rozhodně, že

§ IV.

Závěry: transformismus a věda; transformismus a víra.

Podali jsme co možná nejvěrněji hlavní akta celého procesu, a sdělili jsme nestranně důvody ve prospěch obou protivných náhledův. — Co vyplývá z toho se stanoviska vědy pozitivní? — Co dlužno uzavíratí jménem filosofie spiritualistické a víry křesťanské? ... Opakujeme znovu, že nesnadno bylo by lze z celé historie myšlení lidského uvéstí nějaké učení nebo ideu nějakou, která by bývala měla na celou epochu takový vliv, jako idea transformismu, která by mocněji zachvívala dušemi a ve větší uváděla zmatek dosavadní viru libovolnými výklady svými. Jest tedy nadmíru užitečno zvědětí, čeho dlužno ve věci té se přidržovati.

A tu nejdříve odpovědětí dlužno k otázkám: co možno uzavíratí jménem vědy? Jaké jest o věci té mínění ve světě učeném? Až do poslední chvíle nej-přednější představitelé tradicionální vědy, nejvěrnější dědicové a pokračovatelé stkvělé řady učenců, žáci i soupeřové Linnéa, Cuviera, Agassiza atd. zavrhovali transformismus, anebo aspoň váhali svyslovením úsudku svého. Nadto snadno lze konstatovati, že učenci ve shromážděních svých, kdykoliv měli o věci té společné vysloviti mínění, jako na př. na sjezdech a v Akademiiích, vždy dávali na jevo velikou zdrželivost, stále vyslovující nad tvrzeními školy transformistické rozsudek: »není dokázáno«. Virchow blahopřál slavnostně anthropologům a lékařům německým k tomu, že od samého počátku odpor kladli obecně zavládlému přemrštěnství transformistickému. Ve Francii jevila se tato oposice více nežli kdekoli jinde. Akademie věd zdráhala se

theorie Darwinovy, užívá-li se jich v životě, jsou zločinné, neboť probouzejí zvíře v nitru člověka ... Chtěl jsem uvéstí na jeviště některé ukázky tohoto nového pokolení malých dravců, jimž darwinské heslo Boj o život slouží za záminku a výmluvu pro všeliké sprostoty a hanebnosti ..., kteříž osvojují sobě brutální výroky anglo-saské: silný pojídá slabého ..., schopnější se udrží atd. ...» (Alfons Daudet, předmluva k divadelní hře *La lutte pour la vie*.)

z počátku zvoliti mezi zahraničné členy své Darwina, »dobrodružného a výstředního theoretika«; později teprve přijala jej do lůna svého jakožto znamenitého pozorovatele, vážného a hlubokého přírodovědce. V sezení konaném dne 1. května 1882 Quatrefages zdvořile sice, spolu však i rozhodně vyslovil »v souhlasu s obecným míněním kolegů svých, v čem Akademie není za jedno s učencem anglickým«, totiž v otázce o proměnlivosti druhův. A později prohlásil též znamenitý profesor v úvodním čtení svém, jímž zahájil kurs anthropologický, že »pokládá za svoji povinnost, aby i nadále potíral nauky, jež v jeho očích jsou toliko pouhými vědeckými bludy.« Jiný učenec, jmenem Blanchard, před nedávnem znovu v obšírnějším zpracování vydal dřívější práce své, v nichž vyvrací theorii Darwinovu...

Jestliže by však někdo raději věřiti chtěl v autoritu velikého množství, a otázel by se všeobecného hlasování republiky učenecké, pak ovšem nade vši pochybnost jest jisto, že by učení transformistické slavilo vítězství. »Není nížádné pochybnosti,« praví Huxley, »že, kdyby r. 1860 býval byl odbýván koncil církve učenecké, bývali bychom odsouzeni zdrcující většinou hlasův, a jest rovněž nepochybné, že, kdyby podobný sněm sešel se nyní, vypadl by rozsudek zcela opačně.¹⁾

¹⁾ *Revue scientifique*, 19. května 1888.

Zmínili jsme se svrchu o hlučné šarvátce, k níž zavdal podnět lord Salisbury vůči Huxleyovi a o protestu Herberta Spencera. Jeden z nejučenějších našich učenců naturalistických, Ed Perrier, uznal za dobré vmísiti se ve spor ten jménem evolutionismu francouzského. (*Revue générale des sciences*, únor 1896.) Jeho článek jest živým vyznáním víry, jež vzbudí zajisté množství úvah kritických; my podáváme k němu zde pouze tři kritické poznámky své:

1. Perrier, podobně jako Spencer, zmiňuje se nejdříve o hlavní námitce transformistům činěné: »nížádný případ vývoje druhu nebyl vědecky konstatován«; a tu beze všech okolků jednoduše obrací ostří námitky, řka: »nížádný případ stvoření nebyl vědecky konstatován.«

Avšak odpověď tato netýká se nikterak metafysiky, tím méně theologie. Jest vědecky konstatováno, že bytost živá neexistovala povždy na zemi, nadto i vědecky dokázáno, že bytost živá nemůže evoluci vzniknouti ze hmoty neživé, aniž plozením samovolným. — Perrier uznává tyto zajištěné výsledky vědecké.

Nicméně transformisté, jakkoliv četní jsou ve chvíli přítomné, jsou přece toho daleci, aby zachovávali jednu a touž míru ve svých tvrzeních systematických. Možno rozdělit je ve dvě značně se lišící školy. První skládá se z přemrštěných evolucionistů, z krajních morfologův, a především ze sektářů dogmatických — seznámíme se s nimi brzo, — která vidí v evoluci vůbec, a v přirozeném výběru zvlášť, vhodný prostředek k odstranění Stvořitele a k zjednání víry monistickému pojmání všehomíra. Darwin jest jim »Messiášem věd přírodních« (K. Martins); darwinismus evangeliem doby moderní, »velikolepým výkladem světa i pravou filo-

A tedy bytosť živá, jež faktem jest, vyplývá ze stvoření, non datur tertium. Nuže tedy: zde jest fakt stvoření náležitě konstatovaný.

2. Perrier napsal níže: »Muži vědy, jenž theologům a filosofům ponechává badání o první příčině, jsou slova stvoření a plození samovolné synonyma... Kterak mohou lidé, kteří zavrhují samovolné zplození nepatrného nálevníka, připustiti beze všech rozpaků samovolné zplození velryby nebo slona? (sic).« A v témž odstavci věnuje Perrier vřelou vzpomínku Pasteurovi! onomu Pasteurovi, jenž definitivně rozřešil otázku o samovolném plození, a jenž beze všech rozpaků připouštěl stvoření. a to netoliko nálevníka, nýbrž veškerého světa! Toť zajisté jest důkazem, že Pasteur nepokládal slova stvoření a plození samovolné za synonyma.

Jest sice pochopitelné, že »muž vědy« chce abstrahovati ode vši theologie i ode všelike víry; avšak kterak by mohl abstrahovati ode vši filosofie a ode vši metafysiky čili od rozumu samého, toť věru jest nepochopitelné.

3. Poslední kritická naše poznámka jest sice méně závažná, nicméně však dosti perná. Perrier dí, že »ideje transformistické jsou dnes základem biologie vysvětlovací, jediné prý biologie, jež může činiti nároky na cenu vědeckou (str. 131).« Jest to zajisté chvála nemalá; avšak na konci učeného svého článku neváhá autor tvrditi, že »v okamžiku, kdy proniknouti chceme k mechanismu adaptace — neboli evoluce; souť tyto dva výrazy co nejúžeji spojeny, — v tomto okamžiku, kdy náleželo by podati vysvětlení vlastně tak řečená, počínají se neshody, i ocitáme se v chaotickém zmatku (str. 134).« Ejhle! — transformismus, základ biologie vysvětlovací, jenž není leč chaotickým zmatkem, jenž selhává, když jde o vysvětlení vlastně tak řečená!

Nejnebezpečnějšími nepřáteli ideji transformistických nejsou více ti, kdož je potírají, nýbrž spíše ti, kteří je hájí proti všemu zdravému rozumu. kteří je strhují na úroveň systémů pozitivistických, materialistických, mechanických a p.

sofií« (Renan); nejmocnějším prostředkem k rozšíření panství nauk přírodních, jehož se od vydání Newtonových Principů do rukou lidských dostalo, jest prý dílo Darwinovo O původu druhů v (Huxley).

Transformisté skupiny druhé, méně sice četní, avšak mnohem závažnější, snaží se úsilovně o to, aby svůdnou hypotesu svoji povznesli na stupeň vědecké jistoty. Kdo správně oceniti chce pracné jejich výzkumy a rozsáhlá badání jejich o vývoji a o spojitosti bytostí organických, tent musí ideu transformismu samu odloučiti od všeliké soustavy zvláštní. Když byl dokázal, že »boj o život, výběr přírodní, vlivy prostředí atd.« k úplnému rozřešení velikého problému nestačí, dodává Gaudry: »Princip evoluce sídlí ve sférách vyšších... Nám, dělníkům v první hodině ku práci povolaným, není ještě možno, leč z daleka toliko a nezřetelně, patřiti na velikolepý obraz přírody, kde pod řízením božského Umělce vše k sobě se řadí, vzájemně proniká a v pevný řetěz váže po všechny prostory i věky.« (Op. cit.)

Jsou také jiní ještě učenci — Joachim Barrande byl jedním z nich — kteří se zdráhají vysloviti se o tom, jakým způsobem dala se posloupnost zvířen a květen zkamenělých. Po jejich mínění »harmonie dávných světův organických, komplikace i patrné nepravdivosti, jež se v nich nalézají, projevují řád věcí transcendentální, zahrnující v sobě nescíslné kombinace v času i prostoru, takže rozumu lidskému jest nepřístupný...«

Zdá se nám, že nejjistější konkluse, jež důstojnosti vědy i poslání od Prozřetelnosti jí danému jest nejpriměřenější, obsažena jest v jednom tomto slově: **L a b o r e m u s !**

Jaké konkluse dlužno činiti jménem víry? Pražádné, leda onu snad, že víra i tu úplně lhostejnou jest k této otázce, jež nikterak se jí nedotýká, a že nikdo nemá práva vtahovati ji ve spor čirě vědecký. V Písmě sv. není ani jediného slova, jež by protivilo se hypotese vývojně; nic nebylo nám zjeveno o způ-

sobu, kterak vznikly a se rozvinuly říše rostlinná a zvířecí.¹⁾

Rovněž tak nelze do vědeckého tohoto sporu volati ku pomoci tradici; stojímeť tu vůči otázce z brusu nové, ne-li co do věci samé, tož aspoň co do výrazův a okolností, jež ji charakterisují. Kamkoliv v minulosti se obrátíme, nechať vstoupíme až do dob vědy antické, jejímž hlavním představitelem jest Aristoteles, nechať pátráme v prvních stoletích církve, kdy apologeté křesťanští osvojili sobě veškeré bohatství filosofie pohanské, aby užili ho k obraně pravého Boha, od doby sv. Justina a Origena až po sv. Basilia a sv. Augustina; nechať procházíme v duchu doby učitelů středověkých, kteří nejúsilovněji o to se snažili, aby theologii poznáním přírody objasnili, od Raymunda Sabundského až k blahoslavenému Albertu Velikému a k sv. Tomáši Akvinskému: nikde neshledáváme problému dějin země a života v té podobě, jak jeví se nám na konci tohoto století, totiž osvětlený a přetvořený objevy geologickými a palaeontologickými, objevy, jež jsou sice dosud ještě velice neúplné, přece však již tak velice výmluvné. Ti, kteří patří na otázku tuto v pravé podobě její, netoliko jí se nebojí, nýbrž nalézají v ní zálibu, tušíce již předem, že vyplynou z ní nové a stkvělé triumfy filosofické i náboženské pravdy.

»Theorie evoluční,« praví učený řeholník Delsaulx, »v povšechném pojetí svém vždy mne neodolatelně

¹⁾ Jediný případ stačí k odůvodnění toho, kterak nemístno jest vměšovati lehkomyšlně Písmo sv. v tyto spory. Jednoho a téhož textu biblického: *Juxta genus suum, secundum speciem suam*, podali rozliční spisovatelé, a to velice vážení, výklady nejrozdílnější, ano sobě nejpříkřeji odporující: 1. Text ten naprosto odporuje transformismu; 2. text ten neodporuje transformismu, ač-li připustí prvotní stvoření typův organických; 3. text ten dokonce svědčí ve prospěch transformismu; jelikož geologie svědčí o vyskytování se ve dlouhých přestávkách faun i flor sobě nepodobných, dlužno textu tomu rozuměti ve smyslu stvoření prostředního, čili postupného tvoření pomocí příčin druhotných; 4. text ten transformismu ani nepřeje ani mu neodporuje. Má-liž biblický výraz technický význam »druh«? Či spíše dlužno rozuměti mu po příkladu Glairově ve smyslu »s podobnými jemu?« atd. — Rozmanité tyto výklady ukazují, k jakým koncům vede přemrštěný konkordismus.

k sobě vábila. Tato theorie, kdyby ukázala se býti pravdivou, lépe nežli prostičké učení o postupných stvořeních odpovídala by ideám, jež sobě mohu utvořit o Moudrosti a Všemohoucnosti Boží. Nemáme-liž vývoje světů v astronomii?... Pouze toho se obávám, aby při hledání pravdy v tomto směru jiné, cizí tendence nevloudily se na místo požadavků rozumových.« ¹⁾

Tak jest, toho dlužno se obávati, tomu nutno odpor klásti: »cizím tendencím vluzujícím se na místo požadavků rozumových.« Na tomto stanovisku se nalézající můžeme s nejsympatičtějším zájmem vítati každý nový objev pozitivní vědy a očekávati s úplným klidem konečné její konkluse, ač k nim kdy bude-li moci dospěti. ²⁾

Někteří velice závažní filosofové uvedli v otázku o transformismu úvahy z oboru ryze spekulativního, tedy argumentaci a priori: — »Metafysika vyžaduje toho, abychom připustili jestoty, přirozenosti i podstaty různého stupně, z nichž nižší nemohou dáti vznik vyšším; kdo by závěr tento popíral, popíral by metafysiku.« — Tak jest! Ale tu jde jediné o to, zda skupiny druhů, řádů atd., jak klassifikatoři je stanovili, jsou podstatami skutečně různými. Otázka zůstává tedy nerozřešenou, i náleží v obor pozorování a badání empirického. Dodáváme zde jen, že, ačkoli metafysika nemůže účinně zasáhnouti v diskussi o transformismu obmezujícím se na říši rostlinnou a zvířecí, jest ona přece, jak uvidíme ve čtvrté části našeho díla, svrchované váhy, když jde o to, aby odmítnut byl transformismus i na člověka aplikovaný, a aby dokázán byl podstatný rozdíl, jenž dělí zvíře od bytosti obdařené rozumem a svobodnou vůlí.

¹⁾ Les Écrits philosophiques de M. Tyndall, od P. Delsaulxe, str. 61.

²⁾ Učený rozbor rozeznává několik druhů pojetí evolucionistických: evoluci ideální — passivní — aktivní — obmezenou — všeobecnou — darwinskou — mechanickou... S hlediska apologetického můžeme přestati na prosté, ale velice správné zásadě: Ponechán-li jest Bůh na nejprvnějším počátku a vyloučen-li jest člověk, tu netknuta zůstává víra a vědě ponechána jest úplná svoboda.

A uprostřed hlučných těchto sporů může křesťan
kojit se krásnou myšlenkou, obsaženou v níže polo-
žených verších římského básníka; větším zajisté ještě
právem nežli mudřec pohanský, jehož jménem Lucre-
tius mluví, může on s pevného stanoviska svého, na
němž stojí, pohlížeti s klidnou myslí na bouřlivé tyto vlny
problémův hlučně se vzdouvající a na všechny strany
zmítané vědou lidskou; nic není s to, aby porušilo
blažený klid svatyně, jež jest jeho záštitou, nic není
s to, aby vyrvalo mu víru, jež jest zářným jeho světlem:

Suave mari magno, turbantibus aequora ventis,
E terra, magnum alterius spectare laborem.

— — — — —
...nil dulcius est, bene quam munita tenere,
Edita doctrinâ Sapientum templa serenâ.

KAPITOLA PATNÁCTÁ.

§ I. Systémy pseudo-vědecké a materialistické o rozvoji života; evoluce monistická. § II. Účelnost v evoluci biologické; — monéra počátečná a existence Boží.

Nauka transformistická ponechává plnou sílu, kterou dříve mival, důkazu vedenému ve prospěch jednotného plánu, a tedy i ve prospěch jediného budovatele. (Lyell, Stáří člověka.)

§ I.

Systémy pseudo-vědecké a materialistické o rozvoji života; evoluce monistická.

Povšechná idea vývoje, jakožto hypothesis biologická, může býti probírána, přijata i vykládána od každého: od theologa, exegety i filosofa.¹⁾ Vědy přírodní a experimentální mohou, jedna každá podle metody své a pomocí prostředků sobě vlastních, přispívat k rozřešení velikého tohoto problému. Pole to všem jest přístupné; čistá a plodná rozkoš z triumfu pravdy plynoucí kyne tu všechněm pracovníkům: L a b o r e m u s!

¹⁾ Kanovník Dunand v apologetickém díle svém, jemuž dostalo se schválení od autorit nejvyšších, ličí rád nadpřirozený »jakožto korunu zákona evoluce a kontinuity, zavírajícího v sobě veškerenstvo bytostí stvořených. Bůh sám jest příčinou konečnou, jakož jest i příčinou první. Tvorstvo samo nemůže ovšem vlastními silami svými dosáti tohoto nejvyššího cíle; jestliže však Bůh z pouhé lásky pozvedne je do stavu nadpřirozeného, dojde kosmický zákon evoluční konečného svého splnění v řádu vyšším, a takž měli bychom pro přírodu rozumu se zamlouvající a Boha důstojné dovršení v křesťanském dogmatu o nadpřirozeném«. (Christianisme et liberté.)

Jinak se však věci mají, chce-li kdo z učení transformistického učiniti podklad nějaké soustavy atheistické filosofie; chce-li kdo základní dogma materialismu přikrýti pláštíkem věd přírodních. A skutečně, toť jest snahou i cílem theorie monistické. Theorii tu probrali jsme již, když jednali jsme o vzniku života; zde jeví se sice v podobě nové, nicméně její pseudo-vědecký, protirozumový, absolutně kontradiktorní ráz ani tu se nemění. Vyvrácení její můžeme zde tedy odbyti zkrátka; při tom však naskytá se nám vhodná příležitost k tomu, abychom, přizpůsobující se pojmům a výrazům moderní vědy, upozornili na jeden z nejstkvělejších důkazů existence Boží, totiž na — účelnost ve vývoji.

Monistická theorie vývoje přijata byla Straussem ve jménu kriticizmu theologického, Haeckelem a žáky jeho ve jménu věd přírodních, Spencerem a školou jeho ve jménu pozitivismu filosofického a sociologického; i učiněn byl dokonce pokus učiniti z ní jediný základ mravovědy, »vyložiti totiž mravní vědomí jakožto výsledek pravidel užitečnosti, kteráž stala se zvykem a časem změnila se ve vrozený cit... Methoda genetická — a v tom spočívá její svůdnost a spolu i nebezpečnost — odstraňuje z věcí tajemství, ukazujíc, kterak se staly. Důkazem toho jest nová přírodověda, jež nese jméno Darwinovo, jakož i způsob, jímž učinila převrat ve všech oborech vědění lidského... Není divu, že darwinismus tak snadno i s nejtěžšími záhadami byl hotov: nepustil se do nich zpříma, nýbrž jednoduše je obešel... Nové tyto útvary atheismu jsou velice zhoubné a při tom nadmíru úskočné; tím pak snáze dosahují cíle svého, ježto užívají zchytra křivých cest.« (Ed. Schérer.)

Viděli jsme již, kterak materialistická theorie o věčném vývoji »obešla těžkou tuto záhadu«, kterak jala se »odstraňovati tajemství«, to jest bytost nutnou, stvořitele osobního, Boha. Viděli jsme již, kterak genetická methoda monismu, »užívajíc zchytra křivých cest«, po třikráte zapřítí musila zásadu příčinnosti, bez níž přírodověda — rovněž jako metafysika — nikterak obejít se nemůže, jakož i zásadu kontradikce,

jež neliší se od rozumu samého: — po prvé, když vyložití měla bez bytosti »absolutní« hmotný atom v pohybu; — po druhé, když vyložití měla evoluci kosmickou a harmonii světů; — po třetí, když vyložití měla původ života. A tu nalézáme ji poznovu před čtvrtou záhadou, jež rovněž do rozpakův uvádí každého, kdo nechce uznati příčiny prvé, mimo svět jsoucí a nad přírodou panující, totiž před evolucí biologickou a před harmonií světa živoucího.

Není, proč bychom měnili argumentaci svoji, rovněž tak, jako není zvykem měniti axiom. Je-li evoluce biologická, čili postupný rozvoj života na naší zeměkouli, jak učí nauka mechanická, nutným a nevyhnutelným důsledkem vývoje věčné hmoty, tuž — ježto měla celou věčnost k uskutečnění svému — musila by skončena býti již od věčnosti. Nutný výsledek věčné příčiny sám nutně jest věčný.

Není ani jediné monéry, ani jediného molekulu hmotného, který by nemohl a neměl dosáhnouti již nejvyššího bodu stupnice organické, neboť měl celou věčnost k tomu, aby využil všechněch okolností příznivých jeho postupné transformaci, jeho dokonalé evoluci.¹⁾ Této logické absurditě nelze vyhnouti se tím způsobem, že by někdo předpokládati chtěl nekonečnou řadu fází biologických a evolučních, neboť to by bylo tolik, jako připustiti číslo aktuálně nekonečné, to jest možnost čísla konkrétního, determinovaného čili aktuálně konečného a zároveň nekonečného, což by bylo patrnější ještě kontradikcí, byla by to matematická nemožnost.

Na doplněnou tohoto vyvrácení a priori a ad absurdum theorie monistické o rozvoji života sluší ještě dodati, že aplikace její, nejslavnější ze všech, které vůbec kdy byly učiněny, a jež provedena byla s nepopíratelnou zručností a učeností, byla zavržena

¹⁾ K objasnění tohoto důvodu užil kdosi následujícího přirovnání, jež ovšem značně pokulhává: představte si drobnohlednou mušku, slepou, zavřenou v křišťálové bání, tak veliké, jak jen možno si mysliti; představte si dále, že v této bání jediný jen jest otvor rovněž mikroskopický; dáte-li mušce té celou věčnost k tomu, aby tápala, nalezne zajisté otvor ten.

od většiny materialistických učenců samých. Nevědeckost fylogeneze Haeckelovy uráží i nejochotnější jinak přívržence nauk materialistických. Dr. K. Robin vidí v ní pouze »poetické nahromadění nedokázaných pravděpodobností a svůdných výkladů bez náležitých důvodů«. »Veškery tyto Haeckelovy rodokmeny,« praví Du Bois-Reymond, »mají v očích přírodovědy takovou asi cenu, jakou mají v očích historické kritiky rodokmeny hrdinův Homerových«.

Vacherot jde ještě dále, an dí: »I pak ještě, kdyby vědě na základě množství authentických a rozhodných faktů podařilo se vyložiti nám až do nejmenších podrobností, kterak veškery tyto změny se udály, — i pak ještě nebyla by otázka ta rozřešena úplně. Pak zajisté evoluce, byť její pomocí poštěstilo se všecko vyložiti, zůstala by sama záhadou, již zásadami školy mechanistické vyložiti nelze. Kterak mohla evoluce vyvoditi ze hmoty bytosti, jež mají naprosto jiné vlastnosti, nežli hmota? Kterak dovésti mohla toho zázraku, a způsobiti výsledky bez dostatečných příčin? ... Jakkoliv filosofie mechanická neúnavně vymýšlí důmyslné hypotезy, přece tajemství přeměn života všeobecného zůstává neproniknutelným. Tu patrně jeví se malomocnost věd fysických i přírodních, a ukazuje se nutná toho potřeba, aby jinde bylo hledáno rozluštění záhady.« ¹⁾ Také v posledním svém spise »Le Nouveau Spiritualisme« (Nový spiritualismus), jež r. 1884 tiskem vydal, pojednává Vacherot o této thesi velice obšírně, a vítězně dokazuje lichost evoluce materialistické.

§ II.

Účelnost v evoluci biologické; monéra počátečná a existence Boží.

Ve svém exempláři »Všeobecné fysiologie« od Clauda Bernarda mám tužkou zatrženo několik pozoruhodných míst, v nichž obsaženy jsou následující

¹⁾ Vacherot, *Revue des Deux-Mondes*, 15. prosince 1878.

hluboké úvahy o účelnosti ve vývoji bytosti živé. Veliký tento fyziolog neustále mluví o ideji stvořitelské, o moci organisující, o popudu tvůrčím, o účelném dění, o ideálním plánu, o promyšleném řízení, a p.

»Béřeme-li v úvahu úplný vývoj některé bytosti žijící, vidíme jasně, že vývoj ten jest důsledkem zákona organogenického, jenž předem již existuje dle ideje předem pojaté. Goethe přirovnává přírodu k velikému umělci. A skutečně, příroda i umělec touž takoruka berou se cestou, chtějí vyjádřiti myšlenky tvůrčí v díle svém. V evoluci objevuje se zrakům našim nejdříve prostý nástin bytosti beze vší organisace... Avšak v tomto živoucím náčrtku obsažen jest již ideální plán budoucí organisace, jenž, jakkoliv jej zrakem svým postihnouti ještě nemůžeme, vykazuje každé budoucí součásti její místo, její ústrojí i její vlastnosti. Tam, kde mají býti cévy krevní, nervy, svaly, kosti atd., mění se buňky zárodečné v tělíska krevná, ve tkaň tepnovou, žilovou, svalovou, nervovou a kostní. Organisace, zprvu neurčitá a zlehka toliko naznačená, zdokonaluje se znenáhla v jednotlivých podrobnostech svých. Tato tvůrčí síla neexistuje pouze na počátku života, nýbrž ona činná jest v bytosti dospělé, řídící jevy životní...«

»Co se týče vývoje organického do budoucna jdoucího, nemůžeme pokládati jej snad za nějakou dalekosáhlou vlastnost hmoty... vajíčko, buňka zárodečná — toť jest účelné dění (stávání se); než, kterak by možno bylo pochopiti, že by vlastností hmoty bylo obsahovati v sobě zvláštnosti a pohyby mechanické, jež vůbec ještě ani neexistují?... Nedovedu sobě mysliti, že by buňka samovolně a bez rodičů vznikši mohla míti vůbec nějaký rozvoj, ježto postrádá prvotní oné direktivy, jež v organickém zplození jest obsažena, oné — abych tak řekl — formule organické, v níž stručně zahrnuty jsou nutné podmínky k vývoji určité bytosti...«¹⁾

Ještě jasněji vyjadřuje se jiný vynikající fyziolog a myslitel: »Divadlo immanentní účelnosti, s nímž se člověk všude v sobě samém setkává, nalézt lze také

¹⁾ De la Physiologie générale str. 177, 156, 148.

na každém stupni řady bytostí živých. Každé zvíře, každá bytosť organisovaná, nevyjímajíc ani útvaru rostlinného, má vlastní svůj účel. Vše, co žije, žije pod podmínkou, aby směřovalo k určitému cíli... Cíl jest korunou a spolu i důvodem každého zařízení životního; a čím vyšší a dokonalejší jest toto zařízení, tím jasněji jeví se cíl, jenž je ovládá.«¹⁾

Řada i řetěz zjevů, jež dokazují účelnost ve vývoji jedince (individua), mají větší ještě sílu důkaznou tam, kde jde o všeobecný vývoj bytostí živých.

Jeden z nejhlavnějších representantů filosofie německé, Eduard Hartmann, připouští »theorii vývojnou jakožto podstatnou část názoru světového.« Zavrhuje však výklad mechanický, i složil důležitou knihu, v níž snaží se dokázati, že »postup v organisaci mohl dít se toliko podle určitého plánu, moci vnitřního zákona vývojného a pod vlivem popudu tvořivého;« že »není možno mysliti si postup ten bez ustavičné činnosti rozumu, jenž jej vymyslíl, bez vůle, kteráž jej chtěla, a bez moci, která jej ve skutek uvedla.«

Transformismus bez účelnosti jest systém zhola mechanický, jest to rehabilitace dávno zastaralého systému o slepé náhodě. »Materialismus preddarwinský popíral řád ve přírodě, nedbaje faktů, jež o opaku svědčí; materialistický darwinismus nepopírá řádu ve přírodě, míní však, že podaří se mu vysvětliti jej jakožto výsledek procesu ryze mechanického. Avšak, kdo připouští řád jakožto fakt, a zároveň tvrdí, že jest to výsledek zjevů ryze mechanických, ocitá se před následující alternativou: — buď připustiti musí náhodu jakožto rozhodujícího činitele při vzniku a trvání řádu přírodního, což jest nevědecké a metafysicky absurdní, — anebo musí uznati mechanismus teleologický, jenž provádí výkony dle určitého plánu, podle zákonů, jež přirozeností svojí směřují k určitému cíli, to jest, musí uznati vyšší princip jednoty, v němž účelnost a příčinnost jsou pouze dvojí tvářností jeho,«²⁾ což neliší se od učení metafysiky a víry křesťanské.

¹⁾ E. Chauffard, *La Vie*, str. 318.

²⁾ *Wahrheit und Irrthum im Darwinismus* od Ed. Hartmanna.

Eduard Hartmann dovozuje mocně, že výběr přirozený, jímž slepá náhoda vládne, přední to činitel vývoje mechanického, musí nahrazen býti výběrem umělým, a to výběrem nejvyšší měrou prozíravým a důvtipným, na nejlépe uvážených důvodech spočívajícím, a spolu i nejmocnějším; neboť výběr ten nepřestává na tom, že volí jedince rozplozující, nýbrž on dává vznik proměnám v takovém směru a v takové míře, jak mu příhodno jest; on je ustáluje, přenášeje je dědictvím neoslabené, neodchylující se a úplné, na vzdor nepředvídaným skokům atavismu, a na vzdor snaze vraceti se v typ normální, jež jeví se i u plemen nejlépe ustálených, jakmile pustí se jim v té věci uzda.

Zajisté, toto učení Hartmannovo hodno jest plného uznání; premissy žáka Schopenhauerova shodují se zcela se starou logikou a s filosofií tradicionální, avšak pohříchu konkluse jeho ocitá se opětne v neblahých kolejích německého transcendentismu. Tázeme-li se Hartmanna, která intelligence to jest, jež vymyslíla souladný plán žijící přírody, která vůle to jest, jež jej chtěla, a která moc, jež, aby ho dosáhla, vtiskla v oživenou hmotu popud tvořivý? — tu odpovídá Hartmann: Jest to princip metafysický, jest to Bezwědomo (das Unbewusste), Bezwědomo hmotě vtomné (immanentní) a v ní se vyvíjející, Bezwědomo vymýšlející a chtějící účel přírody, a skutečně ho dosahující!... Nad tuto myšlenku nemůže být opravdu nic transcendentálnějšího. Za to nelze popřít, že jeho důkaz účelnosti ve vývoji biologickém, namířený proti mechanismu Haeckelovskému, jest nezvratný.¹⁾

A tomuto učení o evidenci určitého plánu a očitelné nutnosti Boha stvořitele a pořadatele v transformismu dostalo se uznání od samých přívrženců školy transformistické.

¹⁾ Hartmann sám ocitl se před tímto dilemmatem: „Buď vývojný zákon Váš vložila ve hmotu moc osobní, od světa rozdílná, a tou jest jediné toliko Bůh; anebo zákon ten jest nutně a podstatně obsažen ve hmotě, a v tomto případě pod pláštěm několika prázdných slov zavádíte znovu slepou náhodu jakožto původce řádu ve přírodě, což Jste přece byl prohlásil za nevědecké a protimyslné.“

První theoretikové transformismu nebyli ani materialisty ani monisty. De Maillet (1738) užil posledních stránek svého spisu »Entretiens (Rozhovory) k tomu, aby netoliko dokázal filosofickou pravověrnost své soustavy, nýbrž i »shodu její s Genesí..., neboť nepopírá ani stvoření ani existence první příčiny; ona naopak obě nutně předpokládá jakožto svůj počátek a princip.«¹⁾ Robinet, autor díla *Considérations philosophiques sur la gradation des formes de l'être* (Filosofické úvahy o stupňování tvarů existenčních, vyd. r. 1768), napsal svoje vyznání víry, jež úplně shoduje se s věrou křesťanskou, a nařídil, »aby vyznání to uveřejněno bylo bezprostředně po jeho smrti«. Pravý původce soustavy transformistické, Lamarck, snažil se sice pochopiti, »kterak« dílo tvůrčí bylo vykonáno, nikdy však neosmělil se dotknouti se otázky, »proč« tak učinil Tvůrce. Přijav za své přirovnání Voltairovo a dále je rozváděje, pokouší se rozebrati kolostroj hodin světových kus po kuse, aby lépe pochopil jeho pohyb, i diví se, kterak může kdo neuznávatí promyšleného plánu a ruky hodinářovy. »Podivná věc!« dí, někteří domnívali se, že sama příroda jest Bohem!... Oniť popletli si hodiny s hodinářem, dílo s původcem jeho; jest to zajisté počínání nelogické.« Zákony přírodní jsou Lamarckovi »výrazem vůle toho, který je byl ustanovil.«²⁾

Co se Darwina týče, dalo se s ním rovněž tak, jako s Laplaceem a jinými: když totiž uveřejňoval knihu svoji o původu druhů, nepřipadlo mu ani na mysl, že by někdo mohl z ní ukouti sobě zbraň proti Stvořiteli. Naskytla se nám již výše příležitost k tomu, abychom uvedli některé z jeho význačných výrokův o věci té, i mohli bychom jich uvéstí ještě mnohem více.³⁾ Když překladatelka jeho spisů, Klementina Roye-

¹⁾ Telliamed, sixième journée, str. 226.

²⁾ Lamarck, *Histoire naturelle des animaux sans vertèbres*, Úvod.

³⁾ »Nikdy nebyl jsem atheistou, nikdy nepopíral jsem existence Boží... Jsem přesvědčen, že theorie vývojná dá se úplně ve shodu uvéstí s věrou v Boha... Nemožnost pochopiti, kterak tento veliký a podivuhodný svět s námi, kteříž sebe jsme si vě-

rová, osmělila se nazvati jej Titanem materialismu, rozzlobil se Darwin velice. »Počil ji,« — praví abbé Moigno dobrácky spíše, nežli zlomyslně — »epithetem tak hrubým, že francouzský jeho překlad mohu naznačiti toliko začátečními písmenami...« — a dobromyslný abbé naznačil je skutečně velikými písmenami, jež jsou ovšem pramálo diskretními.

Tuto řadu svědectví vybraných ze spisů předních zástupců transformismu zavíráme výmluvnými slovy výtečného profesora palaeontologie při Museu Pařížském, Alberta Gaudryho, jenž rovněž jest transformistou: »Nesčíslní oni tvorové různých vrstev kůry zemské — zdaž jsou to plody osamělé, tu a tam porůznu vzniklé v průběhu nesmírných věků? Či zdaž jest mezi nimi svazek nějaký, jenž vzájemně je poutá, a zdaž pod zdánlivou růzností přírody neodkryjeme stopy plánu, v nějž Bytost nekonečná vtiskla svoji jedinosť?... Mezi palaeontology není shody o tom, jakým způsobem tento plán stvořitelský byl uveden ve skutek; mnozí z nich, přihlížejíce k četným mezerám, které ještě zejí v řadě bytostí, věří ve vzájemnou nezávislost druhův, a tvrdí, že původce světa postupně a ojedinele dával vznik jednotlivým rostlinám a zvířatům různých dob geologických, a to vzhledem ke spojitosti, která tanula mu na mysli; jiní učenci, majíce naopak na zřeteli rychlost, s níž zmíněné mezery se zacelují, učí, že Bůh utvořil bytosti rozličných dob geologických tím způsobem, že vyvodil je z bytostí předcházejících. A této poslední hypothese dávám přednost. Ostatně, nechať ji kdo přijme nebo nepřijme, tolik vidí se mi býti jistým, že tu máme před sebou určitý plán. Nadejde zajisté jedenkrát den, kdy palaeontologové budou moci úplně vystihnouti plán, podle něhož dál se vývoj života. Bude to blažený pro ně den, neboť nalézáme-li již nyní tolik velebné krásy v jednotlivých podrobnostech přírody, čím více as naleznou jí oni, až poznají podrobnosti ty ve vzájemném jejich

domi, mohl vzniknouti náhodou, zdá se mi býti hlavním důvodem pro existenci Boží.« (Varigny, Vie de Ch. Darwin.)

uspořádání celkovém!... Naše věda jest dosud ještě v plénkách; to, co víme, ničím není proti tomu, čeho ještě neznáme. Než, jakkoliv maličtí jsme a nepatrní, jest slastí, ano povinností naší zkoumati přírodu, neboť příroda jest čisté zrcadlo, v němž obráží se krása Božská.«¹⁾

Ano, jest tu určitý plán, zjevná účelnost i jednotnost, prozřetelností stanovený soulad, pořadatelská rozumnost, vůle i moc. Zákony o variaci, selekci, dědičnosti, divergenci význačných znakův atd. jsou buď zákony teleologickými, podivuhodnými nástroji, jichž účel naznačen jest již názvy jejich, anebo jsou to prázdná toliko slova. Životní proces v celku svém není nic jiného, než pochod k zamýšlenému cíli cestou předem vytčenou. »Struggle for life,« pověstný »boj o život«, pokud jest pojem ten správný a nepopíratelný, jest obdivuhodné balancování, jež udržuje rovnováhu, jest to zákon harmonie, nejplodnější snad ze všech zákonů přírodních vůbec: on niče zachovává. A v této obrovské válce projevuje se jasně účelnost ve přírodě.

»Nechybí mnoho,« praví Edmond Schérer, »a vesmír bude nám jen pro pohoršení. Horujme ve výmluvných úvahách o souladu ve přírodě jak horujme, mysl naše zasmuší se při vzpomínce na onen stav věcí, v němž vládne prolévání krve i slz, a jenž zove se bojem o život. Tygr rozsápe gazellu, a z kostí jejích, jež skřípají v zubech šelmy, ozývá se jakýs atheismu hlas. Má-liž svět, s bolestmi, jež chová v lůně svém, vůbec nějaký důvod k existenci své, a zdaž důvodem tím jest dobro«?...²⁾

Není to pouze »theologie, jež odpovídá k těmto hrozným pochybnostem,« jest to i filosofie přírodní,

¹⁾ Les enchainements du monde animal dans le temps géologiques, od Alberta Gaudryho, člena Institutu. Úvod. — Paříž 1883.

²⁾ Ed. Schérer. Myslíme, že bol v přírodě zvířecí »za onoho stavu věcí, v němž vládne prolévání krve i slz, a jenž zove se bojem o život«, nedá se ani přirovnati k bolu v lůně člověčensta. Zvíře trpí fyziologicky, člověk trpí psychicky a morálně; toliko člověk ví, že trpí. Onť jest sobě vědom netoliko bolesti přítomné, nýbrž i jejího trvání, jejích důsledkův i jejího výsledku konečného: smrti.

jest to pozitivní věda. Již dávno tomu jest, co Aristoteles napsal významná tato slova: »Vše směřuje ve přírodě k člověku, veškery tvary nižší jsou takoruka stupni, po nichž se život povznáší až k vynikajícímu tomuto tvaru.« Tenť jest zákon praeexistující v řádu bytostí živých: pravidelné vzestupování bytostí k nejvyššímu dosažitelnému typu. Člověk a to, co v člověku jest nejvznešenější, totiž mravní jeho určení, — toť cíl přírody, jenž zahrnuje v sobě jakožto součástky podstatné: svobodu, zkoušku, boj, bol, smír, vítězství i nesmrtelnost. Bol existuje v přírodě, a existoval v ní již před vyskytnutím se člověka, protože náleží jakožto podstatný činitel v osud člověka; toť jest jeho hluboká i vznešená účelnost.*

Ano, jest tu určitý plán, idea směrودajná, jež projevuje se hlavně v pudu: pud toť jest účelnost v samovolnosti (spontaneitě) bytostí živých, jest to neustálá činnost tvůrčí, jest to nevyhladitelná pečeť Všemohoucího, jest to úskalí, o něž neustále ztroskotává se ateismus v jakýchkoliv formách svých, ať filosofických ať přírodovědeckých, ať starých ať nových. Ukázali jsme v kapitole předešlé na několika příkladech vzatých z nejodlehlejšího zákoutí přírody, totiž z říše hmyzu, že darwinský výklad pudu, totiž theorie o zvyku opětovanými činy nabytém a dědictvím na potomstvo přecházejícím, jest nepřipustný a naprosto nesrovnatelný s fakty úplně zjištěnými. Důkazu toho mohli jsme se ovšem pro nedostatek místa pouze povrchně dotknouti, jakož vůbec při těch a podobných thesích jest nám v těsných mezích pouhé příručky trochu nevolno. Stůjž zde aspoň jediný ještě příklad stkvělých těchto projevů vnějšího popudu v biologickém vývoji jedné z nejnižších bytostí.

Chceme zmíniti se tu o hypermetamorfose majky, hmyzu příbuzného puchýřníkům (cantharidae), »nepěkného brouka s nemotorným břichem, jehož měkké krátké krovky na zádech široce od sebe odstávají jako šosy příliš těsného kabátu na tělnaté osobě«. Larva líhne se ve květech, avšak nenalézajíc tu potravy, čeká o hladu — často velice dlouho — na příchod pelonosky zední (anthophora parietina). Když tato včela

sbírá po květech med, uchytí se divné to zvířátko chloupků pokrývajících tělo samečka, jenž nejdříve vylétá, a dává se tak zanést do včelího hnízda. Tu při nejbližší příležitosti vleze v srst samičky, odkudž smekne se na právě snesené vajíčko. A takž po složitých těchto výkonech, a po nebezpečném letu vzduchem, při němž držela se chloupku na těle nepokojné včely, ocitla se larva majky konečně na vajíčku uprostřed buňky naplněné medem.

Nyní konečně má larva potravu sobě příhodnou, a byl již nejvyšší čas, neboť hlad mocně doléhal. Tu prokouše vajíčko, vyssaje obsah a užívá skořápky jakožto loďky, v níž bezpečně vzplývá na povrchu sladké tekutiny, v níž by jinak utonula. A co dále? Toto čilé zvířátko, vychytralý tento cizopasník a neohrožený větroplavec promění se úplně a podivuhodným přizpůsobením se okolí, jež jej obklopuje, stává se larvou nestvůrnou, slepou, beznohou, se zakrnělými ústy, ale s ohromným břichem, jež pohlcuje veškeren med v buňce obsažený. Po té zakukluje se na zimu, ale na jaře opět larvou se stává, aby znovu se zakuklilo. Konečně opouští dokonalý hmyz plenyky své, odlétá na květy, snáší do nich vajíčka svá — a vylícená ona putování, vývojná stadia a i hypermetamorfosy opětuji se znovu. H. Fabre doplnil pozorování trpělivými přírodozpytci dříve již učiněná; a vlastními očima spatřil vše, co popsal. Těchto faktův nikdo nepopírá; kdo by vyložiti je chtěl teorií slepého tápání anebo teorií nashromážděné zkušenosti, mařil by čas neplodnou hříčkou dětskou.

Což teprve, vezmeme-li v úvahu nikoliv vývoj malinkého červíčka, nýbrž vývoj všeobecný, veškerý ony metamorfosy a hypermetamorfosy celého živoucího světa! Kam podějí se hrdá ujišťování Straussova, Vogtova a Haeckelova: »Dnes, díky darwinismu, muka, jež trápívala druhdy ducha o světě přemítajícího a nuceného uznávat účelnost, byla zmírněna, tužby vyhledávající příčiny byly ukonejšeny. Výběr přirozený vše to změnil; on učinil nám pochopitelným pojem cíle neuvědoměle určeného a neomylně dosahovaného; on nahradí Boha pokolením nad nás šťastnějším . . .« ?!

Vždyť naopak čím dále tím jasnější stává se pravda, že důkaz o existenci Boží z účelnosti nabývá právě z hypotese evoluční netušené pádnosti a stkvělosti. Připusťme na chvíli nauky i formule nejpositivističtější a nejmechaničtější:

Veškery bytosti živé byly z počátku plastiduly, nepatrnými atomy uhlovodíku a dusíku. Veškery atomy bez rozdílu byly stejny: jak pro rostliny a zvířata, tak i pro člověka. Hle, tu tedy máte monéru, částechku hmoty pouhým okem neviditelnou, nekonečně malou, z níž vzniknouti má snad útlé stéblo trávy nebo obrovitý dub, nepatrný nálevník nebo nějaký živočich vyšší, snad i člověk, nějaký veleduch anebo slavný hrdina! Veškery divy živoucí přírody, popsané učenci a opěvané básníky, veškery harmonie, veškery tvary, veškery síly skutečné i virtuální — vše to máme tu soustředěno a jako v zárodku obsaženo v nepatrném takorčka bodě! Ale, nechať zmenšíte sobě v myšlenkách tento hmotný atom jakkoliv, na konec objeví se — všemohoucnost stvořitelská, . . . a badání atheistické ocitá se znovu tváří v tvář před Bohem, ježž zničiti chtělo.

ČÁST ČTVRTÁ.

Původ, dějiny a účel člověka. Anthropologie.

— — —

KAPITOLA ŠESTNÁCTÁ.

§ I. Člověk; veliká důležitost tohoto předmětu; — trojí metoda anthropologická. § II. Původ a přirozenost člověka: čemu o tom učí víra. § III. Původ a přirozenost člověka: co ví o tom věda. § IV. Harmonie víry a vědy pozitivní.

Creavit Deus hominem ad imaginem suam. (Genesis.)

Těm, kdož by se mne tážali po mínění mém o původu našem, odpovím bez váhání jménem vědy: Nevím!
(De Quatrefores.)

§ I.

Člověk; veliká důležitost tohoto předmětu; — trojí metoda anthropologická.

Rozvoj života ve přírodě končí se u člověka, u člověka, jenž tak rozdílně bývá oceňován a definován: — jestiž vyhlašován brzy za syna Božího, krále tvorstva, brzy za mikrokosmos, za slávu i div všehomíra (Darwin), brzy za třtinu myslící (Pascal), brzy za živočicha, jenž umí sobě zhotovovati nástroje (Franklin), brzy za zvíře, jež dovede se smáti, za poslední plod tvořící země, za zdokonalenou opici, za prvního mezi sobě rovnými atd.

Co jest tedy člověk? Jest utvořen pouze z jediné jen podstaty? Jest snad částkou organisované hmoty

opatřené trochou pohybu na krátký čas, jest to snad nepatrný atom ve velikém víru života, v nekonečnosti světův? Anebo jest naopak složen ze dvou podstat naprosto rozdílných a v jedné osobě sloučených, totiž z těla a z duše, jak to vyznává tradiční víra odvěká?

Odkud pochází člověk? Obýval-li vždy tuto zeměkouli, na níž kraluje jako pán? Kterak zjevil se tu poprvé? Ve které době, na kterém místě? Jest člověk snad pouhým dalším stupněm pojícím se k řadě zvířat, či má snad právo na zvláštní místo v přírodě? Dlužno-liž tvrditi, že jest podstatný rozdíl mezi bytostí, jež má vědomí a mezi ostatním viditelným tvorstvem, jež vědomí nemá?

Tělo člověka, jež možno očima vidět i rukama hmatat, jež tvoří část toho, co nazýváme já, jež pohybuje se, jež žije, jež chvěje se, jež chřadne i umírá, — jaký jest jeho osud po jeho pohřbení, po rozloučení se živlů, z nichž se skládá? ... A duše, tato »neznámá příčina zjevů výhradně lidských, (De Quatre-fages), a kterou nazýváme slovem já, zdaž skutečně existuje? Může-liž existovati oddělena jsouc od těla, odloučena od hmoty všeliké? Zdaž bude skutečně existovati v jakémsi životě budoucím? Bude-liž znovu doplněna a obsluhována zvláštními orgány? A kde pak bude její sídlo? Zdaž světy, jež obklopují nás, světy nekonečné budou jejím panstvím?

Ona touha po životě, světle, lásce a dobru, ona neukojitelná touha, jež šíří nitro mé, zdaž pouhým jest přeludem a krutou ironií, či snad intuitivní předtuchou, neklamnou předtuchou, zaslíbením Božským? A slovo, jež blaží i děsí zároveň — nesmrtelnost; slovo, jež sice neznamena: tolik, jako »nekonečnost«, jež však pro mysl lidskou téměř rovněž tak jest zdrcující, jako »nekonečnost« a »věčnost«; — zdaž bude věčnost příbytkem mým, zdaž budu hostem nesmrtelnosti?

Těžko by bylo představit si řadu badání vědeckých anebo filosofických, jež by byla důležitější a poučavější; jdeť zde o to, abychom dověděli se, co jsme dnes, a čím budeme zítra. Předcházející studia naše byla takorůzka pouhou průpravou k badání tomuto. Jimi

byla na nesmírném poli tvorstva upravována k němu půda.

Nejdříve víra, opírajíc se o pevné rozumové důvody metafysické, ukázala nám první příčinu, bytost nutnou, Boha stvořitele. A pak mohla věda svobodně vyhledávati a konstatovati v nesmírné oblasti času i prostoru, první vývoje hmoty, utváření se všehomíra atomův, vyskytnutí se života na zeměkouli a jeho postupný rozvoj. A nyní dospěli jsme na konec řady, k poslednímu aktu Genese: podle zprávy Biblické Bůh znovu se zjevuje, aby Sám dokonal a korunoval dílo své: *Faciamus hominem, Učiňmež člověka.*

Rozličné metody, jichž různí badatelé užívali k tomu, aby dospěli k poznání člověka, možno seskupiti ve tři hlavních method; jsou to: methoda filosofie křesťanské, methoda badání empirického, a methoda rozhodného materialismu.

Křesťanský filosof, přesvědčen jsa, že ve studiu tak důležitém a tak nesnadném jako jest anthropologie, nižádný z našich prostředků poznávacích není zbytečný, čerpá hojně ze všech tří zdrojů jistoty: z vědy empirické, z metafysiky, z víry. Tím způsobem logicky dospívá k tomu, že stanoví v člověku těsné sloučení příčin čtverého řádu, jež srovnávají se se zjevy čtverého řádu: — stanoví všeobecnou kauzalitu fysickou a chemickou, a praví: člověk má tělo; — stanoví kauzalitu biologickou a fysiologickou, a praví: člověk jest bytost organická; — stanoví kauzalitu intelektuální a morální, a dí: člověk jest obdařen rozumem a svobodnou vůlí; — stanoví kauzalitu nadpřirozenou: člověk má vyšší cíl nežli ostatní příroda. Toť jest náčrt apologie úplné; těžko vymysleti a dodati čeho nad to více. Vynikajícím příkladem a nejkrásnějším vzorem první této metody jest veleznámé Bossuetovo dílo: *O poznání Boha i sebe samého (La connaissance de Dieu et de soi-même).*

Pro přírodopytce jest cílem anthropologie především »studium člověka pokud jest druhem« neboli zvláštní říší; cílem jejím jest tedy určení a výklad význačných zjevů, jimiž člověk ode všech ostatních živočichův se liší. Přírodopytce může, aniž by porušil

zákony logiky, »uzavřítí se přesně v meze, jež každému, kdo chce výhradně držeti se přírodovědy, předpisuje zkušenost a pozorování; on chrání se toho, aby nezabíhal v obor filosofie nebo theologie, kterýmžto vědám ponechává člověka po stránce intelektuální a mravní,« a tím více ještě po stránce nadpřirozené. Při tom však přírodozpytec nepopírá autority metafysiky a víry, aniž proti nim brojí. Není pochybnosti, že tato »methoda přirozená« nikterak nevyčerpává problému anthropologického, jestiž neúplná; nicméně jest oprávněna, logicky správná a nadmíru důležitá, poskytují filosofům i theologům hojně nezbytných pouček. Touto methodou konal De Quatrefages badání svá o člověku jakožto přírodozpytec. a složil je ve knize velice učené a zároveň velice populární, jejíž titul »**Druh lidský** (L'Espèce humaine)« dostatečnou měrou označuje cíl, ducha i methodu jeho práce.

Třetí konečně methoda jest methoda positivistův a strannických materialistů. Oni tvrdí, že člověk jest nejen živočich — což pravda jest — nýbrž že jest pouhé zvíře, první z třídy ssavcův. Popírají autoritu metafysiky, odpírají víře všelikou kompetenci, a tvrdí, že poznání celého člověka záleží v určení zjevů ryze hmotných.

K tomu, abychom učinili sobě správný pojem o způsobu, jehož užívají učení positivisté při badání o předmětu tak vznešeném, jakým jest člověk; abychom pochopili a ocenili rozkvět i ponížení oné vědy, jež dala vznik překrásným arcidílům a zaměstnávala největší genie, stačí srovnati navzájem dvě knihy, jež reprezentují obě protivné školy, totiž Bossuetovu knihu **O poznání Boha i sebe samého** a Brocovu nebo Duvalovu **Anthropologii**.¹⁾ Srovnání to

¹⁾ **Anthropologie** Pavla Topinarda (Rainwald, 1876) jest pouhým výtahem z přednášek Pavla Brocy« (viz předmluvu); dílo **L'Homme dans la nature** (Alcen, 1891) téhož autora podává sice materialismus méně drsný, nicméně však jest plodem téže školy anthropologické. Topinard přidržuje se theorie o původu člověka ze zvířat, »s výhradou, kterouž naznačují tato dvě slova: přetvoření (transformace) a přeměna (transligrace)« (?). Knihu svou zakončuje slovy spíše augurskými nežli vědeckými:

vrhá sice na dobu naši světlo málo čestné, nicméně jest velice poučné.

Anthropologie tradiční a křesťanská obsahuje celého člověka, pojednávajíc o duši a těle člověka, o prvé příčině existence lidské i o jejích příčinách účelných, a konečně o »naprostém rozdílu mezi člověkem a zvířetem«. Nemluvě ani o povýšeném hledisku, o velikoleposti, jež s jednoduchostí se snoubí, o duševní hloubce, jež srozumitelnosti není na újmu, o geniálních výrocích a bystrých úsudcích, jež Bossuetovi jsou vlastní, nalézáme zde správnou metodu logickou a účelný postup, a spatřujeme, která tu veškerá schopnost člověka s rozpjatými peruti vznáší se k získání vědomostí o člověku.

Anthropologie materialistická postrádá takového širší obzoru; stačí jí rozměry těsné, a dušné, ba ona spokojuje se často i s nezdravým ovzduším amfiteatru anatomického. Ona chce býti pouhým oddílem zoologie, pouhým úryvkem přírodopisu; ona přestává na pozorování empirických a různých experimentech, a spoléhá cele na pitevní svůj nožik a drobnohled, na různé reagencie chemické, na statistická data, na měření lebek a koster — to stačí jí a ničeho nechce nadto víc. Několik nepatrných odstavců ztrácejících se takorča v kapitole o fyziologii lidské, věnováno jest tomu, čemu říkají — nevím věru, proč — »zjevy psychické«, jež nejsou ničímž více leč toliko zdokonalenými úkony zvířecími. O duši nenalezneš tu zmínky ani jediné. Za to veškerá charakteristická známky fyzické, fyziologické i patologické, veškerá útroby, veškerá svaly, veškerá kosti jsou tu zevrubně vytčeny, označeny i pojmenovány; není ani jedinkého záhybu mozkového, ani jediné defomace lebečních kostí, jež by nebyly co nejdůkladněji popsány. Máme tu před sebou vyličení zvířete lidského s ukázkami jeho plemen a odrůd v různých světa končinách se nalézajících. Není ovšem pochyb-

»Zdaž dosáhl člověk vrcholu svého vývoje? . . . Pochybujeme, že by objem mozku se šířil . . . Jistě všaklepší se jakost buněk, a člověk může doufat, že dosáhne tím ideálu budhistického« (?!). — Znalci literatury materialistické dosvědčí mi zajisté, že zvolili jsme z ní to, co literatura ta má nejlepšího.

nosti — víme to dobře — že veškery tyto fysické, fysiologické i pathologické známky a zjevy, jež za našich dnův mnohem lépe jsou probadány nežli ve století sedmnáctém, musí pojaty býti mezi součásti, z nichž úplná anthropologie se skládá; avšak u materialistů tvoří ony samy o sobě již anthropologii úplnou, celou vědu o člověku, i není pak divu, vyplyne-li z materialistických praemiss anthropologických tato důstojně k nim se řadící konkluse: »Člověk jest v očích materialistické anthropologie pouhým ssavcem, jehož organisace, potřeby a nemoci nadmíru jsou složity, jehož mozek podivuhodnými jeho úkony dosáhl nejvyššího stupně vývoje. Jakožto ssavec podroben jest člověk týmž zákonům jako ostatní zvířata, a týž osud s nimi sdílí.«

Ó, jak bezútěšna a potupna jsou tato slova, jež výslovně popírají podstatný rozdíl mezi člověkem a zvířetem, jež vzdávají se veškery naděje v život budoucí. Postaví-li do vitriny kostru lidskou, položí-li k ní různé anatomické praeparáty, a opatří vše příslušnými nápisy — tu domnívá se materialistická anthropologie, že plnou měrou učinila zadosť povinnosti své vůči tomuto zvířeti známému pode jménem »člověk, homo sapiens (Linné)«. K takovýmhle tedy koncům vede methoda, jež již v základech svých jest pochybena!¹⁾ Jménem empirické vědy podáváme důrazný protest. Poskytnouť nám také zde zajištěné výzkumy pravé vědy přesvědčivého důkazu o pravdivosti toho, čemu víra nás učí.

§ II.

Původ a přirozenost člověka: čemu o tom učí víra.

Čemu nás učí víra o prvopočátcích a o přirozenosti člověka? Bůh jest počátkem i cílem člověka; v osobě lidské sloučeno jest hmotné tělo a duše ne-

¹⁾ »Linné, kdykoliv mluví o člověku ne fysickém pouze, nýbrž člověku celém, vždy vyjímá jej z řady zvířat veškerých, a to takovými slovy, že jasně z nich vysvítá pojem zvláštní říše lidské.« (De Quatrefages, *l'Espèce humaine*, str. 17.)

složená, duchová, svobodná, odpovědná, a tudíž i nesmrtelná. Člověk, co do duše, jest bezprostředním tvorem Božím, tvorem nadpřirozeným!')

1) Jest zřejmo, že těla všech lidí, vyjímajíc tělo prvního člověka, jsou prostředními tvory Božími; vznikají plozením. Co se týče vzniku těla Adamova, nastíniti lze nynější stav této otázky těmito asi slovy:

Mnozí věhlasní theologové tvrdí, že bezprostřední utvoření těla prvního člověka náleží v obor t. zv. »víry božské« (fides divina), to jest v obor oněch nauk víry, jež nebyly sice církví definovány, jimž však zřejmě učí Písmo sv. i Tradice. P. Brucker (v *Études religieuses* květen 1890) netoliko »sebral« — jak on sám velice skromně praví — »důvody od jiných již naznačené« (kard. Mazzella, P. Palmieri atd.) ve prospěch tohoto učení, nýbrž on je také i doplnil a dodal jim nové síly i pádnosti.

Někteří učenci katoličtí, laikové i theologové (Saint-George Mivart, P. Leroy) — jakkoliv ovšem, přihlízejíce k výrokům Písma sv. (»formavit«), hájí učení, že tělo Adamovo utvořeno bylo zvláštní intervencí Boží, — prohlašují za možnou, ne-li dokonce za pravděpodobnou myšlenku, že živou i podklad (substrát), jenž byl určen k tomu, aby po vdechnutí či spíše vdechnutím duše, stal se tělem lidským, připravován byl k tomu účelu vývojem, ovšem za stálého řízení Božího. Thesi svoji hájí učenci ti velice důmyslně, a to jak s hlediska vědeckého, tak i scholastického; avšak námítky, jež proti ní lze pronést, velice jsou závažné. Opíráť se o dvojí velice různý ano dokonce sobě navzájem protivný výklad utvoření těla Adamova a Evina; i vede k tomuto logickému důsledku: »plození zvířecí by připravilo hmotu k přijetí duše Adamovy, a to v téže míře, jak to činí plození lidské u lidí ostatních, čehož připustiti nelze, a p. Nadto má proti sobě vážnou praesumpci: nejváženější její obhájce, učený dominikán, byl nedávno vyzván, aby dilo své vzal zpět a zrevidoval je.

Střední náhled, jenž od zprávy biblické méně se odchyluje nežli mínění předešlé, předpokládá, že »Bůh užil k utvoření těla prvního člověka hmoty již zorganizované, dav jí zdokonalení anatomické, jehož bylo třeba k tomu, aby stala se schopnou přijati duši rozumou.« Příma a bezprostřední činnost Božská jeví se tu jak ve vytvoření těla Adamova, tak i ve vytvoření těla Evina. »Toto učení, jak se zdá, shoduje se celkem dosti s názory svatého Augustina a sv. Tomáše o prvopočátku a vývoji živočichův a rostlin.«

Učený kardinál Gonzalez, theolog výtečný, když byl v krásné knize své Bible a věda obhájil tradiční výklad vzniku těla lidského, vyslovuje se o novějším onom výkladu takto: »Nechci dovoliti si pronést nepříznivého úsudku o mínění theologa anglického, pokud bude respektováno nebo aspoň trpěno Církví, jež jediná jest soudcem k tomu povoláným, aby posoudil tvrzení theologicko-dogmatická, a aby rozhodl, zda některé tvrzení vě-

Všichni lidé, kteří žili po Adamovi a kteří dosud žijí, všichni, kdož tvoří nebo tvořiti budou součást lidstva, pocházejí od jednoho a téhož páru, od Adama a Evy.

Písmo sv. učí zřejmě, že člověk jest poslední a nejvyšší součást díla stvořitelského; vyskytl se tedy člověk na zemi v době poměrně nedávné.

Tažme se nyní vědy.

§ III.

Původ a přirozenost člověka; co o tom ví věda.

Čemu učí pozitivná věda o počátku člověčenstva? *V otázce o počátcích lidstva domnívali se někteří mužové vyznamenávající se bohatými vědomostmi a bystrou fantasií, že mohou obejít se bez pozorování a zkušenosti... Jiní odolali proudu časovému a zůstali věrni správné metodě badatelské, jež matkou jest vědy moderní... Rovněž jako nejošlivější přátelé tak zv. »pokročilých« věd, vítali i oni každý skutečný pokrok, a přijímali ochotně a rádi každou novou my-

decké srovnává se s Písmem sv. čili nic.« (Srvn. *Revue des questions scientifiques*, červenec 1894. P. Dierckx podává tam původní text z *La Biblia y la ciencia*, a »klade sobě za čest sdíleti mínění kardinála Gonzaleza«.)

Tradicionální nauka o bezprostředním od Boha utvoření těla prvního člověka náleží k těm naukám, o nichž dlužno pojednávat s největší opatrností a šetrností; onať nalézá se a vezdy nalézati se bude mimo dosah vědy empirické. Avšak, podle vědomí a svědomí svého myslíme, že nemáme práva prohlašovati ji za nepochybný článěk víry Božské. Ani my »nedovolujeme si pronésti nepříznivého úsudku o mínění opačném«; nemyslímeť, že by nám volno bylo říci katolickému učenci, jenž v dobré víře vyhledává pravdy a upřímně jest ochoten podrobiti se rozhodnutí neomylné autority: »Není vám dovoleno, abyste jinak smýšlel, není vám dovoleno v té věci dále badati.«

Co se týče duší potomkův Adamových Církev výslovně o té věci se sice neprohlásila, avšak některá rozhodnutí její nasvědčují nepřímo kreatianismu (*creatianismus*). — My, jak zajisté jest pochopitelno, vyhýbáme se podrobným distinkcím theologickým, jež sice jsou důležité, jež však nejsou nevyhnutelně potřebny k dosažení cíle, jež jsme sobě vytkli. — Jakožto doplněk nauky o přirozenosti člověka viz v kapitole XIX § 1 věroučení o člověku prvotním.

šlénku, ač-li ovšem opírala se o zkušenost a pozorování. Kdykoliv jim však předkládány byly otázky, jež jsou a snad vezdy budou nerozřešitelné, neváhali odvětit: NEVÍME... Nehanbím se za to, že jsem vždy setrval v řadách této falangy, již zajisté budoucnost náleží. A tudíž těm, kdož by se mne tázali po mínění mém o původu našem, odpovím bez váhání jménem vědy: NEVÍM! ¹⁾

Na těchto slovech dosud ničeho netřeba změnit. Každý anthropolog věrný zásadám vědeckého determinismu stojí na tomto stanovisku. Avšak vedle těchto *ignoramus*, *ignorabimus*, jež tak často zaznívala na sjezdech přírodovědeckých, zjevil se v plném světle také určitý počet zajištěných pravd vědeckých týkajících se říše člověčenstva.

Člověk neexistoval povždy na zemi; dlouhé doby geologické uplynuly, dříve než na zemi se vyskytl. Jeho existence jest vědecky konstatována teprve v době nazvané »čtvrtohorní«, jež jest poslední ze všech. Člověk třetihorní jest beze vší pochyby pouhým mythem; ²⁾ avšak, i kdyby jeho existence byla dokázána, přece by vědecké konkluse zůstaly beze změny. Původ pokolení lidského jest tedy poměrně nedávný. Toť první zajištěná pravda vědecká.

Vzhledem k přirozenosti sobě vlastní, k celkovitému souhrnu svých význačných znaků fysických, fyziologických, intelektuálních a morálních, zaujímá člověk vrchol stupnice živočišné; království jeho nad tvorstvem jest nepopíratelné, aniž kdy bylo popíráno; království to všichni anthropologové, i nejurputnější obhájcí nauk transformistických a materialistických, uznávají aspoň za panství faktické, byť toho mnozí z nich popírali, že vladařství to náleží člověku z vůle Boží, a tedy i právem Božským. Toť druhá zajištěná pravda vědecká.

*Všichni lidé náležejí k jednomu a témuž pokolení... Jedno toliko jest pokolení lidské. Na základě fakt dotud nashromážděných možno považovati planinu středo-

¹⁾ De Quatrefages, *L'Espèce humaine*, kniha II, kap. XI.

²⁾ Viz níže, kap. XX, § 3.

asijskou za kolébku pokolení lidského.¹⁾ Poučka obsažená v posledních těchto větách není sice hlášána s podobnou jednosvorností, jako poučky výše položené, nicméně však může i ona vykázáti se známkami, jež svědčí o skutečné její pravdivosti. Vzhledem k množství a povaze faktův, o něž se opírá, jakož i vzhledem k počtu a autoritě učenců, kteří se k ní hlásí, může pokládána býti za mínění dnešní vědy anthropologické.

§ IV.

Harmonie víry a vědy pozitivní.

Také zde potkáváme se s jasnými výroky biblickými, jež týkají se velice závažných problémův, s nimiž přírodověda buď dosud ještě se zabývá, nebo jež již definitivně byla rozhodla.

Co se týče otázky o prvních počátcích lidstva, tu, — kdežto Bible určitá tvrzení podává a víra určité definice stanoví, — prohlašuje pozitivní věda, že nemůže ničeho tvrditi; ona o tom »neví ničeho«. V té věci tedy není žádného konfliktu, aniž vůbec kdy neshoda nějaká vzniknouti může.

V otázce o udání relativního data, kdy člověk na zemi v řadě bytostí živých se vyskytl, dospívají Bible i příroda, víra i věda na základě zásad i method sobě vlastních k téže poučce: — člověk jest posledním mezníkem tvorstva.

Majíce odpověděti k otázce, jakou hodnost a jaké důstojenství zaujímá člověk ve přírodě, ubírají se věda a víra opět různými sice cestami, dospívají však obě k témuž závěru: — člověk jest vrcholem tvorstva.

V otázce o původu plemen lidských učí víra jednotnosti pokolení lidského; ohromná většina učenců hlásá a dokazuje monogenismus; pozitivná anthropologie jest monogenistická. Konečně pak Bible i věda označují souhlasně lidstvu tutéž kolébku, a to ve středu téže pevniny.

V různých těchto shodách mezi biblí a vědou nic není hledaného ani překrouceného; neděje se tu ni-

¹⁾ De Quatrefages, *L'Espèce humaine*, kniha II, kap. XI.

žádného násilí ani věrouce ani textu biblickému, ani vědecky dokázaným zákonům přírodním. Před objevy geologickými a palaeontologickými, beze světla ze Zjevení plynoucího, nikdo nemohl tušiti, že člověk vyskytl se na zemi poslední, po četných přeměnách geologických, po dlouhých periodách života pouze živočišného. Čemu Bible již před třicetipěti věky učila, to věda takřka včera teprve zjistila.

Professor Huxley, zneužívaje jednoho z nejpřípadnějších přirovnání biblických, vyslovil politování své nad těmi, kdož »život svůj vynakládají na vlévání nového a ušlechtilého vína moderní vědy do starých nádob přežilého judaismu.« Avšak »nové víno moderní vědy«, nechať jest sebe ušlechtilejší, bude vezdy nalézati se »ve starých nádobách judaismu«, jež právoplatným dědictvím v majetek víry křesťanské přešly. tak jako bouřlivé vlny okeánu setrvávají v dávné nádrži své, kterouž ruka Božská jim byla vyhloubila.

KAPITOLA SEDMNÁCTÁ.

§ I. Soustavy pseudovědecké: přirozený vznik člověčenstva
čili původ člověka ze zvířat. § II Člověk a zvíře.

§ III. Psychologie dítěte. § IV. Theorie evoluční a „genese
myšlení“.

Nechat jen člověk sama sebe zkoumá,
nechat jen rozebírá bytost svou a v sebe
se zablouhá — a brzo zajisté pozná
vznešenost bytosti své, postřehne exi-
stenci duše své, a přestane snižovati se;
on uzří pojednou, jak nekonečně velika
jest vzdálenost, jež Bytost nejvyšší po-
ložila mezi něj a mezi zvířata.

(Buffon.)

§ I.

**Soustavy pseudovědecké: přirozený vznik člověčenstva
čili původ člověka ze zvířat.**

Přistupujeme k hlavnímu dogmatu materialistické
anthropologie a moderního monismu: k původu člověka
ze zvířat. Jasně vyjádřena jest tato aplikace biologi-
ckého vývoje na pokolení lidské v těchto slovech: »Při-
rozené počátky člověčenstva tkví v nedílném světě
bytostí živých.«¹⁾ Tím jest řečeno, že rozvoj života na
zemi, že veškerá řada bytostí organických tvoří chro-
matickou škálu, jež v celých tónech i půltónech po-
zvedá se od monéry až ke člověku. A takž není prý
mezi člověkem a organismem »nejprostším, jakýž sobě
možno představit« nižšího podstatného rozdílu, nýbrž
pouze jen rozdíl stupňový.

¹⁾ Matériaux pour l'histoire naturelle et primi-
tive de l'homme, listopad 1884.

Výrokův, v nichž toto přesvědčení se projevuje, jest nesčíslné množství. Podle Karla Richeta, redaktora *Revue scientifique*: »Veškerý bytostí stýkají se s sebou navzájem a tvoří souvislý řetězec, v němž jeví se mezery jen následkem toho, že neznáme tvarův vymřelých a zaniklých. V této hierarchii bytostí nalézá se člověk sice na prvním místě, avšak nevymyká se tím z řady bytostí ostatních.« A netoliko původem či rodem svým shoduje se prý člověk se zvířetem, nýbrž více ještě smrtí svojí a svým osudem: »Tytéž orgány, totéž ústrojí, tytéž úkony; totéž zrození, týž život, táž smrt... Nejsou dva různé způsoby umírání, jeden pro poloboha člověka a druhý pro pouhé zvíře. Polobůh i pouhé zvíře hynou způsobem stejným. Srdce přestane bít, dech se zastaví, nervová soustava pozbude vlastností svých; potom chemické atomy, z nichž tělo se skládá, rozkládají se a vcházejí v nová sloučenství. Uhlík a kyslík, z nichž skládá se tělo lidské, neliší se nikterak od uhlíku a kyslíku, z nichž skládá se tělo zvířecí... Možno tedy pokládati za věc dokázanou, že mezi člověkem a zvířaty není nepřekročitelné propasti.« A takovéto věci hlásají »ve jménu fyziologie a psychologie«. ¹⁾

Ani poesie nechce ve věci té zůstatí pozadu. »Můj pes sedí přede mnou a hledí mi zpřímá do očí. I já mu hledím do očí..., a chápu, že mezi námi není rozdílu žádného. Jsme sobě rovni; v každém z nás plápolá týž maličký mihotavý plamínek. Smrt překvapí a shasí naše plaménky životní chladným vanem širokých křídel svých. Kdo pozná pak, že byl vůbec rozdíl nějaký mezi malými plaménky, jež planuly druhdy ve mně a v něm?« ²⁾

Když anthropologický monismus aprioristický pojem svůj o původu člověka ze zvířat čili o zhola přirozených počátcích lidstva chtěl podepřítí skutečnými fakty, naskytla se mu první nesnáz: který jest nebo

¹⁾ *Revue des Deux-Mondes*, 15. února 1883, str. 819, 821, 830.

²⁾ Turgeněv, *Malé básně v prose*.

který byl poslední stupeň vývoje živočišného bezprostředně před člověkem předcházející, čili které zvíře jest nebo bylo bezprostředním předkem člověka? Nižší z nyní žijících opic anthropoidních nemůže být přičena tato čest; toho ani nejhorlivější přívrženci descendenční theorie nepopírají. Předchůdce člověka neexistuje tedy více mezi živými; nuže, byl-liž nalezen mezi mrtvými, podařilo-liž se zjistiti aspoň nějaké authentické zbytky jeho kostry? ¹⁾)

¹⁾) *Dryopithecus*, veleop z vrstev třetihorních, jehož zbytky nalezeny byly r. 1856., jest »jediná opice zkamenělá, jež přirovnávána byla ke člověku«; Lartet pokládal ji za »opici nejbližší typu negerskému«; jiní palaeontologové prohlásili ji zpřímá za předchůdce pokolení lidského, jenž prý užíval nástrojů pazourkových v týchž vrstvách nalezených; tak učinil na př. Mortillet, jenž dal jí název *anthropopithecus*.

Dne 14. února 1890. učinil Gaudry v Akademii věd toto prohlášení: »... *Dryopithecus*, pokud možno souditi ze zbytkův, jež známe, stojí netoliko hluboko pod člověkem, nýbrž on stojí dokonce i níže nežli opice nynější. Jelikož pak *dryopithecus* jest nejdokonalejší z veleopův zkamenělých, dlužno vyznati, že palaeontologie nám dosud neposkytla středního článku, jenž by spojoval člověka se zvířaty.«

Jiný nejnovější nález způsobil hluk daleko větší. Na konci roku 1891. nalezl Dubois, vojenský lékař nizozemský, na Javě nedaleko Tranilu ve vrstvě pliocénové (?) třenovní zub značných rozměrů, o měsíc později svrchní část lebky blízko místa, kde byl nalezl onen zub; a konečně v měsíci srpnu 1892. ve vzdálenosti patnácti metrů stehenní kost, jež tvarem svým připomínala živočicha-chodce. Dubois předpokládal, že zbytky tyto náležejí jednomu a témuž jedinci, jenž ihned katalogisován pode jménem *pithecanthropus erectus*.

Učenci celého světa byli v té věci požádáni o dobrozdání, a — jak to už bývá — různým hypothesám pouštěna byla ochotně uzda. Objemem svým jevila se lebka Javajská býti větší nežli nejdokonalejší lebka největších veleopů, avšak menší nežli obnáší minimum stanovené pro lebku lidskou. Jest to snad ukaz abnormalní, pouhý případ malohlavosti (mikrocefalie)? ... náležela-li lebka ta nějakému velice nízkému plemeni lidskému, nebo snad nějakému plemeni anthropoidnímu velice pokročilému a užívajícímu již chůze na dvou nohách? . . .

Nejrozhodnější obhájcové původu člověka ze zvířete, ba i ti, kdož tvrdí, že »rozdíl mezi *pithecanthropem* a nynějším člověkem tak jest malý, že není třeba více hledati článku spojovacího,« nuceni jsou připustiti, že v tom všem jest ještě mnoho hypothes. (Manouvrier, *Revue scientifique*, 7. března 1896.)

— Znameníť pozitivista Berlínský Rudolf Virchow, jenž bez-

Nikoliv! Nicméně však někteří vědci nečekajíce ani, až naleznou domnělého předka svého, bez meškání dali jemu jméno. Vždyť eo zoon a bathybius také byli pokřtěni takřka před narozením svým! Tentokráte však byli kmotři při volbě jména méně šťastni, jestli jméno jimi navržené méně poetické a libozvučné. Usnesli se na tom, že budou opičího svého předka nazývati buď *pithecanthropus* buď *anthropopithecus*, a to podle toho, objeví-li se býti bližším buď opici, buď člověku; anebo také že nazývati jej budou »*Homo alalus*«, »člověk nemluvný«, jakožto bezprostředního souseda Linnéova »*Homo sapiens*«.

Od vědeckého tohoto názvu k učenému a podrobnému popisu nebylo daleko. Cesta k němu byla tím svůdnější, čím méně bylo se co báti, že by někdo mohl předstíraná fakta kontrolovati nebo vyvrátiti. K. Darwin sám nezneužívá přes příliš příznivé této situace; on naopak ukazuje se býti dosti zdržlivým a při tom i poněkud nerozhodným. »Pokolení opičí rozdělilo se ve dva veliké kmeny: opice Nového Světa a opice Starého Světa; a z těchto posledních vznikl v pradávě člověk, div a sláva všehomíra... z rodu tedy, jak každý uzná, málo urozeného.¹⁾ Člověk pochází ze ssavce chlupatého, opatřeného ohonem a špičatýma ušima, jenž žil nepochybně na stromech a obýval Starý Svět. Přírodopysce, jenž by prozkoumal

ohlednou upřímnosti rovněž tak proslul jako velikou učeností svou, končí pozoruhodnou kritickou studií svou o zkamenělých zbytcích Javajských těmito slovy: »Nemohu připustiti, že by v *pithecanthropu* bylo nalezeno pojtko mezi opicí a člověkem... Není sice pochybnosti, že již dávno nebylo učiněno nálezu, který by tou měrou překvapoval, jak nález tento, avšak, posuzujeme-li jej nestranně, musíme doznati, že nerozlušťuje záhady o původu člověka.« (Srvn. *Revue des Revues*, 15. prosince 1895.)

Nejnověji konečně E. Houzé, předseda anthropologické společnosti Brüsselské, usuzuje po důkladném prozkoumání, že stehenní kost, zub i leb u *Tranilu* nalezené jsou pozůstatky kostry lidské, a že *pithecanthropus* má býti nadále nazýván »*Homo javanensis primigenius*«.

¹⁾ Původ člověka, kap. VI. Příbuzenstvo a genealogie člověka.

tělesné složení živočicha toho, zařadil by jej mezi ssavce čtyřruké.«

Haeckel vyjadřuje se rozhodněji: »*Homo primogenius* byl značně dlouholebý (dolichocefalní) a značně prognathní; vlasy měl vlnité, kůži černou nebo hnědou. Tělo jeho pokryto bylo chlupy hustšími nežli u kteréhokoliv nynějšího plemene lidského; ramena jeho byla poměrně mnohem delší a silnější; jeho nohy naproti tomu byly mnohem kratší a tenší, bez lýtek; postava jeho byla toliko polopřímá, při čemž kolena značně byla ohnuta . . . Bylo to v nesmírně dlouhé době třetihorní, kdy opice úzkonosé (catarrhina), jichž drápy již dříve v nehty se změnily, ztratily ocas svůj,¹⁾ zbavily se po částech srsti své (slyšeli jsme již, jakým způsobem se to stalo); mozková část lebky vzala převahu nad-obličejovou; později změnily se přední končetiny v ruce člověčí, ze zadních vyvinuly se nohy; konečně pak postupnou úpravou křiku zvířecího ve zvuky artikulované dokonána byla přeměna opice ve člověka. Vývoj mluvy měl přirozeně v zápětí rozvoj příslušných ústrojův, totiž hrtanu a mozku . . .«²⁾.

Takováto chimérická bytost sotva vzbuditi mohla vážnou diskussi mezi učenici transformistickými. Nesnáz ještě vzrůstá a roztržka se přioslňuje, když jde o bytosti skutečné, z nichž pokoušejí se sestaviti přímý rodokmen domnělých předkův člověka. Také zde projevuje Darwin jakousi nerozhodnost, an dí: »Nikdo nemůže nyní sestaviti spolehlivý genealogický vývoj, jenž

¹⁾ Na sjezdu, jež Britská »Association for the Advancement of Science« r. 1878. v Dublině konala, oznámil Dr. Lawson Tait, že »u mnohých nemocných svých pozoroval jakýsi důlek na zadní části těla. I míní, že člověk jest obratlovec, který dříve opatřen byl ocasem; řečený důlek není prý nic jiného leč toliko jizva, jež označuje místo tohoto přívěsku, jehož potřeby člověk v nynější době více nepocituje.« (Revue scientifique, 9. prosince 1878, str. 542.)

²⁾ Stvoření přirozené. — Máme před sebou několik obrázků představujících předchůdce člověka řečeným způsobem rekonstruovaného; — to přece je už prapodivný realismus, který takovýchto fantastických výmyslův jest původcem; toť jest věru již počínání šeredné! Péro i tužka provádějí tu bezuzdné rejdy.

by ukazoval, kterak tři nejvyšší a sobě nejbližší třídy živočišné: ssavci, ptáci a plazi, vyvinuly se z obou tříd nižších, totiž obojživelníků a ryb. V temných dobách minulých tolik jen postřehnouti můžeme, že předek všech obratlovců býti musil živočich vodní, jenž podobal se nejvíce larvám nynějších mořských sumek (ascidií).«

Avšak učeníci Darwinovi nejsou tak zdrželiví, jako mistr jejich. Zdaž nemá jedenkaždý z nich právo, aby »sedě pěkně doma a zapáliv si doutník« (Virchow) sestrojil si nějaký pěkný všeho tvorstva rodokmen po chuti své? Protivná tvrzení potýkala se tou měrou, že vznikly pravé bouře v klassické zemi zápasův transcendentálních. Poslyšmež, co před několika lety napsal jeden z nejproslulejších zastancův evoluce materialistické, professor Karel Vogt v Ženevě:

»Spor o původu člověka, jenž u jiných vzdělaných národů není příliš prudký, dosáhl v Německu svého vrcholu a vzal na sebe ráz neobyčejně příkrý a vášnivý. Hemží se tu vše brožurami, verši, ano i fraškami, v nichž každý zahrnuje protivníka svého nejen důvody více nebo méně šprýmovnými, nýbrž i hrubostmi a urážkami. Válčí tu nyní spolu dva tábory: jedni pod vůdcovstvím Haeckelovým obhajují přímé příbuzenství člověka se ctihodným kopinatcem (amphioxus) a sumkami (ascidiemi), kdežto Semper a chrabří jeho stoupenci bojují za bližší a přímější příbuzenství s červy členitými (annelidami).«¹⁾

Druhdy rozléhala se v Anglii hesla: »Růže bílá« — »Růže červená«; ve Francii: »Burgundan« — »Armagnak«; v Italii: »Welf« — »Ghibelin«, za našich dob přijaly dva proti sobě nepřátelsky stojící učenecké tábory v Německu za hesla svá: »Annelidy« — »Ascidie«!

Ubohá tato malá zvířátka, jež trpělivě zaujímají skromné místo své ve stupnici živočišné, mají krev bezbarvou a studenou; ne tak pravnukové jejich němečtí, když jde o obranu zneuznávaného příbuzenství s jejich oblíbeným předkem.

¹⁾ K. Vogt, Vorlesungen über den Menschen. Viz *Revue scientifique* z 12. května 1867.

Taková tedy jest nauka evolucionistická a materialistická o počátcích člověčenstva, takové jsou hypotézy, tvrzení a amplifikace, jež byla nauka ta zpločila. A proti této nauce, proti tomuto základnímu dogmatu monistické evoluce na člověka aplikované... stavíme ve jménu zdravého rozumu i pozitivní vědy, ve jménu víry křesťanské i odvěké metafysiky toto učení:

Mezi člověkem a zvířetem jest podstatný rozdíl, rozdíl přirozený. Jediné stvoření samo, a nikoliv vývoj může vyložiti přechod ze života zvířecího k rozumnosti a svobodě, jakož ono jediné může vyložiti přechod z nicoty v jsoucnost. Podobně jako atom hmotný, tak i podstata duchová, rozumná a svobodná předpokládá přímou intervenci příčiny prvé, příčiny tvůrčí.

§ II.

Člověk a zvíře.

Znaky, jimiž člověk od zvířete se liší, dělí se ve dvě skupiny: ve znaky fysické, stanovené fysiologií a anatomii srovnávací, a ve znaky psychické, to jest intelektuální a mravní. Znaky fysické byly co nejpodrobněji prozkoumány a učeně popsány; ony daly podnět k překrásným spisům, v nichž věda, filosofie i poesie ¹⁾ spolu závodí, aby dokázaly v organisaci lid-

¹⁾ Os homini sublimē dedit, caelumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

(OVID., Metam.)

Nonne vides hominum excelsos ad sidera vultus
Sustulerit Deus ac sublimia finxerit ora.

(SILIUS ITALICUS, XV, 84.)

Podle Quineta vyložiti lze prý přímou postavu zcela přirozeně takto: »Člověk vznikl nepochybně v rovině nějaké, odkudž pohlížel často na okolní hory, což ho přinucovalo k tomu, aby pozvedal hlavy své, až konečně zrak jeho utkvěl na obloze... Když na příkrou skálu vylézal, přicházelo tělo jeho přirozeně do přímé postavy, čímž stalo se, že člověk odvykl časem chůzi čtvermo.« (La Création.) Nejnovější objev *Pithecanthropus* (pithēcanthropus erectus) zavdal příčinu k výkladu neméně »duchaplnému«: »Lesy Javajské byly nepochybně zničeny vulkanickými výbuchy; a tu živočich náš, jenž dotud po stromech

ského těla pokrok a nepopíratelnou superioritu. Nemohouce pouštět se v podrobnosti, uvedeme toliko tři ze znaků ryze fysických, jež člověku jsou vlastní.

Nejzávažnější a nejméně popíraný rozdíl jeví se v relativní dokonalosti soustavy nervové a mozkové, jež dosahuje u člověka nejvyššího stupně rozvoje. Ústrojí i massa mozku, tohoto nástroje myslicího,¹⁾ dávají již tušiti superioritu zcela zvláštní přirozenosti lidské. Útvar a stavba hlavy, jakož i přímé její držení jsou pouhým přirozeným důsledkem²⁾ a harmonickým doplňkem prvního tohoto odznaku královského.

Druhým odlišným znakem v oboru tělesném jest ruka. Uslyšíme níže, jak mocným poutem, jak podivuhodnými vztahy spoutány jsou u člověka navzájem rozum, slovo a ruka. Civilisovaný člověk zahluje vše, v čem jeví se u něho nižší tělesnost, on skrývá pečlivě takořka zvířecí stránku své bytosti, ale za to nezastírá tváře své, aniž čela svého, na němž myšlenka sídlí, aniž ruky své, jež symbolem jest činnorodé síly, *manus fortis*. Jeho čelo zůstává nepokryto, aby korunu tvorstva nésti mohlo; jeho ruka zůstává obnažena a volna, aby třímati mohla žezlo vlády nad tvorstvem.

Třetí konečně znak tkví v samé slabosti těla lidského, v nedostatku údův útočných a obranných (soustava zubní, nahota kůže, nedokonalost anebo úplný

šplhával, musil odhodlati se k chůzi, následkem čehož stehno jeho přizpůsobovalo se znenáhla novému tomuto zvyku.» (*Revue scientifique*, 7. března 1896.) Leconte de Lisle dí, kterak

»chápe již hnus myšlení i hrůzu býti člověkem.«

Také způsob »pochopení« propasti, jež dělí člověka od zvířete!

¹⁾ »Necessarium fuit, quod homo inter omnia animalia respectu sui corporis haberet maximum cerebrum . . . , ut liberius in eo perficerentur operationes interiorum virium sensitivarum. quae sunt necessariae ad intellectus operationem.« (S. Th., P. 1^a, Q. 91, a. 3.)

²⁾ »Ut interiores vires liberius suas operationes habeant, dum cerebrum, in quo quodammodo perficiuntur, non est depressum, sed super omnes partes corporis elevatum.« (S. Th., P. 1^a, Q. 91, a. 3.)

nedostatek některých instinktův a p.). »Kdežto příroda,« praví Plinius Starší, »zaopatřila ostatní živočichy vším, čeho jim třeba bylo, dávši jim oděv, zbraně i bezpečný pud vůdčí, zachovala se k člověku ne jako matka, nýbrž jako macecha, dopustivši, aby ocitl se nudus i n n u d a h u m o«. Při hubeném tom podílu, jež s sebou na svět přináší, člověk ničímž vlastně není, a přece má stáli se vším!

Souhrnu znaků, jimiž člověk po stránce anatomické a fyziologické od zvířat vyšších se liší, nikdo nepopírá; avšak znaky ty samy o sobě nemají v očích některých učenců jiného dosahu, než že vzhledem k nim možno utvořiti »zvláštní čeled, jež první zaujímá místo v řádu primátů, jenž jest prvním v třídě ssavců« (Topinard); — to nám ovšem nepostačuje; myť zajisté v člověku hledáme ještě něco jiného. »Mluvic o obrazu Božím,« dí Homalius d' Halloy, muž vyznamenávající se velikými vědomostmi i hlubokou věrou, »nemohla Bible míti na mysli hmotnou a porušitelnou součást člověka, nýbrž jeho součást duchovou, nesmrtelností obdařenou...«¹⁾

Dvě mohutností původních a neodvoditelných, totiž rozum a svobodná vůle, tvoří mezi člověkem a zvířetem rozdíl podstatný, nepřekročitelnou hráz, přes niž nelze se dostat ani pomocí transformace ani pomocí postupné evoluce; slovem, ony tvoří mezi nimi nepřekročitelnou »propast«. Existence, vlastnosti a povaha těchto dvou mohutností člověku vlastních dokázány jsou celou řadou faktů, jež konstatovány byly bedlivým pozorováním a přesně určeny podle metody a s jistotou, jež v ničemž neustupují metodě a jistotě vědecké.²⁾ Každý zjev vyžaduje přiměřené příčiny; po-

¹⁾ Dr. Testut, »opíraje se o nezvratné důvody«, prohlašuje, »že prý není více možno hájiti mínění, že by mezi člověkem a opicemi byla propast, jak Gratiolet a jiní spisovatelé tvrdili.« *Matériaux pour l'hist. de l'homme*, říjen 1884; ale propast není tam, kam on ji klade. I kdyby konkluse Dra Testuta byly »nezvratné«, přece by these spiritualistická jimi ničeho neutrpěla.

²⁾ V učeném díle *L'Ame humaine, son existence, sa nature* P. Geconnier z řádu kazatelského, professor na theologické fakultě v Toulouse, uvádí nás k poznání duše pomocí velice

vaha zjevu projevuje neklamně povahu síly, jež jej způsobila. A tato dvojice zásad, o níž nemůže býti naprosto žádného sporu, sloužiti bude za podklad našeho důkazu, tak jako jest základem metody vědecké.

Bychom vyvarovali se všelikého pomíšení výrazů, stanovíme nejdříve rozdíl mezi intelligencí a rozumem. Připustíme-li, že intelligence jest tolik jako povšechná mohutnost poznavací, a že v ní zavírají se různé druhy poznávání: poznávání smyslné i poznávání reflexivní nebo rozumové — pak mohli bychom připustiti také ono málo sice přesné, avšak zhusta užívané rčení »intelligence zvířat.«¹⁾ Jsouť u zvířat zjevy poznávání smyslného, jež jeví zdání, avšak toliko jen zdání, poznávání vyššího.

Rozum jest schopnost abstrahovati, generalisovati a vynalézati; schopnost vystihnouti a chápati principy, pravdy základní a nutné, skutečnosti nehmotné, jako jsou: bytost, podstata, příčina, jednoduchost, jednota, mnohost, pravda, dobro, krása, čas, prostor, nekonečnost, nepodmíněnost. Rozum jest podstatnou podmínkou svobody, odpovědnosti, duchovosti a nesmrtelnosti; rozum není možno analyzí zredukovati na jiné mohutnosti, není možno pojímati jej jakožto synthesi nebo výslednici schopností nižších, tím méně jakožto úkon ústrojů pouze hmotných. To tedy jest rozum, princip intelektuálního poznávání člověku vlastní.

Poznávání smyslné, jež člověku i zvířeti jest společno, chápe toliko předměty partikulární, jedinečné a konkrétní (περί τινος): tuto určitou věc, toto určité individuum, tuto rozkoš, tuto potřebu, tuto bolest. Poznávání to zavírá v sobě také paměť zjevů smyslných, mohutnost podržeti, připomínati sobě a slučovati na-

šťastné aplikace dvojí této metody, porovnáváje neustále zásady a konkluse filosofie tradiční s objevy a se zjištěnými pravdami vědy moderní.

¹⁾ Výraz »intelligence« ve svém smyslu etymologickém a přesném značí totéž co »rozum«; jest to »intellectus agens« nebo »activus« filosofie scholastické, totiž mohutnost z představ smyslných odvozovati to, co v nich jest pomyslné a obecné; schopnost odtahovati (abstrahovati) bytost věcí hmotných a činiti je srozumitelnými.

vzájem dojmy zevnější; i stačí tedy zúplna k výkladu toho, čemu dává se jméno »intelligence zvířat«.

Již Montaigne pravil, že prý nezřídka větší bývá rozdíl mezi člověkem a člověkem nežli mezi člověkem a zvířetem, načež Bossuet neopomenul »vysloviti za to politování své nad duchem jinak výborným, ať již pronesl vážně věc tak směšnou, nebo ať ztropil sobě žert ve věci tak vážné.« Anthropologie transformistická chopila se výroku Montaignova a opakuje jej až do omrzení. Béře fossilního člověka prvních dob čtvrtohorních, jak ho sobě představuje, anebo nyní žijícího divocha, o němž bez důvodu prohlašuje, že podobá se člověku prvotnému, přirovnává jej ke zvířatům, jež zdají se býti nejintelligentnějšími, a z toho pak usuzuje dogmaticky, že i co do rozumu a mohutnosti reflexivní větší jest rozdíl mezi člověkem geniálním a macešsky odbytým divochem, nežli mezi divochem a gorillou nebo šimpanzem.

Při tom zapomínají anthropologové transformističtí na dvě věci: předně, že, ježto lidé jednotnou tvoří přirozenost, jež jim, jakožto druhu, přináleží, »dlužno dokonalost duše lidské uvažovati vzhledem k celému rozsahu, ježž člověčenstvo jakožto druh vyplňuje;« po druhé, že i nejtupější lidé — jak brzo dokážeme — »jsou bytostmi vyššího řádu nežli nejdokonalejší ze zvířat.« Ale dejme tomu, že existoval by některý divoch na tak nízkém stupni stojící, že by v něm nebylo ani stopy rozumnosti. Byl by to případ zhola náhodný, jenž v ničemž nedotýká se samé přirozenosti lidské. Rozum nešťastníka takového byl by nevyléčitelně zakrnělý, jeho projevy byly by v niveč uvedeny nedostatkem vzdělání nebo užívání, přes to vše však by v něm zůstal rozum celý a úplný jakožto mohutnost. Důkazem toho jest nepopíraný fakt, že v potomstvu člověka fossilního, mezi syny divochovými naléztí lze člověka civilisovaného, ba i geniálního. Naproti tomu u zvířete a jeho potomstva přese vši kulturu panuje naprostá jednostejnost; rozum, jenž uvažuje, zpovszechňuje, vynalézá a neustále v před pokračuje, chybí u něho vždy a naprosto. A takž mezi jakýmkoliv člověkem a jakýmkoliv zvířetem jest týž poměr, jako

mezi jakoukoliv veličinou a nullou, to jest: nepřekle-
nutelná propast.

Druhou mohutností, jež mezi člověkem a zvířetem stanoví různost v přirozenosti samé se zakládající, jest svoboda. »Z principu reflexivního, jež v našem nitru jest činným,« dí Bossuet, »vzniká princip nový, svoboda. Duše, povznesena byvši rozumem nad předměty tělesné, nedává uchvacovati se jejich dojmy, nýbrž zůstává svobodnou a podržuje vládu nad předměty i nad sebou samou. A takž příklání se k čemu-
koli jí libo a uvažuje o tom, co zamýšlí, by užila vhodných prostředků vzhledem k cíli, jež sobě určuje.« ¹⁾

Filosofická these o svobodě, jež za dnů našich tak bludně bývá vykládána a tak neblaze přeruco-
vána i od výborných jinak duchů, nespadá v program našeho díla. Také zde chceme přidržovati se pokud možná nejpřesněji oné metody, již užívá fysiologie a psycho-
logie pokusná čili psychofysika. Nuže prozkoumejme bedlivě a spolu navzájem srovnejme »reflexní úkony« u člověka a zvířete; nalezneme tu veškery potřebné součásti k sestrojení experimentálního důkazu svobody jakožto charakteristického odznaku pokolení lidského.

U člověka rovněž tak jako u zvířete každý dojem smyslovými ústroji (čidly) přijatý přenáší se do mozku a vyvolává tu »činnost reflexní«, to jest reakci úměrnou k činnosti přímé (podráždění nervového). Jediné člověk, obdařený svobodnou vůlí, může přerušiti nebo pozměniti reflexní přenášení pohybu dojmového čili přirozené účinky chvění mozkového. Člověk nepodléhá tak jako pouhý atom hmotný činnosti mechanické, aniž, tak jako zvíře, neodvratné činnosti fysiologické. Arciže, člověk neuvádí činnosti smyslové a nervové v niveč, nýbrž on ji řídí, odvracuje, a za-
držuje; on ji může dokonce i přeměnit, on může takor-
čka »dát zpáteční páru«, jako strojník na lokomotivě; k výchvějům mozkovým, jež by jinak přirozeně vedly

¹⁾ De la connaissance de Dieu et de soi-même, kap. V, § 9.

ke vzbuzení bolesti nebo hněvu, může on odpovědět — a skutečně také nejednou odpovídá — výrazem protivným, na př. pohrdáním, lhostejností, radostí, úsměvem. Svědectví faktů potvrzuje tu svědectví vlastního vědomí: pod nožem vivisektorovým zvíře nemůže neprojeviti utrpení, jež snáší; naproti tomu člověk, a to i člověk na nejnižším stupni stojící, divoch, jenž za živa od nepřítelů svého jest skalpován, může utajiti muka svá a může posmívati se katanu svému zdánlivou bezcitností, tím že potlačuje v sobě bolesti i nejkrutší.

Duše zvířecí závisí tedy ve všem všudy na hmotě, jest podstatnou hmotnou, — duše lidská jest podstata povahy duchové.

A právě proto, že u zvířete převádění záchvěvů nervových děje se nutně a nevyhnutelně, nemůže míti zvíře konvencionální řeč, jež předpokládá jakožto podstatnou podmínku možnost rozrůžňovati a ovládati hnutí vzbuzená vnějšími dojmy. Člověk rozumem a svobodnou vůlí obdařený může však učiniti to, čeho učiniti nemůže zvíře; rozum a svobodná jeho vůle tu nejzřetelněji se jeví, neboť jimi toliko lze vysvětliti mohutnost, kterouž jedině člověk jest obdařen, totiž utvořiti umělou řeč, řeč libovolnou, jež nejeví nijakého přirozeného vztahu mezi znakem a věcí označenou.¹⁾

Obě hlavní, základní a charakteristické mohutnosti duše lidské, rozum a svobodná vůle, vynikají ještě zřetelněji v celkovém souhrnu faktů, v úkonech vnitřních i zevnějších, přímo pozorovatelných a přesně i všeobecně konstatovaných, jež z mohutností těch vyplývají a vedou k vědeckému ohraničení říše lidské oproti říši zvířecí.

Tento celkový souhrn zjevův a mohutností obsahuje: — mluvu konvencionální: řeč posuňkovou, slovní a písemnou; — schopnost vynalézání a pokroku, čili zdokonalitelnost (perfektibilitu); — vnímání dobra a zla mravního, čili svědomí mravní; — vnímání krásna, čili schopnost aesthetickou; pojmání bytosti Božské,

¹⁾ Viz J. Rambosson, *Phénomènes nerveux* atd., 1883.

představu o Bohu a vše, co k ideji Božské se vztahuje. Budeme se podrobněji zabývatí prvními dvěma skupinami zjevů, poněvadž přístupnější jsou obvyklým methodám nauk empirických.

S řečí má se věc podobně jako s inteligencí: mluvívat se o »řeči zvířat«, tak jako o »inteligenci zvířat«. A proto, jakož jsme byli rozlišili poznávání smyslové od poznávání rozumového, musíme i nyní rozlišiti především řeč přirozenou, jež člověku i zvířeti jest společna a výrazem jest instinktu, od řeči umělé, konvencionální, jež výhradně člověku jest vlastní a projevem jest rozumu.

1. Mluva zvířat jest zhola emoční; onať vyjadřuje přímo a výhradně nějaký dojem nebo pocit; — mluva člověku vlastní jest rozumová; onať vyjadřuje sice také dojem a pocit, ale nadto i myšlenku. Dva pozitivističtí učenci, Littré a Robin, uznávají, že možnost abstrahování a generalisování jest nutnou podmínkou řeči konvencionální, a že toliko rozumu lidskému přináleží tato mohutnosť. Řeč lidská naprosto jest nevysvětlitelná bez pojmův obecných, a předpokládá nutně svobodu.

2. Zvíře, když dojmy své vyjadřuje, neprojevuje jich svobodně, a neví o tom, že je dává na jevo; — člověk, když vyjadřuje myšlenku svou, chce dáti ji na jevo a ví o tom, že ji projevil (intendit manifestationem).

3. Mezi mluvou zvířecí a předmětem, jež mluva ta vyjadřuje, jest vztah přirozený, nutný a neklamný; zvíře jest fysiologicky naprosto neschopno klamu a lži.¹⁾ — Pouze u člověka, jak jsme právě byli slyšeli,

¹⁾ V sezení společnosti »Association française pour l'avancement des sciences« (16. sezení r. 1887.) ozval se Mortillet proti tvrzení našemu, řka:

»Pan Duilhé de Saint-Projet praví, že zvířata nemohou předstíratí nebo vyjádřiti pocitů fingovaných. A přece jest známo, že samička koroptví, má-li u sebe mláďata svá a je-li myslivcem překvapena, staví se, jako by raněna byla, aby tak obrátila na sebe pozornost myslivcovu a od mláďat svých ji odvrátila.«

Odpověď k námitce té jest snadná: neníť to ta nebo ona koroptev, jež poranění předstírá, nýbrž celý druh koroptví. Svobodná vůle nic nemá společného s takovými instinktivními

může vůle pozměnit činnost reflexní, záchvěvy mozkové nebo nervové, a tedy i jejich vnější projevy; člověk může vyjádřit myšlenky a pocity, jež od myšlenek a pocitů, jež skutečně v nitru svém chová, se liší anebo dokonce jsou pravým jich opakem.¹⁾ A na tom právě — opakujeme to znovu — spočívá mohutnost, kterouž on sám jediný se vyznamenává, totiž že může vytvořiti jazyky konvencionální. Anatomická nebo fyziologická způsobilost zvuky článkovati jest při tom podmínkou toliko podružnou, vztahující se k určitému druhu řeči, totiž k řeči slovní.

4. Mluva zvířecí, právě proto, že jest přirozená, instinktivní a vrozená, nezdokonaluje se, nepokračuje, aniž se mění; ona jest nezměnitelně jedna a táž v každém druhu zvířecím, všude a vždy, jak co do prostoru tak i co do času. — Řeč umělá, jsouc výsledkem svobodného ujednání, jest vezdy zdokonalitelná a schopná podstatných změn; rozličných tvarů řeči lidské jest nesčíslné množství, což jest snad nejnápadnějším jejím znakem.

Tyto theoretické úvahy opírají se o fakty, jež jsou rovněž tak výmluvny jako nepopíratelný. V jedné ze svých učených a bedlivých prací anthropologických, jež nese název »Lidé fossilní a lidé divocí (Hommes fossiles et hommes sauvages)«,²⁾ pojednává Quatrefages s patrnou zálibou o jistém černém plemeni, jež více než kterékoliv jiné má »nároky na interest vědcův a na sympatie všechněch«; plémě to neexistuje více, poslední representant jeho zemřel r. 1877. Jde tu o plémě tasmánské, jež obývalo druhdy zemi Van-Diemenskou čili Tasmanii. Tasmáňané byli vždy stavěni na nejposlednější stupeň člověčenstva. Topinard klade je ještě níže nežli Australany. Podle Johna Lubbaka cestovatelé sotva prý je pokládali za bytosti rozumem obdařené. De Quatrefages se-

přetvářkami, nechat jeví se u koroptve, ať znamenitější ještě měrou u lišky, ať u četných malých hmyzů, jež staví se m r t v ý m i.

¹⁾ Odtud vysvětluje se paradoxní výrok: »Řeč byla člověku dána k zatajování myšlenek«; tohoť ovšem o zvířeti říci nelze.

²⁾ Paříž, 1864.

znamuje nás s nimi lépe. Právě proto, že Tasmaňané pokládáni byli za poměrně nejinferiornější, užijeme jich za svědectví v těžkých otázkách, jimiž se zabýváme. Aby tím patrněji vysvitla různost přirozenosti, jež dělí zvíře od člověka, volíme právě člověka, jenž napohled zvířeti jest nejbližší.

»Především dlužno konstatovati, že veškery zprávy svědčí souhlasně o tom, že osírované ti užívali několika různých řečí... Bylo napočteno neméně než osm až deset jazyků nebo dialektův u 200 individuí pocházejících z různých končin ostrova... Vězniové, nuceni jsouce žítí pospolu, přiučovali se navzájem různým těmto nářečím, a takž utvořila se jakási jazyková směs... Nixon, biskup tasmanický, shledal osm dítek mluvících osmi řečmi, jež každým slovem od sebe se lišily...¹⁾ Srovnejmež prostě spolu navzájem tuto rozmanitost jazykův u národa tak obmezeného a nízko stojícího a stálou jednotvárnost mluvy u všech zvířat téhož druhu: tuť máme na jedné straně rozum a svobodnou vůli, a na druhé straně pouhý instinkt se železnými kolejeji jeho.

V řadě přeměn, jež vykazují dějiny řečí lidských, epochou nejstarší, epochou prvotní jest doba slov kmenových čili kořenů, jež jsou výrazem jednotlivých pojmův. Agglutinace kořenů více nebo méně nezměněných nebo pozměněných, jakož i různá ona ohýbání, jež slouží k vyjádření odstínů věcí nebo činností, vyskytují se teprve později. Slovo, základ mluvy lidské, jest tedy od prvopočátku svého výrazem rozumu. Není zde možný nižádný přechod aniž vývoj od křiku nebo zpěvu zhola emočního ke slovu kmenovému, jež jest základním prvkem každé řeči artikulované. V mezích této nepřekročitelné hranice možno, libo-li komu, pro vývojné dějiny řečí lidských přijati — ovšem náležitou měrou — celou řadu zákonů darwinských o výběru přirozeném nebo umělém, o vlivu prostředí a dědičnosti, o přirozeném seskupování, o přízpůsobeních.

¹⁾ De Quatrefages, *Hommes fossiles et hommes sauvages*, str. 330.

o příbuzenstvích, o hybridaci, o atavismu, o stopách prvotní struktury a o orgánech odumřelých;¹⁾ s nejživějším interessem budu sledovati dlouhý ten řetěz a jedenkaždý z důmyslných jeho článkův; nemohu však připustiti řetěz bez konce, jenž by počátkem svým pohřížen byl ve světě zvířecím, zbaveném rozumu i svobodné vůle. Kdyby někdo tvrditi chtěl, že v křiku zvířecím nalezl monéru filologickou, zárodek slova, budu proti tomu protestovati, a se mnou protestovati bude celá živoucí příroda, počínajíc od nejnižších a nejlupějších soumarův až ke králi pěvců, slavíkovi, věčnou jednotvárností mluvy své.

Tím ocitli jsme se přirozeně u jiné schopnosti, jež rovněž výlučným jest privilegiem člověka a důsledkem jeho rozumu a svobodné vůle, totiž u schopnosti činiti vynálezy a neustále pokračovati v před. »Dvě věci,« dí Bossuet, »dává vynálezům vznik: 1. naše úvahy (reflexe) a 2. naše svoboda . . . Postřehujeme smyslné dojmy své, srovnáváme je s předměty, jimiž byly vzbuzeny, a pátráme po příčinách jejich . . . slovem, my rozumíme i rozumujeme, to jest, postupujeme od pravdy k pravdě, . . . a jakmile jsme na této cestě učinili první krok, nemají další pokroky naše nižádných mezí. Neboť to právě jest uvažování našemu vlastní, že úvaha na úvahu se kupí; my totiž o úvahách svých znovu uvažujeme, a tak dále až do nekonečna . . . Na omylu jsou ti, kdož, chtěje zvířatům přiznati rozumové uvažování, míní, že může uvažování rozumové uzavřeno býti v určité hranice; v pravdě však každá reflexe má v zápětí reflexi jinou a nestrpí tedy žádných mezí: přirozenost zvířecí by mohla jenom tehdy povznést se k výšinám, na nichž člověk stojí, kdyby vykročiti mohla z oněch hranic, jež pudem přesně jsou jí vylíknuty.«²⁾

¹⁾ Nadarmo pokoušeli se někteří učenci zařaditi linguistiku mezi vědy přírodní (Max Müller, Darmesterer, Hovelacque): zevnější struktura jazyků přetvořuje se pod vlivem síly podněcující a řídící, jíž jest rozumná vůle člověková. Ve všechněch morfolozických vývojích znáti jest ustavičnou práci lidského »logos«. (Michel Bréal.)

²⁾ De la connaissance de Dieu et de soi-même kap. V. § 8.

V těchto slovech spočívá hluboká pravda. Kdyby vlaštovka vystavěla jednou hnízdo svoje na způsob hnízda sýkorčiny, a kdyby zase sýkora vystavěla sobě hnízdo po způsobu vlaštovčím, již tím by ptáci tito »vykročili z hranic pudem přesně jim vytknutých«, a nebylo by pak žádné příčiny více, proč by stanouti měli na nové cestě, na níž učinili první krok. Kdyby lokomotiva mohla samovolně opustiti koleje své, již tím by veta byla po zákonu bezvládnosti hmoty. Bezvládnost pudu možno úplně přirovnati k bezvládnosti hmoty, jakkoliv podivuhodností svou ji převyšuje.

»Člověk,« pokračuje Bossuet, »mocí této uvažovací schopnosti své pojal určité záměry, i vyhledával prostředků vhodných k jich dosažení;... on zrobil sobě nástroje a zhotovil sobě zbraně; on přetvořil tvář země... Po šesti tisících letech ustavičného badání duch lidský se nevyčerpal; on dosavad ještě hledá i nalézá, aby poznal, že bude moci nalézati do nekonečna.«¹⁾ Franklin definoval člověka takto: člověk jest živočich, jenž umí sobě zhotovovati nástroje. Tento výrok má hlubší význam než na první pohled se zdá. Všeliký živočich, jenž umí sobě zhotovovati nástroje, obdařen jest oběma vlastnostmi, jež odznakem jsou člověka: rozumem a svobodnou vůlí, a tím již »může povznést se k všelikým dokonalostem, i byl by na omylu, kdo by chtěl v tom klásti jemu určité meze.«

Nástroje, v nejprostší a nejhrubší podobě své, daly vznik vědě předhistorické; onyť svědčí o tom, že člověk žil v době čtvrtohorní. Není národa sebe divočejšího, jenž by neměl nějakých nástrojův. Dlouho se myslívalo, že Tasmanci neměli žádných nástrojů rybářských, ani sítě, ani udice, a že jedinou jejich zbraní byla rovná žerď, jejíž jeden konec byl přiostrěn; myslívalo se také, že nevědí, kterak možno znovu zanítiti oheň, když byl vyhasl.²⁾ Ale již i to, že dovedli ostříti a uhladiti

¹⁾ De la connaissance de Dieu et de soi-même, kap. V, § 8.

²⁾ I. I. Lubbock, podle Cooka a Dovea. op. cit.

asagáje, udržovati oheň,¹⁾ prozrazuje dostatečnou měrou bytost lidskou. Ale Quatrefagovi podařilo se sebrati o ubohých těchto obyvatelích Země Van-Diemenské, jimž tak dlouho bylo křivděno, některá svědectví o značně pokročilé vynalézavosti jejich. Tak na příklad Tasmaňanky, aby vybrati mohly hnízda vačic, častokráte ve veliké výši mezi větvemi se skrývajících, užívaly při lezení na strom silného provazu, jenž objímal kmen stromu a zároveň jako pás tělo jejich, a jež postupně posunovaly do vrubů nebo záseků, jež činily kamennou sekyrkou do kůry stromové; vruby tyto překvapovaly velice již i nejstarší cestovatele pravidelností svou.²⁾

Ejhle tedy, u nářůdku, o němž Dove dokonce i pochyboval, že rozumem jest obdařen, nalézáme velice důmyslný způsob lezecký, jehož užívá se ještě i v naší době na vysokém stupni průmyslové civilisace se nalézající, a jenž předpokládá celý řetěz úvah.

A jeden ještě význačný rys, jedno ještě důležité svědectví nalézáme pro tvrzení svá u ubohých těchto a zároveň velice zajímavých ostrovanův. Mezi zjevy a projevy řádu intelektuálního, jež dokazují podstatný rozdíl mezi člověkem a zvířetem, neposlední místo za-

¹⁾ Sem dobře se hodí, co Cherville vypravuje o pinčliku svém, jenž, jak sám dí, tak chytrý byl, že mu takofka pouze řeč chyběla, jenž však, mimochodem řečeno, velice byl zimomřivý: »Několikrát, a to vždy ve dny studené, postavil jsem do krbu malou lampičku vedle malé hromádky hoblovaček. Stačilo by přiblížiti jedinkou z těchto třísek ku plameni, a vznítit by se rozkošný oheň, v němž si můj pejsek tak velice liboval. I pozoroval jsem jej, co asi počne. Sedl si po svém zvyku před krbem na ohon; setrval tak několik minut zimou se třesa a melancholicky pohlížeje na malý plámenek v lampě, jenž tak málo tepla vydával, a po té odběhl a lehl si do kouta. Po chvílích vracel se na dřívější své místo, čím dále tím žalostnější bera na sebe postavu. Nápad, přistrčiti jedinou jen hoblovačku ku plameni lampy, nerozbřeskl se v mozku jeho, ačkoliv, chtěje usnadniti mu pojetí této myšlenky, uchopil jsem pracku jeho a ukázal mu několikrát stkvělý výsledek, jehož by dosáti mohl jediným takovýmto pohybem... Všeliký čin složitý a promyšlený jest mimo dosah zvířecí inteligence.«

(Le Temps, 11. ledna 1875, citován H. Jolym.)

²⁾ De Quatrefages podle Bonwicka a j., op. cit.

ujímá stud. »Nebylo by nesnadnějším úkolem,« dí výborně Joubert, »utkatí pavučinu z hedvábu a světla, než odpověděti k otázce: „Co jest stud?“« Ani já tedy nepokusím se o to, abych jej definoval, nýbrž pravím pouze: stud jest jakousi smíšeninou pocitů mravních a aesthetických; on jest projevem dobra a zároveň i projevem krásna. A tu poslyšmež, co vypravuje nám Quatrefages o Tasmancích, o oněch tedy lidech, kteří reprezentují divošský stav v nejnižším jeho stupni: »Každodenní jejich zvyky svědčily o hlubokém citu slušnosti a studu. Odrostlí jinoši mívali ohně a přibytky své v odděleném místě tábora. Z rána časně opouštěli lůžka svá, aby nebyli přítomni vstávání ostatních. Mladíci nikdy nepotulovali se po lese s ženskými; a potkali-li náhodou tlupu dívek nebo žen, musili vzdáliti se opačným směrem.« (Op. cit., str. 345.)

Tvrditi, že nalezena byla, nebo aspoň že hledati možno u zvířete, byť sebe krotšího, i nejprostší jen stopu studu, bylo by tolik, jako vydati se v šanc nejosudnější nepříjemnosti, jaká člověka v oboru vědeckém jen potkati může, totiž státi se směšným. A také nikdo, pokud víme, o to se nepokusil. I tu tedy opět máme mezi člověkem a zvířetem rozdíl, jenž na vlas rovná se onomu rozdílu, jenž dělí nullu od jakéhokoliv čísla, čili jinými slovy: máme tu před sebou rozdíl neko-
nečný.

John Lubbock, jeden z patriarchů vědy praehistorické a archaeologicko-ethnologické, jež jsme již citovali, v poslední kapitole díla svého »O člověku předhistorickém (L'homme avant l'histoire),«¹⁾ pod významným nadpisem »Poslední poznámky«, shrnuje stručně svoji theorii ve vysoce zajímavých úvahách, v nichž snaží se zlehounka přejíti od opice ke člověku. Hlavní myšlenky jeho podati možno stručně takto:

»Jest známo, že opice užívají oblých kamenů k roztloukání ořechových skořápek; odtud není zajisté daleko k užívání ostrého kamene k řezání; odtud pak k ostření kamene náhodným ne-li úmyslným třením

¹⁾ L'homme avant l'histoire, kap. XIV.

jest jen krok; kámen hrubě otesaný a kámen broušený jsou dvě věci sobě nesmírně blízké; a když už kámen byl broušen, nemohlo býti nepozorováno, že se při tom zahřívá, a takž vynalezen byl oheň.«

Civilisace u sira Lubbocka, jak vidíme, uhání přímo a hladce jako rychlovlak. Nicméně, když už tu máme tak pěkně sestrojenou lokomotivu, zdá se nám, kdybychom přidali ještě trochu páry, že by to šlo ještě dále a rychleji. Proč pak jen se zastavuje sir Lubbock na tak slibné dráze; proč nepokračuje dále v rozumování svém, jež nese plody tak utěšené? Mohlť by zajisté snadniče rozumovati svým způsobem dále takto: »Každé přece zvíře, ač-li není raněno slepotou jako krtek, může viděti jablko se stromu padající: od padání jablka k hypotese o všeobecné gravitaci není zajisté daleko, vždyť toho máme příklad na Newtonovi; od hypotese gravitační k mechanice nebeské jest jen krok, jakož o tom svědčí Laplace.«

Bez uvažujícího rozumu a svobodné vůle jest rovněž tak nemožno zhotoviti kamennou sekeru anebo jehlu s ouškem, jako vynaléztí kompas, knihtisk nebo parostroj. Jsou to vesměs činy intelektuální, jež snad různí se mezi sebou co do stupně, nicméně však jsou to v podstatě úkony jedné a téže přirozenosti lidské a předpokládají tytéž schopnosti.

H. Favre, z něhož zde pohříchu nemůžeme, jak bychom rádi, pro nedostatek místa uváděti podrobných citátů, dovozuje na základě faktův a různých i hlubokých pozorování zjev, jež on nazývá »antithesí instinktu«, ¹⁾ — a jež my nazvali jsme »bezvládností instinktu«, — to jest onu nezměrnou tupost, jež kráčí ruku v ruce s nezměrnou zručností. Dokud zvíře ubírá se onou přímou čarou, jež mu od prvopočátku byla vytčena, shledáváme u něho divy zručnosti; jakmile však od ní se odchyluje, shledáváme u něho divy tuposti. »Zvířata, jež vidáme nejkrásnější prováděti díla«, dí Bossuet, »jsou právě ona, u nichž nejméně jeví se důvtipu.«

¹⁾ Op. cit.

§ III.

Psychologie dítěte.

V poslední době započali mnozí pilně se obíratí odvětvím všeobecné psychologie, v němž dosud málo bylo badáno, aspoň nikoliv podle nových method, totiž psychologií dítěte. ● této věci bylo uveřejněno několik pozoruhodných prací.¹⁾ Jest to přebohatá pokladnice zajímavých pozorování a neočekávaných výzkumův. Apologeta jest již předem přesvědčen, že nalezne tu nových zbraní k obraně pravd filosofických a křesťanských, jakož i k vyvrácení bludu materialistického. Již předem snadno lze pochopiti, jak zajímavá a důležitá jest v otázce naší srovnání intelektuálních projevův u zvířete třeba i dospělého a u člověka ještě dítěte. Jež přívrženci všeobecného vývoje pokládají za věrný obraz u národů prvotních a člověčenstva v plenkách se nalézajícího.

Dítě, tak namlouvají nám evolucionisté, prochází v době svého života embryonálního různými sukcesivními a progressivními stavy živočišnými. Jest to jedno z nejdogmatictějších tvrzení theorie monistické; vyplývalo by z něho, že dítě rodí se jakožto dokonalejší nad zvířata i po stránce organické. Ale pravý opak toho jest pravda.

Instinkt dítěte novorozeného obmezuje se na nej-jednodušší projevy své. Nejposlednější tento plod vývoje po tisíce a tisíce let trvajícího má v té příčině sotva to nejnutnější: dítě křičí, pláče, bere prs matky nebo kojné své, a nic více. Projevy intelligence jsou u něho ještě nepatrnější nežli projevy instinktu, nelze takorča pozorovati pražádných; u porovnání se zvířetem inferiorita dítěte bije do očí. Kuře na př. sotva vylíhlé objevuje se již jakožto dostatečně pro život vyzbrojené: ono vidí, běhá, poznává i bere potravu svou, rozeznává hlas matky, jímž tato volá je, i hlas, jímž dává znamení na poplach, i hledá záštitu pod jejími křídly. Hmyzi,

¹⁾ B. Perez, *Les trois premières années de l'enfant*; *L'enfant de trois à sept ans*. — Prayer, *L'Âme de l'enfant*, franc. překl. poř. de Varigny.

aspoň větší jejich část, i jako larvy, i jako hmyz úplně vyspělý, jedva opustili vajíčko nebo kuklu, ihned s mistrovskou dokonalostí vykonávají podivuhodné dílo své. V pravdě tedy dlužno říci, že i co do intelligence i co do instinktu malé dítko daleko nevyrovná se ani nejmenšímu zvířátku.

Než, jdeme dále v tomto srovnávacím studiu: u zvířete pokrok jest pozvolný, mnohdy také docela žádný, vždy však co nejúžeji ohraničený. Teprve v dospělém stavu objevují se u něho výsledky zkušenosti a výchovy.

U dítky nadchází chvíle, jež zhusta nebývá příliš daleko od chvíle zrození, okamžik, kdy duše projevovali se počíná, kdy rozum se již ohlašuje tím, co podstatným jest jeho odznakem, totiž reflexí. Začíná hned kusem mistrovským, arcidílem rozumu a svobodné vůle, onoť vynalézá, ono tvoří vlastní svoji mluvu a užívá ji po svém způsobu, takže matka nebo kojná musí hledět uhádnouti smysl její; později naučí se dítko od nás mluvě dospělých, ale dříve musili dospělí přiučovati se mluvě jeho. »Celkem,« dí Taine, »učí se dítko řeči již hotové podobným asi způsobem jako pravý básník učí se prosodii; jest to rozený genius, jenž přizpůsobuje se formě již sestrojené.«¹⁾

U zvířete instinkty, obyčeje i schopnosti, pevně stanovené již spolu s druhem samým, nepřipouštějí svobody: jednotlivé úkony determinovány jsou s určitostí téměř neodvratnou. U dítky naopak má samovolnost (spontaneita) individuální jistě již úlohu pře-

¹⁾ Vizmež jiný ještě příklad, jiný ještě význačný rys intelligence lidské u malého dítky. Uvedený již Taine píše o deset měsíců staré dcerušce své: »Vidá každého dne dědečka svého, a často jí ukazována byla jeho podobizna provedená tužkou, malých sice rozměrův, ale velice zdařilá a vě ná. A asi ode dvou měsíců, kdykoliv otáží se dcerušky své: „Kde jest dědeček?“ obrátí se k podobizně a usmívá se na ni. Naproti tomu před podobiznou babičky své, jež méně jest věrná, zůstává úplně lhostejnou, ni žádným posunkem nedávajíc na jevo, že by ji poznávala.« Nechat pokusí se někdo o to, aby naučil zvíře, třeba již dospělé a sebe »intelligentnější« a ušlechtilejší, poznávati podobnost jakéhokoliv portrétu s osobou zobrazenou, zvláště však portrétu tužkového a valně zmenšeného!

velikou; tápání a omyl jsou toho svědectvím. Váhání a omyly dítky jsou nepopíratelným znakem podstatné různosti, jež dělí inteligenci zvířecí od ducha lidského. Zvíře, i nejlépe nadané, lhostejným jest ke všem libozvukům; ke všem barvám a ke všem tvarům, jež jsou mimo obor jeho instinktův. A s touto apathii porovnejme podivuhodnou činnost mladého ducha dětského. Celé dny trávívá neustálým zkoušením nových věcí. Onoť rukama svýma, svýma očima i jazykem svým neustále srovnává, a srovnávajíc usuzuje.¹⁾ ono projevuje rozum svůj i svoji svobodnou vůli, ono projevuje svoji duši.

Jsou ještě jiné, neméně charakteristické projevy duše rozumem a svobodnou vůlí obdařené. Smích na př. jest výlučným majetkem člověka. Které jsou příčiny smíchu? Zevrubný rozbor udává příčiny tyto: grotesknost, směšnost, jisté kontrasty, jisté anomalie. Ale pátráme-li ještě hlouběji po příčině smíchu, shledáme, že pochází konec konců z rozumu.

Anglický učenec Romanes, jenž celé žití své zasvětil studiu intelligence zvířat, vymýšlel sobě za tím účelem experimenty velice originální, jakkoliv ne vždy příliš důmyslné. Romanes měl psa velice »intelligentního«. Jednou připadlo Romanesovi na mysl, aby posadil se tváří v tvář proti tomuto zvířeti, a aby před ním dělal rozličné grimasy, počínajíc od nejveselejších až do nejhroznějších. A co se nestalo? Ubohé psisko, cele jsouc tím popleteno, začalo posléze štěkati na pána svého. A Darwin zase vypravuje, kterak jednoho dne před několikaměsíčním synáčkem svým jal se dělati nejstrašlivější grimasy a při tom divoce vykřikovati, chtěje tím dítku nahnati hrůzu. Ale dítko, znamenitou v tom vidouc zábavu, dalo se do smíchu a posuňky svými dávalo na jevo, že se mu ta kratochvíle náramně líbí. Nuže, pes Romanesův při posuňkách groteskních a směšných dal se do štěkotu — ejhle zvíře; malý synáček Darwinův dal se do smíchu — ejhle člověk!

¹⁾ Lévy Bruhl. *Revue bleue*, 8. ledna 1887.

Více ještě nežli smích, jest úsměv výlučným majetkem člověčenstva; v něm projevuje se nový charakteristický živel, totiž srdce, z něhož úsměv plyne. Dítě netoliko se usmívá, nýbrž ono také úsměvu rozumí; ono rozumí němé této mluvě, jež tak hluboká jest, jako láska sama, již jest výrazem:

Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem.

Transformisté chtějí tyto podivuhodné schopnosti člověka-dítěte vyložiti dědičností. Návyky a činy po dlouhou dobu opěťované v pokoleních předcházejících zanechaly prý po sobě sledy, jež usnadňují projevy psychické; a proto zjevy, jež zdají se býti výlučně lidskými, nejsou prý ničím jiným, leč pouze dědictvím po předcích. Avšak námitka tato rozpadá se v niveč vůči faktům, jež nesčíslněkrát konstatovali naši missonáři a cestovatelé, vůči této zajištěné pravdě ethnologické: tytéž zjevy pozorovati lze i u dítěte divochova, jehož dědičný úděl intelektuální, jak sama nevěrecká věda tomu učí, jest pranepatrný; nebo dokonce prázdný.

§ IV.

Theorie evoluční a „genese myšlení“.

O nížádném problému nepojednává se za našich dob tak živě a všeobecně, jako o problému anthropologickém. Zdá se, že materialistická věda má jediný jen cíl, k němuž bez ustání směřuje: vyhladiti totiž ony znaky, jež z duše lidské činí zcela zvláštní stvoření Boží ve přírodě, a ukázati, že člověk jest pouze posledním stupněm neustálého vývoje. Myslíme tedy, že nebude nemístno jako na doplněnou důležitě této kapitoly pojednati zde o některých pracích, jež svědčí o marných pokusech podnikaných ve jménu fysiologie jakož i psychologie experimentální a srovnávací za tím účelem, aby »genese myšlení«, genese rozumu a svobody mravní, to jest jinými slovy genese duše lidské vyložena byla s vyloučením všeliké příčiny, jež by byla mimo přírodu a nad přírodou, tedy »pomocí antecendencií pouze hmotných«. Transformismus takto formu-

lovaný probírali evolucionisté v různých monografiích nestejné ceny. My vezmeme sobě za hlavní téma tohoto stručného přehledu řadu přednášek transformistických pořádaných Anthropologickou společností v Paříži a několik podobných publikací, jež v této věci mají zvláštní váhu a zajímavost.

V posledních letech anatomie, fysiologie, embryologie a palaeontologie poskytly hojně nového materiálu k vědeckým rozpravám, avšak logickými důsledky staršími nikterak neotřásly. Výzkumy a objevy tohoto druhu, jakkoliv podivuhodny jsou, nemohou dospěti až k duši samé, a nemohou tedy stanovití pravé místo člověka ve přírodě; nespočíváť skutečná, podstatou svojí charakteristická superiorita člověka ve věcech, jimiž vědy ony se obírají; — to stále a stále s důrazem dlužno připomínati.

Co chce na příklad v otázce o duši lidské zajímavá jinak přednáška Matyáše Duvala o »vývoji oka« v živočišstvu? Jisté materialistické konkluse, jež řečník mimochodem formuloval, nevyplývají nikterak z učených jeho praemiss; problém anthropologický není jimi nikterak zasažen. A jiných podobných případův, kde mezi fakty a konsekvencemi, jež z nich transformisté vyvozují, není prázdné souvislosti, jest hojnost veliká.

Prof. Beaunis v Nancy počíná svůj kurs o fysiologii velice učenou studií o »evoluci nervové«. Ukazuje dopodrobna, kterak vzrůstající komplexita funkcí odpovídá vzrůstající komplexitě organisace, a tím způsobem chce vyložiti přechod od mikroskopické kapky protoplasmatu k mozku lidskému a . . . k myšlence

Ve vstupní přednášce své na lékařské fakultě Lyonské vytkl sobě prof. Testut za úkol odpověděti »jménem moderní anatomie« k této trojí otázce: »Co jsme? Odkud přicházíme? Kam jdeme?« Věrným jsa žákem Haeckelovým, vyzývá posluchače své, aby představili sobě, že nalézají se spolu s ním v laboratoři na planetě Saturnu, kam přineseny byly právě mrtvoly lidské, tam dosud nevidané, a že tedy o to jde, aby provedeno bylo určení a klassifikování neznámého dosud tohoto tvora. I pitvá pečlivě tělo lidské a dochází konečně k závěrku, že »člověk jest obratlovec z řádu pri-

matů, z čeledi lidské, poslední plod evoluce, poslední článek dlouhého řetězu genealogického, jenž sahá až k oněm sarkodickým hmotám, jichž nám Bathybius, Huxleyem tak podrobně popsany (a tak krutě zavržený), podává nejlepší příklad.« A takž v materialistické klasifikaci zjevy intelektuální a mravní, tyto zjevy výlučně lidské, jež naplňují historii a pokrývají povrch země, kterýž byly úplně změnily, mlčením jsou pominuty, jako by jich vůbec nebylo.

Jedna z posledních přednášek transformistických, konaných v Anthropologické společnosti, uvádí nás do světa mikrobův. Autor přednášky té, Bordier, vidí v mikrobech »bytosti živé, postižené takofka, in flagranti«, při samém skutku transformace,« a s vynaložením všech dialektických prostředků vyvozuje z objevu svého závěr, že »prostý transformismus mikrobů podává nám možnost vysvětliti sobě transformaci vůbec, počínajíc od monady až k amfioxovi, a dále až k velikým obratlovcům, kteří ztrácejíce znenáhla čtvernožeckou postavu svou, pozvedají postupně i tvář svoji, ano konečně až i k člověku samému, jehož os sublimé zrak svůj v nebe stápi, a tam místo bohů dětství svého zří vědu a pravdu.«

Hle, kam vede opovrhování metafysikou a nedbání nejnutnějších zásad logických! Mnozí mužové, kteří jsou uznanými odborníky, přecházejí, jak sami praví, od výzkumů čistě hmotných, od objevů učiněných mikroskopem nebo nožikem pitevním k věcem duchovým, ke zjevům ryze intelektuálním, k mohutnostem duševním, »od kapky protoplasmy k myšlence lidské«. Toto prapodivné a spolu nesvědomitě užití starého sofismatu de genere ad genus sotva má sobě rovna.

Co se týče rozpravy Hovelacque-ovy o vývoji mluvy, stačí poukázati ke dvojí konfusi, jež se v ní nalézá: mate se tu mluva s jazyky, — mluva se slovem. Jazyky i slovo, artikulovaný výraz jejich, vyvíjejí se; ale mluva lidská nemá jiné podstatné struktury leč struktury ducha lidského a myšlení samého, i nemůže tedy vyvíjeti se co do podstatných prvků svých.

»Mluva, jež vznikla s člověkem zároveň,« praví Hovelacque, »jest jediným znakem člověka, znakem

znenáhla a pracně nabytým.« V tomto posledním slově spočívá celá transformistická a pozitivistická theorie mluvy. Ale mluva konvencionální, ať artikulovaná, ať neartikulovaná, jest projevem mohutnosti hlavní, význačné, podstatné a tedy nenabyté, říši lidské vlastní, totiž rozumu.

Že jednak v pořadí živočišstva dál se vývoj mluvy přirozené, jest nutnou konsekvencí hypotese transformistické; a že jednak v lůně člověčenstva dál se a dosud děje se více nebo méně progressivní vývoj jazyků, jest historicky i vědecky jisto. Nicméně jest mezi mluvou zvířat a mluvou lidskou rozdíl podstatný, rozdíl v samé přirozenosti obou spočívající. Jest možno představit si sobě dva rozličné vývoje, z nichž každý jest *sui generis*; a není možno smísiti je v jediný souvislý vývoj.

Ze všech teorií transformistických v Anthropologické společnosti hláсанých za nejsmělejší a svrchaně nevědeckou prohlásiti dlužno theorii Letourneauovu týkající se »vývoje mravnosti.« Také zde, jako vždy, hraje hypotese úlohu hlavní a vystupuje již na samém počátku. Podle pana Letourneaua jest nervová buňka jakýmsi zaznamenávacím přístrojem. Ona shromažďuje v sobě vše, co do ní se vtiskuje, a to pak přenáší se dědičně; a tím způsobem tvoří se snahy vrozené a náklonnosti přirozené. Taková byla genese instinktů morálních a sociálních ve zvířectvu. Ježto však člověk nic jiného není, leč nejdokonalejším zvířetem, lze snadno »přejíti cestou souvislého vývoje« od morálnosti zvířecí k morálnosti skupin lidí prvotních, a od morálnosti skupin lidí prvotních k nejvyšším civilisacím historickým.

Dvojí princip stačí prý úplně k tomu, aby vyloženo býti mohlo, kterak utvořila se idea dobra a zla, práva a povinnosti, v tak zvaném svědomí lidském: — užitečnost ať individuální ať sociální — a dědičnost.

Užitečnost a škodlivost, příjemnost a nepříjemnost, rozkoš a bol atd., toť jsou prý základní a jediné prvky veškeré morálnosti. Dědičností přecházejí tyto morální prvky, jež byly v nervové buňky mechanicky vtištěny,

z mozkových buněk rodičů v mozkové buňky dětí, a tak stávají se z nich mravnostní pojmy. Po nějakém čase absolutní ráz dobra a zla, práva a bezpráví, vyvinuje se z neznalosti motivů, jimiž z počátku byla užitečnost nebo škodlivost, příjemnost a nepříjemnost. Z výsledků zkušeností dřívějších, v mozek vrytých, staly se zásady (principy).

Tak tedy vypadá theorie Letourneauova v celé »kráse« své. Především připomínáme, že i po názoru těch, kteří hlásí se k soustavě Darwinově, má dědičnost, jeden z hlavních činitelů vývoje živočišného, přesně vymezený obor působnosti své. Dědičností přenášejí se schopnosti a modifikace organické, vzniklé vlivem prostředí a přírodního výběru; ale nižádnou měrou nepřenášejí se dědičností pojmy, toť jest úkolem vyučování. Pojmy jsou z přirozenosti své tradicionálními, a nikoliv dědičnými.

A za druhé, i kdybychom předpokládali — ač jest to věc zhola nemožná — že dědičností pojmy mohou býti přenášeny, přece nikdy nebudou moci dědičností býti přeměňovány, nikdy nevznikne dědičností ze »zkušenosti princip«, z nahodilého nutné, z měnivého nezměnitelné, z relativního absolutné. Dědičnost přenáší, nahromadňuje, zachovává, ale ona nepřeměňuje; takovýto úkol odporoval by naprosto ideí dědičnosti.

Positivistická filosofie evoluční nespokojuje se tím, že ve věcech mravnostních vypravuje nám o přeměnách již se udávších, nýbrž ona také předpovídá, a to ovšem vždycky »vědecky«, přeměny budoucí. Díky evoluci, jež »vítězí nad všelikým rozumováním logickým v této příčině«, určen jest člověk morální k tomu, aby stal se bezvědomým automatem, organismem strojovým, jenž bude konati vždy jen to, co prospěšno a užitečno jest celému druhu, aniž by potřeboval o tom uvažovati. Členové společnosti lidské, kteří nenaleznou záliby v »altruismu«, budou vyloučeni výběrem (Spencer, Mundsley a jejich žáci Barret, miss Simcox a j.). Činy morální budou zredukovány na nutkové instinkty a konečně na pouhé pohyby bezděčné.

Takově tedy budou nanejvýš »blahodárné« účinky výběru; poslyšmež, jak krutě již nyní znějí jeho roz-

sudky. Podle Letourneaua odsuzuje přírodní výběr manželství monogamické, řádné a zákonité, jakožto škodlivé pro vývoj plemene; podle jiných odsuzuje on z téhož důvodu milosrdenství ke všemu, co jest slabé, znetvořené, neduživé. Podle této evoluční morálky by tedy duše rozumná, svobodná, dříve sebe krásnější, jež schopna jest toho, aby milovala a byla milována, přebývala-li v těle bídném, neměla ceny pražádné¹⁾).

Dvě přednášky pí Klementiny Royerové o vývoji duše, předním předmětu v učení positivistickém, skládají se z frází napohled sice vědeckých, často však rovněž tak hluchých jako zvuchých, z tvrzení bizarních, někdy i pohoršlivých, ba i směšných. Pí Royerová právem pokládá vývoj duševní za »problém nad míru složitý a velice temný,« avšak ona nehrubě přispěje k jeho objasnění. Ona »odvážila se« — to jsou vlastní její slova — »užiti slova duše,« avšak toto slovo u ní nic jiného značiti nemá, leč toliko »souhrn úkonů, jež odlišují bytost živou od skupenství neorganického.« Jest to konfuse u materialistů běžná, matení totiž úkonův a mohutností s předmětem, na němž tyto mohutnosti a úkony lpějí.²⁾

¹⁾ Jest pochopitelné, že konkurence těchto a podobných nauk, svědomí i rozumu stejně odporných, vzbuzují reakci, jejíž příznaky ukazují se i ve vyšších sférách ruchu literárního. Zmiňujíc se o posledním díle Letourneauově *L'évolution politique dans les diverses races humaines*, v němž autor vykládá t. zv. sociologické zákony své a to počínajíc od lidí pithecoïdních až do našich dob, shrnuje *Revue des Deux-Mondes* (1. listopadu 1889), jež přece tak snadno nad něčím se nepohoršuje, stručnou ale říznou kritiku svou slovy: »Již jest tomu hezky dávno, co jejich nápadná smělost stala se banální.«

²⁾ Podle pí. Royerové duše, t. j. souhrn úkonů biologických, vytváří myšlení a vůli z popudů smyslných, tak jako mlýn vyrábí mouku ze zrna, jež rozdrcuje. Základní činnost tohoto mechanismu u člověka a u zvířete neliší se podstatně od sebe, pouze jakost výsledků jest různá.

Dovozujíc analogii, jež prý jest mezi emocemi zvířecími a emocemi lidskými, dává nám učená tato dáma mezi jiným také, že »oslice zajisté nalézá půvab v křiku osla«. A vedle takovýchto sentimentálních tvrzení nalézáme v jejím spise také výroky doktrinární a závěry logické takovéto jakosti a způsobu: »Psychická podstata roztoče neliší se podstatně od psychické substance člo-

Přejdeme k jiným dvěma pokusům výkladu vývoje duševního, jež zasluhují větší pozornosti a vážného vyvrácení. Byly uveřejněny téměř současně, i možno pokládati je za nejvyšší výkon pozitivistické vědy o předmětu tak závažném a časovém.

První z nich jest předmluva, jinak velice učená a promyšlená, kterou napsal Edm. Perrier, professor při museu přírodních věd v Paříži, k francouzskému překladu Romanesovy knihy o Intelligenci zvířat. »Účelem této předmluvy,« praví Perrier, »jest, aby čtenář uveden byl hlouběji, nežli dosud tak se stalo, v tajemství genese myšlení.«

Perrier přijímá tato tři sukcessivní a progressivní stadia: prostý úkon reflexní, — instinkt, — myšlenku. A skutečně, v soustavě vývojné musí genese instinktu jíti před genesí myšlení lidského. Dlužno tedy nejprve vyložiti instinkt zvířat »s jeho pouze materiálními antecedenciemi«.

Po jednoduchém úkonu reflexním, jenž byl k místu přiveden podrážděním a reakcí organismu, následovaly reflexní úkony opětované, kombinované a zkušeností zmodifikované. V těchto počátečních činnostech, dosud ještě neuvědomělých, působí jakási sila *sui generis*, jakási »svobodná vůle, jakás nejasná intelligence«, jež vyskytuje a zdokonaluje se, ať již v individuu, ať v celém druhu; ale odkud ona se bere, o tom ani Darwin, ani Romanes, ani Edm. Perrier zhola ničeho nepraví. Výsledky zkušenosti přetvořují se tím způsobem v jasnější pojmy o vzájemném vztahu organismu a prostředí, v němž se nalézá, o bližším a částečném účelu činův, a přenášejí se pak dědičností s pokolení na pokolení. Působením přirozeného výběru nevhodné změny mizí, pokroky psychické se udržují, až konečně zvyk dostatečně osvojený dává zaniknouti živlu intelligentnímu, jakožto nepotřebnému. A takž dospíváme pomocí souvislého vývoje k oněm divům instinktu — stavšího se neuvědomělým — jež směle závoditi mohou se všelikými divy průmyslu i důmyslu lidského.

věka; může tedy býti mezi zvířetem nižším a námi souvislost podstaty psychické (vývoj duše), tak jako souvislost podstaty organické ...«

Nejprvnějším desideratem této theorie, skrz na skrz »ideální«, jest nevysvětlený a materialistickou hypothesou nevysvětlitelný vznik jakési intelligence zprvu nejasné, později jasné, jež slučuje se s úkony reflexními za tím účelem, aby je přeměnila, a jež konečně mizí rovněž tak tajemně, jak se byla zjevila. Než dejme tomu, že tomu tak jest, připusťme ex a b u n d a n t i a j u r i s veškerá tato vznikání a zanikání samovolná. Pak narazíme na námitku: mezi instinktem a sebevědomím jest antinomie, reflexe má nutně rozkladný vliv na instinkt.¹⁾ Intelligence, aplikovaná na instinkt, byt chtěla sesílití jej, v pravdě jej podvrací.

Ale »muži ryzé vědy« naskytá se nesnáz ještě těžší, jelikož vyplývá ze zkušenosti, z pozorování faktův, a nic nemá s metafysikou společného. Nesnáz ta objevuje se v nižších řadách zvířectva. Jde zde o fakty konstatované Jindřichem Fabrem, jež našim čtenářům jsou již známy. Vezměme onen případ, jež sobě Perrier sám byl vybral: kutilka (ammophila) omračuje devíti ranami žahadla v devatero nervových zauzlin housenku, jež má býti potravou larvě, které kutilka nikdy ani neuzří. Úloha zkušenosti — jak každý zajisté uzná — rovná se zde patrně nule, a tím již positivistská theorie o vývoji myšlení stává se nepochopitelnou. Neboť instinkt tvoří dle oné theorie nutný přechod od úkonu reflexního k myšlení u člověka, a tu shledáváme, že instinkt kutilky (a mnohých jiných zvířat) předpokládá jakousi myšlenku, jakousi předchozí inteligenci. Vůči takovýmto faktům Darwin, Romanes, H. Milne Edwards vyznávají, že nejsou s to, aby rozluštili tento problém. Ale Perrier chce přece naléztí rozluštění této záhady, on chce vědecky a přirozeně vyložiti onen případ u kutilky se vyskytující.

Učený professor uznává, že by instinkt tohoto hmyzu »byl zázračným, kdyby byl sobě počínal vždy tak, jako nyní.« Avšak — tak praví — v dobách geologických nebývala kutilka hubena mrazem, i mohla

¹⁾ Tak zvaná mono-ideace u zvířete jest nutně neplodnou ve všem, co není činností instinktivní; ona nemůže tedy býti nástrojem pokroku.

tedy poznati svoji kuklu. Nadto dosud jsou druhy vos kutilce příbuzné, jež krmí larvy své hmyzem neúplně omráčeným. Dobře tedy lze pochopiti — dí Perrier, — že instinkt určitého druhu mohl se tímto způsobem znenáhla vlivem intelligence dotyčného druhu zdokonaliti a potom tak zdokonalený se ustáliti a i pak dále trvati, kdy změna podnebí a krutost zimy nedopouštěly více matce, aby poznala vylíhlé larvy své.

Posudek, ježž jsme výše byli pronesli o theorii, v níž instinkt byl výsledkem intelligence zpočátku nejasné, pak reflexní a při tom vždy samovolné, mohli bychom i zde opakovati, poněvadž platí plnou měrou i o theorii Perrierově. Volíme však způsob mnohem jednodušší, položíme totiž vedle kutilky, kterouž sobě Perrier za příklad zvolil, jiná ještě fakta, rovněž nepopíratelná, totiž hypermetamorfosu majky (Meloë) a včelovníka (Sitaris).¹⁾ V těchto případech, jež Fabre tak důkladně byl probádal a popsal, praničeho nevysvětlí prof. Perrier celou řadou příznivých okolností, jež byl vymyslel, aniž úslužnými theoriemi svými. Neboť hmyz zmíněný nezná a nikdy poznati nemůže larvy své; a takž shledáváme zde uskutečněny veškery podmínky »zázraku« (str. 20), čili jinými slovy: naprostou nutnost intervence počátečné, vnější, mimopřírodní, tvůrčí máme tu empiricky dokázanu.

Ve spise svém *Essai de psychologie generale* vykládá Karel Richet, professor fysiologie na medicínské škole Pařížské a redaktor časopisu »*Revue scientifique*«, theorii ještě radikálnější. Po jeho mínění vývoj myšlení není nic jiného, leč řada zjevů chemických, čím dále tím složitějších. Východiště jest u něho totéž, ale vývojných stadií jest u něho mnohem více: dráždivost nervové buňky — prostý úkon reflexní — reflexní pohyby spolupůsobící (synergické) — instinkt²⁾ —

¹⁾ Dvojtvárnost (dimorfismus) larvová vyskytající se u mouchovitého hmyzu černule pískové (*anthrax sinuata*) a j., jež připomíná první fáse hypermetamorfosu, stačila by k vyvrácení theorie Perrierovy. Cyklus proměn, j mž černule podléhá, čítá čtvero period, z nichž jedné každé odpovídají zvláštní formy i funkce.

²⁾ Instinkt, jak vidíme objevuje se v této theorii před vě-

vědomí — pocit — paměť — tvoření pojmů — vůle. To jsou postupné články řetězu »projevů psychických« od organismu nejjednoduššího až ke člověku; řetěz ten směřuje ke konklusi vítané kriminalistickým psychologům positivistické školy italské, zníť konkluse ta: »zodpovědnost společenská a juridická, nezodpovědnost morální.«

V tomto ideálním řetězu, jak toho snadno lze se domysleti, jest mnoho pojmů umělých, pouhých hypothes, tvrzení bez důkazů, ba i mnoho trhlin, jež spojitost přerušují, a hojnost zejících mezer, jichž autor zholá nedbá. Také zde můžeme právem říci, že těžko lze představití sobě vážnější schopnosti pozorovací a hlubší učenosti v oboru fysiologickém, než se právě u autora tohoto jeví, zároveň však také pohříchu většího nedostatku pojmů metafysických a větší neznalosti zásad zdravé dialektiky. Podáme ukázkou některá z těchto tvrzení libovolných a úžasných skoků de genere ad genus, což jest oblíbeným sofismatem našich učenců positivistických.

První hypothesis: Živoucí buňka jest vznětlivá po způsobu látek výbušných; skrytá její energie, její síla výbušná tím větší jest, čím výše vystupujeme v pořadí zvířectva; mozková buňka lidská představuje nynější maximum. — Druhá hypothesis: Tato síla jest původu chemického; život, myšlení v to pojímají, jest úkon zholá chemický. — Třetí hypothesis: Progresse psychochemická v pořadí zvířectva jest výsledkem výběru přirozeného a dědičnosti.

První mezera: Ke vzrůstajícím, avšak dosud neuvědomělým komplikacím úkonu reflexního přiřazuje se bezprostředně komplikace nová, totiž »vědomí«. (Du Bois-Reymond zahrnuje tuto »novou komplikaci« mezi záhady vědou nerozluštěné a nerozluštitelné:

domím a nezávisle od něho. Varianty pozitivismu a materialismu v této věci jsou opravdu prazvláštní. Podle Büchnera neliší se instinkt od intelligence; podle Romanesa a Perriera živel intelligenční se mísí se živlem instinktivním a zdokonaluje jej; podle Richeta jest instinkt číře automatický: zvíře-stroj pohybuje se jako hodiny, jako stav tkalcovský. A jedenkaždý z původců rozličných těchto konklusí dovolává se »vědy experimentální«.

ignoramus, ignorabimus) — Druhá mezera: Hnutí a emoce paměti uchované, pocity, slast, radost, atd. nahromaděné ve hlubinách intelligence (?) přetvořují se v ideje. (V přechodu od cítění k poznávání máme zase o jednu komplikaci více.) — Třetí mezera: Ideje nahromaděné ve zmíněných hlubinách přispívají k ohromnému vzrůstu utajené (latentní) energie mozkové, a mění se konečně v síly rozněcující a povzbuzující, čili jinými slovy — ve vůli (?). Toť jest přechod od poznání k vůli, poslední komplikace, »výbuch konečný«.¹⁾

Richet končí slovy: »Intelligence člověka představuje vyšší stupeň evoluce organické; a aby cíle tohoto dosáhly, žily od tisícův a tisícův let milliardy milliard různých bytostí«.²⁾

Tento výrok může býti po bok postaven oněm slovům Renanovým, jež byl Bertheletovi³⁾ napsal: »Nemyslíte-liž, že by (první) molekul mohl býti výplodem času..., že by mohl býti výsledkem předlouhého dění, neustálou agglutinací (čeho? snad nul?!) během milliard a milliard věkův?«

A takž máme tu dvojí, pozitivistické a idealistické rozřešení dvou problémů, jež nejvíce nás zajímají: rozřešení problému anthropologického od Richeta — a rozřešení problému kosmického či aitiologického od Renana.

Chtěl jsem dokázati, že marny jsou veškery nejnovější pokusy a nejušilnější snahy vědy materialistické o výklad přechodu od dráždivosti buňky k myšlení, od prostého úkonu reflexního k úkonu rozumovému a svobodnému, čili jinými slovy pokusy její o vyplnění »propasti«, jež dělí člověka od zvířete. Ona vyčerpala veškery soustavy vývoju částečných, organických i duševních. A hle, již na samém počátku, v nejnižších řadách zvířectva, instinkt několika nepatrných hmyzů stačí k tomu, aby postavil nepřekročitelnou hráz ideální řadě »transformací psychických«... »Přirozená« genese

¹⁾ Essai de psychologie generale, str. 190
191, 192.

²⁾ Ibid., str. 193.

³⁾ Dialogue et fragments philosophiques, str. 178
srv. str. 117. a 118.

instinktu, s antedecedenci pouze hmotnými, s vyloučením všelike intervence vnější a vyšší, s vyloučením všelike ideje tvůrčí, jest tedy dosud nevysvětlena, a ona zůstane nevysvětlitelnou, poněvadž zavírá v sobě kontradikci. Co se týče »přirozené« genese myšlení, jest to otázka, již věda empirická a pozitivná ani dotknouti se nemůže, aniž by porušila základních zákonů metody sobě vlastní, bez níž není pravá věda vůbec možná.

Opětujeme ještě zkrátka: člověk není a nemůže býti posledním mezníkem vývoje souvislého; on se podstatně liší od ostatních živočichů svými mohutnostmi duševními, rozumem svým a svobodnou vůlí. svojí duší jednoduchou, duchovou, odpovědnou, nesmrtelnou.¹⁾ Tak zní úctyhodným stářím svým posvěcené rozluštění problému anthropologického: tak se vši určitostí a jistotou hlásá pravá filosofie i víra náboženská, a učení toho nižádný výzkum empirické vědy nevyvrátí.

Materialistický evolucionismus chtěl by stůj co stůj vynutiti si přechod od života zvířecího k myšlení a potlačiti tak ve přírodě vše, co nehmotné jest, to jest duši lidskou, jakožto hypothesu neužitečnou. Avšak tu zvedají se proti němu věda pozitivná, empirická,

¹⁾ V encyklice své o Svobodě lidské (20. června 1888) potvrzuje Lev XIII. nanovo tyto základní pravdy: Člověk liší se podstatně od zvířete rozumem a svobodnou vůlí, svojí duší, která, jsouc obdařena schopností myslící, nebéře původu svého z věcí hmotných, non e rebus corporeis ducit originem. Jest to učení naprosto protivné onomu bludu pozitivistickému ve příčině evoluce aplikované na člověka, ježž vyvrátili jsme v této kapitole. Nemůžeme neuvésti zde, jak pochopitelně, oněch slov sv. Otce, ježž dávají našim vědeckým závěrům novou a tak vysokou sankci: »Všeobecný soud a zdravý rozum všech lidí přiznává svobodnou vůli toliko bytostem obdařeným rozumem... Kdežto zvířata poslušna jsou toliko smyslů svých a puzena jsou pouze přirozeným pudem svým k tomu, aby vyhledávala to, co jest jim užitečno, a vystříhala se toho, co by jim bylo škodливо, má člověk v každé činnosti života svého rozum za vůdce svého... Máť on duši jednoduchou, duchovou a schopnou myšlení, duši, ježž právě proto nebéře původu svého z věcí hmotných... nýbrž bezprostředně od Boha jest stvořena. Této nauce církev vždy učila a vždy ji bránila jakožto dogma.«

jakož i metafysika a víra náboženská, a staví mu v cestu hráz, již on nikdy nepřekročí.

Existence duše jest základem celé naukové budovy spiritualistické i křesťanské.

Od duše lidské, jež jest podstatou nehmotnou ale nahodilou (*ens contingens*), povznášíme se k jejímu Tvůrci, k duchu věčnému, k Bohu. A došedše tak k přesvědčení, že existují bytosti, označené těmito dvěma slovy: »Bůh« a »duše«, dospíváme tím zároveň k náboženství, a vracíme se v důkaz tradiční; s náboženstvím dostává se nám křesťanství, a v křesťanství podává se nám víra katolická, pravda celá.

Budeme dále ještě pokračovati ve vyvracení těžkého onoho bludu anthropologického a chceme k tomu užiti způsobu nového, konkrétního, zajímavého, všechněm přístupného, jenž dovolí nám, abychom pojednávali o ideách a faktech nejvznešenějších.

KAPITOLA OSMNÁCTÁ.

§ I. Příklad patrného projevu duše; — Marta Obrechtová.

§ II. Rozdíl duše a těla; úvaha psychologická. — Excelsior.

§ III. Experimentální důkaz existence duše.

Když jsem sem přišla, byla jsem sama,
nic jsem nechápala, nic jsem nemyslela...
Nyní jsem tak šťastna, že chápu vše.

(Marta OBRECHTOVÁ, dívka hluchoněmá a slepá. Larnay, 3. ledna
r. 1885.)

§ I.

Příklad patrného projevu duše lidské. Marta Obrechtová.

Diderot napsal: »Od narození slepí hluchoněmí nemajíce řeči, jsou od ostatní společnosti lidské zcela odloučeni: vyrůstají sice, zůstávají však v trvalé otupělosti.« Spisovatel »Listů o slepých a hluchoněmých« (Lettres sur les aveugles et sur les sourds-muets) ani nevěřil, že by možno bylo vychováním proniknouti až k duši dítky od narození slepého a hluchoněmého, že by možno bylo vůbec jakékoliv s ním porozumění, a odsoudil ubožáky takové k nezhojitelné blbosti.

Pužen svojí lidumilností a bohatou zkušeností pokusil se kněz de l'Épée o rozluštění této nesnadné úlohy s takovým zdarem, že na sklonku svého života veřejně mohl prohlásiti, že si troufá vychovávat i vyučovat každé dítko, které se zrodilo v tomto žalostném stavu.

Kněz Sicard, žák a bezprostředný nástupce de l'Épéeův vyložil zásady a všeobecný plán vychovavací,

jichž jeho mistr užíval u takových chovanců. V nich jeví se hloubka a velikost tohoto podniknutí.

»Z těch, kdož stížení jsou vadami a nedostatky tělesnými, největší útrpnost naši jistě vzbuzuje dítě, jež přišlo na svět jako hluchoněmé a slepé zároveň. Jaká to propast zeje mezi ním a ostatním lidstvem, a jak velice nesnadno jest ji překlenouti! Koho dáti dítěti takovému za učitele? Snad učitele hluchoněmých? Ten však umí toliko myšlenky posuňky vyjadřovati tomu, kdo je zrakem sledovati může, — a dítě nebohé nemá ani zraku ani sluchu! Není s ním možno dorozuměti se zvuky slyšitelnými, aniž posuňky viditelnými; nuže, nezbude, než dorozumívati se s ním hmatem, mluvit s ním prostřednictvím ruky (*parler a la main*)... Není mne tajno, jak veliké obtíže se tu vyskytnou, neboť kterak se dohodne učitel se žákem, který ho nikdy viděti ani slyšeti nemůže, o určitá znamení určitých předmětův a představ?«¹⁾

Slova tato obsahují hlubokou a duchaplnou myšlenku: dorozumívati se hmatem, mluvit prostřednictvím ruky. »Bůh, dí Laktantius, »dal člověku tři věci, v nichž obsaženo jest vše: rozum, slovo a ruku.« Možno ještě škrtnouti »slovo«, a zbude nejvyšší mohutnost duševní a nejdůležitější z našich údů smyslových, zbudou rozum a ruka, a ty, jak uvidíme, postačí, ty »obsahují vše«.

Jeden z nejslavnějších představitelů filosofie skotské, čili zkoumání dušeslovného, Dugald-Steward, podal r. 1812 královské akademii Edinburské důležitý pamětní spis o mladém Jamesu Mitchelovi, jenž 11. listopadu 1795 se narodil slepý, hluchý a němý. Schopný a horlivý psycholog, spisovatel »Filosofie lidského ducha« (*Elements of the philosophy of the human mind*), postaral se svědomitě o to, aby o něm nabyl správných nejpresnějších. Ve svém spise obšírně je uvádí a vykládá; nejzajímavější a nejdůležitější z nich lze shrnouti na několika řádcích.

»Hmat a čich mladého Mitchela jsou ku podivu ostré; ve výrazu jeho tváře zřejmě zračí se myšlení.

¹⁾ Cours d'instruction à l'usage des sourds-muets; předmluva.

Rád navštěvuje dílny řemeslníků, chápe se nástrojů a snaží se dopídit, k čemu slouží. Tuší-li, že v některém předmětu skryto jest nějaké ústrojí (mechanismus), snaží se hmatem je obádati; jeví zvláštní zálibu pro složitě, zvláště líbí se mu zámky a klíče, (patrný to projev smyslu pro nástroje a vynálezy, projev mohutnosti přemítací.)«

»Projevuje vřelou náklonnost ke své rodině. Když mu otec zemřel, vrhl se na rakev, do níž vloženo bylo jeho tělo; později pak často chodíval k jeho hrobu, usedl k němu a zlehka poklepával na rov. Později zpozorovav, že matka jeho nemocna na lůžku leží, dal se do hořkého pláče ...«

»Kdož jsou mu na blízku, poznávají dokonale, v jakém rozpoložení myslí se nalézá, a čeho si přeje. Vyjadřuje svoji radost a svoje uspokojení tím, že hladí osobu nebo věc, která v něm vzbudila tento pocit; nejčastěji však projevuje radost úsměvem. (Úsměv, jenž odepřen jest zvířatům, jest výronem rozumu. — Milton.)«

»Jeho starší sestra má na něj největší vliv. Hlavní prostředek, jehož užívá, aby bratru sdělila, co má činiti, spočívá v tom, že se dotýká jeho hlavy silněji nebo slaběji a v různých směrech a různými způsoby; i jest patrné, že chlapec okamžitě chápe, co mu bylo sděleno. Jinak užívá se vůči němu také určitých znamení přirozených, která vzala jsou patrně z řeči posunkové. Tak na př. chce-li mu kdo oznámiti, že něco se stane po dvou, třech nebo čtyřech dnech, skloní hlavu jeho zlehka dvakrát, třikrát nebo čtyřikrát na podušku, jako na znamení, že tolikrát se ještě vyspí, než se to stane ...«

»Nesnadno jest říci, má-li James Mitchel nějakou ideu náboženskou, nějaký pocit zbožný. V kostele bývá celkem pokojný; při modlitbě rodinné pokleká ... V posledních čtyřech letech (1822) přestal choditi do kostela, protože asi pocítoval jakousi sklíčenost, máje po delší dobu zachovati klid; i zdráhá se, jak to dříve činil, vzíti do ruky bibli sestry své, obávaje se, že by nucen byl účastniti se bohoslužeb ...«

»A jak veliký přece rozdíl,« dí Dugald-Steward, »jeví se mezi mladým Mitchelem, jenž skorem docela

jest osamocen od světa zevnějšího, a mezi nejchytřejšími zvířaty, která obklopena jsou všemi vymoženostmi vzdělaného lidstva a která jsou v plném držení všech svých mohutností postřehovacích (perceptivních)! . . . Bylť James Mitchel přece schopen dorozumívání se s jinými bytostmi rozumnými . . . Jest věru nesnadno říci, k jakému až stupni dokonalosti by jeho duševní schopnosti vyspěly, kdyby více byly u něho pěstovány tyto zárodky mluvy lidské. Jak vzácná naskytovala se tu příležitost, aby obohaceno bylo zkušebné dušesloví! Co se mne týče, neobmeškal jsem ničeho při svém zkoumání, při němž mi blahosklonně pomoci svou přispívala Královská společnost Edinburská.«¹⁾

Ano, nelze si mysliti vhodnější příležitosti k obohacení znalosti lidského ducha nežli jest vychovávání ubožáka takového. Jest to opětne Diderot, jenž pravil: »Vychovávati člověka od narození slepého nebylo by nedůstojným zaměstnáním pro muže, jenž by v sobě spojoval nadání Newtonovo, Descartesovo, Lockeovo a Leibnitzovo.« A což teprve říci o vychování člověka od narození hluchoněmého a zároveň i slepého? Diderot odsoudil nešťastné oběti »trojnásobného zmrzačení přirozeného« k trvalému blbství. Abbé de l'Épée a jeho výborný žák Sicard nastínili plán, dle něhož by bylo lze nebožáky takové vychovávati; neměli však příležitosti, aby ho užili. Avšak Dugald-Steward setkal se tváří v tvář s nebožákem takovým, podrobil jej podrobnému badání, a při vší nedostatečnosti a kusosti vychování, jakéhož se ubožáku tomu dostalo, — shledal při něm zárodky mluvy lidské, stanovil nápadný rozdíl, jakýž se jeví mezi člověkem nejbídnějším a zvířetem nejdokonalejším, a konstatoval v něm přítomnost lidské duše.

Vizmež jiný případ, takořka před očima našima žijící, jež právem nazvati možno »řetězem divův« a výmluvných svědectví pro jsoucnost lidské duše. V ústavě hluchoněmých v Larnay ve Francii, jenž jest pod správou zbožných řeholnic, bylo vychování dítky hluchoněmého

¹⁾ »Základy filosofie ducha lidského« sv. III.; přídavek ke kap. II.

a slepého odhodlaně započato, prováděno a ke konci přivedeno za okolností nanejvýš poutavých, s obětivou láskou, s nevšední obratností a vytrvalostí, a také s netušeným výsledkem. Zprávy, jichž se nám od vychovatelek ubohého dítěte toho dostalo, jakož i odpovědi, jež nám na veškerý dotazy naše ochotně byly podány, poskytují nám úplného světla, jakož i všemožné zevrubnosti, jež žádoucí jsou při badání týkajícím se předmětu tak důležitého. Zprávy i odpovědi ty zde prostě otiskujeme, uspořádavše je a přičinivše k nim několik málo vysvětlivek, jež viděly se nám býti nutnými k tomu, aby z nich lépe vysvitl filosofický dosah zpráv těch, a aby jimi zjednáán byl náležitý přechod k vědeckým závěrkám, jež jsou předmětem těchto studií a jež nesmíme nikdy se zřetele pustiti. Máme tu před sebou historii duše, jež po dlouhý čas byvši osamocena ve hlubinách hmoty a neproniknutelné noci, a pracně odtud vyzdvižena byvši ke světlu a přivedena ve styk se světem okolním, s jinými dušemi, znenáhla projevovala se co do podstatných a význačných vlastností svých, a povznesla se konečně v nejvyšší, nejzářnější oblasti myšlení.

»Larnay (Poitiers), v době od března 1878 do ledna 1885.

»Pane * * *!

»Jest dosti nesnadno podati Vám přesné zprávy o způsobu, jímž jsme sobě počínaly při vyučování a výchově malé naší slepé hluchoněmé, jelikož my samy nedovedeme z toho sobě klásti účet ve všem všudy úplný a dokonalý. Celkem byl postup náš takovýto:

»Devět let bylo ubohému tomuto dítěti, když svěřeno bylo r. 1875 ústavu našemu v Larnay. Byla to takoruka bezvládná hmota, nemající ni žádného prostředku, jímž by dorozuměla se s jinými lidmi¹⁾, nemohoucí

¹⁾ Toto podivuhodné vychování vzbudilo živé účastenství mužů v té věci velice kompetentních, z nichž nejedni jsou přívrženci nauk pozitivistických. Někteří pokoušeli se ovšem o to, aby fakt tento oslabili, říkajíce, že Marta Obrechtová nebyla hluchoněmou a slepou od narození, nýbrž že teprve následkem násilných

jinak vyjádřiti city své leč výkřikem, spojeným s určitým pohybem těla: výkřik a pohyb ten odpovídal vždy jejím pocitům.

»Především šlo o to, dáti dítěku prostředek, jímž by sdělovati mohlo myšlenky a žádosti své. Za tím účelem dali jsme mu ohmatávati různé předměty a učinily při tom vždy zároveň určitým dotknutím se těla dítěka znamení těchto předmětů; téměř okamžitě pochopilo dítěko vztah mezi znamením a předmětem...«

Potkáváme se tu na samém počátku s velikou nesnází: šlo o to, aby učiněn byl první průlom do silné zdi těla, jímž by proniknouti bylo lze k duši. »Daly jsme mu ohmatávati různé předměty a učinily při tom vždy zároveň určitým dotknutím se těla dítěka znamení těchto předmětů.« Ale jaké to znamení mohlo býti?

Kterak označiti (designare) dítěku hluchoněmému i slepému znamení odpovídající předmětu, jehož se dotýká? Kterak umluvit se s ním o určité znaky rozličných předmětů, kdyžť ono neslyší, ani nevidí?

Abbé de L'Épée domníval se, že by bylo možno nejdříve »obeznámiti ruce takového chovance s alfabetskými literami z hlazeného kovu; a pak dáti mu pokaždé ohmatati jednou rukou určitý předmět a druhou rukou zároveň nahmatati název (znamení psané) předmětu toho.« V této věci byl však dovedný původce výchovy hluchoněmých na omylu: pominul zde nevy-

otřesení v nejútlejším věku stala se »bezvládnou hmotou, nemající nižádného prostředku, jímž by dorozuměla se s jinými lidmi«. Ale tím nic na věci se nemění. Probuzení a rozvoj i takového duše tvoří neméně »řetěz divův«; progressivní manifestace podstaty duchové, rozumové a svobodné neztrácejí ani v tomto případě ničeho na svém významu.

Samá povaha některých námitek, jež m učinili někteří učenci materialističtí, ukazuje zřetelně dosah takovéhoho důkazu experimentálního. Uvedeme z nich některé: »Idea o Bohu dítěku tomu vštípena mohla býti toliko ideou v nevlastním slova smyslu, pseudo-ideou«. (Dr. Manouvrier.) — »I v tom případě, kdyby dítěko to bylo bývalo s nedostatky těmi zrozeno, ... tuť anatomie a fysiologie soustavy nervové dostačily by k vyložení jeho intelligence.« (Dr. Fauvelle.) — Viz »Association française pour l'avancement des sciences, Compte rendu de la 16³. session.)

hnutečný článek přechodný. Znak čili řeč posuňková, jež přirozenější je-ť nežli řeč úmluvná (konvencionální), musí předcházeti před zrakem neboli řečí abecední, řečí ryze úmluvnou (konvencionální). A touto správnou cestou braly se způsobem nadmíru důmyslným vychovatelky Poitierské.

„Tážete se mne, pane, jaká mohla býti první znamení úmluvná mezi námi a dítkem, jež nás nemohlo ani viděti ani slyšeti? V té věci hmat (ruka) hrál úlohu, jež naplnila nás mnohdy největším údivem . . . Nejdříve, chtějíce podávati dítku chleba, vzaly jsme pravici jeho a učinily jí na levici posun krájení, což jest přirozené znamení, jež činí všichni hluchoněmi. Malá žačka upozorovala, že kdykoliv jsme jí podávaly chleba, učinily jsme jejima rukama zmíněný posun. i jala se patrně usuzovati asi takto: Kdykoliv chleba se mi zachce, učiním tuto znamení. A skutečně tak činila. Kdykoliv v obvyklé hodině k jídlu určené schválně obmeškaly jsme dáti jí chléb, učinila ona vždy posun krájení pravou rukou na ruce levé. A tak činily jsme u jiných předmětů hmotných; od toho okamžiku pak, když pochopila malá žačka klíč našeho systému, stačilo naznačiti jí pouze jednou znamení dotyčného předmětu, a ihned je pochopila a si zapamatovala.“

Hle, malé toto ubožátko, tato »bezvládná hmota«, jest nyní již v držení první ideje povšechné, ryze intelektuální. Předměty, jichž se dotýká, jež ohmatává svýma rukama, jsou smyslné, a příslušné jich znaky, jež činí, jsou rovněž úkony pouze smyslné; avšak pojítka, vzájemný vztah, jež pojí jedenkaždý předmět s jeho znamením, povšechná idea o tomto vztahu, klíč systému nic nemá společného s hmotou, nic smyslného, nesmí pokládán býti za nějaký útvar nebo pohyb atomů, za výplod nebo funkci orgánů hmotných. Tato povšechná idea o vzájemném vztahu prozrazuje již nutně příčinu úměrnou, od hmoty rozdílnou, nezávislou, činnou, tvůrčí, a jež jest podstatou zcela zvláštní. Nespouštějme se zřetele první tento projev, tuto první evidenci duše.

„Pak přešly jsme k věcem intelektuálním. Bylo

třeba dlouhého a ustavičného pozorování, abychom postřehly přerůzné dojmy dítky, a abychom mu daly ihned znamení dotyčné představy nebo pocitu, jež v něm vznikaly. Jakmile jsme zpozorovaly, že chovanka naše jest netrpělivá nebo že poddává se špatnému rozmaru, rychle učinily jsme příslušným dotykem jejího těla znamení netrpělivosti, a při tom maličko od sebe ji odstrčily, abychom jí daly na jevo, že chování takové jest zlé.«

»Malá Marta přilnula k jedné hluchoněmé, jež byla již úplně vyučena a jež s nevšední horlivostí podjala se vychování družky mnohem nešťastnější. A Marta často projevovala vděčnou lásku svou k přítelkyni své objímajíc ji a ruku jí tisknouc. Abychom naznačily jí všeobecnější způsob vyjadřování tohoto citu, přitiskly jsme jí ruku její silně k srdci jejímu. Ona pochopila, že tento posun vyjadřuje její myšlenku, i užívala ho vždy, kdykoliv chtěla na jevo dáti, že miluje některou osobu, nebo že má ráda nějakou věc; a později a analogicky odstrkovala od srdce svého vše, co ráda neměla.«

»Tím způsobem dosáhly jsme znenáhla toho, že chovanka naše osvojila si řeč mimickou, kteréž užívají hluchoněmí. A již hned v prvním roce zručně jí užívala . . .«

Schopnost uvažování, zevšeobecňování, usuzování vždy více a více se jeví; toť jsou úkony podstatně intelektuální, naprosto nesrovnatelné s podstatou hmotnou, bezvládnou, nečinnou, z částí složenou atd. Od prvního již roku užívá malá Marta zručně řeči mimické, jež povahou svojí jest i d e o l o g i c k á. Představy a pojmy, jež má, — pojmy o věcech smyslných i intelektuálních — nejsou v duši její vzbuzeny a jí předvedeny slovy, kombinacemi zvuků artikulovaných nebo črtami písma, — onať jich neslyší ani nevidí — nýbrž dojmy hmatovými, dojmy tvarů a pohybů okamžitých, jež vyjadřují přímo a bezprostředně představu nebo pojem. Duše rozumem obdařená jeví se zde tím význačněji, ježto pohybuje se, žije i činna jest v oblasti zcela nemotné.

»Od těchto úkonů duševních k prvním projevům svědomí byl postup nenápadný a snadný. Již v prvním roce podařilo se nám malé naší chovance vštípiti některé poučky mravní. Jako děti vůbec, projevovala i ona velice často náklonnost k marnivosti a mlsavosti.«

»Kdykoliv modně oděné dámy světské prodlévaly v ústavě našem návštěvou, ohledávalo malé naše děcko s nemalou zálibou oděv jejich. Samet, hedvábí, krajky a p. vzbuzovaly v ní pocit závisti. A tu, kdykoliv jí padl do rukou nějaký odstřížek látky, učinila si z něho závoj nebo nákrčník. K vyléčení této přirozené náklonnosti k marnivosti stačilo dáti jí na srozuměnou, že matka její není tak oděna, a že tedy ani ona nesmí bažiti po takovýchto věcech.«

»Abychom odnaučily ji malým jejím mlsotám, daly jsme jí na srozuměnou, že i osoby, k nimž chovala největší úctu — jako na př. sestry řeholní, matka představená, domácí kněz — upadávaly v mládí svém v tuto chybu, když však matka jejich jim řekla, že jest to špatné, že toho zanechaly a polepšily se. Tento výklad na dítko naše mocně působil, a malé jeho chyby zmizely.«

Snadno lze poznati v několika těchto rysech rozeznávání dobra a zla, rozlišování toho, co dovoleno jest od toho, co jest zakázáno, ideu autority mravní, — matky a představených, — ideu závaznosti mravní a zákona mravního. Snadno lze tu konstatovati úkony svobodné vůle, úkony sebevlády, případy statečného odpírání dojmům zevnějším a přemáhání přirozených chťiců — mlsavosti a marnivosti.

Konečně lze tu konstatovati rovněž jakési pojmání krásna, příznaky citu esthetického, což opravdu překvapuje u bytosti zbavené obou hlavních smyslův esthetických, obou oněch smyslů, jimiž postřehujeme soulad linií, barev a zvuků — totiž zraku a sluchu. Samet, hedvábí, krajky a p. prozrazují hmatu jejímu zvláštní vlastnosti své; ona chápe, že šat takový neslouží toliko k ochraně těla, nýbrž i k ozdobě. Než, nemeškejme se tím déle: stojímeť před divem úžasnějším: v tomto

dítku jedva desítiletém, jež včera takořka ještě bylo »hmotou bezvládnou«, jež napohled na mnohem nižším stupni stálo nežli zvíře, uzříme, kterak tvoří a probouzí se a konečně jasně rozbřeskuje se idea o Bohu.

»Ke konci druhého roku uznaly jsme, že by bylo na čase započítati u chovanky naší s poučkami náboženskými. Ubohé dítě neumělo dosud ani čísti ani psáti; mimická řeč byla jediným dorozumívacím prostředkem mezi ní a námi. Od věcí viditelných přešly jsme k věcem neviditelným. Abychom jí vštíply první představu o bytosti svrchované, obrátili jsme pozornost její k stupňovému pořadu důstojenství i moci v ústavě našem. Ze stykův s námi byla již seznala, že řeholní sestry co do moci a důstojenství svého výše stojí nežli chovanky atd. Když arcipastýř náš navštívil ústav náš, daly jsme jí na srozuměnou, že biskup stojí ještě výše nežli veškery osoby, k nimž dosud povinnována byla úctou, a že daleko odtud sídlí biskup nejvyšší, jenž rozkazuje všem ostatním: biskupům, kněžím i věřícím. Od této suverenity, jež chovance naší velice imponovala, přešly jsme k svrchované moci Boha stvořitele a Pána Nejvyššího.«

»Dříve, než sdělily jsme chovance své mimický znak Boha (a to týž znak, jehož užívají hluchoněmí vůbec na označenou vznešeného pojmu toho), vysvětlily jsme ji, pokud to možno bylo, nejdůležitější vlastnosti Boží: moc tvůrčí a zachovavatelskou, nesmírnost a dobrotivost, spravedlnost... A podobně počínaly jsme si, vštěpujíce chovance své pojem duše: dříve, než jsme jí sdělily příslušný mimický znak, upozornily jsme ji na činnosti duševní: na mohutnost myslicí, chápavost, rozpomínání se, vůli, lásku..., srovnávající je při tom s některými činnostmi tělesnými, aby dítka snáze pochopilo superioritu duše.«

»Není možno vypsati dojem, jež na ubohou dívku učinilo poznání těchto pravd vyššího řádu. Nesmírnost Boží naplnila ji velikým údivem. Myšlenka, že svrchovaný Bůh vše vidí a zná i nejtajnější naše myšlenky, mocně ji dojala. A od té doby, kdykoliv chceme potlačit v ní různé malé vrtochy špatného rozmaru,

připomeneme jí, že dobrý Bůh to vidí — a to stačívá úplně.«

»Když chovanka naše dospěla takovýmto způsobem k poznání jsoucnosti Boží, postupovaly jsme dále v řetězci jiných pravd, a až dosud veškery tyto pravdy vnikly v duši její s touže snadností. Ke všem otázkám, které týkají se věcí, jimž byla vyučována, odpovídá s překvapující přesností.«

Tento zběžný, nicméně však dosti podrobný popis metody užitý při vyučování pravdám metafysickým a věroučným, jež dalo se za okolností tou měrou ne-snadných, naplňuje nás opravdovým podivem. Postup, jehož při vyučování tom bylo užito, jest rovněž tak prostý jako přiměřený, i jeví překvapující analogii k postupu, užívanému ve filosofii tradiční. Marta zná základní pravdy náboženské, má pojem o Bohu a duši, a při tom — což zasluhuje bedlivého uvážení — nezná ještě jména »Bůh«, nemá ani potuchy o slovu, jež by vyjadřovalo pojem bytosti nejvyšší...

K dalšímu školskému vyučování malé Marty zvolen byl způsob nový, při němž postup takorča skokem se dál; užívánoť bylo při něm prstové řeči abecední (daktylogie), jež u hluchoněmých nahrazuje řeč artikulovanou, a konečně různých způsobů písma.

»Dříve, než jsme mohli přikročiti k tomu, abychom chovanku svou učily čísti a psáti po způsobu slepých, musily jsme ji naučiti daktylogii. Započaly jsme s tím v roce třetím. Také zde ještě byl hmat nejhlavnějším prostředkem vzájemného se dorozumívání. Když Marta, obdrževši chleba, učinila obvyklé znamení chléb značící, daly jsme jí na jevo, že jest jiný ještě způsob k označení předmětu toho; a vzavše ruku její naučily jsme ji z prstův tvořiti daktylogické litery, z nichž slovo »chléb« se skládá. Nový tento systém, nové toto odhalení bylo pro mladou mysl tím, čím jest paprsek sluneční kvítku po tmavé a studené noci. Ona pak sama dotazovala se na jméno každého předmětu, jehož znamení byla již zuala, jakož i věděti sobě žádala jména osob v klášterním domě žijících, jež velice dobře poznávala dotykem ruky.«

A takž Marta Obrechtová, ačkoli zbavena byla zraku i sluchu, měla přece dosti jemný hmat v ruce své a dosti silnou paměť, aby rozeznala a zapamatovala si řadu po sobě následujících přerůzných dojmů, jichž celek tvořil název jednotlivého předmětu nebo určité osoby. Ona měla dosti činné energie duševní, aby dovedla izolovati jedenkaždý z těchto zvláštních dojmů, každou z těchto prchavých forem, jež jí ruka její zvěstovala, aby rozeznala čtyřiaadvacet různých značek, značících čtyřiaadvacet písmen abecedy, aby pochytila jejich kombinace nekonečně se měnící a často libovolné... Mimovolně připadá nám tu na mysl tento podivný nápad Diderotův: »Kdyby nějaký slepec pustil se ve filosofování, umístil by sídlo duše své v konec prstů svých, a jest velice pravděpodobno, že by po velikém namáhání duševním pocítil v prstech svých rovněž takových bolestí, jako my v případě tom v hlavě pocítujeme.« Leckterý representant anthropologie materialistické byl by snad v pokušení říci, že u Marty Obrechtovy duše není nic jiného, než činnost ruky. Kolkolem vzato, nebylo by tvrzení toto ani větší ani menší absurdností nad onu, jež velice jest rozšířena, totiž že duše není nic jiného, leč pouhá činnost mozku.

Nevyčerpali jsme však ještě dlouhého onoho pásma podivuhodných úkazů, jež v duševním rozvoji Marty Obrechtové se jevily.

»Když se nám zdálo, že začka naše dostatečnou měrou vycvičena jest v mluvě prstové (daktylogii), obeznámily jsme ji znenáhla, krok za krokem od známého k neznámému postupující, s abecedou a písmem slepců, davše jí na srozuměnou, že jest to nový opět prostředek, jímž možno sdělovati a zachycovati myšlenky své, a že jeho pomocí bude moci učiti se tak jako jiné družky její zraku zbavené. Byl to pro tu drahou, malou dušičku nový paprsek světla, nové zřídlo plodných myšlenek a nových poznatkův!... Ubohá dívka pustila se do práce s neuvěřitelnou horlivostí; ona velmi dobře pochopila vztah mezi abecedou prstovou

a vypukle tečkovanou abecedou slepcův,¹⁾ a za krátko dovedla přečísti a napsati jednotlivá slova i kratší věty.*

Máme před rukama ukázkou vypukle tečkovaného písma napsaného touto ubohou hluchoněmou a slepou dívkou. Jest to dopis určený jedné ze řeholních sester, jež podíl měla na jejím vychovávání. Uvádím jej v celé jeho dětské naivnosti:

Moje dobrá Matko!

Je mi líto, že jste tak rychle odjela, a se mnou se nerozloučila, neboť Vás velice miluji. Děkuji Vám za pomoranče. Hluchoněmi rádi jedí pomoranče. Dobrá matka představená jest těžce nemocna, ona silně kašle. Pan lékař zakázal dobré matce procházky, jsem nad tím velice zarmoucena... Učím se pilně a modlím se za Vás, abyste zdráva byla. Sestra Blanka jest matkou Martinou, já se modlím za sestru Blanku. Prahnu po tom, abych Vás mohla obíati.

Marta OBRECHTOVÁ.

Sestra Blanka jest ona hluchoněmá, později řeholnicí se stavší, jež při vychovávání Marty byla ubohému

¹⁾ Chceme zmíniti se krátce o této abecedě, o tomto písmu vypukle tečkovaném (vypichaném, bodovém). Vynalezl je učitel slepcův Braille (nar. 1806, zemř. 1852), jenž sám slepý byl, a každodenní zkušenost dosvědčuje nesmírné výhody jeho vynálezu. Celá soustava jeho spočívá na rozličných kombinacích 1—6 vypouklých bodů, jež různým způsobem umístěny jsou na třech vodorovných liniích. Litera I, jež vypadá takto: $\begin{smallmatrix} \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a & b & c & d & e & f & g & h \end{smallmatrix}$, zavírá v sobě všech 6 bodů, k sestavení celého systému užitých, a obsahuje v sobě všechny možné způsoby jich seskupení. První litery abecedy vypadají takto:

$\begin{smallmatrix} \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a & b & c & d & e & f & g & h \end{smallmatrix}$

Slovo d e c h píše se tedy takto:

$\begin{smallmatrix} \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \end{smallmatrix}$

Slepý, posunuje prsty své po těchto řádcích vypuklých bodů, čte s podivuhodnou snadností. Týmiž značkami také píše, a to pomocí důmyslného přístroje, jenž řídí jeho ruku a zajišťuje pravdivost písma. Tytéž značky slouží ke psaní slov, čísel i not.

tomuto dítěti věrnou opatrovatelkou i učitelkou. Ona to byla, jež krok za krokem stopovala výchovu její, jež obeznámila ji s řečí posuňkovou, jež naučila ji čísti i psáti, a to vše s neunavnou trpělivostí a láskou vpravdě mateřskou. Tím vysvětlují se slova v listě ob- sažená: »Sestra Blanka jest matka Marty.« Jest to zajisté výrok prostičký, nenuceně ze srdce vyplynuvší, a proto povšimnutí hodný; onť sám o sobě již dostačil by k důkazu, že v této duši jedva probuzené působí mohutnost na hmotě nezávislá, která jest s to, aby rozeznala podstatu věcí, aby abstrakcí odlišila vlast- nosti všem matkám společné, a z toho aby utvořila si ideu povšechnou a aplikovala ji na sestru, jež tak pečlivě o ni byla se starala: »Sestra Blanka jest matka Marty.«

Bezvadný pravopis tohoto dopisu rovněž zasluhuje obdivu. Uvážíme-li naprosto libovolnou povahu značek abecedních, a jejich často vrtošivou úlohu ve spojování slov, uvážíme-li dále jejich tajemný význam, jež mají zajisté pro člověka, jenž jich nikdy nemůže spatřiti, aniž kdy slyšel nebo uslyší výslovnosti jejich — s úža- sem se tážeme, jakým to podivuhodným uměním, vy- trvalou trpělivostí a genialním důmyslem bylo možno dosíci tak dokonalé znalosti pravopisu francouzského... Odpověď, již obdržel jsem na svůj dotaz v té příčině, jest sice krátká, nicméně však obsažná, i mohla by sloužiti k nejplodnějšímu rozboru psychologickému: »Daktylogie sloužila nám k tomu, abychom žačku svoji naučily pravopisu jednotlivých slov, a řeč posuň- ková umožnila nám poučiti ji o sestrojování vět....«

»V posledních dvou letech,« — tak psaly mi dále ctihodné sestry klášterní — »v posledních dvou letech naučila se Marta psáti písmem obyčejným, a vyrovná se v tom každé z nás; posíláme Vám ukázkou jejího písařského umění.« A v přiloženém dopise, jenž psán jest naším obyčejným písmem, vypravuje slepá hluch- němá o sobě samé mezi jiným toto:

.....

»Když jsem přišla sem na vychování, byla jsem sama, nic jsem nepochápala, nic jsem nemyslíla, abych

to řekla; i bylo třeba ohmatávat vše, abych to dobře pochopila, dělali znamení a učiti se abecedě po celá dvě léta. Potom za rok naučila jsem se vypichovati písmenky jako slepí, a nyní jsem tak šťastna, že chápu vše.

V posledních dvou letech snažila jsem se naučiti se psáti tak, jak píší ti, kteří vidí, i píší dosti obstojně.

Když jsem sem přišla a maminka odešla, byla jsem velice zlostná a hrozně jsem křičela Milé sestry mne hladily a těšily, i nebyla jsem už tak zlostná, já je mám velice ráda, ony vždy byly ke mně laskavy.«

»Byla jsem sama, nic jsem nechápala, nic jsem nemyslela . . . Nyní jsem tak šťastná, že chápu vše.« A skutečně, ona chápe vše, pravdy nejvznešenější. »Ona odpovídá překvapujícím způsobem ke všem otázkám, jež jí kladeny jsou o Bohu a duši. Hluchoněmá řeholnice, sestra Blanka, druhá matka Martina, tlumočí jí veškerá náboženská cvičení, jež v kapli se konají; a hodné to dítě vše chápe a ochotně klade počet ze všeho, co jí bylo sděleno . . . Dívku tu musí viděti ten, kdo chce učiniti sobě přesný pojem o duševním jejím rozvoji a o andělské její zbožnosti . . .¹⁾ Zajisté jest to pásmo divův . . .«

V dějinách filosofie, pokud jest studiem a pozorováním ducha lidského, málo nalézáme faktův, jež by přirovnány býti mohly k řadě zjevů, jež jsme právě byli vyložili. Těžko věru představit si jasnějšího projevu podstaty duchové, nezávislé na hmotě ve svých úkonech nejvyšších, ve svých pojetích ryze intelektuálních.

¹⁾ Marta pristoupila k prvnímu sv. přijímání v měsíci květnu 1879. Tento posvátný úkon, k němuž se byla připravovala s neobyčejnou pečlivostí, učinil na ni přehluboký dojem. Otázána byvši v onen den, jakými pocity naplněna jest, odpověděla znameními nevypsitelně výmluvnými: »Mé srdce jest plné, plné štěstí; nejsem ani s to, abych to vyjádřila.« Zbožnost její dostoupila takové vroucnosti, že jí dovoleno bylo přistupovati ke stolu Páně dvakráte za týden, což ona neustala činiti s nevyhládacím zápallem.

§ II.

Rozdíl duše a těla; úvaha psychologická. — Excelsior.

Konstatovali jsme právě empiricky, ano jasně a zpřímá takořka patřili jsme na to, kterak skrze massu těla prosvítla duše lidská se svými vlastnostmi činnými a tvůrčími — byla to však duše cizí. Ale i vlastní svoji duši může každý rovněž tak jasně, ano bezprostředněji ještě zřítí a může ve vlastním nitru svém empiricky konstatovati přítomnost podstaty duchové, jež ve svých význačných činnostech na hmotě není závislá.

Máme jistý postup a prostředek poznavací, jenž rovněž tak bezpečný jest, jako nejlepší rozumování a důkaz nejlogičtější, jenž však mnohem rychleji k cíli vede; jest to pozorování svého nitra, svědectví vnitřního smyslu, intuice. Dobrá věc jest usuzovati, mnohem lepší však přímo viděti! Po rozumování sebe lepším vždy ještě možna jest diskusse, vždy ještě duch lidský pravdě vzpírati se může, ale po bezprostřední intuici není místa leč pro jistotu anebo pro naprostý skepticismus.

»Logika zdravého rozumu (*sensus communis*) jest neodolatelnější nežli logika sebe větší učenosti; ona mocná logika zdravého rozumu, logika každé duše, každého člověka bez rozdílu, logika, jež ničeho nezkomoluje, jež postupuje, spojuje v jedno veškerý síly své a užívajíc všechněch mohutností svých...«

Nikdo nemůže, aniž by zřekl se lidství svého a od něho se odloučil, odmítnouti od sebe ony rychlé, jisté, okamžité soudy, jež takořka vnucuje evidence, ony vzněty rozumu, ony svrchované výkřiky svědomí, ono velitelské svědectví smyslu vnitřního.

Pokusmež se aplikovati tuto velitelskou logiku na vlastní svoji duši, na podstatný rozdíl, jenž jest mezi ní a naším tělem i veškerou hmotou.

Přenesme se v myslí na jeden z vrcholů, jež paňují nad rozlehlými obzory, na ony výšiny, jež vznešená poesie tak velice miluje, kde v průzračném a svěžím vzduchu okřívají smysly naše a duše naše naladěna bývá k vyšším vzřetům i hlubokým úvahám.

Jest jasná noc. Oko naše snadno nořiti se může v hlubiny nebes. Patřím vzhůru a oddávám se zcela tomuto divadlu. Poučky astronomické probouzejí se v paměti mé i připomínají mi úžasnou vzdálenost hvězd, nesčetné množství světů, jimž každá z těchto stálic středem jest i sluncem.

V tomto rozjímání, kde věda a poesie, přesnost čísel i volné vzněty obrazotvornosti navzájem se mísí, obracím snadno zřetel svůj od nesmírného prostoru k onomu pranepatrnému místu, na němž stojím. Chápu malinkost zeměkoule, jež v nesmírnosti takořka se ztrácí, malichernost těla svého, jež pouhým atomem jest na malinké té zeměkouli. Spolu však cítím, vidím i chápu celou velikost, veškeru moc svého *já*, jež s to jest, aby v jediném okamžiku proběhlo těmito světy a změřilo je od pólu k pólu, onoho *já*, jež obsáhnouti může vzdálenosti všeliké a pouze před vpravdě nekonečným skládá svoji zbraň.

Již tento první kontrast jest paprskem světla, jenž zjevuje mi podstatný rozdíl mezi tělem mým ze hmoty složeným a mezi *»já«*, jež myslí a rozjímá. Čím více tělo mé. přirovnáno jsouc k všemumíru, malicherným býti se jeví a takořka v niveč se obrací, tím výše pozvedá se duše má na perutech myšlenek mých, tím více mohutní a svobodně vznáší se prostory světovými; ona nade vším vládne a vše objímá. Jsou tu tedy dvě věci různé, jakkoliv úzce v jedno spojené; čím více pak déle na ně pohlížím, tím nesmírnější jeví se mi býti vzdálenost, jež od sebe je dělí. A při tom nerozumuji, nesestrojuji důkazův a nečiním závěrův: rozdíl ten já přímo vidím, on jeví se zrakům mým způsobem uchvacujícím, bezprostředním, neodolatelným.

Jděmež dále!

Veškery ty světy, na něž hledím, jež stopuji zrakem svým i svojí myšlenkou, mohu představit sobě jako nejsoucí. Hle, zatím co o tom rozjímám, rozbřeskuje se již den, obloha se jasní víc a více, a zářné hvězdy — jiné světy — hasnou, až konečně mizí hvězda za hvězdou; i mohu sobě představit, jako by těch světův, jež zdánlivě tu zmizely, vůbec nebylo.

Země, na níž stojím, a jež v ohromném vesmíru jest pouhým práškem jen, — i o ní sobě mohu mysliti, že existovati přestala.

I vlastnímu tělu svému mohu v myšlenkách ubíratí úd za údem a shledávám, že nebylo mi tím ničeho: jsem, čím jsem byl. Nižádný z údů těch není »já«, aniž veškery ty částky v jedno sloučeny mohou býti tím, co nazývám slůvkem »já«. Říkám: »můj mozek«, tak jako říkám »moje ruka«. Mohu tedy tělo své zničiti svojí myšlenkou; — není kontradikce ve slovech těchto, aniž jakás nemožnost logická. A skutečně také vyskytli se filosofové, kteří tělo pokládali za výplod našeho ducha, učíce, že má existenci pouze subjektivní. Toto učení jejich jest sice ovšem bludné, avšak absurdity v sobě nechová.

O světech hvězdných, o zeměkouli i o vlastním těle svém mohu sobě tedy představit, jakoby jich vůbec nebylo. Ne tak však o duši mé, o mém »já«; nemohu si představití sama sebe myslícího, jak v této právě chvíli myslím, a zároveň neexistujícího. V tomť byla by kontradikce, toť bylo by absurdní. Jest tedy mezi tělem mým, jež mohu zničiti, aniž bych zničil sama sebe, a mezi duší mojí, — jež vzdoruje všem pokusům pochybovacím, všechněm snahám skepticismu, a jež jest »já« — různost hluboká a zásadní, ba hotová propast.

Neumdlévejmež a nezastavujme se uprostřed tohoto rozjímání psychologického; není zde nic umělého, nic nesrozumitelného, nesetkáváme se tu s výrazy technickými nebo scholastickými; nalézáme se tu v laboratoři každému z nás dobře známé a užíváme jediného jen nástroje, jež stále při sobě nosíme, totiž vlastního svého svědomí, vnitřního smyslu svého.

Hluboký myslitel, »největší metafysik od časů Malebrancheových,« jak pravil o něm Cousin, »společný náš mistr,« jak ho nazval již Royer-Collard, na každý způsob jeden z nejbedlivějších učenců v tomto století, — myslitel, jež jediné pozorování vlastního nitra pozvedlo z materialismu Cabanisa, mistra jeho, až k nejvyššímu spiritualismu, totiž Maine de Biran,

zvolil si právem mnohem širší základ pro budovu psychologickou než Descartes. Myšlenka, pokud jest zjevem passivním, nezavírá v sobě bezprostřední existenci »já«, jakožto příčiny podstatné. Maine de Biran opírá se o jiný fakt, jenž jest rovněž zcela patrný, totiž: o svobodnou vůli.

Chci něco — na př. chci pohnouti rukou svou i učiním tak, protože se mi zlíbilo jí pohnouti; existuji tedy jako příčina svobodná. Cítím, že jsem principem tohoto pohybu, že jsem žijící, nezávislou a sebevědomou činností, samovolností a příčinností; jsem tedy podstatou. Nejsem pouhou výslednicí, pouhou reflexní činností, pouhým zjevem nebo pouhým jakýms úkonem ústrojů — toť jsou výrazy, jež materialismus přijal k označení duše — nýbrž podstatou v plném významu slova toho. Vidím a konstatuji neustále projevy obou částí, z nichž člověk se skládá: projevy jedné, jež myslí a chce, jež jest příčinou činnou, samovolnou, svobodnou, to jest projevy duše, a projevy druhé, jež jest hmotná, složená, samovolnosti postrádající, to jest projevy těla; součásti tyto liší se od sebe patrně a podstatně.

Když něco chci, když na př. pohnouti chci rukou svou, cítím a vím, že jsem existoval již před tímto chtěním a že i po něm žítí budu; cítím, že jsem podstata stálá, jediná, identická.

Čím hlouběji vnikám v nitro svědomí svého, čím bedlivěji sebe sama prozkoumávám, zpytuji a ohledávám, tím pevnějšího nabývám přesvědčení, že ocitám se tu ve zcela nové říši, v níž nevládne ani hmota ani výpočet ani prostornost ani pohyb, aniž což jiného z oněch věcí, jimiž obírá se fysika a chemie.

Potkávám se v nitru svém se zjevy, s mohutnostmi, se zákony, jež nemají nic společného se zjevy hmotnými, s obecnými vlastnostmi těles. Věc, již se dotýkám, necítí doteku mého; předmět, na nějž pohlížím, nevidí mne; věc, již se dotazuji, neslyší slov mých.¹⁾ Poznávati, mysliti, toť jest tolik, jako míti

¹⁾ »Patřime«, praví Faye, »na okolní svět, a poznáváme jej aspoň v oné podobě jeho, jež bezprostředně poznání našemu

ideje povšechné, ideu o vzájemném vztahu, o principu a důsledcích, o příčině a účinku atd.; — a připustiti toto vše, ať již v zrnku písku, jímž vichr zmitá, ať v ohromné spoustě hmoty, jež tvoří nějaké horstvo, ať v nějakém molekulu těla mého, jeví se mi býti vesměs nesmyslným. Tomu vzpírá se a neústupně odporuje rozum můj.

Dítko, když poprvé v životě svém chápe nejprostší poměr mezi čísly — jedna a jedna jsou dvě — tím samým již nalézá se v nekonečné distanci od světa atomův, od celého vesmíru hmotného. Ono poznává pravdu.

Jakmile dítko nahlédne, že mrzko jest lháti, *tu pe est mentiri* — jest sobě vědomo své svobody i zodpovědnosti, má vědomí zákona mravního; ono poznává dobro, i jest od ostatního tvorstva odděleno přehlubokou propastí.

A konečně, v témž okamžiku, kdy dítko pocítí v nitru svém první hnutí krasocitu, vstupuje ono v obor zjevů, jež nic společného nemají se silou ani s hmotou. Krásno vzdoruje všem výkladům pouze fysicko-chemickým nebo fysiologickým. Nižádná síla nám známá, nižádný živel organický aniž neorganický, nižádná kombinace atomů byť nejsubtilnějších nemůže vyložiti ona hnutí krasocitu, jež v duši mé vznikají při pohledu na divukrásné divadlo přírodní, na nebe-tyčný věnec hor, na velebný okeán, na prostické kvítko; nikdy nevysvětlí krásna literárního, krásna uměleckého, krásna ideálního.

A jest to totéž *já*, jež podmětem jest všech těchto pojmův i dojmů pravdy, dobra a krásna. Jsem sobě vědom své jednotnosti, jednoduchosti, trvalosti i tožnosti; poznávám duši svou, a to nikoliv pomocí rozumování nějakého, nýbrž přímo nazíráním na duševní projevy samy. Já přímo na duši svoji patřím, a kdyby ona nebyla takou, jakou ji vidím a pocítuji, totiž pod-

jest přístupna, ale svět ten sám ničeho nepoznává. A takž jest tu ještě něco jiného nežli předměty pozemské, něco jiného nežli vlastní tělo naše, něco jiného nežli zářné hvězdy! jest to rozum a myšlenka ...⁷ (*Sur l'origine du monde* atd.).

statou naprosto od hmoty rozdílnou, nebyl bych ničímž, nebyl bych ani skeptikem, jenž pochybuje, aniž choromyslným, jenž blouzní, neboť k tomu, aby kdo pochyboval nebo blouznil, nutno, aby předem existoval, a nutno, aby existovala jeho duše.¹⁾)

Duch a hmota spojily se v člověku v ladný celek; na ušlechtilém obličejí září kouzlo obou světů, jimž přináleží: světa duševního i světa tělesného. Jakkoliv nízkým jest prach, jímž člověk oděn jest, přece právě jemu smrtelník vděčí za to, že může povznést se k vyššímu důstojenství, než kdyby pouhým duchem byl. Tím právě stal se jeho los krassším v očích rozumu, krassším zvláště v očích víry

Pokaždé, když sobě představuji živě v mysli své velikolepou onu hierarchii bytostí, kterouž člověk probíhá a kterouž v sobě samém vyčerpává, připadá mi na mysl krásná jedna báseň. Arcidílo to, vyznamenávající se nevšední vzletností a silou, samojediné stačilo by rozhlásiti slávu původce svého Longfellowa po Starém i Novém světě; již sám titul tušiti dává jeho krásu: *Excelsior*.

Uprostřed noci, sněhu a bouře kráčí mladík vískou Alpskou. V rukou svých nese prapor s podivným nápisem: *Excelsior!* Výš a výše!

Chtíce zadržeti jej, vypravují jemu horalé o obtížích a nebezpečích, jež ho čekají; při záři blýskavic

¹⁾ Ve dlouholeté apologetické činnosti své věnoval P. Lacordaire jedva několik řádek tomu, aby dokázal, že duše lidská jest duchová a od hmoty rozdílná — za jeho dob nebyl ovšem pozitivismus a materialismus ještě takým, jakým nyní jest — avšak v několika těchto řádkách podivuhodným způsobem obsaženo jest jadrně vše to, co jsme právě byli pověděli.

„Duše lidská tvrdí sama sebe přítomností tak živou, že všeliké rozumování i analogie mizí před jasem tohoto tvrzení. Duše moje, — toť jsem já; cítím pravdivost toho. Cítím rozdíl duše své a těla svého tak mocně, že celý život můj zdá se mi býti neustálou konfrontací duše a těla... Zřím sebe dvojakým a jedním zároveň, a to s jasností, kteréž nic neumenšuje, poněvadž nic neodporuje skutečnosti této.“ (48. konference: *Du plan général de la création*.)

ukazují mu v závratných výšinách příšerné ledovce, pěníci se proudy bystřin i strašné propasti; i zvou jej, aby raději uchýlil se k teplému krbu a tu v bezpečí a pokoji klidných radovánek užíval. . . Ale oko jeho, praví básník, bystré jako dýka, stále upřeno jest vzhůru k výšinám, a hlas jeho, zvučný jako hlas polnice, odpovídá: Excelsior. A odvážný poutník stoupá stále výš a výš.

Nuže, zdaž nelze říci, že člověk v den svého stvoření obdržel korouhev s týmž hrdým heslem, jež sobě onen smyšlený hrdina byl vepsal v prapor svůj?

Člověk snadno seznává, že jest pánem a králem všeho, co obklopuje jej. On sám jediný stojí zpřímá s hlavou vzhůru pozdviženou, se zrakoma k nebesům upřenýma. On slučuje v sobě veškerý divy těl živoucích; veškerá příroda, ať mrtvá, ať živoucí, vzdává jemu hold. On jest první z primátů, praví sami materialisté. A přece pocituje člověk stále toho potřeby, aby ještě výše se povznesl; on touží stále po místě ještě vyšším: Excelsior!

Pohled na tvorstvo jest člověku pramenem citův a požitků řádu vyššího, jakýchž nižádná jiná bytost pozemská dosíci nemůže. Oko jeho slouží mu netoliko k tomu, aby vůdcem mu bylo na cestách jeho a pomáhalo mu vyhledávati potravin. nýbrž ono jemu zjevuje také i harmonii čar, tvarův i barev, zářné krásy dne i tajemné krásy noci. Ucho jeho podává jemu netoliko zprávu o nebezpečí, jež mu hrozí; nýbrž ono mu zjevuje také i harmonii a dojemnou řeč zvukův.

Ruka jeho robí nástroje, jež jsou takřka žezlem královským, jímž on podmaňuje sobě hmotu a ovládá zemi. Jemu dostalo se podivuhodného daru: na zvukných jeho rtech rodí se zvuky artikulované, dotud v ostatním tvorstvu neslýchané; on v moci své má slovo a spolu se slovem i myšlenku. Na perutích slova a myšlenky vniká v tajemství zákonů věčných. Ve vědách, v básnictví a umění výtvarném vzrůstá duch lidský v genia. A přece určení jeho jest ještě mnohem vyšší nežli toto vše: — Excelsior!

On jedinký z celé přírody honosí se darem ještě větším nežli ješt rozum, totiž: mravní svobodou. On

může voliti mezi dobrem a zlem; na něm jest, chce-li poslušen býti zákonů, jež svědomí jeho mu hlásá, či nohama po nich šlapati. A přes ostřejší a nebezpečnější ještě úskalí, nežli jsou hřebeny Alpské, totiž přes vášně své, spěchati může k Stvořiteli svému a vcházeti s ním ve spojení obětí, ctností a láskou.

Zdaž stojíme již na vrcholu nejvyšším? »Ano!« tak tvrdí vědy přírodní; avšak hlas s nebe zaznívající volá ke člověku: *Excelsior!*

Tu počíná se řád nadpřirozený a Božský, mystérium víry a tajemné snoubení se člověčenství s Božstvím. Neustálý postup člověka plněního svoje určení ztrácí se v nebesích tak jako žebřík Jakobův...

§ III.

„Experimentální“ důkaz existence duše.

Rozumový, ryze metafysický důkaz existence duše, čerpaný z povahy myšlení, — jež předpokládá princip jednoduchý, duchový, od duše zvířecí podstatně rozdílný — setkává se s odmítavými úsudky, jež, přes to, že jsou nelogické, ano kontradiktorické, jsou nicméně zhoubné v době, jež zaujata jest pro pozitivismus a vědecký fetišismus. Zda možno jest podati o existenci duše důkaz experimentální v moderním smyslu toho slova, jež by byl s to, aby přesvědčil »přivržence ryze vědy«? Zda možno jest methodou jedině na faktech vnějších a zkušenostech smyslných založenou dokázati existenci »principu« člověku výhradně vlastního? Myslím, že ano, a doufám, že to dostatečnou měrou vysvitne z krátkého tohoto paragrafu.

Poslyšmež nejprve výslovné prohlášení vědy materialistické. Vzal jsem je z nejrozšířenějšího a nejváženějšího časopisu směru toho, totiž z »*Revue scientifique*« (31. ledna 1891, str. 148):

»Člověk má řeč, schopnost abstrakce, možnost pokroku... Avšak tyto intelektuální funkce existují, ačkoliv ve stavu zárodkovém, také u zvířat; a jakási

důležitost, již funkce ty u člověka nabyly, nevyžaduje nutně hypotheses o radikálním rozdílu mezi zvířectvím a lidstvím . . . ony nepostačují k tomu, aby učinily z člověka bytost zvláštní, aby předpokládaly v něm princip, jenž chybí všem ostatním bytostem kromě něho . . . Kontroversy o věc tu nevedou k cíli; sebe menší důkaz experimentální více by tu zmohl nežli všechny učené dialektiky.«

Abychom bezpečněji a rychleji dospěli k cíli, zvolmež sobě jednu z mohutností »intelektuálních«, kterouž snadno lze empiricky stopovati. Schopnost pokroku jest jedním z nejznamenitějších odznaků člověčenství; tohož nikdo nepopírá. V dobách předhistorických pozorujeme pokrok od člověka jeskynního, jenž z tvrdých křesavých kamenů šípů a nože sobě zhotovoval, k člověku mladších naplavenin (alluvia), jenž dovedl mlaty své z křesavého kamene zhotovené pěkně leštiti; tento stálý postup v před stopovati lze ve všech dobách. To tedy konstatováno jest u člověka pozorováním a zkušeností. Poslyšmež nyní, co pozorováním a zkušeností na jisto postaveno jest u zvířat.

Ve všech dobách historických, praehistorických či geologických, na všech známých místech, u všech druhů zvířat, i u těch, které platí za »nejintelligentnější«, marně pátráme po nějakém sebe menším projevu pokroku druhového, specifického. V té věci jsou svědectví učenců bez rozdílu škol nesčíslna. Všude a vždy setkáváme se s jednotejností a totožností úkonův, s psychickou stálostí v každém druhu. Zvířata »vykonávají dílo své, aniž by odchýlili se mohla od způsobu, jímž je předkové jejich vykonávali po tisícera pokolení. Pozoroval-li kdo úkony jediného chrousta, jest to tolikéž, jako by byl býval pozoroval jich tisíc, million, milliardu — jsouť u všech stejny. Žádný z nich nemá ani tolik intelligence, aby pozměniti mohl v čemkoli plán, jenž mu zpředu byl vytčen.« (K. Richet.)

Tyto výsledky pozorování a zkušeností, »jediných to vůdcův moderní vědy« jsou nepopíratelný; důsledek, jenž z nich vyplývá, jest rovněž evidentní.

Nelze opravdu představit sobě, co by více odpo-

rovalo vědě a rozumu, nežli když někdo zhola a prostě tvrdí, že u zvířete nalézá se táž schopnost pokroku, jako u člověka, byť ten, kdo tvrzení to pronáší, i dodal, že u zvířete schopnost ta nalézá se pouze v zárodku. — A při tvrzení tom trvá stále materialismus, přes to, že nemůže zjistiti v nižádné době, na nižádném místě a v nižádném druhu sebe menšího projevu takovéto schopnosti.

A tudíž dospíváme logicky a nutně k závěrku : -- Buď pozorování a zkušenost ničeho nedokazují, a tak zv. metoda vědecká není leč prázdným slovem ; — anebo člověk vsutku jest »bytostí zvláštní, jež chová v sobě princip (duši duchovu), jenž chybí všem ostatním bytostem kromě něho, byť bytosti tyto jinak velice mu byly podobny.« — Těmito řádky jsme snad ukojily touhu těch, kteří dávají přednost »sebe menšímu důkazu experimentálnímu přede všemi učenými dialektikami.«

KAPITOLA DEVATENÁCTÁ.

§ I. Dějiny člověka: prvotní stav člověčenstva; — čemu o tom učí víra. — § II. Dějiny prvních lidí; — čemu o tom učí věda; harmonie víry a vědy.

»V bibli i přírodě patrný jsou šlepiče Boží.«
(PÉCC I, arcibiskup Perugijský.)

§ I.

Dějiny člověka: prvotní stav člověka; — čemu o tom učí víra.

Známe přirozenost i původ člověka. Člověk jest bezprostředním tvorem Božím; složen jest z těla a z duše duchové. Duše lidská jest princip substanciální, rozumný a svobodný, podstatně se lišící od těla, s nímž spojen jest v jedinou osobu, nezávislý na hmotě v nejvyšších úkonech svých, nemohoucí býti výsledkem pouhého vývoje biologického, tak jako organismus živoucí, obdařený vědomou citlivostí nemůže vzniknouti prostým vývojem přirozeným z těl neživých.

Člověk zaujímá zvláštní své místo v bohatě rozčleněné hierarchii bytostí živých, jelikož on sám jediný jest obdařen rozumem a svobodnou vůlí; jelikož on sám jediný rozumem svým a svobodnou vůlí svojí může uvažovati, sestrojovati řeč úmluvnou, vynalézati a pokračovati; jelikož on sám jediný poznává podstatu věcí, pravdu, dobro, krásu, všeobecné, absolutní. Vše to jsme právě byli dokázali.

Jest nám nyní pátrati a stanoviti podmínky, za nichž na zemi se zjevila tato bytosť, jež zcela mimo stupnici ostatních bytostí se nalézá. Čemu učí víra

a čemu věda o dějinách prvního člověka, o pradějinách člověčenstva?

Dějiny člověka předhistorického shrnouti lze ve dvě hlavní otázky:

1. Bylo-liž prvotním stavem člověčenstva divoštství?
2. Co dlužno souditi o stáří pokolení lidského?

Oba tyto problémy nabyly v posledních dobách obrovských rozměrů; hojné záhady, námitky a nedorozumění, jež vzbudily, jsou takového způsobu, že mohou znepokojiti duše věřící; zvláště pak snadno ve zmatek uvéstí mohou toho, kdo v ně hlouběji nevnikl. A přece jest rozluštění jejich jasné a snadné, jakož uvidíme v této a v následující kapitole, kdež se jimi budeme obírat.

Nejdříve tedy tážeme se: za jakých okolností objevil se člověk na zemi? Čemu o tom učí víra křesťanská?

Dotud, kdy řeč byla pouze o vesmíru hmotném a o utváření se jeho, o vzniku a rozvoji života, bylo lze poučky víry shrnouti v prostičký výraz; spočívalyť v jediném dogmatě: stvoření z ničeho, *ex nihilo*; neobmezená činnost příčin druhotných, děj utváření se (*formace*) a rozvoje (*opus distinctionis*) ponechán byl úplně svobodným badáním vědy. Avšak tu, kde jde o člověka, o bytost rozumnou a svobodnou, o obraz Boží, stávají se zjevené poučky obsažnějšími a zřejmějšími.

Člověk sám o sobě jest smrtelným. Jeho pouhá přirozenost (*natura pura*) rovna jest v té věci přirozenosti jiných živočichův; jeho — abych tak řekl aprioristickým, — určením jest, aby byl, tak jako oni, podroben vývoji životnímu, činnosti sil fysicko-chemických: aby se rodil, rostl, chřádl, trpěl, umíral. Tělo jeho zasvěceno jest rozkladu v hrobě.

Avšak zjevení učí nás, že první člověk, že první pár lidí byl stvořen ve stavu mimopřirozeném (*status praeternaturalis*)¹⁾, to jest s výsadami převy-

¹⁾ Mimopřirozené (*praeternaturale*) jsou ony dary, jež sice k přirozenosti lidské nezbytně nenáleží, nicméně jí však

šujícími nezbytné požadavky přirozenosti jeho, že byl povýšen v řád vyšší, v řád nadpřirozený. Tyto dary darmo dané (*dona gratuito naturae humanae praeter debitum concessa*) zahrnují v sobě — spolu s prvotní svatostí a spravedlností — nesmrtelnost, dokonalou vědoucnost všeho, čeho bylo jemu třeba znáti k dosažení jeho cíle, zproštění od zla fysického (bolesti atd.) a od zla či nezřízenosti mravní (žádostivosti). Po nějakém čase, když by šťastně přestál zkoušku, jíž měl býti podroben, měl nabyti blaženosti věčné a těšiti se z bezprostředného patření na tvář Boží.

Člověk zneužil mravní svobody, jež mu byla dána, aby dosáhl vznešeného svého cíle; on zprotivil se Stvořiteli svému. Smrt duše byla následkem tohoto prvotního pádu; smrt těla a vše, co ji předchází nebo po ní následuje — práce, utrpení, boj o existenci atd. — bylo trestem. Člověk co do života svého tělesného stal se od té doby rovným ostatním živočichům. Ze stavu mimopřirozeného a zcela mimořádného, jenž mu určen byl, sklesl v obyčejný stav živočichův, ve zvířecost. Byl to úpadek hluboký, mohoucí v krátkém čase, zvláště co do »civilisace průmyslové«, přivoditi nejžalostnější stav divošství.

§ II.

Dějiny prvních lidí: čemu o tom učí věda; — shoda víry i vědy.

Čemu učí věda, anthropologie pozitivní o počátcích člověčenstva? První zjištěnou pravdou jest, jak jsme již byli pravili, jednotnost pokolení lidského. »Skupiny člověčenstva, jakkoliv různými skutečně jsou nebo se nám býti zdají, nejsou leč plemena jednoho a téhož druhu, a nikoliv druhů různých . . . Málo zajisté jest

v řád vyšší nepovznášeji. Nad přirozené (*supernaturale*) jsou ony dary Boží, jež značně převyšují nezbytnou potřebu osoby jimi obdařené, a k nimž ve člověku není přiměřené vlohy a mohutnosti. (*Schrader, De triplici ordine.*) [Z české literatury srov. Lenzovu »*Anthropologii*« str. 242 sqq.]

pravých učenců, kteří by popírali toto východiště badání. Téměř všichni učenci po příkladu velikých mužů, jichž nepatrným žákem jsem, po příkladu Linnéově, Buffonově, Lamarckově, Cuvierově, Geoffroyově, Humboldtově, Müllerově a j. soudí, že všichni lidé náležejí k témuž druhu, že jest jeden jediný toliko druh lidský.¹⁾

Druhou zjištěnou pravdou jest podstatná různost, jež dělí člověka od zvířete. Vyložili jsme tuto základní pravdu, opírajíce se o celou řadu faktův nebo zjevů přesně zjištěných, a neodstupující ani o vlas od metody vědecké. Mezi těmito dvěma říšemi nemohl existovati nižádný tvor přechodní; aniž můžeme sobě tvora takového mysliti, jelikož rozum, mohutnost charakteristická, nedělitelná, nepřeměnitelná, buď existuje neb neexistuje, non datur medium. A tudíž pokolení lidské, od vědy za jednotné uznané, od prvo počátku svého bylo zúplna tím, čím mělo i mohlo býti samo ze sebe a z vlastní přirozenosti své. Lišil se tedy první člověk, první pár lidský od zvířete svými mohutnostmi lidskými neméně podstatně nežli nynější člověk nejbohatěji nadaný a nejdůkladněji vzdělaný.²⁾

Údaje výzkumů empirických jakož i vývody metafysické vedou až sem; tu však zastavují se a nemohou dále. Nižádná z nauk anthropologických nebo praehistorických neví ničeho, aniž kdy čeho zví, — dokud empirickou vědou zůstane a method sobě vlastních užívati bude — o intelektuálních nebo morálních po-

¹⁾ De Quatrefages, *L'espèce humaine*; závěrek knihy I.

²⁾ Protivníci formulovali učení své takto: »... V řadě předků našich, i kdybychom je všechny znali, nenalézáme příčiny, jež by nás opravňovala k tomu, abychom stanuli před některým z nich a řekli: 'Tys první člověk.'« (*Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme*.) Pochopili bychom snad ještě, kterak transformismus říci může: Nebylo prvního obratlovce, první ryby, první plazy, první ptáka, prvního ssavce; avšak tato theorie transformací nenáhlych, stupňových a postupných musí stanouti před bytostí obdařenou rozumem a svobodnou vůlí, jakož jsme to dosti jasně byli dokázali. Hypothesa, jež odporuje faktům vědecky zjištěným, přestává býti hypothesou vědeckou.

měrech prvního člověka, o darech, jemu darmo daných, o jeho výsadách mimopřirozených a nadpřirozených; toť jest patrno. Ke všem těmto problémům, jež filosofie přirozená může nanejvýš jen tušiti, a o nichž jediná víra může poskytnouti úplného světla, zní odpověď vědy pozitivní způsobem nám již známým: NEVÍM; ignoramus, ignorabimus!')

Zkrátka tedy: konkluse vědy shodují se s naukou víry ve příčině existence prvního člověka jakožto dokonalého člověka, ve příčině existence prvního páru lidí jakožto dvojice dokonale lidské. Když pak jde o to, aby určeny byly okolnosti, v nichž octl se první pár lidský, věda mlčí. V této věci tedy není a nemůže býti žádného konfliktu.

Předěmež k druhé části problému: pojednavše o prvním člověku, mluvěme o prvních lidech. Jest to rozlišení velice důležité; onoť netoliko obsahuje v sobě rozřešení všelikých, jinak těžkých nesnází, nýbrž ono dovoluje nám také, bychom stanovili skutečné a překvapující shody mezi zprávami biblickými a fakty vědecky zjištěnými. Běříme-li tedy v úvahu ne více prvního člověka, tak jak vyšel z ruky Boží, nýbrž první lidi, člověčenstvo po pádu, člověčenstvo prvotní, množící se a rozšiřující se po celém povrchu zemském, tu nabízí nám služby své nová věda a sděluje nám o pradějinách pokolení lidského zprávy nepopíratelně velice závažné. Apologeta musí míti k nim zření; on musí podrobiti nestranné kritice jedenkaždý z jejích objevů, jedenkaždý z jejích závěrů; musí vynasnažiti se, aby vše důkladně poznal a vše v soulad uvedl.

Zdaž možno archaeologii předhistorickou, palaeo-ethnografii či zkrátka praehistorii (kterýžto název dosti nešťastně přijat byl Mortilletem) prohlásiti ve chvíli přítomné za vědu v přesném slova toho smyslu? Bylo by nesnadno to tvrditi. Poklad dok-

') Cartailhac zakončuje první kapitulu svého spisu *La France préhistorique* těmito slovy: »Palaeontologie, archaeologie předhistorická, srovnávací ethnografie, i všeliké jiné vědy, byť sebe více a sebe vytrvaleji se namáhaly, přece netknutou zůstávají záhadu člověčenstva ...

mentů, v ní nashromážděných jest nepopíratelně velice bohatý, materialie tu nakupené jsou nesmírné, ale mnoho ještě se nedostává k dovršení budovy; jsouť jedva obrysy její zhruba načrtnuty, základy, na nichž spočívati má, nejsou ještě ustáleny. Dobrodružné theorie, libovolně sestrojené soustavy, bezdůvodná tvrzení, nezralé konkluse navzájem se tu potýkají a jedva se vyskytly, již zase zanikají.

»Věda předhistorická,« praví Quatrefages. »dotýká se současně anthropologie, geologie, palaeontologie, nauky o nerostech i nauky o bytostech organických, dosud žijících i zkamenělých. Jest podobna křižovatce, kde protíná se množství cest, a kde setkávají se cestovatelé, z nejrozličnějších stran přichozí, a sdělují sobě tu navzájem svoje výzkumy.«¹⁾

Toto případné a trefné přirovnání dobře vysvětluje rychlý postup nové vědy a její velikou popularitu, avšak také i veliké její nedostatky a nesnáze. Největší snad nesnáz vyplývá z její encyklopaedické povahy: onať předpokládá a vymáhá poznatky a schopnosti nejrozličnější. Archaeolog neustále musí v potaz bráti přírodopytce, a ten zase musí býti několikerónásobným odborníkem, — a přece po všech úsudcích, jež pronesou geologie, palaeontologie, anthropologie i archaologie zbude na konec otázka, kterému oboru přísluší výrok rozhodný?

Slyšeli jsme nejednoho učence, věnovavšího se tomuto oboru badání, kterak úzkostlivě se tázal, není-liž snad praehistorie odsouzena k tomu, aby otáčela se v témž kruhu, aby stále kolotala na jednom místě, aniž by kdy mohla dosáhnouti nejvyššího cíle veškerého badání a poznání, totiž: jistoty. Která z různých těch věd, jež jí ochotně přicházejí ku pomoci, může zajistiti jí budoucnost?

Zdaž archaeologie? — Její výkopy a objevy následují po sobě s beznadějnou jednotvárností. Staré střepy kupí se v musejních sbírkách, jevíce tytéž typy, dávno již známé, s týmiž různostmi i podobnostmi, podobající se sobě navzájem bezmála zrovna tak jako

¹⁾ Hommes fossiles et hommes sauvages, str. 1.

oblázky našich řek a listí našich lesův. V časopisech a knihách odborných objevují se tatáž vyobrazení archaologická téměř zrovna tak pravidelně jako čtvero proměn měsíčních.

Zdaž anthropologie? Nemnohé zbytky lidských koster, zejména lebky, byly ohledávány, měřeny a prozkoumávány všemi možnými způsoby; — a ony daly odpovědi sobě navzájem nanejvýš odporující, a stávaly se čím dále tím záhadnější. Proti lebce předhistorické záhadnost starověké sfingy jest pravou hříčkou.

Zdaž konečně geologie? Mnozí ochotně by jí přirklí rozhodné slovo, avšak poctiví geologové doznávají upřímně, že nedovedou s plnou jistotou stanovití posloupnost vrstev čtvrtohorních, tedy právě těch vrstev, kde by praehistorii orientace byla velice žádoucí; oni doznávají svojí malomocnost, zvláště tu, kde jde o časové měřítko a chronometrii geologicko-historickou. Nás však nicméně není nic tak daleko, jako předčasný skepticismus a beznaděvnost v této věci, i opětujeme vzhledem k problému praehistorickému totéž, co pravili jsme vzhledem k problému biologickému: *l a b o r e m u s*.

Prvními methodickými výsledky, jež umožňují nám, abychom aspoň jakž takž vyznali se v chaotickém množství faktův, ideí a hypothes, neustále vznikajících a horlivě projednávaných, byly pokusy klassifikační,¹⁾ jichž plodem byla rozličná roztřídění, jež ovšem jsou toliko prozatímná, jakož ve vědě teprve se rodící ani

¹⁾ »R. 1847. byli tři učenci dánští, geolog, přírodopysk a archaeolog, Společností starožitníků Severských vyzváni, aby probádali močály a kjoekkenmoeddingy (t. j. veliké hromady odpadků lidské potravy, jako: skořepiny ústřic a jiných mušlí, kosti rybí, ptačí a ssavčí atd.) vlasti své. A vědecký výzkum jejich solva má sobě rovna co do bohatosti své. Forschammer, Steenstrup a Worsave vykonali pro dějiny člověka to, co Buch, Elie de Beaumont a Cuvier byli vykonali pro dějiny zeměkoule a zvířat. Oniž založili archaeologii předhistorickou... V době nemající dějin stanovili jednotlivé epochy po sobě následující; oni to byli, kteří první rozlišili dobu železnou, dobu bronzovou a dobu kamennou.« (De Quatrefages, Hommes fossiles et hommes sauvages, str. 78.)

jinak býti nemůže, jež však nicméně jsou prospěšna, pokud spočívají na závažných základech. Roztřídění ta jsou tak četna a různotvárná, jako samy základy, na nichž jsou vybudována; podáváme tu nejdůležitější z nich:

— Klassifikace geologická či stratigrafická, opírající se o povahu vrstev půdy zemské a o pořádek, v němž vrstvy ty na sobě spočívají; klassifikace tato rozeznává: dobu třetihorní, dobu čtvrtohorní a dobu naplavenin nejmladších a nynějších.

— Klassifikace archaeologická, jež má na zřeteli typy výrobkův průmyslových, totiž látku, tvar a poměrnou dokonalost nástrojů, zbraní, ozdob a p. Klassifikace tato uvádí tři hlavních období: dobu kamene, dobu bronzu a dobu železa. Doba kamenná, se stanoviska apologetického nejdůležitější, rozdělena byla opět ve tři periody: v období eolithické či období kamene lámaného, období palaeolithické či období kamene hrubě přitesaného a o. neolithické či o. kamene hlazeného. Období palaeolithické bylo zase rozděleno ve čtvero dob, pojmenovaných podle různých bydlíšť předhistorických, v nichž určité charakterické typy převládají; jsou to: období Chellské, nazvané dle bydlíště v Chelles (departement Seine-et-Marne); o. Moustierské, nazvané dle bydlíště v Moustieru (dep. Dordogne); o. Solutrejské, nazvané podle bydlíště v Solutré (Saône-et-Loire); o. Magdalské, nazvané podle bydlíště v La Madeleine (dep. Dordogne).

— Klassifikace zoologická či palaeontologická, sestavená na základě zvířecích druhů vymizelých nebo se vystěhovavších, jež převládaly v různých obdobích předhistorických; takž rozeznává se doba obrovského slona mamuta (*elephas primigenius*), doba velikého medvěda jeskynního (*ursus spelaeus*), doba soba atd.

Ve spisech svých »Praehistorie« a »Museum praehistorické« podává Mortillet přehlednou tabulku, jež má objasniti vzájemné synchronistické vztahy různých těchto klassifikací. Uvádíme tu ve zjednodušené formě onu část této tabulky, jež týká se doby kamenné.

DORA KAMENNÁ.

ÚTVAR geologický (či doba geologická)	OBDOBÍ archaeologické	DOBY archaeologické a palaeonto- logické
ÚTVAR na- plaven- něj- mladších	Neolithické či o. kamene hlaze- ného	ROBENHAUSENSKÁ (Robenhausen ve Švýcarech) doba staveb jezerních a dolmenů
Čtvrtohorní	Palaeolithické či o. kamene hrubě přitesaného	MAGDALSKÁ d. obývání v jeskyních (z části), d. soba (téměř celá)
		SOLUTREJSKÁ d. soba, d. mamuta (z části)
		MOUSTIERSKÁ d. velikého medvěda jeskynního
		CHELLESKÁ d. mamuta (z části)
Třetí- horní	Eolithické či o. kamene lá- maného	THENAYSKÁ (Thenay v dep. Loir-et-Cher)

Tato klassifikace dobře sice poslouží každému, kdo porozumět chce četným spisům, jež jí se řídí; nikdy však nemůže platiti za roztržidění definitivní a vůbec uznané. Tak zv. dobu Thenayskou učenci nyní vůbec zavrhuji. V klassifikaci, k níž hlásí se Carthailac a Boule (France préhistorique, str. 46.) není ani zmínky o období kamene lámaného; o útvaru pak třetí-horním čteme tu významná slova: »Nižádná zajištěná stopa člověka v Evropě.«

V bydlištích čtvrtohorních, jichž počet neustále roste, charakteristické rozdíly a pokroky průmyslu nejsou tak ostré, jak by se mnohým snad zdálo; postupné zvrstvení typů není vždy patrné; smíšeniny tvarův a vrstvy přechodní budí mnohé pochybnosti.¹⁾ Nadto pak palaeontologie nerozeznává oněch tří dob, jež stanoví archaeologie, totiž dobu Magdalskou, Solutrejskou a Moustierskou. Možno tedy za příkladem četných učenců tvrditi, že nejbezpečnějšího prostředku k určování a rozřídování dob praehistorických bychom nabyli, kdybychom zvolili sobě za základ nejlépe zjištěné údaje geologie stratigrafické. Ani zvířena čtvrtohorní ani průmysl prvotní nemohou poskytnouti materiálu ku klassifikaci vpravdě vědecké a všeobecně platné.²⁾

A v tomto nepřehledném víru nesčíslných faktův, v němž se kolácí a dlouho ještě koláceti bude, palaeontologie dovedla zhruba načrtnouti několik místních synthes praehistorických; nadto pak nashromáždila četné jednotlivé dokumenty ze všech takořka končin světa. I jala se srdnatě řešiti nesnadné problémy utváření se plemen, stěhování se národů, synchronismův

¹⁾ Uvedeme pouze jediný příklad: Mortillet přeměnil již svoji dobu Acheulskou v Chellskou; Chelles položil místo Saint-Acheulu, poněvadž v tomto posledním bydlišti vyskytují se tvary, jež blíží se tvarům Moustierským. Avšak D'Acy dokázal, že i v Chelles vyskytují se podobné smíšeniny tvarův.

²⁾ Na mezinárodním sjezdě věnovaném anthropologii a prae-historické archaeologii, jenž r. 1889 byl konán, prohlásil Gaudry, že geologii náleží první hlas při rozřídování vrstev čtvrtohorních a dob předhistorických, jelikož palaeontologie a archaeologie jeví se býti základy naprosto nedostatečnými. »Člověk prvotní,«
dí, »tak nám k srdci přirostl, že vše, co jeho se týká, vzbuzuje v nás rozechvění; nástroje, jichž užíval, mají takovou sílu rozčilující, že ten, kdo je běže do ruky, vydává se v nebezpečí, že zbloudí ve vidinách fantasie své, jež při pohledu na starobylé nástroje ty zimničně se rozpaluje; a takž věda, jež má především býti objektivní, stává se subjektivní. Skály, z nichž utvořeny jsou základy země, mnohem jsou chladnější a nerozčilují nás tou měrou, jako praehistorické nástroje.« Mortillet protestoval proti tomuto tvrzení, háje theorie své, jež určuje stáří vrstev podle menší nebo větší dokonalosti výrobků průmyslných; někteří učenci podepřeli mínění Gaudryovo novými důvody, k nimž Mortillet zůstal odpověď dlužen. (Hamard, Science catholique, říjen 1889.)

a proměn starobylých kultur, jakéž na příklad na světlo vyneseny byly z rozvalin Trojských. Ale k povšechné synthesi praehistorické má ještě daleko, velmi daleko! Přece však jedna aspoň jistota vědecká vyplývá z rozsáhlých těchto badání: možno totiž s určitostí stanoviti existenci veledůležitého zákona, totiž všeobecného zákona o postupném rozvoji průmyslu a civilisace lidské od nejhrubšího nástroje kamenného až k nástrojům z kovu urobeným, a odtud až k době, v níž počíná se historie.

Také bible obsahuje a hlásá od dávných věkův určitou synthesi praehistorickou, jež očividně se shoduje se synthesami, kteréž bylo sestrojilo vědecké badání. Rozvrh praehistorie biblické jasně a výrazně vystupuje v před: vyskytnutí se prvního člověka, jeho pád, rozmnožení a rozšíření se prvních po pádu lidí na povrchu zemském, a potom dějiny jediného národa obzvláštního. Východištěm jest stvoření; cílem jest vykoupení. V bibli můžeme — rovněž tak dobře jako na nálezech vykopaných z naplavenin a z jeskyní na světlo vynesených — sledovati, kterak padlé lidstvo pracně a zvolna opět se pozvedá, můžeme tu sledovati trudnou a bolestnou epopeji civilisace opět nabývané odstavec za odstavcem: život kočovný, první osady, lov, ochočování užitečných zvířat, užívání kovů, zemědělství, veliká města atd.

Objevy předhistorické učí, že více nebo méně náhlé postupy průmyslu sotva udály se v těch místech, kde nyní nalézáme jeho zbytky, nýbrž že přišly odjinud, a to vesměs od východu. Konkluse vědecké nasvědčují tedy tomu, že mezi kmeny zůstavšími na blízku společné kolébky lidstva, bylo pokolení vynikajícími přednostmi obdařené, které v hojnější míře sdělilo a věrněji uchovávalo světlo prvotné. A tomu také učí od pradávna již Písmo sv.; a takž také zde shledáváme, kterak věda zcela nová i v nejnovějších svých objevech úplně se shoduje se starobylou zprávou Mojžíšovou. Jak stkvostnou kapitolou mohl by Bossuet obohaciti za našich dnů svoji Rozpravu o dějinách všeobecných, (*Discours sur l'histoire universelle*), kapitolou totiž, v níž by duchaplným svým

způsobem nastínil dlouhé tyto počátky nápravy padlého člověčenstva!

Závěry z této kapitoly vyplývající jsou jasny: jde-li o prvního člověka, tu víra mluví, věda mlčí a mlčeti bude; i není tu tedy, aniž kdy bude jakého konfliktu; jde-li o první lidi, tu jeví se nepopíratelný souhlas mezi učením víry a tvrzením vědy.

KAPITOLA DVACÁTÁ.

§ I. Stáří pokolení lidského: čemu o tom učí víra; — chronologické výklady Bible. § II. Stáří pokolení lidského: zjištěné pravdy i hypotesey vědecké; — doba čtvrtohorní, časová míra geologická, věk lidstva. § III. Soustavy a hypotesey iživědecké; — člověk třetihorní. § IV. Potopa Mojžíšská; Bible a věda

Jelikož chronologie biblická nepodává o tom údaje určitého, jest na vědách lidských, aby našly dobu, kdy stvořeno bylo pokolení lidské.

(Abbé Le HIR.)

Cirkev nikdy nevyslovila mínění svého o této choulostivé věci.

(MDr. MEGNAN.)

§ I.

Stáří pokolení lidského: čemu o tom učí víra; — chronologické výklady Bible.

Ze všech otázek, jež vzbuzeny byly výkopy a objevy předhistorickými, jest otázka týkající se stáří pokolení lidského — ať nedíme nejzávažnější — tož zajiště nejhluchněji projednávanou a vedoucí k výsledkům nejméně očekávaným. Nepřátelé náboženství a víry domnívali se, že dostal se jim tu do rukou celý arsenál nových zbraní a rozhodných důvodů proti pravdivosti Písma svatého. Neobyčejné vzrušení zachvátilo apologetickou literaturu katolickou; i byli jsme toho svědky, kterak nejeden učený theolog, nejeden výmluvný apologeta utikal se ke smělym rozluštěním a připouštěl hypotesey při nejmenším neužitečné, ne-li škodlivé.

V rozpravě o takovýchto thesích, jichž neobyčejný vzhled snadno ve zmatek uvádí ty, kdož byli zvykli

bývalým názorům, nejlépe ukazuje se účinnost a bezpečnost apologetické metody, již ve přítomné knize věrně se přidržujeme: rozlišení totiž a stanovení nepochybných pravd víry a zajištěných pouček vědeckých; vytčení mínění volných; odhalení soustav na pouhé fantasii spočívajících a libovolných tvrzení bludné vědy.

Čemu učí víra o době, v níž objevil se člověk na zemi? Co se týče většího nebo menšího stáří pokolení lidského, víra ničeho nepředpisuje; stáří lidstva nebylo nikdy předmětem výslovného rozhodnutí dogmatického. Chceme-li se o tom přesvědčiti, stačí otevřítí kteroukoliv z příruček biblických užívaných za učebnici v seminářích. V jedné z nejrozšířenějších a nejváženějších čteme: »Jest velice mnoho systémů chronologie biblické... chronologie biblické mocí učitelského úřadu církve stanovené není... Starý Zákon obsahuje pouze jednotlivé údaje chronologické, jichž možno užití za základ k sestrojení chronologie celkové... Jsou to rodokmeny patriarchův a počet let jejich života. Leč v tom stavu, v němž se nám dochovaly, nestačí číselné údaje ty nikterak k sestrojení chronologie přesné a jisté... Myš netoliko nevíme, které číslice původně nalézaly se v těchto rodokmenech biblických, nýbrž jest nám také neznámo, jsou-li rodokmeny ty úplné... Jest možno, že jsou mezery jak v seznamu patriarchů předpotopních, tak i v seznamu patriarchů popotopních... Již sama možnost těchto mezer dostatečnou podává odpověď ke všelikým námitkám, jež by kdo jménem rozličných věd (dějepisu, palaeontologie atd.) proti chronologii biblické mohl pronést. I kdyby se vědám těm podařilo dokázati, že doba, do níž stvoření člověka obyčejně se klade, není dosti vzdálena, vyplývalo by z toho pouze, že soustavy chronologické jsou bludny; textu Písma svatého samého by se věc ta však nikterak netýkala.«¹⁾

V díle svém »Bible a příroda«, vydaném v době, kdy hlučné spory o stáří pokolení lidského započaly,

¹⁾ Manuel biblique par Bacuez et Vigouroux.

pronáší se Reusch o věci té ještě zřejměji: »Jest možno, že obvyklý výklad oněch míst biblických, z nichž čerpali jsme údaje k sestavení chronologie, jest nesprávný; a jest také možno, že text jejich sám jest porušen . . . K sestrojení chronologie doby, jež uplynula od Adama až k době přítomné, máme po ruce toliko několik dat, mimochodem zaznamenaných . . . Tato otázka jest z těch, jež možno řešiti důvody pouze vědeckými, a tudíž veškerý modifikace biblické chronologie, jichž by vědecké výzkumy vyžadovaly, jsou přípustny.« ¹⁾

P. Brucker, jehož zajisté nelze podezřívati z laxismu v oboru exegese, neváhal napsati: »Jelikož chronologie biblická jest neurčita, nic nám nebrání, abychom pro utvoření se všech typů jazykových přijali tolik století, kolik jich linguistika žádá.« Tato slova jsou tím významnější, jelikož vztahují se pouze k dobám popotopním. P. Corluy dodává k tomu: »Nebude lze nadále jménem chronologie biblické odpor klásti oněm učencům, kteří soudí, že objevení se člověka na zemi dlužno posunouti o několik tisíc let dále do minulosti.« ²⁾

A vedle exegetův a theologů také spisovatelé laičtí, vynikající učeností svojí i věrou svou, rovněž uznali a dokázali nedostatečnost dat v Bibli zaznamenaných ke stanovení doby, kdy člověk na zemi se objevil.

. . . »Chronologie biblická může býti sestrojena pouze na základě seznamů genealogických. Než, orientálové mají při rodokmenech jeden toliko cíl na zřeteli: sledují totiž přímou linii řetězu genealogického nevšímajíce sobě jeho článků prostředních; avšak pokolení mlčením pomínutá — toť jsou celé řady let, ba století, jež tím způsobem vymykají se výpočtům . . . Bible tedy dobře se snáší se všelikým počtem let, jímž věda označuje dobu stvoření člověka.«

»Bible,« praví František Lenormant, »nestanoví nižádným pozitivním údajem číselným doby vzniku po-

¹⁾ Bible a příroda, kap. XXXI. (v českém zpracování P. T. Štrebského kap. XXXIII. str. 319, 321).

²⁾ Srvn. Science cath., 1. ročník, str. 65—66.

kolení lidského. Nenalézámeť v ní nižádné chronologie ani pro prvopočátečné časy existence člověka, ani pro dobu uplynulší od stvoření k potopě, ani pro období od potopy k povolání Abrahama. Údaje chronologické, jež vykladači na základě zpráv biblických sestavili, jsou zhola libovolné a nemají nižádné autority dogmatické; výpočty ty náležejí vesměs v říši historických hypotheses...»

»Chronologie biblická, jejíhož prvotního znění neznáme, jeví se nám nyní v podobě nadmíru pokažené, a to s varianty, jež převyšují obyčejné ve případech podobných proporce. I přicházíme bezděky k přesvědčení, že číselným údajům, jež zaznamenává Genesis u patriarchů předpotopních, dlužno odepříti veškeru historickou cenu a prohlásiti je za čísla cyklická. Avšak čísla ta stala se během času tak nejistými a neurčitými, že vědecké jich studium jest téměř nemožno. Třetí recense textu kanonického (z nichž jedna obsažena jest v bibli hebrejské a ve Vulgátě, druhá v Septuagintě a třetí v bibli Samaritánské) jeví v číselných údajích těch převeliké odchylky; a již sv. Augustin neváhal rozpoznati v nich, jak to činí kritika novodobá, sledy umělých a systematických zpracování.«¹⁾

Údaje chronologické, jak je svatopisci sami pojali a zaznamenali, byly ovšem úplně přesny. Nelzeť při-

¹⁾ Vizmež příklad takovéhoho pravděpodobného či možného porušení původních čísel: »Nynější text Genese uvádí u každého z patriarchů nejdříve státi, v němž obdržel syna, jenž byl pokračováním linie genealogické, a pak celkovou délku jejich života, jehož tedy menší toliko část započítána byla v postup časový. Tím způsobem podle hebrejského textu čas uplynulší od Adama k potopě nepřevyšuje 1656 let; kdežto součet celkových délek života jednotlivých patriarchů — kterážto čísla, jak se zdá, mnohem menší měrou změnám podlébala — obnáší 8575 let, kterážto doba dosti přesně shoduje se s 144 cykly chaldejskými... Oppert snažil se dokázati, že Hebreové obdrželi počet 1656 roků tím způsobem, že místo každých pěti let chronologie chaldejsko-babylonské vzali toliko jeden týden. Konečně prohlašují mnozí učenci souhlasně, že více nebo méně značné redukce mnohem vyšších čísel původních vyplynuly ze skrupulosní obavy Hebreův, aby nezabředli v nesmírné časové periody Chaldejů, jakož i ze snahy jejich zkrátiti nekonečné genealogie pol.theismu příznivé.« Viz F. Lenormant, Manuel d'histoire ancienne de l'Orient; les Origines de l'histoire (passim).

pustiti nižádného bludu v textě inspirovaném. Avšak, nemluvic ani o nejasnostech a rozdílech v soustavách, čas odhadujících, jsou číslice více nežli kterýkoliv jiný záznam písemný podrobeny omylům a nedopatřením při opisování, čtení atd. Zvláštní prozřetelnost Boží bděla nad tím, aby jádro věroučné a mravoučné v Písmech sv. bylo bez porušení zachováno, i nevztahovala se k číslům.

I můžeme tedy zakončiti slovy Sylvestra de Saxy: »Chronologie biblické vůbec není,« a dodati k tomu výrok jednoho z nejvýtečnějších representantů věd exegetických a semitských v našem věku, abbée Le Hira: »Chronologie biblická nepodává rozhodujících údajův, i jest na vědách lidských, aby našly dobu, v níž pokolení naše bylo stvořeno.«

De Mortillet napsal jízlivě: »Bible, kterouž považují za plod zjevení a za sklad vší pravdy, byla původkyní velikých neshod mezi učenci chronologií se obírajícími. Jestli nemožno vyznati se v době uplynulé od stvoření Adama až k narození Kristovu. Kolik jest učenců, chronologií biblickou se obírajících, tolik jest i různých výpočtův. Sudťtež sami . . .« I uvádí pak 32 varianty.¹⁾

Nevíme sice, zdaž autor »P r e h i s t o r i e« dlouhá a namáhavá konal badání, než odkryl těchto 32 různých způsobů výkladu chronologie biblické; podotýkáme jen, že by bylo bývalo stačilo, aby vzal kteroukoliv z dobrých příruček biblických, o nichž jsme se byli zmínili, a byl by se z ní poučil, že není různých způsobů těch 32, nýbrž více nežli sto. Z toho pak plyne pouze, že biblická chronologie není článkem víry, a že nižádné odhadnutí dob minulých není církví autorisováno.

Připomínáme ještě, že rozdíl mezi nejkrajnějšími výsledky různých vykladačů nepřevyšuje 3000 let, kdežto mezi některými soustavami chronologie geologické — i pokud týkají se vrstev nám nejblížejších — rozdíl dosahuje sto tisíc let, ano tuto sumu mnohdy ještě převyšuje! A přece možná, že mezi zjevením a geologií

¹⁾ Le Préhistorique, str. 515.

positivní bude lze snáze dosíci shody, nežli mezi geologií a archaeologií fantastickou. To vysvitne, jak doufáme, z další části této kapitoly.

§ II.

Stáří pokolení lidského: zjištěné pravdy i hypotese vědecké; doba čtvrtohorní, časová míra geologická, věk lidstva.

Čemu učí nás věda o stáří pokolení lidského na zemi? Zdaž chronologie praehistorická určitější jest nežli chronologie biblická? Způsob postupu v kritickém probírání této otázky jest jiný, jde-li o doby čtvrtohorní, a jiný, jde-li o doby třetihorní. Chceme nejdříve mluvit o době čtvrtohorní; jestli ona důležitější, ano, ona vlastně jest to, jež především zajímá dějiny člověčenstva.

Doba čtvrtohorní jest skutečně dobou pokolení lidského. Toť jest pravda vědecky zjištěná. Otázka tedy o stáří člověka jest úzce spojena s otázkou geologickou, totiž s otázkou o stáří útvarů čtvrtohorních. Tím jest problém náš bez odporu přesně stanoven. Nuže, pokusmež se o rozluštění jeho!

»Ona část nového období, kterouž označujeme názvem »doby čtvrtohorní«, charakterisována jest vyskytnutím se člověka na zemi. Od toho času, kdy veliká tato událost se sběhla, neobohatil se organický svět nižádným druhem novým, nýbrž naopak mnohé tvary organické buď naprosto vyhynuly, nebo z krajin, kde jindy bývaly domovem, se vystěhovaly. Doba čtvrtohorní liší se od dob nynějších neobyčejnými převraty atmosférickými. Změna podnebí měla v zápětí, že mocné vrstvy sněhu i ledu pokryly hřebeny horstev i celé krajiny severní, způsobující, aspoň v Evropě, značné ochlazení, jímž vzala konec svůj doba velikých proudů vodních. Později teplota se zmírnila, i nastaly nynější poměry klimatické.

»Toto období, jakkoliv blízké jest době naší, přece dosavad velice jest záhadno. Posloupnost usazenin často

příliš jest nejasna. Nedostatek nebo řídkost zbytkův organických činí určení poměrného jejich stáří obzvláště nesnadným . . .

»Epocha čtvrtohorní vyznačovala se naskrze mimořádnou působností vnějších činitelův. Kdo by tedy na základě ukazů nyní před očima našima se dějících odhadovati chtěl dobu, již bylo třeba k tomu, aby některá údolí zanesena byla lehkou usazeninou, zapomínal by, že atmosférické srážky byly tehdáž nejméně desetkráté nebo dvacetkráté hojnější nežli za našich dnův . . .

»Věda nedopátrala se ještě časového měřítká, jímž by měřiti mohla doby dávno uplynulé, ba ona měřítká takového postrádá doposud i pro občasí, jež bezprostředně před nynější dobou předcházelo. Nutno kojiti se nadějí, že se jí to snad podaří teprve někdy v dobách budoucích. Co se nás týče, přestati chceme na tom, že ukázali jsme, kterak veškery ony výpočty, jež přidělují štědře sta a tisíce věků jednotlivým obdobím epochy čtvrtohorní, postrádají všelikých řádných základův . . . My neshledáváme v geologických faktech doby čtvrtohorní naprosto ničeho, co by ospravedlňovalo značné výměry času, k nimž někteří spisovatelé tak směle se odvážili.«¹⁾

Nepřehledné jest množství badání, výzkumů, časoměrných teorií, absolutních nebo relativních odhadů let i věkův, jež podány byly o době čtvrtohorní. Některé z těchto prací, jež slibovaly poskytnouti aspoň něco světla, jal jsem se studovati s úmyslem nejupřímnějším a s největší možnou bedlivostí, ba — nebudu toho tajiti — s interessem přímo vášnivým; — a výsledek studií mých? Nenalezl jsem začasť ve pracích těch leč toliko bludy a klamy, dále konkluse nejisté, někdy i výstřední, úžasné kontradikece, a konečně hypotesey a zase hypotesey bez čísla a konce . . .²⁾

¹⁾ De Lapparent, Traité de géologie.

²⁾ Podáváme tu příklad takovýchto sobě navzájem nanejvýš odporujících výsledků vědeckých. Dva stejně osvědčení učenci, Arcelin a Forel, prozkoumávající táž fakta geologická a opírajíce se o touž soustavu časoměrnou, snaží se stanoviti dobu, v níž ukončila se doba ledová. A k jakému dospívají výsledku? Jeden

Stačí tu připomenouti chronologickou theorii Mortilletovu, jež sloužiti může za odstrašující příklad takovýchto klamných konklusí. Když byl tento učenec uvedl celou řadu libovolných tvrzení a praemiss, dospívá s neuvěřitelnou lehkovázností k tomuto číselnému výsledku: »úhrnem vyplývá tedy 230.000—240.000 let pro stáří člověka.« ¹⁾

V poslední době jeví se všeobecně snaha zmenšiti takovéto ohromné číslice a přiblížiti údaje do nesmírné dálky posunuté. Počtáři, kteří dříve pouštěli uzdu fantasii své, jsou diskreditováni, i neodvažují se již plýtvati tisíciletími ve prospěch dobrodružných teorií svých. Četní učenci, kteří názvu toho opravdu zasluhují, dospěli v badáních svých o stáří pokolení lidského k výsledkům, jež nejsou ani zdaleka tak závratny. Učenci ti dovolávají se archaeologie, dějin, astronomie, stratigrafie i exegeše. A na základě údajů z různorodých těchto věd čerpaných připisují člověku stáří, jež sotva převyšuje 10—12 tisíc let . . . Avšak, zdaž říci můžeme, že tak činí s naprostou jistotou? Nikoliv! Hle, jaké tu množství opatrných výhrad, kolik tu výroků váhavých a nejistých, kolik konjunktur sobě navzájem odporujících nebo aspoň od sebe velice se lišících! Na všech stranách vznikají pochybnosti a odevšad ozývají se otázky, jež dožadují se odpovědi!

Je-li prvotní jednotnost pokolení lidského pravdou vědecky zjištěnou i výslovným učením víry, kterak můžeme, aniž bychom vzali útočiště své k ohromnému stáří, vysvětliti sobě rozdílnost jednotlivých plemen lidských s význačnými jejich zvláštnostmi, jež od nejdávnějších věkův historických jsou nám známy?

Zdaž není dokázáno, že jisté řeči tak od sebe jsou vzdáleny, že, sledujeme-li krok za krokem vývoj jejich, shledáváme, kterak bod, v němž by se mohly a měly setkat, ztrácí se v době nekonečně dávné? ²⁾

z nich praví, že se tak stalo před 7000 lety, kdežto druhý tvrdí, že jest tomu nyní již . si 100.000 let, udává tedy dobu čtrnácteronásobnou. A úchyly podobné nejsou vzácný!

¹⁾ Le préhistorique, antiquité de l'homme, str. 627.

²⁾ Viz v »Compte rendu du congrés scientifique tenu a Bru-

A konečně, zdaž s hlediska geologie, palaeontologie a archaeologie předhistorické není nutno stanoviti pro vyskytnutí se člověka na zemi datum dávnější nežli jest oněch 10—12 tisíc let?

Ježto pak dnes již máme po ruce některé pomůcky k objasnění problému, v němž víra ponechává lidskému badání volné pole, a jenž tak živě zajímá dějiny lidstva, pokusíme se stručným a jasným způsobem nastíniti pokus o jeho rozřešení. Prostá přehledná tabulka, kterouž připojujeme, usnadní laskavému čtenáři pochopiti úsečný tento výklad.

Jsou některé údaje, jež platiti mohou za pravdy vědecky zjištěné; jsou pak to zejména tyto: (Viz tab.)

Evropa prošla v době ledové třemi hlavními fázemi rozsahu ledu, jsou to:

Fáze první na konci období třetihorního (svrchní pliocen);

Fáze druhá: největší a nejmocnější rozšíření ledu na počátku doby čtvrtohorní vlastně tak řečené;

Fáze třetí: bezprostředně před dobou naší jdoucí; po fási té následovalo období sobí.

První authentická stopa člověka v Evropě jeví se v náplavech interglaciárních, jež se utvořily mezi druhým a třetím rozšířením se ledu (viz na tabulce bod A).

Toť jsou tvrzení, o nichž říci možno, že jsou to — ne-li zjištěné pravdy v přísném slova toho smyslu, — tož aspoň údaje skutečně vědecké, na solidních základech spočívající. Že tomu tak jest, dokázal přesvědčivě de Lapparent ve svých dvou přednáškách konaných v Pařížském »Institut catholique«, zmíniv se při tom o zklamáních, jichž zakusili lidé operující s obrovskými čísly a výpočty astronomickými.

Není však tak snadno určití trvání doby nynější (na tabulce BC), to jest stanoviti přesně čas, kdy ledy zmizely; k tomu nedostává se nám dosud dostatečných pomůcek. Nicméně však můžeme podati číslici přibližnou, opírající se o velice četné a rozmanité vý-

kumy, jichž správnost všeobecně se uznává. Lze pak dhadnouti trvání doby nynější (BC) 7000—10.000 lety.

Ještě mnohem nesnadněji lze určit trvání třetího posledního rozšíření se ledu, jakož i datovati strati-

Stáří pokolení lidského.

DOBY GEOLOGICKÉ	JEDNOTLIVÉ FÁSE V DOBĚ LEDOVÉ	ŘÍŠE ČLOVĚČENSTVA	
		ZVÍŘENA	
Nynější.	C	<i>Pl. m. a. a. nynější.</i>	 Kámen hrubě osokaný Kámen hladký
	B	Doba soba.	
	Třetí rozšíření se ledu (méně značné).	—	
	<i>Druhá perioda interglaciální (meziledová).</i>	Doba mamuta (<i>elephas primigenius.</i>)	
	A	—	
Čtvrtohorní vlastně tak řečená.	Doba slona dávno- věkého (<i>elephas antiquus.</i>)	—	
	Druhé rozšíření se ledu (největší).	První stopy člověka.	 Kámen hrubě osokaný Kámen hladký
	<i>První perioda inter- glaciální (meziledová).</i>	Nižádná zajištěná	
Třetihorní.		stopa	
—	První rozšíření ledův.	člověka.	
Svrchní pliocen.			

rafickou vrstvu interglaciální, v níž nalézáme první ledy člověka. Při obou těchto periodách trvání lidstva, až zajisté nebyly příliš značné, musíme zřici se i po-
ěkud jen bezpečných údajů přibližných a spokojiti se

pouhými konjekturami jakž takž vyhovujícími; součet jejich (na tabulce označený čarou AB) může býti odhadnut na 8000 až 10.000 let.

A takž podle nynějšího stavu vědy obnášelo by pravděpodobné, či spíše dohadné stáří lidstva 15.000—20.000 let.¹⁾

Jaké jsou tedy naše konkluse? Stručně lze shrnouti je v tato slova: tradice theologické i historické jakož i povšechně přijatý výklad textu biblického připisovaly odedávna pokolení lidskému neveliké stáří šesti až osmi tisícův let. Číselný údaj tento však, jakož vždy bylo uznáváno a jakož dnes více nežli kdy jindy se uznává, nenáleží nikterak v obor věroučných článků čili dogmat v přesném slova smyslu. Odedávna již jeví se mezi učenými nejpravověrnějšími exegety všeobecně snaha, ponechati v té věci badáním vědeckým úplně volné pole.

Naproti tomu zase nepovolanější učenci a nejzávažnější zástupcové pozitivní vědy, jakkoliv uznávají nutnost jistých změn v názorech a datech dosud obecně uznávaných, zdráhají se přece odvážiti se k sestrojování výstředních hypothes a přemrštěných výpočtův. Podobně jako starobylé výklady biblické, obmezující stáří lidstva na míru nejmenší, nikdy nenáležely v obor víry závazné, tak i nemírné nároky pronášené v době nejnovější nenáležejí v obor poctivé a pravé vědy.

¹⁾ Známa jest opatrnost a moudrá zdrželivost vědecká, kterouž vyznamenává se Společnost sv. Sulpiciá: («Sulpiciánův»). Jeden z učených ředitelův semináře v Isry po svědomitých studiích vidí se nucena připustiti: 1. pro čtvrtohorní období lidstva 9000 let; 2. pro nynější období 7000—9000 let, celkem tedy pro stáří lidstva 18.000 let. K tomu pak dodává: »Nemíníme tím tvrditi, že takovéto jest skutečně stáří lidstva; chceme toliko vytknouti nejzašší hranici, před níž položí i dlužno stvoření člověka... Přidržující se uvedených výsledků nalézáme se na každý způsob v mezích, jež učenci katoličtí pokládají za přípustny.« (Les Origines od J. Guiberta S. S. 1896, str. 184.)

Saint-Georges Mivart, výtečný přírodopysce a při tom upřímný katolik, jehož názory však leckdy jsou z míry odvážné

§ III.

Soustavy a hypotезy lživědecké; — člověk třetihorní.

Člověk třetihorní byl dlouho pokládán za největší překážku vzájemné shody mezi vědou a zjevením, — a zajímavě při tom jest, že toto neočekávané strašidlo vynesl na světlo — katolický kněz, a to kněz ve všem všudy řádný. Dnes již jest otázka tato, s níž mnoho hluku bylo natropeno, vědecky rozřešena.

Na jedné z geologických vycházek svých, ubíraje se úvozem protínajícím návrší na levém břehu potoka Thenayského (Loir-et-Cher), zpozoroval abbé Bourgeois, ředitel kolleje Pont-Levoyské, na úpatí svahu v třetihorní hlíně úlomek černého křemene. Zdvihne jej, prohlíží jej bedlivě, i zdá se mu, že jsou na něm patrné stopy činnosti lidské . . .¹⁾ A z tohoto nepatrného křeménku měly později vytrysknouti nikoliv pouhé jiskry jen, nýbrž veliké bouře. Zbytečno by bylo vypisovati zde podrobně, co vše po tomto objevu následovalo; proto nechceme vyličovati dlouhé okolkování, nejistotu, rozpravy a prohlášení učenců dožádaných za dobré zdání, ukvapené úsudky některých z nich atd. Nechceme odchyliiti se od apologetického stanoviska našeho, i přikročujeme k doktrinální námitce, jež jeví se v podobě tohoto dilemmatu:

— Buď byly kamenné ty nástroje, náležející vrstvě tak dávné, urobeny bytostmi lidskými, a pak existuje člověk již od tisícův a tisícův století; — anebo jsou zhotoveny nějakou bytostí, která tvoří přechod od anthropoidní opice ke člověku, a pak pokládati dlužno náležet ten za nový nezvratný důkaz všeobecného transformismu, za důkaz původu pokolení lidského ze zvířat.

naváhal napsati: »Stopy civilisace egyptské a čínské sledovali lze na šest tisíc let před naší aerou, jest však pravděpodobno, že před touto dobou uplynula období desetitisícletá, ano snad i stotitisícletá, v nichž lidstvo existovalo, nezanechavši po sobě nižádné památky.« (L. Homme, 1895, str. 325.) Od desíti tisíc ke stotísíci jest značný skok, jenž praničím není odůvodněn!

¹⁾ Viz zprávu, kterouž o tom napsal abbé Bourgeois sám, v *Revue des questions scientifiques*, říjen 1877.

A tu vyskytli se výmluvní apologeté a znamenití polemikové, kteří poděšeni údaji geologickými o stáří vrstev třetihorních, neváhali připustiti možnost, že existovalo kdysi zvíře, jež dovedlo vynalézt i udržovati oheň, otesávati kámen a zhotovovati nástroje....

Jsou-li křemeny třetihorní opravdovými nástroji, byly-li, jak mnozí tvrdí, uměle olamovány a pak ohněm poopraveny, nesou-li na sobě patrné známky činnosti úmyslné, stopy účelnosti, pak jsou dílem bytosti nám podobné, jsou dílem člověka. Připustiti opak toho bylo by tolik jako zasypati propast dělicí bytostí rozumem obdařenou od zvířete; bylo by tolik jako raziti cestu biologické evoluci duše lidské. Slyšeli jsme již, s jakým důrazem a s jakou výmluvností Bossuet již předem zavrhuje učení takové. Zhotovovati sobě nástroje jest výlučnou vlastností člověka, neboť toliko člověku dáno jest mysliti, uvažovati, míti povšechné ideje příčiny, účinku a cíle atd. Kopající v útrobách země a postupující od vrstvy k vrstvě, nalézali badatelé podivuhodné pozůstatky organismů dokonalejších a dokonalejších; byl to však stále též svět bytostí, s nímž se tu setkávali — byl to stále a stále svět zvířecí. A tu při pohledu na křemen zhruba otesaný badatel žasne a stojí překvapením zmaten i zaražen: bytost naprosto nová, bytost rozumná a svobodná zanechala tu stopu činnosti své. Dvou činitelů sled nelze napodobiti, i vždy poznán bývá: prstu Božího a ruky člověka, obrazu Božího.

Zavrhující tedy druhou alternativu uvedeného dilemmatu, ocitáme se před alternativou první, to jest před závrtným stářím pokolení lidského. Byla by to věru alternativa velice povážlivá, kdyby opírala se o fakta řádně stvrzená, avšak není tomu tak; stačí uvést zde výsledky nejdůležitějších badání ve směru tom a konečné rozhodnutí věd praehistorických.

*Asi dvacet objevů bylo dosud uvedeno, z nichž prý vyplývá existence člověka v době třetihorní. Bylo mluveno o křemenech zhruba otesaných, o kostech provrtaných a zářezy opatřených, ano dokonce i o kostech lidských, jež prý nalezeny byly ve vrstvách miocenních a pliocenních. Většina těchto objevů při zevrubném

zkoumání neobstála. Sám Mortillet doznává, že nižádná z koster, o něž jde, není authentická. Co pak se týče kostí proražených a zářezy pokrytých, ukázalo se, že nebyla to ruka lidská, jež způsobila ony otvory a zářezy, nýbrž zub žralokův a jiných zvířat mořských. Zbývají tedy ještě křemeny, o nichž jest domnění, že zpracovány byly rukou lidskou. Pocházejí ze tří nalezišť: z vesnice Thenay, z okolí Aurillaku (Cantal) a z okolí Lisabonu. U křemenů portugalských vše jest více než pochybné: jejich zahrocení, jejich původ, jejich stáří. Rovněž co se týče křemenů Cantalských, nemáme žádné vážné záruky o jejich autentičnosti, aniž o stáří vrstev, jimž je někteří badatelé přidělují, ani o způsobu jejich zahrocení.¹⁾

A takž existence člověka třetihorního spočívala by jedině na křemenech Thenayských. A tu v měsíci září 1884 měla »Francouzská společnost ku povznesení věd« (Association française pour l'avancement des sciences) na sjezdě svém v Blois jedno z nejdůležitějších svých sezení. »Přes to, že podniknuty byly výkopy v rozsáhlém území, a přes to, že množství křemenů vyneseno bylo na povrch; přes to, že čtyřicet členů sjezdu konalo badání nejbedlivější, nebylo nalezeno leč toliko jen dvě křemenů, na nichž patrný byly stopy, jakési stopy zpracování. Křemenů oprýskaných jest velice mnoho; avšak z diskussí o věci té konaných vyplývá, že oprýskání toto, připisované ohni a činnosti lidské, mohlo býti způsobeno nějakou příčinou fysickou, nám dosud neznámou. A takž většina členů, kteří brali podíl na exkursu, dospěla vůči ohromnému stáří vrstev těch k přesvědčení, že člověk tehdaž ještě neexistoval. Kdo by chtěl obhajovati jeho existence v době tak dávné, potřeboval by k tomu důkazů přesvědčivějších nežli jest několik křemíneků, o nichž není známo, k čemu sloužily, na nichž není znáti stop úderů, a jež nejeví jiné známky úmyslné práce leč toliko několik nestejných a nepravidelných rýh, jež bezpochyby vznikly pouhou náhodou...«²⁾

¹⁾ Abbé Hamard, Le Congrès de Blois et l'homme tertiaire.

²⁾ Cotteau, Revue scientifique, 25. října 1884.

»... Po přečtení důležité této rozpravy«, dí A. Arcellin,¹⁾ »odebral jsem se k rozsáhlým ložiskům hlíny křemenité v okolí Maconnu. Ve všech vrstvách tohoto území, nalezl jsem křemeny otlučené, z nichž některé majína sobě známky úderů, ano i zdánlivé sledy zpracování, takže bychom křemeny ty bez váhání připisovali člověku, kdyby nalezeny byly ve vrstvách čtvrtohorních. Křemenů oprýskaných, Thenayským zúplna podobných, nalézá se na tisíce na povrchu zdejších ložisk hlinitých... Sotva lze sobě jinak vyložití silnou víru některých anthropologů v člověka třetihorního leč toliko zaujatostí strannickou; neboť konec konců bez těchto křemenů domněle osekáných nikomu nenapadlo by pomýšletí na člověka třetihorního, a ježto tedy jediný tento důkaz experimentální selhal, nezbyvá ničeho, co by nasvědčovalo této hypotese.«²⁾

¹⁾ A. Arcelin, *Revue des questions scientifiques*, leden 1885.

²⁾ De Quatrefages usiluje v zajímavém pojednání nadepsaném *Thénay et les îles Andamans* odpovědět k »námitkám proneseným na sjezdu v Blois«, opíraje se o hypotésu, kterou jistá škola praehistorické anthropologie neprávem na zásadu povýšila: »Všeobecně se připouští.« praví, »že možno objasniti historii těchto vzdálených předkův našich tím, že přirovnáme je k nynějším plemenům, jež žijí v podobných poměrech společenských, v jakýchž i oni předkové naši podle všech známek žili.«

Že však mínění toto »všeobecně se nepřipouští«, toho důkazem jest znamenitý filolog oxfordský Max Müller, jenž v téže takřka chvíli hájí thesi opačnou, čelící proti »oněm mnohým filosofům, kteří jsou takorč stále na číhané, aby našli v divoču po libosti očerňovaném chybějící článek řetězu, jenž by člověka se zvířetem spojoval.« Těž učenec dokazuje, že u jistých plemen, jež mnozí rádi za typ pralidstva prohlašují, nalézají se patrné stopy předchozí civilisace, a to civilisace často velmi vysoké. U obyvatelů Ohnivé země na př., jejichž řeč podle Darwina sotva může pokládána býti za artikulovanou, nalézáme zásobu slov více než 30.000 výrazů obsahující. »Z velikosti díla«, dodává Max Müller, »dlužno souditi na dovednost jeho původce. Velikolepé zříceniny dávného jazyka, jež jeví se nám v nynějších nářečích Ohňozemců, Mohawksů a Hottentotů hlásají nám důmyslné jejich strůjce, jimž nikdo dnes by se nevyrovnal... Představa, jakoby divoch byl jakousi konservou k naší potřebě zhotovenou a bez porušení po celá tisíciletí až do dob našich dochovanou, abychom na něm mohli pohodlně studovati původní typ člověka, jest čiré blouznění, jež nespočívá ani na faktech ani na analogii ani na rozumu.«

Anglický učenec John Tyndall má sbírku křemenů přirozeným způsobem »zpracovaných«. Kdyby je někdo našel, dí učenec ten, »spolu s pozůstatky lidskými, zajisté by je zařadil do některé periody doby kamenné.« Německý professor Virchow vyslovil na sjezdu Lisabonském, jehož byl předsedou, totéž mínění, opírající se o fakty analogické: »Od desíti let kladu sobě tuto otázku: Zda možno jest z tvaru odštěpku, jež na nalezeném křemeni spatříme, poznati, zdaž činnost, jež jej způsobila, byla úmyslná?... V té věci není mezi námi shody; mnozí možnost tu popírají... Příštím sjezdu předložím ukázky, na nichž jsou veškerý žádoucí známky domnělé činnosti lidské, a jež přece nalezeny byly v takových poměrech, že člověk nemohl míti s nimi nic společného.« ¹⁾

V otázce člověka třetihorního nedostává se na-prosto faktův. Nevědouce si jiné rady, snaží se někteří zarytí positivisté v podivné neshodě s vlastními zásadami svými nahraditi fakta teoriemi spočívajícími na hypotézách. Poslyšmež poslední jejich argument: V období čtvrtohorním jest člověk všude hojně rozšířen, veškerý pevniny jsou zalidněny, jednotlivá plemena jsou již rozrůzněna; tedy: člověk žil v době třetihorní. Ale za nynějšího stavu vědy, pokud doby čtvrtohorní se týče, jejího totiž trvání, jejích období ledovcových,

Opíraje se o praemissu tak vratkou, dospívá Quatrefages k tomuto závěru: »Ethnografická historie Minkopiův podává odpověď k některým námitkám, jež možno učiniti proti existenci třetihorního člověka Thenayského... Nicméně uznávám, že tím nejsou odstraněny veškerý nesnáze vůbec...« A když takový učenec, jakýmž jest Quatrefages, na ústup se dává, můžeme tvrditi bez obavy, že věc ta s dostatek jest vyšetřena i rozsouzena: *causa finita est*.

¹⁾ Po naprostém nezdaru důkazů vedených i třetihorních křemenů vrátili se někteří opět k pozůstatkům koster našich předků pliocenních. Nález lidské kostry v Castenodolu u Brescie vzbudil značný hluk; avšak nová tato příhoda skončila se jako všechny předcházející. Dr. Topinard, jehož zajisté nikdo nebude míti v podezření, že by strannicky byl zaujat proti předchůdci člověka, prohlásil, že tyto kosti nejsou vůbec ani »zkamenělé« a že není příčiny, proč by pokládány byly za velice staré.« Jde tu nejspíše o hrob (či po archaeologicku řečeno o »sepulturu«) zřízený po nějaké bitvě... (Dle citátu Homardova v *Science catholique*, únor 1890.)

jejích podmínek klimatických, jest nemožno dokázati, že by doba ta nemohla stačiti k výkladu utvoření se ras, prvních síňování do rozličných pevnin atd.¹⁾ Celé ty dlouhé rozpravy možno shrnouti v těchto několik slov: člověk třetihorní, nespočívaje na nižádném faktu, jest hypothesou »nevědeckou«; toť konečný úsudek o celé té věci.

A tudíž můžeme se pohodlně a volně pohybovati mezi oběma neškodnými rohy tohoto domnělého dilematu (*argumentum cornutum*), jež zní: — buď člověk třetihorní a tedy nesmírné stáří lidstva, jež v rozpaky přivádí duše věřící; — anebo bytost přechodní, předchůdce člověka, čili jinými slovy: původ člověka ze zvířat, přirozený vznik člověčenstva. —

A ni to ani ono! Tak zní odpověď vědy pozitivní, fakty stvrzená.

Anthropologie monistická či materialistická usilovala skryti nám prvního člověka, první tvář lidskou, v níž myšlenka sídlí, pod maskou zvířeckosti, pod maskou opičí. My však již můžeme říci s básníkem, pozměníce trochu jeho slova: Čím dále věda pokračuje, čím více světla se šíří, tím patrněji vidíme, kterak:

Maska padá, člověk zbývá,
o p i c e mizí docela.

§ IV.

Potopa Mojžišská, bible a věda.

Abychom vyčerpali řadu otázek, jež zajímati mohou apologii přírodovědeckou, pokud týkají se této historie člověka pomíšené s dějinami zeměkoule, zbývá nám ještě zmíniti se několika slovy o potopě Mojžišské. Hlavní nesnáz, ano, možno říci nesnáz jediná, jež vzniknouti může vzhledem ke zprávě biblické, týká se všeobecnosti potopy. Tato otázka zavírá v sobě jiné tři, jež nestejné jsou důležitosti. Zdaž ohromná tato zátopa, jejíž paměť u tolika národů se zachovala, zasáhla:

¹⁾ Srv. A. Arcelin. *L'homme tertiaire*, *Revue des questions scientifiques*, leden 1889.

1. celý povrch zemský, 2. všechna zvířata, 3. všechny lidi? Prvními dvěma otázkami netřeba nám se meškati. »Mnozí spisovatelé katoličtí všelikých stavů: kněží, řeholníci i laikové, vesměs známí obhájci cti církve a neporušenosti slova Božího, upustili v těchto dvou věcech od běžného výkladu tradičního. Zavrhlí všeobecnost co do prostoru; značně obmezili část říše živočišné vlnami pohlcené, aniž by proti tomu pronešena byla nějaká závažná námitka. Možno říci, že mínění jejich v exegesi převládlo.« V prvních těchto otázkách není pro apologetu žádných nesnadností více ani co do celku ani co do podrobností.

Co pak se týče třetí otázky, jež jest bez odporu nejzávažnější a nejnesnadnější, tuť »někteří spisovatelé katoličtí, vedeni jsouce smýšlením právě křesťanským a nikoliv duchem novotářství a smělé odvahy a sledující až do konce logické důsledky výkladu již uznaného a připuštěného, prohlásili, že »dovoleno i možno jest účinky potopy obmeziti nejen vzhledem k místům a vzhledem ke zvířatům, nýbrž i vzhledem k lidem.«

Toto učení hájil s velikou učeností a s nevšední přímostí abbé Motais v díle svém: »Potopa biblická ve světle víry, Písma svatého a vědy« (*La Déluge biblique devant la foi, l'Écriture et la science*, Paříž 1885). Učeného a pobožného tohoto autora nezarážejí ani tak fakta přírodovědecká, o něž se opírají ti, kdož míní, že zničení pokolení lidského nebylo všeobecné, jako spíše ryze exegetické studium plánu Genese. Ve jménu exegese dovoluje on apologetovi a učenci vykládati zprávu Mojžíšovu ve smyslu potopy trojnásob obmezené; že i text Písma sv. i podání volnost tuto ponechává, pokládá za jisté. On s důrazem tvrdí, že nutno jest dáti znepokojenému svědomí věřících k dispozici různá možná a dovolená rozřešení problémů nejnověji na světlo vynesných, spolu s důvody, o něž se rozřešení ta opírají. Jeho these zavírá v sobě dvě části: — část negativnou, v níž dokazuje, »že nic nestaví se exegetovi v cestu, že cesta jest volná«; — a část pozitivnou, v níž předkládá toto rozřešení, jež pokládá za velice uspokojující, dostatečnou měrou volné i racionálné: »biblická potopa

zahladila svět patriarchální, a nikoliv svět celého člověčenstva.*

O této otázce rozpředla se učená diskusse. Mnozí spisovatelé katoličtí, exegeté i theologové, se jí účastnili,¹⁾ a dosud ještě spor ten není ukončen. P. Brucker jal se vyvracetí zmíněnou dvojdielnou thesi oratoriána Renneského, užívaje při tom přísné metody své a známé učenosti své. Z Písma sv. a z jednosvorného učení sv. Otců snaží se dokázati, že učení o všeobecnosti potopy co se týče lidí jest pro učence katolického závazným jakožto tradiční nauka církve sv. Abbé Karel Robert ujal se velice srdnatě these učitele svého abbéa Motaisa, háje bez váhání hlavní její rysy i podstatné její konkluse.

P. Corluy, professor Písma svatého, jenž zamlouvá se jak zevrubnou důkladností tak i umírněností svojí, když byl velice nestranně vyložil důvody obou stran spor vedoucích, shrnuje mínění své v tato slova: »Musím přiznati se, že o této části otázky potopní pochybnosti mé dosud ještě úplně nevymizely. Zbývá mi ještě mnoho skrupulí, jež snad P. Brucker nazve přemrštěnými; já však myslím, že musíme opravdu takovéto pochybnosti až do krajností v úvahu bráti, chceme-li ve jménu pravověrnosti zamezovati postup idejí, jež osobují sobě právo šířiti se ve jménu vědy.«²⁾

Nejnověji P. Hummelauer ve svém velice učeném komentáři ke Genesi (vyšlém ve sbírce »Cursus S. Scripturae« 1895) věnuje bedlivě pracovanou studii otázce o potopě; vykládá dopodrobna důvody uváděné pro všeobecnost její vzhledem k lidstvu, jakož i důvody proti ní, sám však zdržuje se rozhodného úsudku. Kardinál Meignan (De l' Eden à Moïse, 1895) nepokládá nikterak za zapovězené mínění těch, kteří připouštějí, že kromě rodiny Noemovy vyvázly z potopy jiné ještě částky člověčenstva. Obezřetné tyto rezervy

¹⁾ Srovn. Revue des questions scientifiques; Controverse; Science catholique atd. K podrobnému vyličení tohoto sporu nestačilo by několik kapitol této Příručky.

²⁾ Science catholique, březen 1887, str. 252. V čísle pozdějším prohlašuje P. Corluy, že »nemá příčiny, aby něco změnil na tom, co byl dříve řekl.«

exegetů tak závažných jsou významny, i dovoleno jest zajisté je v tom následovati.

V předešlých vydáních naší *Apologie* uvedli jsme o otázce této závěry, jež i dnes ještě zdají se nám býti rovněž tak opatrné a moudré, jako tenkrát: »Radno jest přidržovati se výkladu tradičního; jestli on patrně bezpečnější. Ale můžeme také, aniž bychom tím prohřešili se proti učení církve, hájiti výkladu nového, a ti, kdož jeho se přidržují, nesmějí býti obviňováni z bludu ve věcech víry. Běžné mínění o všeobecnosti potopy nemá potřebných známek, aby platiti mohlo za pravidlo víry katolické; smysl biblické zprávy není absolutně jistý, nýbrž sporný. Apologeté mají tedy právo odmítnouti a priori všelikou námitku čerpanou ze všeobecnosti potopy, a to ze všeobecnosti jak co do prostoru, tak i co do lidstva.«

A po důkladných rozpravách, jež o věci té napsány byly v době poslední, přidávajíce se úplně k mínění P. Corluy, také dnes přesvědčení jsme v srdci i svědomí svém, že nemáme práva učenému katolíku, jenž s poctivým úmyslem pátrá po pravdě, říci: »není vám volno jinak smýšleti, nesmíte svobodně badati.«¹⁾

»Ačkoliv vědy přírodní neposkytují přímého a hmotného důkazu potopy Noemovy, ukazují přece, že potopa tato spadá v kategorii zjevů, jež v prvních obdobích člověčenstva značily poslední přeměny zeměkoule. Potopa Noemova jest tedy geologicky možná i pravděpodobná; nadto pak jest historicky jista. Ni-

¹⁾ Abbé Robert uvádí velice zajímavý list Bellarminův karmelitánovi Foscarinimu (*Revue des questions scientifiques*, duben 1887, str. 112). Vznešený kardinál, když byl připomenul, že sněm Tridentský zakazuje vykládati Písmo sv. odchýlně od souhlasného mínění sv. Otců, a že netoliko sv. Otcové, nýbrž i novější vykladači vesměs shodují se ve výkladu literním, vedle něhož slunce rychle kolem země obíhá, kdežto země zaujímá nepohnuté střed světa, dodává: »Uvažij tedy obezřetnost Vaše, zdaž může Církev strpěti, aby Písmu sv. dáván byl smysl, jenž protíví se smyslu od sv. Otců přijatému.« Takoveto bylo tedy upřímné přesvědčení oněch vynikajících theologů, oněch na slovo bráných soudců, kteří pronesli rozsudek ve při Galileově. Et nunc erudimini.

žádná pochybnost aniž závažná nějaká nesnadnost nemůže o ní vzniknouti v mysli upřímné a bezelstné.¹⁾

Z našich dosavadních studií anthropologických vyplývá, že člověk podstatně se liší od zvířat původem svým, svojí přirozeností i dějinami svými; on liší se od nich také i svým určením. A to bude poslední konklusí našich úvah.

¹⁾ Les théories du déluge. (Revue des questions scientifiques, Rijen 1881.)

KAPITOLA DVACÁTÁ PRVNÍ.

§ I. Určení člověka: čemu o tom učí víra; — Iživědecká tvrzení současného nihilismu. § II. Život posmrtný a badání vědecké. § III. Život budoucí a idea Boží. § IV. Život posmrtný a zmrtvýchvstání těl.

Nesmrtelnost duše jest věc, jež má pro nás váhu tak velikou a jež tak hluboce se nás dotýká, že všeho citu jistě již pozbyl ten, komu jest lhostejno, co o ni soudit má. (PASCAL.)

§ I.

Určení člověka: čemu o tom učí víra; — Iživědecká tvrzení současného nihilismu.

»Ten, kdo zápasí za pravdu mravní v tomto světě plném úzkostí a hříchů, činí tak jistě s větší silou, jestliže věří, že jednou, dříve nebo později, bytost jeho požívati bude úplného klidu a štěstí. Vždyť i dělník, jenž pracuje na vrcholu hory, s větší chutí koná dílo své, vidí-li pod skalními srázy a sněhy příbytek svůj a vzpomíná-li si na pohodlí, jež u domácího krbu jeho naň čeká... Kdyby tato víra mohla opírat se o spolehlivý základ, pak by se jí pokolení lidské rovněž tak neústupně drželo jako tonoucí námořník záchranného sudu.« Tato slova jednoho z nejváženějších náčelníků vědy pozitivistické, profesora Huxleye, vyjadřují výmluvně neodolatelnou touhu srdce lidského, kteráž nihilismus neúprosně ze lži kárá.

Učení víry o určení člověka a o životě budoucím obsažena jsou v těchto slovech, jež stojí na prvních stránkách katechismu:

Otázka: K čemu Bůh stvořil člověka?

Odpověď: K tomu, aby Jej poznával. Jej miloval, Jemu sloužil a pak za odměnu život věčný obdržel.

A nejvznešenější a na rozumových požadavcích založená metafysika odpovídá zcela tak jako víra.

Bezútěšná nauka o úplném zničení po smrti hlásá se dnes bezmála všude a všelikým možným způsobem; potkáváme se s ní v jistých knihách chvástajících se přísnou vědeckostí, i v knížkách populárních. V Německu a i ve Francii strhla se hlučná půtka mezi učenici o to, dlužno-li logický tento důsledek atheismu přijati v osnovu vyučovací všech stupňův. Úžasem a spolu odporem naplňuje nás, když vidíme, kterak někteří starali se i o to, aby vymyslili vhodný způsob, jímž by vštěpován byl nihilismus již malému dítěti, když se táže, co stane se s člověkem po smrti?

Jeden z prvních šířitelů tak řečené »vědecké« materialistické školy současné, Ludvík Büchner, počínal sobě nad jiné brutálněji v popírání nesmrtelnosti duše. »Ducha bez těla,« praví, »lze rovněž tak málo pochopiti, jako elektřinu bez kovu; přírodopysk musí protestovati proti ideji individuální nesmrtelnosti; nemůžeme připustiti, že by duše zemřelého individua mohla i dále ještě trvati; . . . i ona vzala za své, a nevrátí se víc.« Štítím se uvéstí zde jeho rouhavé výroky proti hřbitovu křesťanskému, proti svatému poli, kde klíčí símě nesmrtelnosti, proti tajemnému místu odpočinku a spánku (χοιμητήριον), jak nazývá jej v symbolické mluvě své víra náboženská, proti místu, kde tolik drahých nám zesnulých čeká na znamení, jež z hrobů je povolá. Büchner nevidí v účtě hrobům prokazované nic jiného leč porušení všeobecného práva, poškození zemědělství a překážku volné cirkulace zúrodnující hmoty! »Nejlepší a nejužitečnější věc, kterou člověk umírající ze sebe sama zanechati může, jest značná část forforečňanu vápenitého, hojnost vzácných a úrodných solí, jež umožňují bohatší skupenství molekulův, a tím k rozmnožení blaha pokolení lidského přispívají.« Ejhle, takový jest vědecký materialismus v celé své vznešenosti a v plném lesku svém!')

1) Poslyšmež, kterak jeden z nejrozšířenějších v učeném světě časopisů mluví o šestém vydání francouzském Büchnerova spisu *Síla a hmota*, a o převratných jeho naukách: »Oznamu-

A týž Ludvík Büchner rozněcuje se v pozdějším díle svém *Světlo a život* ještě více pro metafysiku atheismu, pro »immanenci jedné a téže síly věčně ve všelikých způsobách ve všemmíru kolující; pro nekonečné víření hmoty, v němž člověk nic jiného není, leč toliko pranepatrnou bytostí, jež na povrchu malinkého zrnka prášku několik málo dní pobude, a beze stopy zaniká... Tisícové nebes a tisícové zemí zmizely již v noci nesmírné. A až jedenkrát náš ohromný vesmír se rozpadne, nový započne vřítí život, nové vzniknou roje stálic a oběžnic, naplněných bytostmi, jež později také stanou se kořistí neodvratné záhuby: avšak v atomech a tróskách nezůstane ani stopy po světech bývalých, tak jakoby jich vůbec nikdy ani nebylo bývalo.«

Tyto prázdné a zvučné fráse, tyto nesmyslné theorie, tu a tam ve vědecké cáry zahalené, svádějí široké massy lidu a způsobují v duších lidských škody nesmírné. Mohli bychom nahromaditi zde velice mnoho podobných zarmucujících a neblahých výroků; chceme však uvéstí zde pouze ještě jen citát ze Straussa, chtěje vyvrátiti jej. Žádný nedovedl podati trest materialistického důkazu proti životu příštímému tak, jako tento mistr atheismu. A zajímavě jest zajisté, slyšíme-li. kterak smělý tento muž, jenž pohrdá »zákonem i proroky«, se přiznává, že sama již idea věčnosti »jej naplňuje hrůzou.«

»Domnělé důkazy jsoucnosti Boží a tak zvané nesmrtnosti duše pokládají se vůbec za nejsilnější základy náboženství. Odkud берeme sobě právo k tomu, bychom odporovali svědectví očí našich, jež vidí, že člověk celý smrtí za své běře, a připisovali trvalé bytí

jeme nové francouzské vydání proslulé knihy Ludvíka Büchnera. Málokterému dílu dostalo se osudu tak stkvělého, a není hued tak díla, jež by na povšechný směr ideí mělo podobný vliv, jako kniha Büchnerova... Úspěch díla *Síla a hmota* jest plnou měrou zasloužený a snadno vysvětlitelný. Pod pérem Büchnerovým mění se zákony a zásady vědecké v přesvědčující a nezvratné důkazy materialismu... *Síla a hmota* jest z nejznamenitějších děl filosofických tohoto století.« (!!) (*Revue scientifique* ze dne 8. listopadu 1884.)

jakési částce v nás, již nikterak dobadati se nemůžeme? ... »Já« člověka, toť jest tělo jeho, jež po skonu svém v niveč se rozpadá hnilobou v hrobě, nebo jest psům a supům na pospas ... Tak řečené mohutnosti duševní se rozvíjejí, rostou a silí spolu s tělem, zvláště pak s bezprostředním orgánem svým mozkiem; ve starobě spolu s ním chabnou a zanikají. A to tedy, co tak úzce spojeno jest s ústrojím tělesným, zaniká spolu s jeho zánikem, tak jako bod přestává býti středem kruhu, jakmile obvodu není více. Nic není nehmotným, leč toliko to, co vůbec neexistuje. Kdo pýchou se nenadýmá, dovede zříci se všech nároků, jež by sahalý za tento život pozemský; vyhlídka na věčnost naplňuje hrůzou.« ¹⁾

Tak tedy zní námitka positivismu a soustavného nihilismu; jest to pouhé tvrzení, jež ničím není dokázáno. Myslíme, že bude s užitkem, vyvrátíme-li ji pomocí metody, již věda moderní nemůže neuznati. ²⁾

§ II.

Život posmrtný a badání vědecké.

Duše a tělo tou měrou od sebe se liší, život duševní jeví známky, jež tak patrně od známek života organického se různí, že smrtě těla nikterak nemůže přivoditi smrtě duše. Na tomto místě bude třeba podati několik úvah poněkud abstraktních; nicméně však budou úvahy ty krátké, snadno srozumitelné a přeměnění se před očima našima v důkazy konkrétní, makavé, pokusné.

¹⁾ Stará a nová víra, vyznání, kap. XL.

²⁾ Filosofie tradiční rozeznává dvojí druh důvodů pro nesmrtnost duše: důvody vnitřní založené na samé přirozenosti podstaty duchové a její činnosti; a důvody zevnější. na příklad: že zničení duše obdařené rozumem a svobodnou vůlí, a tudíž zodpovědné, odporuje moudrosti, dobrotivosti a spravedlnosti Boží. — Také my zachováme zde oba tyto druhy důvodů posvěcených časem a potvrzených velikými mistry; toliko že podáme je ve formě a methodou, jež se shodují se směrem. povahou a postupem soudobého ducha vědeckého. V pojednání našem převládá, bude metoda pozorování vnějšího i vnitřního, čili metoda experimentální.

Tělo pochází zvenčí; utváří se stále ze živlů mnohonásobných a různotvárných; jest výtvozem plození, výživy a přizpůsobování; ono tvoří vzhledem k atomům, z nichž právě se skládá, jakousi bytost číře náhodnou a pomíjející, kterouž vystřídávají neustále nové a nové tvary a způsoby bytostní. Fysiologové všech škol tvrdí s nemalým důrazem, — a mají pravdu v té věci, — že molekuly, z nichž skládá se tělo naše, náležejí vesměs a výhradně jen říši rostlinné nebo živočišné, z nichž člověk potravu svoji bere, a že za krátko molekuly tyto opět navrátí se v koloběh prachu zemského.

Naproti tomu duše není a nemůže býti leč bezprostředním plodem stvoření. Nežli se stala určitým »já«, nebyla naprosto ničím, a nikdy ničím jiným nebude, leč toliko oním »já«. Nevznikla seskupením nebo sloučením se různorodých molekulů; ona nemůže rozptýlena býti jako hmotné atomy těla, jelikož jest jednotná, jednoduchá, nerozložitelná, duchová; ona není pouhým případkem, zjevem pomíjejícím, nýbrž příčinou podstatnou, vždy a naprosto identickou. Badání psychologické i svědectví našeho sebevědomí dokazují vše to s touž jistotou jako nejprísnejší determinismus obírající se studiem zjevů smyslných.

Uvažme dobře s dvojího hlediska, s něhož na předmět svůj se díváme, přední podstatné znaky duše a těla, kteréžto znaky netoliko mezi sebou se různí, nýbrž i jsou sobě naprosto protivny. S jedné strany utvoření zevnitřní, neustálá proměnlivost ve skladu a rozkladu; s druhé strany naprostá identita, úplná stálost v jednotě i jednoduchosti. Tam věc, která pomíjí, zaniká, stárne, jež v každém okamžiku přestává býti tím, čím bývala, která neustále umírá; zde věc, jež neustále udržuje se živoucí a neporušená, jež nemůže jinak trvati leč v plné existenci své nynější. Než to není ještě vše.

Tělo má pouze individuálnost přírodní a nikoliv osobní, zcela tak jako každá rostlina, jako kterýkoliv organismus. Jest úplně passivní, není pánem sama sebe, není »*sui compos*«.

Duše jest bytosť osobní, zodpovědná, bytosť v sobě a pro sebe, jež ovládá sebe samu, jež sebe samu určuje, jež má individuálnosť plnou a naprostou. Stálé trvání individuálné jest tedy její podstatou. Nuže, kdož by neuznal, že tím již duše logicky jest dokázána a metafysicky vyjádřena? V tom smyslu Leibnitz právem děl: »Člověk jest od přirozenosti nesmrtelným.« Než jděmež dále!

Život těla jest neustálým bojem proti zákonům fysickým i chemickým, jež pudí k rozkladu živlův organických. Smrť tedy čili rozklad organismu tělesného jest tedy úkazem ještě přirozenějším nežli život. Hráz zdržuje bystřinu v příslušných mezích: protrhněte hrázu, a bystřina rozleje se vlastní tíhou svou; tak i tělo rozkládá se vlastní náklonností svou, jež se končí po každé jeho zničením.

Jde-li naproti tomu o duši, tuť jest život její přirozeností, a smrť byla by tu divem, úkazem nevysvětlitelným. Smrť duše nemohla by se uskutečniti, nemohla by jinak pojata býti, leč jako zničení. Avšak zničení podstaty jakékoliv jest čin nadpřirozený; sama pozitivistická věda prohlašuje je za nemožné s hlediska přírodovědeckého. Smrť duše, podstaty skutečné a osobní, nemůže tedy žádným způsobem býti důsledkem přirozené smrti těla.

Nebudu se déle zdržovati při těchto metafysických úvahách, při těchto poněkud abstraktních rozumováním. Lzeť na štěstí snadno ukázati je v činnosti, ve formě nejkonkrétnější, lzeť snadno sledovati divadlo obou životů souběžných: života tělesného, jenž vzrůstá, vzkvétá, vadne, klesá a mizí, — a života duševního, jenž také vzrůstá, jenž však na tomto světě nikdy k plnému rozkvětu nedospěje, jenž od ideálu vždy celou propastí jest oddělen, jenž teprve takorůž začíná běh svůj a jedva na dráhu svého určení vstupuje, když již tělo, vyčerpavši síly své, klesá a jej opouští.

Divadlo toto, již samo sebou velice poutavé, stává se ještě poutavějším, vzpomeneme-li sobě, že tu jde o nás samy, že to, co vylíčiti chceme, jest vlastní naše historie minulá, přítomná i budoucí.

Pohledme na děcko, na člověka, jenž právě se byl narodil; leží tu v kolébce své, oči jeho jsou ještě za-

vřeny, ústa němá; my však víme, že uvnitř pučícího tohoto poupěte, v křehkém tomto obalu spočívá duše. Brzo probouzí se v dítku vše: oči jeho se otvírají, i poznáváme, že jest to duše, která jimi na nás patří. Rty se usmívají, ano dovedou již i mluvit, a to dříve ještě, nežli jsou s to, aby vydávaly zvuk artikulovaný. Konečně poupě v plný květ se rozpukne: mohutnosti duševní čím dále tím patrněji se jeví, tělo volně se pohybuje, bytost lidská stojí tu zpříma a započíná běh života svého.

Duše a tělo vydaly se na cestu jako dva bodří a věrní soudruzi, kteří sice nad míru od sebe se liší přirozeností svou, svojí povahou i vkusem, a kteří přece k sobě navzájem jsou připoutáni, kteří tvoří jednotnou dvojici, kteří mezi sebou někdy vedou boj. častěji však navzájem se podvádějí anebo stávají se spoluvinníky obapolných svých slabostí.

Uplývají léta dětská, jinošská, uplývá věk mužný; jednota a soulad sil napohled trvá, takže by zdáti se mohlo, že duše a tělo určeny jsou k tomu, aby nikdy se neopustily.

Leč tu vyskytnou se divné příznaky. Nadejde okamžik, kdy člověk s úžasem i zármutkem znamená ve dvou těchto částech jediné bytosti snahy různé, spolu nesrovnatelné. Již nezdá se, že by části ony nerozlučně k sobě patřily, nýbrž bezděky vzniká myšlenka, že příznaky ty jsou přede hrou jich rozloučení.

Jedna část, totiž duše, nenasytnou touhou po bytí planoucí, netoliko necítí se bytí znavenou žitím, nýbrž jest ho ještě žádostivější nežli na počátku. V době té má ona více síly, to jest více vědění i síly, má vyšší a obsáhlejší touhu než kdykoliv dříve. Co jest v očích jejích kratičká ta dráha, kterou byla urazila? Onať odkryla nekonečnost, ona poznala panství své, i nebude mítí pokoje, dokud neocitne se v této pravé vlasti své.

Část druhá, totiž tělo, jest poutí padesáti, šedesáti let velice schváčeno; i vzpírá se provázeti a následovati duši, která je pohání a táhne, cítí, kterak k zemi jest taženo, a to slabě zpočátku, později však silou neúprosnou. A tak to jde dále: tělo neustává sestupo-

vati níž a níže a skláněti se v místo odpočinku, kdežto duše vznáší se stále výš a výše a chce neustále žít!

Čas, veliký ten, pomocník smrti a rozkladu, ukládá se na tělo, aby je jednoho dne zahubil pouhou tíží svou, nemaje k tomu ničádného jiného prostředku potřebí, — onen čas, jenž kolkolem duše vše kácí a ničí, zdá se, že zbaviti chce duši vazeb jejích a připraviti vše k poslednímu jejímu vzletu. Slavný chemik Davy, jehož genius neobyčejného vzletu nabýval při pohledu na veliké výjevy přírodní, napsal učené a poetické rozjímání o času, příčině všeliké zkázy věcí pomíjících. Předvádí nám na podiv štíhlé vrcholy vyčnívající nad pásma horská: když byly bouře, mrazy i větry znenáhla zprostily je sypkých skalín, jež je dříve pokrývaly, trčí obnažená žula do výše jako na vzdor duchu zkázy. A žule té podobá se duše; čím více tělo padá jakožto nepotřebný háv, tím zřetelněji jeví se nezničitelný granit duše a tím výše se pozvedá.

V přírodě hmotné činitelé nejmocnější, síly sice jedva postřezitelné nicméně vševládne, spolupůsobí bez ustání při ničivém díle času: stále a stále ničení a znovubudování, všude vývoj povšechný. Co vzdoruje blesku, příboji okeánu a záchvěvům zemětřesení, to podléhá neustále činnosti rosy, kapky vodní, molekulu páry: taková jest i historie lidského těla.... Jde-li však o duši lidskou, tu veškery její síly, schopnosti i činy: myšlenka, svoboda, láska, věda, jsou svědky i činiteli života; vše to, čím duše se živí, pravda, krásno a dobro, jsou pokrmem a zárukou nesmrtelnosti.

Přicházíme ke konci, k poslednímu aktu, k nevyhnutelnému rozuzlení dramatu životního, k nutnému skončení tovaryšstva duše a těla. Vyšli jsme od kolébky, a nyní stojíme u lože smrtelného; jest to také kolébka, z ní však otvírá se perspektiva mnohem hlubší a naděje mnohem vznešenější.

Hle, člověk inteligentní a nadaný, ano řekněme člověk geniální umírá. Mohli bychom nazvati člověka toho nejedním jménem vůbec známým, jež by dokladem bylo toho, co říci hodláme. Vidíme tu tělo vyzáblé, zmořené prací, stářím i nemocí, smrt vložila již ledovou ruku svou na veškery údy jeho. Péro, list papíru byly

by přetěžkým břemenem této ruce, v níž není více ani tolik síly, aby chvěla se jako ruka vetchého starce.

A v téže chvíli spatřuji, kterak duše zachovala sobě veškeru sílu a svěžest mohutností svých; ba co dím? projevy její jsou právě nyní stkvělejší nežli kdykoliv jindy. Zdaž nečetli jsme obdivuhodné myšlenky, pravá díla mistrovská, jež diktována byla umírajícími? Bylo nutno přichýlití ucho k těmto rtům nemohoucím již ve zvuky odíti hluboké myšlenky, jež marně usilovaly jimi pohnouti.¹⁾

Jakže? tato duše světlem prozářená, určená k tomu, aby poznávala a chtěla, měla by sdíleti osud těla, a měla by náhle beze všeho příznaku úpadku a umdlení, přestati poznávati a chtíti?! ... Vždyť samo to tělo zbavené života uchovává ještě po nějaký čas teplotu svoji, svůj tvar i znak velikosti, ano řekl bych znak nesmrtnosti, kterýž duše jemu byla vtiskla, — a duše plná života měla by mžikem oka obrácena býti v niveč?!

Divadlem méně vzácným, nicméně však stejně výmluvným, ano snad mnohem ještě výmluvnějším nežli smrt člověka geniálního, jest pohled, jehož poskytuje něžná láska na lůžku smrtelném, čili duše láskou planoucí v těle již stydnoucím. Srdce téměř již nebijе, avšak oheň vnitřního tepla, oheň lásky hárá mocněji nežli kdy dříve. Veškero líčení jest zde zbytečno. Neboť, kdo na vlastní oči neviděl smrti bytosti milující? Či srdce nebylo dojata nadbytkem života, jež projevowała duše milující v těle se smrtí zapasícím? Komu by tedy na mysl připadnouti mohlo, že by duše k lásce stvořená mohla odsouzena býti k tomu, aby přestala býti, aby přestala milovati, a to právě v okamžiku, kdy miluje nejvíce?!

¹⁾ »Sděl mi nějakou velikou myšlenku,« pravil Herder umíraje k synu svému, »toť pouze dodá mi něco síly!« — Mimo případy úžasné bystrosti a neobyčejně zvýšené činnosti intelektuální, jest známa celá řada vědecky zjištěných případů, jež nasvědčují tomu, že zvláštní síla reminiscence, jakési panoramatické na myslí tanutí celého života jest normálním úkazem u umírajících. (Šrv. *Revue scientifique*, 2. března 1889.)

A což říci mám o divadle, jehož skýtá ctnost a svatost, jež zavírá v sobě vše, cokoliv v duši lidské jest velikého; — světec v okamžiku smrti, na prahu života věčného! . . . Také zde jest tělo vyhublé, schváčené námahou, obětivostí, odříkáním, anebo také i zkomo-lené a rozsápané rukou katovou; spatříme kosti snad rozdrčené a údy ohlodané zuby šelem, jimž mučeník v cirku na pospas byl dán! A hle, tu bytost, jež v těle tom přebývá, se pozvedá, aby zapěla hymnu života a slávy vítězné, na vzdor katům, dravým šelmám, bolestem i smrti samé! Ten, kdo viděl umíratí člověka vpravdě svatého, zahlédl tělesnýma očima svýma život posmrtný.¹⁾

§ III.

Život budoucí a idea Boží.

Za našich dnův, kdy tolik duchů bylo zvyklo vy-hledávati zákony v empirickém zkoumání faktův, jest zajisté s užitkem představovati veliké problémy života a určení člověka ve formě smyslné. První filosofové z pohanstva ku křesťanství obrácení a obhájci nové víry své se stavší, píšíce pro pohany učené, pro Dio-genty a Autoliky, uměli přizpůsobovati se intelektu-

¹⁾ Autoři »Neviditelného světa« ujišťují nás sami, že nejsou ani metafysiky, ani moralisty, tím méně pak theology; jsouť fysiky a matematiky a pojednávají vědecky o životě budoucím.

Důkaz Fajta a Balfour-Stewarta spočívá vesměs na tomto syllogismu:

Zásada continuity, základ moderní vědy, vyžaduje trvání věcí, neboť nic nepřichází v niveč.

Trvání věcí, jež, jak vědecky dokázáno, jest nemožné v nynějším vesmíru, jenž musí nutně vzíti konec, vyžaduje vesmír neviditelný, jenž po něm následuje a jej doplňuje.

Základní zásada moderní vědy vymáhá a dokazuje existenci všehomíra neviditelného, života budoucího, jenž jest pokračováním nynějšího života lidského.

Není pochybnosti, že podobným thesám lze to neb ono vytknouti, není možno však popřítí jejich důležitost a velikost; není možno popřítí mocný půvab takovýchto otázek, jež »se nás tak hluboce dotýkají«, jsou-li řešeny s jarmým zanícením a s bezpečného hlediska, jehož poskytuje věda správně poji-maná.

álnímu rázu a snahám doby své. A tak tomu bylo vždy i v dobách pozdějších, jak tomu tradice zřejmě učí. Tím však nechceme nikterak říci, že by v důležitých věcech, když jde o pravdy základní, radno bylo opustiti nebo snad i pouze jen zanedbávati velikolepě sestrojené důkazy, jež živily, těšily a posilovaly víru našich předkův, jež ozářily i náš probouzející se rozum, jež připravovaly naše přesvědčení ke všeliké zkoušce a dosavad chrání je před všelikým ochabnutím.

Světlo neklamné, totiž vědomí mravní, idea spravedlnosti věčné a svrchované, ukazuje nám skutečnost i nevyhnutelnost života budoucího, života duše odloučené od těla, a to rovněž tak bezpečně a jistě, jako světlo sluneční objevuje nám existenci světů hmotných. Poslyštež ještě, co praví jeden z hlavních šířitelů současného nihilismu: »Částčky železa, jež kdysi bouřně byly ve skráních jakéhosi básníka, jež přemýšlely v mozku nějakého filosofa, jež vířily v prsou nelidského tyrana, anebo trpěly v srdci oběti nejnevinnější, uhánějí snad nyní zběsile prostorem v kolech lokomotivy.« Z neřesti i ctnosti, z obětivosti i nelidskosti, z bídáka i hrdiny, z utiskovatele i mučeníka — hle, toť pouze dle názoru materialistického zůstane, a nic, pranic nadto víc!

•Hrdý César, umrlý a rozpadší se v hlínu,
teď větru brání snad, vecpán jsa v rozpuklinu;
hle! mocný vůdce, před nímž svět se kdysi hrůzou třás',
teď v díře zední tkví, by dovnitř nevník' krutý mráz!«

Materialisté uvádějí tyto verše Shakespearovy a tleskají jim, neboť zdá se jim, že slova ta poetičtěji, než by to sami dovedli, vyjadřují thesi naprostého zničení. Ale což, jestliže César, z něhož pozůstává toliko trochu hlíny na ucpání spáry ve zdi, nazýval se Nero nebo Domitian, jestliže vlácel před tribunál svůj na tisíce obětí nevinných, jestliže drásal těla jejich krutým bičováním, jestliže je prznil a dával, a to proto, že chtěly zůstatí křesťany anebo snad i jen lidmi ctnostnými?... A ukrutenství taková opětovala se v rozmanitých způsobech ve všech dobách a zemích; vezdy bylo i bude dosti oblud i andělů v podobě

lidské, — a všichni ti bez rozdílu měli by vesměs vrátiti se ve všeobecný koloběh hmoty, a tím by mělo býti skončeno vše?!

Není rouhání, co nyní říci hodlám, naopak, jest to výkřik víry pobouřené rouháním, jest to akt adoratione. Pro toho, jenž ví, jakým svět tento byl, jest a bude, pro toho není jiné volby leč mezi jedním z obou členů hrozného tohoto dilemmatu: buď dlužno věřiti ve spravedlivou odplatu v životě budoucím, anebo dlužno opakovati příšerná slova onoho filosofa, jenž děl: »Bůh, toť zlo.«

Jestliže veškera žeň lidstva, koukol i pšenice, má kdysi v jedné a téže brázdě na věky pochována býti, pak pravdiv byl by výrok: »Bůh, toť zlo!«

Jestliže po tolika vzdeších, po tolikerých hořkých slzách a vroucích modlitbách, po takovém množství nadarmo vylité krve nevinných obětí, po tolikerých bez trestu zůstavších bezprávích, ničemnostech a ukrutenstvích, mělo by následovati mlčení smrti, mlčení věčné, jestliže jeden a týž příkrov vše bez rozdílu zahaliti má, — pak skutečně »Bůh, toť zlo.« Než, nechci se rouhati jménu Tvému, ó Bože můj! jáť věřím, hlásám i hájím potupenou spravedlnost Tvou!

Učenci shodují se celkem ve tvrzení, že měsíc náš byl zprvu koulí ohnivou, a že znenáhla se ochlazoval; i jest možno, že po nějaký čas bujel na něm snad pestrý život, až konečně, neustále vychládaje, stal se massou neúrodnou a mrtvou, nezachoval sobě z celé bývalé ozdoby své leč toliko melancholické a snivé světlo své, jež od slunce přijímá a nám sesílá.

A jedenkrát bezpochyby naše země, nyní tak utěšeně se zelenající a tak hojně obydlená, stane se obrovským kusem ledu... Oddávaje se těmto myšlenkám, dobře chápu krásná tato slova básníka Richtera:

»Až jednou po tisících a tisících let naše země za své vezme sešlostí a mrazem, až všechen ruch života utichne pochován jsa v jejích útrobách — zdaž by mohl pak duch věčný, Bůh stvořitel, pohlížeje na oněmělou kouli zemskou a pozoruje ohromné pohřebiště, zdaž mohl by říci: „Na této zemi ledem pokryté kdysi nescíslné množství duší žilo i slzy prolévalo,

činíc dobře i zle; nyní vše navždy zaniklo.' — Nikoliv! Pak zajisté pozvedl by se umučený červ a řekl by Stvořiteli svému: 'Tys nemohl stvořit mne, abych trpěl (nebo se radoval), jsa při tom lhostejným k neřesti a ctnosti; tys neměl, tys nemohl tak učinit!' — A kdo dává červu právo, aby takto mluvil? Jest to Všemohoucí sám, jenž vložil v nás ducha spravedlnosti a dobra, a jenž sám vzbuzuje v duších našich hnutí touhy i naděje k Němu se nesoucí.«

S radostí uvádíme zde šlechetný protest proti učení nihilistickému, pronesený ve jménu mravnosti, společenského blaha i důstojnosti lidské. Jest to sice důvod starý, avšak výmluvně v nové roucho oděný... »Tvrdím, že jak pro jednotlivce, tak i pro celé národy spiritualismus značí život, materialismus smrt. Kdo připisoval by duši bytí pouze pomíjející, kdo odkazoval by ji toliko na boje a zklamání života nynějšího, kdo by tvrdil, že hyne spolu se hmotou, jež ji zahaluje, a kterouž ona osvětluje, kdo by zbraňoval jí, aby nedoufala v odměnu, a zakazoval, aby nebála se trestu, kdo by jí sliboval úplné zničení, kdo by snižoval ji pod molekuly světa viditelného, jež se přeměňují, a nikdy za své neberou, — ten by člověka zbavoval Božského dechu a odsuzoval jej k nejhrubší zvířecosti.« (Maxime du CAMP).

»Neznám jiné víry a jiného útočiště, leč toliko víru v Boha a v nesmrtelnost naši... Jest podivno, ba bolestno, že třeba ještě obhajovati těchto nauk: spočíváť na nich sláva člověčenstva... Bez nich byli by národové pouhými stády, jež o bytí spolu zápolí, požírajíce se navzájem, bez nich byl by člověk tvorem, jenž nic jiného nevyhledává, leč toliko potravy a požitků, k nimž pud jej žene, byl by tvorem, jenž neumírá, ale cepení.« (George SAND).

Shrňmež krátce veškerý myšlenky, na nichž naděje v nesmrtelnost duše naší spočívá! Duše existuje, myslí, jest svobodná; i jest tedy nesmrtelná. Jestliže život, myšlenka a svoboda pohromadě v jedné a téže podstatě osobní se nalézají, nemůže bytí podstata tato zahlazena: osobnost a zodpovědnost tvoří proti smrti

dvojí úplnou záruku, ve jménu rozumu a věčné spravedlnosti.

Kdo by spolu s tak zvaným materialismem vědeckým a se současným monismem tvrdil, že duše jest pouhé fenomenon, pouhý výtvar ideální, výslednice pohybů lidského organismu, — ten pronášel by netoliko tvrzení bezpodstatné, nýbrž i vyvrácené intuitivní evidencí, rozumováním i zkušeností. Duše chce a cítí sebe jakožto příčinu, jakožto svobodný princip činnosti; jest tedy nutně tím samým již podstatou skutečnou a úplnou; ona může i musí existovati nezávisle od všeliké jiné podstaty.

Avšak duše netoliko tělo přežije, nýbrž ona jest nesmrtelná. Neboť, když byla dobyta prvního vítězství nad smrtí, kdež by ještě mohla ztroskotati se? Je-li jisto, jakož jsme byli až do omrzení již opakovali, že i v čase pomíjejícím, ve tvorstvu přírodním nižádný atom ani pohyb na zmar nepřichází, kterak by duše substantiální, když byla přetrvala čas, mohla ztratiti a rozplynouti se ve věčnu? Nikomu nelze překročiti prahu nepomíjející věčnosti, aniž by tím již nebral účasti na této nepomíjející existenci: býti ve věčnosti jest tolik jako býti nesmrtelným.

Duše tak málo utvořená jest na způsob toho, co pomíjí a co nutně konec míti musí, a tak velice přizpůsobena jest k tomu, co věčné jest, že žádosti i touhy její zde na zemi na všech stranách přes meze pozemskosti překypují. Kdekoliv před sebou postřehne meze, jež před ní se tyčí, tu trpí jako orel vězněný v kleci železné. Nejsem a nikdy nebudu v tomto životě, čím bych býti mohl a měl; mezi skutečností, jež mne třímá ve spárech svých a mezi ideálem, po němž toužím, leží propast nesmírná. Tělo, kdykoliv pocítí hlad nebo žízeň, zmítá sebou a křičí; nasýtilo-li se, čeká pokojně, až znovu žádost se probudí. Ale v duši není ani jediné mohutnosti, kterouž bychom mohli takovýmto způsobem nasýtit, kterou bychom mohli být na jediný jen okamžik odvrátiti od touhy po nekonečnosti.¹⁾

¹⁾ Snažili jsme se tuto velikou a útěchyplnou pravdu o životě budoucím objasniti výhradně pomocí rozumu a vědeckého

Víme všickni bez rozdílu, co to jest zármutek, jsmeť součástí člověčenstva, jež odsouzeno jest k smrti. Zřeli jsme, kterak zavírají se oči, jichž pohled byl světlým paprskem a zdrojem blaha v životě našem, zřeli jsme, kterak ústa zpola ztuhlá již naposledy se rozevřela, aby zašeptala: „Na shledanou!“ A když jsme se loučili s drahými zesnulými, když ukládali jsme je v hrob až do příštího shledání se věčného, zdaž neznamenalí jsme tenkrát, jak hluboko v nitru našem tkví posvátné dogma nesmrtelnosti duše? Zdaž nebyla nám tehdaž jasna ona utěšená a hluboce pravdivá myšlenka Petrarkova, že »to, co pošetileci smrti nazývají«:

Quel che morir chiaman gli sciocchi,
to že jest počátkem života, jitřenkou nového dne, po němž nebude žádné noci víc!

Nedostačí však, jestliže sami proniknutí jsme touto základní pravdou až do nejskrytějších záhybů, až do nejhlubších hlubin našeho svědomí a až na dno duše naší: dlužno hlasitě ji vyznávat, jí hájit a rozšiřovat; dlužno trpělivě a důrazně ji dokazovati těm, jichž víra v nebezpečí jest, a jež nauka atheistická usiluje uvrci v »dokonalou zvířecnost«; dlužno jim opět a opět na paměť uváděti: Člověk určen jest k tomu, aby umra živ byl, a nikoliv aby »pojda« rozplynul se v niveč. Jedenkaždý z nás má nesmrtelnou duši! ¹⁾

pozorování. Než, pravda ta jeví se ještě mnohem zřetelněji v paprscích víry. Ačkoliv není v plánu našem uváděti důkazy z tohoto oboru, budiž nám přece dovoleno při závěrku uvéstí tato velikolepá slova prorocká. Jest to hymnus nesmrtelnosti.

»Zaslechl jsem hlasy vzdálené, úchvatné zvuky, jež jako by zaznívaly z vlasti budoucí, i zachvěl jsem se radostnou nadějí. Proč toto tělo z hlíny učiněné vězní mne v zemi vyhnanství? Kéž rozpadne se v prach a popřeje mi volný vzlet! Synové lidští, slepí a bez rozumu, závidí přírodě, jež každého jara novou zelení se odívá na hrobech jejích navždy zavřených. Avšak já, jenž v sobě cítím více síly životní nežli celá příroda, vím, že přijde jednou čas, kdy fik nezakvete zůs, kdy réva nerozpučí víc; že nadejde čas, kdy nebude ovoce na stromě olivovém, aniž obilí i a polí, ani stád na pastvách; já však, plný života, přebývati budu v blažených příbytích věčna.«

¹⁾ Pro tato svědectví ve prospěch nesmrtelnosti duše nesmíme zapomenouti na prapodivné a chuděrské padětky, jimiž

§ IV.

Život budoucí a zmrtvýchvstání těl.

Problém určení člověka nezavírá v sobě toliko nesmrtelnost duše, nýbrž také i budoucí život celé bytosti lidské, to jest zmrtvýchvstání těl. Část hmoty znovu bude oživena spojením s podstatou duchovou, s duší. Tak hlásá učení víry. Nauka ta, jsouc nutným doplňkem křesťanského vyznání víry, byla potírána, popírána i vysmívána již od prvních století; byla však též povždy vítězně hájena.¹⁾

Rozum, anthropologie filosofická, podporuje učení víry: — Tělo jest »podstatnou součástí« prvotného plánu Božího. Člověk, jakožto celek utvořený z duše a těla, jest jediným cílem, v němž se oba cíle všeho-míra, duch i hmota, nyní slučují, a v němž navždy sloučiti se musí, aby sloučením jejich dosaženo bylo dovršení díla tvůrčího. — Zmrtvýchvstání těl, jak jemu učí víra křesťanská, obsaženo jest logicky v samém pojmu bytosti lidské, jelikož tělo jest jednou z »podstatných součástí« její přirozenosti; bez zmrtvýchvstání těla nemohla by býti celková nesmrtelnost přirozenosti lidské. — Zmrtvýchvstání těla jest nutnou podmínkou k vykonání svrchované spravedlnosti co do odměny i trestu. Spojení duše s tělem jest za života pozemského takové, že na dobrých i zlých činech podíl berou obě podstaty. Identita osobnosti před soudcem, identita osoby v trestu i v odměně, nemůže býti jinak pojímána, aniž uskutečněna. — Tělo jest pro člověka »živlem podstatným« k úplné blaženosti; hrůza před smrtí, nepřemožitelný odpor proti rozloučení obou

idealismus a naturalismus pokoušejí se nesmrtelnost nahraditi, jako jsou na pr. »Jedenkaždý žije ve veškerenstvu dále ve skutcích svých«, — »Láska působí přítomnost věčnou«, atd. Guyau obšírně rozebíral hypotheses, jež by v hypothese vývoje učinily možnou hypotesu nesmrtelnosti. (*Revue des Deux-Mondes*, 1. září 1886.) Renan vyslovuje naději, že »věda objeví nový způsob nesmrtelnosti, jenž by nahradil dosavadní nesmrtelnost duše«. (*L' Avenir de la Science*, 1890.)

¹⁾ V prvních třech stoletích máme o zmrtvýchvstání těl spisy Athenagorovy, Origenovy a Tertullianovy. Srovnávací studium těchto proslulých pojednání jest velice poučné.

těchto podstat celek tvořících, zavírají v sobě touhu po nesmrtelnosti, ba nutnost její.

Čemu učí nás, o čem nás mohou poučiti vědy zkusné, ve příčině dogmatu zmrtvýchvstání těl? Patrně ničemu. Nelzeť sobě představit, kterak by tu mohlo užito býti metody logického determinismu. Nicméně jsou mezi množstvím námitek bez ustání opakovaných i takové, jež mají vzhled přírodovědecký, a jež tedy spadají v obor naší apologetiky. Chceme je tu stručně probrati, vyhovující projeveným přáním; jakkoli pak námitky ty vidí se býti starými a otřepanými, přece vyvrácení jejich poskytuje nyní zvláštního interessu: vyvracejce je, budeme moci poukázati k překvapující shodě mezi jistými tušeními i odvážnými hypothesami vědy nejmodernější, a to i nejneprátelštější, a mezi učením víry.

První námitka byla různým způsobem formulována. Po smrti jednohokaždého člověka součástky, z nichž tělo jeho jest utvořeno, rozkládají se, i navracují se ve veliký vír hmoty; stávají se záhy součástí nových organismů, rostlin i zvířat, i možno také tvrditi, aniž by třeba bylo utíkat se k anthropofagii, že zakrátko počnou kolovati také i v jiných tělech lidských. Vše to děje se již dlouho před smrtí, za plného života, když tělo naše bez ustání se obnovuje. Při tomto nekonečném rozptýlení atomů, jež náležely tisícům bytostí lidských, kterak možno pochopiti rekonstrukci těla jednohokaždého člověka? A v tomto povšechném víru molekulů, která vlastně podstata tělesná to jest, jež vrácena býti má duši: zdaž tělesná substance dětství, či jinošství, či dospělého věku, či stáří, kdyžž byla tolikerých a tak úplných doznala proměn?

Hle, toť námitka za velmi nebezpečnou pokládaná: než jakkoliv na první pohled jest okázalá, přece vpravdě jest dětinská. Čím více usilují o to, aby jí zjednali váhu, čím více trvají na neustálém koloběhu atomů živoucích, tím více usnadňují rozřešení této záhady, tím pochopitelnějším činí faktum, že identita těla oživeného podstatou duchovou nikterak nezávisí na identitě součástí hmotných. Principem identity těla lidského jest jeho osobní a trvalé spojení s jednou

a touž duší; tím zachovává se jeho totožnost jakožto těla živoucího přes neustálý vývoj molekulů, z nichž se skládá.

»Tato individuální identita,« praví Msgr. Freppel, »nepodléhá sebe menší pochybnosti . . . Proč by mělo tělo zmrtvýchvstalé býti totožnějším s tělem smrti zničeným, nežli bylo totéž tělo identickým se samým sebou v různých fásích svého života pozemského? . . . Tyto hypotézy víry nikterak se nedotýkají, neboť církve nestanovila, v čem přesně specifická a individuální totožnost těla záleží. Předmětem dogmatu jest zmrtvýchvstání člověka s vlastním jeho tělem, jakož byl prohlásil čtvrtý sněm Lateránský; kromě toho však zůstává pole otevřeno libovolným míněním.« ¹⁾

Druhá námitka objevuje se v podobě méně zastaralé, aniž by však byla závažnější, nebo vědecktější. Nesmrtelnost těla živoucího jest nemožná; každý organismus proto již, že obdařen jest životem, musí se »vyvíjeti«, musí růsti a síliti, pak slábnouti a scházeti a konečně vzíti konec. Nesmrtelnost předpokládá neměnitelnost, stálost, absolutní trvání celku i jeho částí, což odporuje ideji života organického, ideji neustálého rozkladu a neustálé reorganisace, nepřetržitého ničení a »tvoření«. Všeliké oživené tělo předpokládá soustavu

¹⁾ Les Apologistes chrétiens au deuxième siècle, str. 192; — Origène, sv. II, str. 45. — »Tělo zmrtvýchvstalé,« dí Freppel ještě, »bude identickým s tělem smrtelným. Avšak, v čem přesně záleží tato identita? Zdaž bude totožnost tato porušena, jestliže tělo každého člověka neobdrží při vzkříšení tytéž molekuly, z nichž se skládalo za života pozemského? Tu opouštíme území dogmatu a vstupujeme v obor volných mínění. Církve sv. ovšem stanovila, že všichni lidé vstanou se svými vlastními těly, jež nyní nosí, jakož se byl vyjádřil čtvrtý sněm Lateránský, cum suis propriis corporibus, quae nunc gestant, avšak církev neurčila, v čem spočívá specifická a individuální identita těl . . .« »I pak ještě právem by lze bylo říci, že vstaneme z mrtvých s vlastními těly svými, kdybychom nepodrželi ani jediného z molekulův, z nichž tělo naše před smrtí se skládalo, jestliže by však tělo z mrtvých vstalé mělo tytéž zvláštnosti specifické, jež kdysi od jiných je odrůžňovaly. Nenalížíme však, proč by všemohoucnosti Boží bylo nesnadnějším navrátiti každému tělu vlastní jeho součástky organické nežli složiti je na novo pomocí součástí cizích.« (Ibid.)

úkonů život charakterisujících a životu podstatně náležejících, toť jest fysiologicky jisto; nuže tedy, možno voliti jen jedno z dvojího: buď nynější ústroje, jichž celek tvoří tělo lidské, budou odsouzeny k neplodné nečinnosti a stanou se neužitečnými a směšnými, anebo bude život těl zmrtvýchvzkříšených zcela takový, jak jej nyní známe, totiž pomíjející . . .

Ukázali jsme výše, kterak nejstarší námitka proti zmrtvýchvstání těl vyplynula z neznalosti principu identity těl živoucích. Větší ještě jest nevědomost naše vzhledem k samé podstatě hmoty, vzhledem k podstatě života organického. »Podstata těl jeví se nám dnes skrze molekuly smyslné, avšak, zdaž nemohla by existovati nezávisle od těchto molekulů? Pod vlastnostmi fysikálními a chemickými jest substrát stálý a podstatný, jenž v ničemž neodporuje ideji života ustavičného, nesmrtelného . . . Stačí modifikovati zákony atrakční, a veškeren hmotný vesmír zmenšen bude v massu tak malých rozměrů, jak jen libo . . . Kdož ví, nebude-li jedenkrát celá hmota, z níž světy se skládají, sjednocena s dušemi a nestane-li se tak účastnou nesmrtelnosti?« . . . Jaké to nedozírné perspektivy otvírají se nám ve slovech Ritterových: »Světy v neustálých obrazech a pohybech svých vyhledávají snad místo a způsob věčného svého odpočinku«; jakož i v této myšlence sv. Tomáše Akvinského: »Nic nepohybuje se, aby se pohybovalo, nýbrž aby dospělo k cíli pohybu; veškery pohyby jedenkrát přestanou«; a konečně v prorockých slovech sv. Petra, jež tak podivuhodným způsobem potvrzení nacházejí ve vědě moderní: »Nového pak nebe a nové země podle zaslíbení Jeho čekáme!«

Než, i když nebéřeme zřetele k těmto úvahám, příliš vzletným snad, nicméně však veskrze oprávněným, nenahlízíme, proč by přirozenost života organického, tak jak byla stanovena a formulována fysiologií pozitivní, odporovala ideji nesmrtelnosti. Nic zajisté nebrání tomu, abychom připustili v tělech zmrtvýchvzkříšených vývoj atomův, neustálé střídání prvkův, »věčné obnovování se.« Spojení těla s duší v jedinou osobu, jež postačilo k udržení identity těla v životě

pozemském, postačí zajisté i k udržení jejímu v životě posmrtném, byť molekuly, z nichž tělo se skládá, neustále se měnily. Tento nebeský vír života podivuhodně se snáší s pojetím těl oslavených, jež ze zjevení Božího čerpáme.

Takovýchto harmonií, často zcela neočekávaných, vyskytuje se velice mnoho netoliko mezi učením víry a tušením vědy pozitivní, nýbrž také mezi učením víry a nejdováděnějšími hypothesami vědy »nejpokročilejší«; není, co by více vzbuditi mohlo úvahy apologetovy, nežli právě tyto shody. Tak na př.:

Evoluce kosmická: konec viditelného všehomíra, soustavy sluneční pohlcují se navzájem; nezničitelnost hmoty, světy se přetvořují v neustálé změně mládí a staroby; — »nové nebe a nová země«.

Evoluce biologická: buňka, atom organický, podržující vedle rázu neurčitě dlouhé minulosti také tvůrčí a vůdčí ideu rozvoje bez mezí a hranic. Zárodek života, mohoucí, aniž by za své vzal, procházeti prostorem ledově studeným nebo mlhovinou žhoucí — věčný život ve věčném světle nebo ve věčném ohni!

Evoluce člověčenstva: neustálý pokrok, jenž člověčenstvo výš a výše povznáší, čině jej čím dále tím nezávislejším na hmotě bezvědomé a vtiskuje mu čím dále tím pevněji otěže vlády nad silami přírodními do rukou — proměnění a oslavení nynějšího života pozemského . . .

Kolik tu jest zlatých stkvostů, jež možno by bylo odejmouti falešným bohům domýšlivé vědy a ozdobiti jimi oltář pravého Boha! Kolik tu jest výroků duchem bludu hláсанých a přece bezděky pravdu biblických nauk o zmrtvýchvstání těl proti nevěrcům potvrzujících!

KAPITOLA DVACÁTÁ DRUHÁ.

K Ř Í Ž.

Ad lucem per crucem.

»Ó kéž bys, vlasti má, milovati chtěla
Boha, jenž otcem jest všeho, cokoliv
ti drahým jest, a klesnouti na kolena
před křížem jeho syna Ježíše Krista.
vykupitele světa!« (LACORDAIRE).

Jakožto typickou synthesi bludu devatenáctého století, jakožto střed operací ve svých studiích apologetických, obrali jsme sobě Vyznání Straussovo; zvolili jsme je proto, že jeví se jako nejúplnější a nejsoustavnější souhrn negací kriticismu s materialismem sloučeného, jakožto pravá »Summa proti Bohu.« Odvážný tento sofista, opětuje nej cyničtější blasfemii Goetheovu, korunuje útok svůj, jež byl proti všeliké víře náboženské podnikl, kapitolou o KŘÍŽI, o »tuhém dřívku napříč přes dřívko« (»Starres Hölzchen quer auf Hölzchen«).

Za štěstí i čest sobě přikládáme, že, odpovídajíce k takovému potupám, můžeme této vědecké apologii křesťanství vtisknouti jakožto poslední pečeť znamení sv. kříže.

Poslyšmež, co praví Strauss: »Na oltářích nynějších chrámů našich nalézáme dosud obraz ukřižovaného Krista. Církev katolická plýtvá tímto starobylým základním symbolem křesťanství, i ráda stavi jej u silnic i pěšin. Církev protestantská ustranila jej; stydíc se zaň jaksí, v úkryt chrámů, domů a hřbitovů.«

»Na cestách svých po krajinách katolických naplněn byl Goethe proti kříži antipathii, již průchod dal v pověstném epigramu svém. Již sám tvar tohoto

odznaku, toto ‚tuhé dřívko napříč přes dřívko, das starre Hölzchen quer auf Hölzchen‘, jak ho nazývá, nepříjemně se ho dotýkal . . . Než, u Goethea nebyl to pouze tvar, nebyl to pouze odpor aesthetický, jenž jej od kříže odpuzoval, nýbrž on nemohl snést zbožňování tohoto ‚žalostného obrazu na dřevě.‘¹⁾

»Krucifix s Bohem umírajícím za hříchy lidí jest v očích věřících netoliko viditelnou a takřka makavou zárukou vykoupení, nýbrž také i apotheosou utrpení. Jestliž to člověčenství v nejsmutnější podobě své, na všech svých údech pohmožděné a polámané, jež se z tohoto znetvoření svého takřka raduje; jest to personifikace určení křesťana i kletby, kterouž v očích jeho svět jest postižen.«

»Člověčenství moderní, majíc dosti na tom, že žije a pracuje, nemůže v takovémto symbolu naléztí výrazu svého náboženského přesvědčení; že pak symbol ten přes to dosud ještě v církvi i protestantské se uchovává, toť novým pouze dokladem její neschopnosti k dalšímu trvání a životu.«²⁾

A takž tedy kříž jest nyní již anachronismem, znamením úpadku, příznakem sešlosti. Křesťanu a církvi jeho nezbývá tedy zvoliti sobě jedno z dvojího: buď zavrhnouti kříž anebo zřici se života; buď rozbiti kříž anebo s resignací očekávati smrt . . .

V našich křesťanských příbytcích zaujímá kříž místo čestné; uvykli jsme zíratí naň, nezvykli jsme však snad uvažovati o něm. Nuže, pokusmež se zíratí naň s plným porozuměním! Vyšetřmež, jaký byl a jaký dosud jest význam jeho v lůně člověčenstva, uvažmež velikost jeho úlohy a moc jeho vlivu a účinku.³⁾

¹⁾ D. F. Strauss, Stará a nová víra, vyznání.

²⁾ Nelze vyličití, jaký okouzlující půvab, jak vznešené a plodné nauky zavírá v sobě ikonografie kříže, to jest historie symbolův a různých způsobů vyobrazení Ježíše na kříži, jichž v rozličných dobách církev užívala a jež věřící uctívali.

V prvních stoletích zřídka vyskytují se výkresy kříže, aspoň v bohoslužbě veřejné. Nelze se tomu diviti. Nebyloť třeba

Tento symbol věčné myšlenky, tento velebný hymnus nadpozemské lásky, vyjádřený slovem nebo písmem, nalézá se u všech národů civilisovaných, ve všech řečech; zobrazený štětcem malířským nebo dlátem sochařským kráší příbytky katolické, stkví se na prsou mužů i žen, a zdobí každý hrob.

před zraky pohanů nově obrácených a před zraky neofytův stavěti obraz připomínající utrpení a smrt Spasitelovu. nýbrž spíše obrazy svědčící o jeho zmrtvýchvstání, o jeho moci, o budoucí vítězoslávě Jeho. Muk Kristových nebylo třeba zobrazovati: vidalif i podstupovali je křesťané sami takřka den co den ve všech krutých podrobnostech jejich: neustále opakovaly se výslechy v praetoriu, bičování, ukřižování. Nebylo dne, v němž by nebylo odebráno se některé z krvavých těchto dramat, v nichž křesťané hráti musili úlohu svědků nebo obětí. K tomu pristoupila ještě snaha, ba nutnosť, aby z nové bohoslužby odstraněna byla veškerá i nejmenší podobnosť s modloslužbou, jakož i obava, aby krutým pronásledovatelům nebyl dán podnět k výsměchu, pomluvám a krivým žalobám.

Musíme živě vmysliti se v tuto situaci křesťanství vznikajícího a pronásledovaného, chceme-li oceniti něžnou péči, jemnocitné umění i důmyslný symbolismus, jež jeví se v prvních znázorněních Ježíše ukřižovaného.

Beránek ležící jest jedním z nejstarších znázornění Krista. Jest to obraz tradicionální a klassický symbol tichého a trpělivého utrpení Jeho na oltáři kříže. O něco později znázorňován byl Spasitel s rukama na způsob kříže rozpjatýma, avšak kříž sám vyobrazován nebyl. Tím způsobem vyjádřena byla modlitba, láska a vykoupení, a zároveň vyloučena veškerá vzpomínka na potupné dřevo kříže. Jinde spatřujeme postavu Kristovu obklopenou nimbem křížovým uprostřed mezi dvěma lotry; kříž jest sice již naznačen, avšak ve svatozáří, v aureole, to jest v lesku a slávě, nebo také ještě s připojeným symbolem zmrtvýchvstání.

Teprve v sedmém století byl krucifix úplný, to jest Ježíš na kříži přibitý, veřejně v basilikách staven před oči shromážděných věřících. Na krucifixu tehdejším spatřujeme však pozoruhodnou zvláštnost: Kristus oděn jest dlouhou tunikou. Jemnocitná ruka umělcova neopomenula nikdy vrátiti Jemu onu nesešitou sukni Jeho, z níž Jej surová ruka katanova před ukřižováním byla vysvlékla. Kázeň církevní po dlouhý ještě čas zavrhovala všeliký jiný způsob znázorňování Bohočlověka. Pridržovala se zbožné legendy kněze Basila, jemuž Spasitel sám ve vidění byl rozkázal, aby nebyl zobrazován jinak, leč toliko oděný.

Není pochybnosti, že umělci křesťanští oněch dob znali rovněž tak dobře jako my ona bolestná obnažení při bičování a ukřižování; není pochybnosti, že uměli klaněti se těmto my-

Od dávných věků byl obraz Ukřižovaného předmětem nejvroucnější úcty, nejvřelejší lásky i nejhoroucnějšího vzývání. Neuplynulo okamžiku, v němž by obraz ten nebyl smáčen slzami bolu a pokrýván polibky lásky.

Od dávných věků tisícové mužův i žen tráví celý život svůj v těsných celách, jichž jedinou ozdobou jest kříž; dobrovolně meškají v místech těchto a jsou tu šťastni.

Od dávných věků tisícové křestanů, a to nejen lidé prostičtí duchem i srdcem, nýbrž i lidé učeností slynoucí, za nevýslovnou útěchu v hodině poslední sobě pokládají, mohou-li přitisknouti kříž na rty své; často podobá se extasi smrtelný zápas křestanů v objetí Kristově.

U většiny civilisovaných národů koná se spravedlnost u přítomnosti a před očima Ukřižovaného. Přísaha složená před křížem jest nejsvětější z přísah; kdo poruší ji, nedopouští se křivé přísahy pouze, nýbrž stává se odpadlíkem od víry.

Klaněti se kříži jest nejvýmluvnějším a nejobsažnějším úkonem náboženským; šlapati nohama po kříži pokládá se vůbec za nejhnusnější a nejohavnější způsob odpadlictví.

Bůh Starého Zákona, Jehovah, byl Bůh strašlivý. Bůh evangelia, Ježíš Kristus, jest laskavý Bůh-Spasitel. Vůči hřmění bouře a vůči svitu blesku Jehovy byl by býval snad mohl člověk ve vzdoru se Satanem zvolati: »Nechci sloužiti, non serviam«; vůči slzám a krvavým krupějím Ukřižovaného vzdor člověka nena-

steriím usmíření, jichž vyžadovala spravedlnost Božská, avšak oni byli přesvědčeni, že tělo Ježíše Krista, podobně jako svatostánek Starého Zákona jeví se býti světějším a úctyhodnějším, je-li rouškou zahaleno. Byl to hold vzdaný svatosti Jeho, byl to akt úcty i víry; nadto pak hleděli umělci tímto způsobem vyhnouti se oné smyslnosti lahodící ladnosti soch pohanských, naplňujících pohanské svatyně a portiky.

Tunika Ukřižovaného sáhala zpočátku od ramenou až k nohám. Od konce osmého věku byla znenáhla zkracována, a změněna v tuniceľu, až konečně stal se z ní onen úzký opasek, ona vlající rouška, kterou každý umělec po své fantasií upravuje.

lezi by omluvy, neboť vzdorující neměl by jiné odpovědi leč: »Nechci milovati!«

Život člověčenstva nezná leč jediné hlavní rozhraní; rozhraním tím jest kříž; veškerý události, počínajíc stvořením světa, směřují k němu i vycházejí od něho; dějiny lidstva rozděleny jsou křížem.

Toť jsou fakta, jež popíráti nikdo se neodváží a jež nikdo nedovede vysvětliti bez světla víry. Fakta ta dokazují jedno z dvojího: buď nesmírná většina lidí civilisovaných po devatenácte století propadla šílenství, anebo jest kříž, »tento nevkusný obraz, tato apotheosa potupy a bolesti«, vskutku obrazem Božským.

Kdo z nás nekochal se již mnohokrát divadlem tak často vyličovaným, jež poskytují za jasné noci tajemné hlubiny nebeské nesčíslnými hvězdami poseté? Kdo z nás nepocítil uchvacující a okouzlující, zároveň však i zdrcující téměř síly tohoto prostoru bez hranic a mezí, jehož zdrcující dojem výpočty moderní vědy ještě zvyšují? . . . Klekátko a krucifix v prosté svatynce otevírají duši obzory mnohem obsáhlejší a zjevují jí pravdy nepoměrně vznešenější.¹⁾

Oko lidské, noříc se ve hvězdné nebe, dostihuje vzdálenosti jedva vypočitatelné, avšak myšlenka předstihuje zrak i ztrácí se v nekonečnu. Oko postřehne poslední světlý bod, jenž zdá se mu býti hranicí, i stane tu; myšlenka chce věděti, co jest za tímto bodem dále a pak ještě dále, i stává se netrpělivou. Jedenkaždý z obou, zrak i myšlenka, pohybuje se ve vlastní sféře své: zrak v prostoru, myšlenka v nekonečnu; odtud vzniká zápas, utrpení, zavrať.

Jakmile však zrak spočine na kříži, mizí všeliké utrpení, ustává všeliký boj; nemohl's dospěti k Nekonečnému, nuže: tu Nekonečný přišel k tobě; On vtělil se, aby oko tvoje bez obtíží naň mohlo patřiti, aby mysl tvá mohla v Něm dojíti ukojení svého; On pro

¹⁾ Le Verrier dal na sklonku života svého do observatoře své přinést krucifix; unaviv se pozorováním světů, do nichž genius jeho tak hluboko byl vnikl, hledal odpočinutí před křížem.

oko i pro mysl jest blahodárným světlem i milým odpočinkem.

Čím dále vnikáš v prostory světové, čím hojněji vzdálenosti na vzdálenosti hromadíš, čím více nových světův odkrýváš. tím živěji pocituješ nepatrnost svou; nejsi leč nepatrným toliko atomem na zemi, která tě nosí, a sama tato země jest pouhým atomem ve stroji světovém.

Čím hlouběji vnikáš v tajemství, jež pojí Boha s člověkem a člověka s Bohem, čím hlouběji se noříš v mysterium kříže i Ukřižovaného, tím živěji pocituješ, kterak rosteš a mohutníš. Pokládal jsem sama sebe za nepatrný atom pouze — a hle, já duši mám, jež vykoupěna jest krví Božskou; domníval jsem se, že blízek jsem nicotnosti — a hle, já jsem bratrem, synem, dědicem Božím!

Veškery tyto světy, jež krouží a září vůkol mne, byly již přede mnou a budou trvati i pak, když mne tu nebude více. Avšak i ony jedenkrát vezmou konec svůj; tak tvrdí věda i víra. Jestli již mnoho slunců zhaslých a oběžnic vychladlých. Kdy asi i země naše v mrtvý led se promění, a kde ocitne se pak prach, jenž nyní tvoří tělo mé? ... V pozadí velkolepého divadla života, pohybu a světla vše mi hlásá pomíjejicnost, vše zvěstuje mi smrt!

Avšak z obrazu Ukřižovaného, jehož tu vidím ranami posetého, zkrváceného a umírajícího, zaznívá hlas, jenž oznamuje mi z mrtvých vstání, oslavění, nesmrtelnost. Jest v moci mé, chci-li osud svůj připoutati k osudu jeho, chci-li bídný život svůj sloučiti s jeho věčností.

Kdybych uvěřil stoupencům Goetheovým a Straussovým, »kteří přestávají na tom, že žijí a působí, a kteří cítí nelibost při pohledu na obraz bolesti na dřevě«, co čekalo by mne dle nauky jejich po smrti? Úplný konec, úplné zničení. Jiní předpovídají mi dlouhá putování očistná s hvězdy na hvězdu, až konečně se octnu v povšechné podstatě světové, s níž mám splynouti a v ní zaniknouti.

Než, co učiním? V tiché jizbě své vrhnu se k nohám Ukřižovaného. Jeho evangelium ve shodě

s rozumem mým i s přesvědčením odvěkým mne učí, že nazítř: po smrti zasvitne pro spravedlivého první den života.

V životě každého člověka převládá bol. Jest to neúprosný, jednotvárný, všeobecný refrain, jest to úsloví světové, jest to truchlivá elegie, jež zaznívá k sluchu našemu ve všech jazycích a ze všech dob. Dvě toliko jsou věci budoucí, jež člověk může o sobě tvrditi se vši určitostí a bez osobivosti: »budu trpěti a umru.« Zdaž můžeme vítězně bojovati proti bolu? Zdaž můžeme z bolu se těšiti? Jak důležitý to problém, a jak živě zajímá lidné človecenstvo!

Člověk zůstavený sobě samému a vlastním silám svým pokusil se rozluštití jej. Tento hrdinský avšak marný pokus srdce lidského, nabaživšího se otročení svého, může vzbuditi podiv náš, avšak těžko uvěřiti, že by pokus tento byl býval kdy jedinkého jen člověka učinil v pravdě šťastným. Mudřec antický vzdoroval neštěstí jako bezmocnému a opovržení hodnému tyranovi; avšak umělé toto pohrdání a líčená tato pýcha byly pouhou maskou, pod níž bol se skrýval, a nikoliv protivahou bolu. Uražený tyran mstil se krutě, a ne-jednou zajisté v tišině a samotě noční splácel jemu vzdorovitý jeho otrok s hojnými úroky poplatek slz a vzdechů, povinný tento tribut svůj, jehož mu veřejně a okázale byl odpíral.

Oč větším a závidění hodnějším, především však oč pravdivějším jeví se nám býti pokorné oddání se bolu, nezviklatelný onen klid křesťana u nohou Ukřižovaného, jež objímá! Přeměna bolesti ve slasť, přeměna utrpení v rozkoš jest sice i u křesťana úkazem řídkým, avšak nastane-li přece, pak jest upřímnou a skutečnou. Kolik asi jest takovýchto vítězství nad bolem, jež v tichém ústraní se odehrávají, kolik asi jest takovýchto scén, oplývajících slzami sladké útěchy, jež světu zůstaly neznámy, a jimž nebe se obdivuje?

Ze všech bolestí lidských bolestí největší jest smrt; nuže, kterak tu osvědčil se kříž? . . . v hodině smrti slaví Ukřižovaný svoje triumfy! »Umřeš opuštěn!« tento výrok Pascalův budí v nás hrůzu. Ano, ten, kdo nevěří, ten umře opuštěn a osamělý; avšak, má-li na

mysli umírajícího křesťana, jest Pascal na omylu: křesťan není v zápase smrtelném nikdy opuštěn a sám. I když s ním se loučí vše: jeho rodiče i přátelé, i když smysly jeho neslouží mu již, a on neslyší pozemského zvuku více aniž zří světla denního, když opouští jej vše . . . tu zbývá jemu Ukřižovaný; veliký Trpitel a Umírající neopustí trpícího a umírajícího učeníka svého!

A Ukřižovaný neodloučí se ani od tělesné schránky zemřelého; i ve »čtvero desk«, o nichž mluví Pascal, následuje jí, neboť, byť sebe chudším byl, může křesťan dřevěný svůj křížek vzíti s sebou do hrobu . . . A v čele pohřebního průvodu po ulicích velikých měst i po pěšinách malé vísky nesen je kříž, a když průvod ze hřbitova se vrací, na hrobě zůstává kříž!

Joubert, důmyslný myslitel a výtečný spisovatel, dí o sobě, že »trápí jej neblahá snaha, celou knihu napsati na jedinou jen stránku, celou stránku vyjádřiti jedinou větou, celou větu vystihnouti jediným slovem.«

Vyjádřil tím nesplnitelný svůj sen, nebo spíše, jak sám dí, muky, jež spisovatel pocituje, vida, kterak marně se snaží slovy vystihnouti svoji myšlenku. A přece problém ten došel rozřešení svého; ušlechtilý tento sen, jež malomocná mluva lidská splniti nemohla, skutečněn byl podivuhodným způsobem ve víře křesťanské: Bible, Evangelium, Zjevení, mysterium Božského plánu i určení člověčenstva, Summa víry, metafysiky i vědy, vše to obsaženo jest v tomto jediném slově, jež bude i posledním slovem knihy mé:

KŘÍŽ:

Ruch idejí a nauk v letech 1886—1896.

Jaký byl v posledních deseti letech ruch idejí a nauk? . . . Zdaž změnilo se smýšlení ve věcech filosofických a náboženských? . . . Zdaž zápas mezi myšlením svobodářským a mezi myšlením křesťanským vstoupil ve fási šťastnější? Zdaž aspoň poskytuje zápas ten utěšenějších vyhlídek?

Shrňme zde stručně, opíraje se o několikero nových svědectví, úvahy již výše podané.¹⁾ Chceme především ukázati, za jakých podmínek by možno bylo napsati v čelo přírodovědecké apologie víry křesťanské ono líbezné slovo, jež nyní tak často se zálibou bývá pronášeno: Dobrá naděje.

Vyskytli se mužové, kteří pod krásným titulem Dobrá Naděje napsali několik půvabných stránek, kteří pod titulem tím podali svůdný soubor citátů vyňatých z několika našich nejmodernějších a nejsympatičtějších spisovatelů — filosofů, historiků, kritiků, romanopisců, — přírodovědci zřídka kdy přicházejí zde ke slovu. Autorovi,²⁾ jenž drahně času věnoval lidem, již stali se obětmi pochybností u víře, vydral se na jednom místě spisu jeho z hloubi srdce významný povzdech: »Jest tedy přece návrat k víře velice nesnadný!« Tím jest řečeno, že dosud ještě jest daleko od naděje ke skutečnosti.

Mnozí jiní táží se úzkostlivě, kolik as skrytého křesťanství chovají v sobě ona nejasná blouznění o huma-

¹⁾ Viz předmluvu tohoto čtvrtého vydání.

²⁾ Mgr. Baunard.

nitě, altruismu a solidaritě, ony trpké myšlenky tu a tam šířené o pomíjejcnosti a marnosti všeho; onen prchavý idealismus, jenž dogmatu opatrně se vyhýbá? »Jest to snad příprava, jest to snad rozbřeskující se úsvit lepší budoucnosti?« Či snad jest to spíše pouhý náboženský dilettantismus, pouhá choutka umělecká, citová nebo literární? V té věci jest mnoho skeptikův a pessimistův. Uvedu mínění jen jediného z nich, R. Doumice, známého kritika, jenž obdařen jest pronikavým bystrozrakem a výborně zná věc, o níž píše:

»Oni usilují přiblížiti se co možná nejbliže ku křesťanství. Než přece radno jest nespokojiti se pouhými slovy a přihlédnouti, z jakých živelů skládá se tato obrozující se nábožnost. U jedněch přizpůsobuje se nejhrubší sensualitě, u jiných, totiž u okkultistů, kabbalistů a magistů sestrojena jest ze všelikých poblouzení náboženského instinktu. V nejlepším případě moderní tato religiosita podává vlídné, avšak celkem plané, ba frivolní rozbory a rozpravy, a zásobuje básníky hezkými thematy, jež nejsou tak opotřebována, jako látky z antické mythologie čerpané. U všech téměř spisovatelů jest východištěm a počátečným postulátem této religiosity — skepticismus. Neboť oni mluví sice o náboženství, za nečeš by však pokládali, kdyby v podezření upadli, že věří v pravdivost tohoto náboženství, jímž se obírají. Oni tvrdí, že snaží se zachovati morálku křesťanskou, avšak zároveň pečlivě odlučují ji od dogmat, s nimiž přece tvoří jednolitý celek. A takž celá budova jejich spočívá na písku. Tento náboženský sentimentalismus jest literární modou, jež není o nic lepší, nežli kterákoliv jiná, jež však může státi se velice škodlivou. Neboť v těchto otázkách nespokojí se duch lidský na dlouho všelijakými kompromissy a vytáčkami. Záhy zajisté uvidíme, k čemu nový tento směr povede. Dlužno však dnes již vysloviti přání, aby tento zvláštní mysticismus nebyl snad předchůdcem nějakého nebezpečného útoku se strany materialismu.« ¹⁾

Na tomto obraze, načrtnutém před několika již lety, spatřujeme barvy patrně značně přitemnělé. Nej-

¹⁾ René Doumic, Correspondant. 25. dubna 1892.

nověji u příležitosti zahájení přednášek v katolickém Institutu Pařížském rozjasnil Msgr. d'Hulst obzor náš světlem mnohem útěšnějším. »Aby rozohnil mladistvou odvalu posluchačů svých, rozžehl před očima jejich stkvělé naděje.«

»Veřejné mínění jest dosud mocí velikou. Po dlouhý čas stavělo se příkře proti náboženství křesťanskému. Dnes však k němu opět se vrací . . . Než, zdaž jest tomu skutečně tak? tážete se mne, zda nechlácholím vás pouhými krásnými přeludy? Nikoliv, moji přátelé, já mluvím k vám z hlubokého přesvědčení, já sděluji vám výsledek mnohonásobných pozorování, a přejete-li sobě důkazů, shledám jich dosti v událostech nejnovějších.«

»Stalo se nyní modou slaviti jubilea. Nedávno byla slavena tři taková jubilea téměř hned za sebou. Byla to především přede dvěma lety stá ročnice založení školy polytechnické. A tu náboženství přidruženo bylo k této slavnosti . . . Roku následujícího slaveno bylo zase jubileum vyšší normální školy; viděli jsme tehdaž, kterak universitní elita modlitbou posvěcuje upomínku na sto let práce . . . Konečně pak tohoto roku slavil také Institut francouzský stoleté jubileum své; a kdo dne 23. října vstoupil do chrámu Saint-Germain-des-Prés, shledal, že naplněn jest zástupem, v němž každý jednotlivec representoval některou z hvězd literárních, vědeckých a uměleckých soudobé Francie. K velikému počtu věřících připojilo se také několik oněch mužů, jichž duch dosud váhá k pravdám víry se přikloniti. Co tedy chtěli mužové tito ve chrámě? Přítomností svojí dali zajisté na jevo, že čehosi jim se nedostává, a že radno hledati nutný tento doplněk v posvátném ovzduší chrámovém . . .« ¹⁾

Také my domníváme se, že tomu nyní tak jest, i budiž nám dovoleno připomenouti, že téměř téhož dne při podobné slavnostní příležitosti, totiž při zahájení přednášek na katolické universitě Toulousské také my zmínili jsme se »o těchto tužbách, dosud sice ještě

¹⁾ Bulletin de l'Institut catholique de Paris, prosinec 1896.

nejasných, avšak nepopíratelných, o tomto duševním hnutí naší elity příznivém věcem víry a evangelia, navzdor massám strannickou vášní zaujatým, navzdor massám lidu nábožensky i mravně zkaženým.« ¹⁾

Ano, jest tomu tak v oněch kruzích společnosti naší, jež nazýváme »společností lepší«, jest tomu tak mezi elitou, mezi muži udávajícími směr. Avšak jinak tomu jest v nižších vrstvách společnosti, v širokých massách lidu. Tu od dvaceti let, zejména od té doby, kdy bezbožecké vyučování stalo se nedotknutelným zákonem státním, a kdy bezbožnost těší se přízni úřadů, »vliv katolicismu neustále klesá, což jest velice povážlivé, a to povážlivější pro národ nežli pro církev.« ²⁾ Taková jest plná pravda se smutnými svými stránkami i se stránkami naděje plnými.

Ruch ideí ve vyšších vrstvách společenských, jakož i směr mínění ve vznešených kruzích intelektuálních, byly vždy a dosud jsou mocí velice důležitou; a za našich právě dnův oba jeví se býti křesťanství příznivými. Na výšinách společenských způsobila neplodnost a hrubost nauk materialistických nechuť a vzbudila obavu. Nyní prahnou mnozí po blahu víry i pocítují potřebu náboženství bezpečného . . . Avšak oni po drahnu dobu vášnivě blouznili o právech rozumu a o svobodě vědy; i miní zůstati věrnými vědě i rozumu. Dlužno tedy bez ustání snažiti se o to, aby čím dále tím lépe vysvitla shoda rozumu a víry, harmonie mezi zjištěnými pravdami vědeckými a mezi nepochybnými pravdami zjevenými. Vítězství dobudeme toliko za tuto cenu.

Uprostřed roku 1892 Taine, autor díla »Origines de la France contemporaine«, uveřejnil v *Revue des Deux-Mondes* tento velikolepý hold vzdaný víře křesťanské:

»Dnes, po osmnácti stech letech, jest křesťanství ve dvou dílech světa pro 400,000.000 lidí duševním orgánem, mohutnou dvojicí perutí nutných k tomu, aby

¹⁾ Bulletin de l'Institut catholique de Toulouse, listopad 1895.

²⁾ Taine, *Revue des Deux-Mondes*, 1 června 1891 str. 511, 516.

člověk pozdvižen byl nad sebe sama, nad život svůj v pozemském prachu se plazící, nad obmezený obzor svůj... Kdykoliv a kdekoliv během těchto osmnácti set let tyto peruti buď ochably nebo násilím byly ochromeny, vždy a všude poklesla pak mravnost veřejná i soukromá...»

»Ten toliko, kdo přihlédne k věci blíže, dovede oceniti bohaté dary, jež křesťanství moderní společnosti naší přineslo; onoť zavedlo do ní stud, jemnost, lidumilnost, z rukou jeho pochází vše, cokoliv nynější společnost má na mravnosti, poctivosti a spravedlnosti. Nižádné rozumování filosofické, nižádná vzdělanost umělecká a literární, nižádný zákonník, nižádná opatření správní, nižádný způsob vlády nestačí nahraditi služby, jež v tomto oboru koná křesťanství. Kromě křesťanství není jiného prostředku, jenž by nás zadržel na šikmé ploše vrozených náklonností našich, jenž by bránil jedva znatelnému klesání, jímž pokolení naše neustále celou původní tíhou svou sesouvá se zpět do nížin svých; a starobylé evangelium, nechať jest nynější roucho jeho jakékoliv, jest přece dosud ještě nejlepší podporou sociálního instinktu.«

V téže studii své o Rekonstituci Francie, o několik řádků níže, zastavuje se Taine před vědou jakožto »učitelkou pravd pozitivních«, i pokračuje takto:

»Již po celé století odehrává se neobyčejný děj: velikolepý obraz se provádí a spěje k dokončení svému;... jest to obraz všehomíra fysického i morálního malovaný dle přírody. Již po celé století jest tento zajímavý, velikolepý a se zaručenou přesností provedený obraz veřejně vystaven, a každým dnem shromažďuje se před ním zástup čtenější a čtenější... Jakkoliv pak nejasné a kusé jsou dojmy, jež sobě odnášejí různí diváci, jednu přece důležitou věc postřehli všichni, že totiž z různých obrazů světa tento jediný není malován dle fantasie, nýbrž dle přírody. A mezi tímto obrazem a obrazem, jež jim předvádí církev katolická, jest neshoda ohromná...«

»U národů katolických tato neshoda nikterak se nezmírňuje, nýbrž ještě vzrůstá. Oba tyto různé obrazy

všehomíra, z nichž jeden vymalován jest věrou a druhý vědou, stávají se čím dále tím více sobě nepodobnými, a příkrá kontradikce vzájemná neustále se přiostrňuje dalším rozvojem každého z nich, jelikož jedenkaždý z nich vyvíjí se samostatně a směrem druhému přímo protivným, jeden z nich totiž svými rozhodnutími dogmatickými... a druhý svými stále rostoucími objevy; každý z nich zvětšuje autoritu svoji: tento svými přesnými nálezy, onen dobrými svými skutky; každý z nich jsa do jisté míry uznáván, tento za učitelku pravd pozitivních, onen za učitelku řídící mravnost výkonnou. Odtud vznikají v duši každého katolíka krutý boj a trapná sklíčenost. Kterého z těchto dvou názorů světových má se přidržeti jakožto vůdce svého? A byť i snad upřímně chtěl a schopen byl přidržeti se obou zároveň, pozná záhy, že nelze uvéstí je ve shodu vzájemnou...¹⁾

Hle vynikající tento duch, výtečný dějepisec, jenž ode všech vážen jest pro neličenou svoji upřímnost, klidnou umírněnost, pro obsáhlou a solidní svoji učinnost, učenec tento, jenž veřejně uznává a s nevšední výmluvností velebí velikolepost, krásu a mohutný vliv morální i sociální křesťanství, — učenec tento přijímá a prohlašuje za »pravdy pozitivní« ony soustavy, hypotезy a metafysické sny, jež vědecky byly vyvráceny a jež veškeré důvěry pozbyly, a neostýchá se tvrditi, že jest mezi vědou a věrou příkrý rozpor! Kdo tento příklad na paměti má, zdaž bude od nás požadovati, abychom dokazovali jemu důležitost studií, jimž jsme se oddali, a vhodnost programu našeho?

¹⁾ Taine, *Revue des Deux-Mondes*, 1. června 1891.

OBSAH.

	Strana
List sv. Otce Lva XIII.	\
Připomenutí překladatelovo	VII
Předmluva spisovatelova ke čtvrtému vydání	IX
Výtah z předmluvy k prvnímu vydání	XIII
Výtah z předmluvy k třetímu vydání	XVIII

ČÁST PRVÁ.

Úvod povšechný. Methodologie.

Kapitola první.

§ I. Jaké smýšlení, ideje a nauky ovládají dobu přítomnou	1
§ II. Dvojí krise víry a myšlení ve Francii	7
§ III. Převládající ráz náboženského boje v době přítomné	12

Kapitola druhá.

§ I. Strany válčící; trojí obor vědy lidské: věda empirická, metafysika, theologie	14
§ II. Podružné rozdělení vědy empirické: vědy historické, vědy přírodní	17
§ III. Vlastní předmět tohoto nástinu Apologie křesťanské	21

Kapitola třetí.

Rozumem odůvodněná autorita každého ze tří oborů poznání:

§ I. Autorita vědy empirické	25
§ II. Autorita metafysiky	32
§ III. Autorita víry	38
§ IV. Hranice pravomoci jednotlivých oborů; práva a povinnosti vzájemné	46

Kapitola čtvrtá.

§ I. Apologetika křesťanská; zásady její i tradice	49
§ II. Nové podmínky apologetiky vzhledem k moderní vědě; její povinnosti a práva	53

Kapitola pátá.

§ I. Výklad Pisma sv. a vědecká apologie víry; dva protivné sobě systémy: konkordismus a idealismus	64
§ II. Soustava prostředkující: konkordismus idealisovaný	67
§ III. Encyklika »Providentissimus Deus«: princip, metoda a exegeze	72

Kapitola šestá.

§ I. Methoda výkladu i důkazu, již užito v přítomné přírodovědecké apologii křesťanství	76
§ II. Synthesa bludu. »Summa contra Deum«	81
§ III. Pořádek věcí, o nichž pojednávatí budeme; jejich důležitost a půvab	84

ČÁST DRUHÁ.

Původ a utváření se všehomíra. Kosmologie.

Kapitola sedmá.

§ I. Původ všehomíra: učení víry	90
§ II. Původ všehomíra a věda pozitivní	91

Kapitola osmá.

§ I. Utváření se všehomíra neorganického: učení víry	93
§ II. Vědecké hypotезy o utváření se všehomíra hmotného	96
§ III. Theorie kosmogonické a Bible	101

Kapitola devátá.

§ I. Soustavy pseudo-vědecké týkající se počátku a utváření se všehomíra	104
§ II. Vyvrácení současných teorií materialistických; atom věčný, atom »vyrobený«	108
§ III. Monistický názor světa a hypotезa transformní	118

Kapitola desátá.

§ I. Plán Prozřetelnosti a zákon světa fysického; zásada kontinuity v Bohu; modlitba a zázrak: čemu učí o tom víra?	123
§ II. Zásada kontinuity ve vědách fysikálních; idea o řádu a účelnosti; zákony zkusné a zákony nutné	126
§ III. Námitky pseudovědecké; účinnost modlitby a zákon kosmický; zázrak a základní idea zákona	130

ČÁST TŘETÍ.

Počátek a rozvoj života. Biologie.

Kapitola jedenáctá.

§ I. Poučky vědy o přirozenosti bytostí živých	139
§ II. Počátek života: čemu o tom učí víra	143
§ III. Počátek života: čemu o tom učí věda	144

Kapitola dvanáctá.

- § I. Systémy a hypotézy týkající se počátku života: plození samovolné a věda experimentální; — »sliz beztvárný«, »protoplasma utvářené« 148
- § II. Výklad a vyvrácení monistických teorií o průvodu života. — Haeckelova archigonie autogonická a plasmagonická 154
- § III. Původ a morfogenie současného monismu; — materialismus v historii 165

Kapitola třináctá.

- § I. Rozvoj života na zeměkouli. Zdaž víra o tom něco hlásá závazně? Zdaž věda má o tom nějaké jistoty? 170
- § II. Výzkumy geologické a jasná tvrzení Písma sv. 181

Kapitola čtrnáctá.

- § I. Rozvoj života na zemi; — hypotézy vědecké: transformace neboli vývoj druhů organických; lamarckismus; darwinismus; weismannismus 186
- § II. O faktech a důvodech transformismu příznivých . . . 193
- § III. Fakty i důvody hypotézy transformistické odporující . 203
- § IV. Závěry: transformismus a věda; transformismus a víra 219

Kapitola patnáctá.

- § I. Systémy pseudo-vědecké a materialistické o rozvoji života; evoluce monistická 226
- § II. Účelnost v evoluci biologické; monéra počátečná a existence Boží 229

ČÁST ČTVRTÁ.

Původ, dějiny a účel člověka. Anthropologie.

Kapitola šestnáctá.

- § I. Člověk; veliká důležitost tohoto předmětu; trojí metoda anthropologická 239
- § II. Původ a přirozenost člověka: čemu o tom učí víra . . 244
- § III. Původ a přirozenost člověka: co o tom ví věda . . . 246
- § IV. Harmonie víry a vědy pozitivní 248

Kapitola sedmnáctá.

- § I. Soustavy pseudovědecké: přirozený vznik člověčenstva čili původ člověka ze zvířat 250
- § II. Člověk a zvíře 256
- § III. Psychologie dítěte 271
- § IV. Theorie evoluční a »genese myšlení« 274

Kapitola osmnáctá.

- § I. Příklad patrného projevu duše lidské. — Marta Obrechová 287
- § II. Rozdíl duše a těla; úvaha psychologická. — Excelsior . 302
- § III. Experimentální důkaz existence duše 309

Kapitola devatenáctá.

- § I. Dějiny člověka: prvotní stav člověčenstva; — čemu o tom učí víra 312
 § II. Dějiny prvních lidí: — čemu o tom učí věda; shoda víry a vědy 314

Kapitola dvacátá.

- § I. Stáří pokolení lidského: čemu o tom učí víra; — chronologické výklady Bible 324
 § II. Stáří pokolení lidského; zjištěné pravdy i hypotézy vědecké; — doba čtvrtohorní, časová míra geologická, věk lidstva 329
 § III. Soustavy a hypotézy Iživědecké; — člověk třetihorní 335
 § IV. Potopa Mojžíšská; Bible a věda 340

Kapitola dvacátá prvá.

- § I. Určení člověka: čemu o tom učí víra; — Iživědecká tvrzení současného nihilismu 345
 § II. Život posmrtný a badání vědecké 348
 § III. Život budoucí a idea Boží 354
 § IV. Život budoucí a zmrtvýchvstání těl 360

Kapitola dvacátá druhá.

- Kříž 364
 Dodatek ke str. 12: Duch idejí a nauk v letech 1886—1896 373

